میرگەکانی باوەڕ

عبدالحمید البلالی

وەرگێڕانی: بەدریە عەزیز

میرگەکانی باوەڕ

* ناوی کتێب: مێرگەکانی باوەڕ
* نووسینی: عبدالحميد البلالي
* وەرگێڕانی: بەدریە عەزیز قادر
* تیراژ : ۱۰۰۰ دانە
* نۆبەی چاپ: یەکەم

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان

ژمارە (۱۹۲۵)ی ساڵی(۲۰۱۰)ی پێدراوە

ناونیشان: ناوەندی راگەیاندنی ئارا

سلێمانی / شەقامی پیرەمێرد

0770 358 7100

0750 106 9589

0748 013 4669

ara.m@hotmail.com

نووسینی

الشيخ عبدالحميد البلالي

وەرگێڕانی

بەدریە عزیز قادر

چاپی یەکەم

١٤٣٢ ك – ٢٠١١ ز

پێشکەشە بە

* دایـــك و بـــاوكم کـــە زۆر بـــە پەرۆشـــی و دڵســـۆزییەوە پەروەردەیانکردم.

* هـــەموو ئـــەو دایـك و باوکانـــەی بەخـــەم ئاینـــدەو قیامـــەتی منداڵەکانیانەوەن و بە شێوازێکی راست و دروست پـەروەردەیان دەکەن.
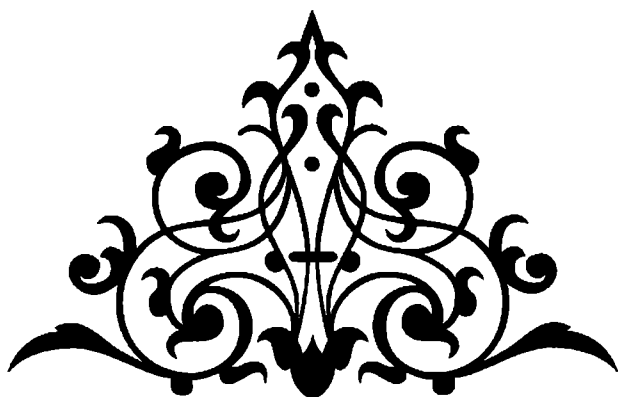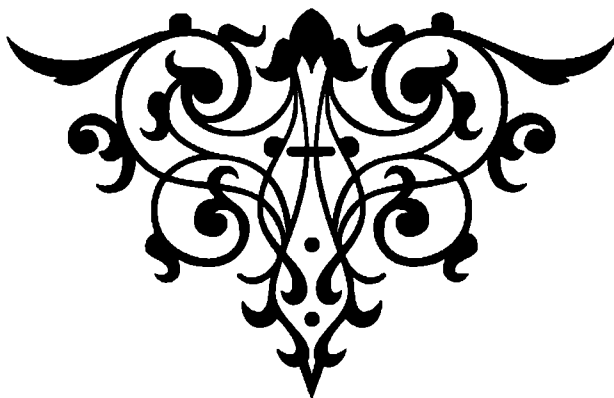
زۆرسوپاس بۆ:

١– هاوسەرو هاوکاری خۆشەویستم (مامۆستا نەوزاد).

٢– برای بەڕێز مامۆستا (ئیبراهیم بەرزنجی) کە دوای ئەوەی زۆر بەدوای دەقە عەرەبی‌یەکەی بەرگی یەکەمی (واحات الإیمان)دا گەڕام و نەبوو بەڵام لای ئەو دەستم کەوت و بۆی ناردم.

٣– برای بەڕێز مامۆستا (کاکە ڕەش سەید مینە) کە (دەقی وەرگێڕدراوە کوردیەکەی) بەرگی یەکەمی پەڕاوەکەی خوێندەوە و پیاچوونەوەیەکی تەواوی کردو سەرنج و پێشنیاری لەسەر خستنەڕوو، وتەیەکیشی لە لایەن خۆیەوە بۆ نووسی.

٤– برای بەڕێز مامۆستا (ئەحمەد سەید مەحمود) کە پیاچوونەوەیەکی وردی بەرگی دووەمی پەڕاوەکەی کردو بەڕاستی زۆر خۆی بۆ ماندووکرد و سەرنج و پێشنیاری تەواوی لەسەر خستەڕوو.

٥– هەموو ئەوانەی تەنانەت بەوشەیەکیش یارمەتیدەرم بوون و لێرەدا ناویان نەهاتووە.

دووبارە زۆر سوپاسیان دەکەم، خوای میهرەبان پاداشتیان بداتەوە و نموونەیان زیاد بکات.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحَمد لله ثمَ الحَمد لله و الصلاة و السَلام على رَسول الله وَمَن والاه....

سوپاس و ستایش بۆ خوای باڵا دەستی پەروەردگاری جیهانیان و لێزمە بارانی درووود و ڕەحمەت بۆ سەرگیانی پێغەمبەری پێشەوای مۆرڤایەتی و هاوەڵ و شوێن کەوتووانی...... .

نیعمەت و چاکە و بەخششەکانی خوای گەورە لە ژمارە نایەن ﴿ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ﴾[1]، واتە: (ئەگەر بتانەوێ نیعمەتەکانی خوا بژمێرن ئەوا بۆتان لە ژمارە نایەن...) ژیان و تەمەنمان و یەکە یەکەی سات و کاتەکانمان لەش ساغی و هەبوونمان تافی لاوی‌و دەست بەتاڵیمان، زەوی و ئاسمان و مانگ و ڕۆژ و ئەستێرەکان، کانی‌و ڕووبارو کەژو کێوو دەشت و بیابان، ئاوو هەواو گیانەوەرو ڕووەکەکان و هەرچی لە دەورو پشتمان هەیە نیعمەت و بەخششی خولقێنەری گەورەمانن و پاڵپشت و یارمەتیدەری درێژەپێدانی کاروانی ژیانمانن، یەکێکی دی لەو بەخششە مەزنانە ئیمان و باوەڕە کە خوای گەورە لەڕێگەی پەیامی پاك و پیرۆزی خۆیەوە بە نێرراوانی‌دا بۆی ناردووین و، هۆش و بیری ساغ کە ئەویش لە نیعمەتە هەرە مەزنەکانی خوایە وەری دەگرێ و خاوەنەکەی خۆی پێ دەڕازێنێتەوە......

بەڵێ، ئیمان و باوەڕ بنەمای دینەو سەرجەم پەرستشەکان (شایەتمان و نوێژو ڕۆژوو و، زەکات و حەج) وتەو کردەوەو هەڵوێستەکان زادەو لق و پۆپ و بەروبوومی درەختی ئیمان و باوەڕن....

ئیمان و باوەڕ مرۆڤ لەناخەوە دەگۆڕن دووبارە ژیانێکی تازەی پێ دەبەخشنەوەو دەیکەنە مرۆڤێکی زۆر جیا لەوەی جاران هەبوو...

١- إبراهيم: ٣٤.

ئەوەتا باوەڕ (عومەری کوڕی خەطاب – ڕەزای خوای لێبێ) لەکەسایەتی‌یەکی توندو تیژو ئازاردەرەوە دەگۆڕێ بۆ عومەرێك کە دوای باوەڕهێنانی لەسایەی کارو کردەوە جوان و بەجێکانییەوە سیفەتی دادپەروەری پێوە لکاوەو بەعومەری دادپەروەر ناودەبرێت و هێندە لە خەم دەورو بەرو ژێردەستەکانیدا بووەو ترسی خواو ڕۆژی دوایی لە دڵدا بەئەندازەیەك بووە کە لەیەکێك لە وتە بەنرخەکانی‌دا دەڵێت: ئەگەر ئێسترێك لە عێراق سەرسمێك بدات، دەترسم لە ڕۆژی دوایی دا لەسەر ئەوە لێپرسینەوەم لەگەڵدا بکرێت کە بۆچی ڕێگاکەم بۆ خۆش نەکردووە..

بەڵێ، پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵانی لە سایەی ئیمان و باوەڕەوە بوو بەخوای پەروەردگار کە پشتیوانی هەرەمەزنەو هەروەها ئیمان و باوەڕیان بە ڕۆژی دوایی کە مرۆڤ پاداشتی هەموو چاکەو خراپەکانی تێدا وەردەگرێتەوە دەبێ کردارو گوفتارەکان مۆری نیەت ساغی و دڵسۆزی بۆ خوای گەورەیان پێوەبێت تا لای ئەو وەربگیرێن، ئەوانە توانیان مرۆڤایەتی لە تاریکستانی نەفامی ڕزگار بکەن. بەڵێ، ئەو باوەڕو نیەتە پاکە بوو ئەوانی گۆڕی و ئەوانیش توانیان گەورەترین گۆڕانکاری لە ڕێگەی پەیامی خوایی‌یەوە لەماوەی تەنها چارەکەسەدەیەك دا لە جیهاندا بەرپا بکەن.

لەڕۆژگارێکی وەك ئەمڕۆدا کە ژەنگی ماددە پەرستی لەسەر دڵەکان نیشتووەو تەمومژی خۆ پەرستی بەرچاوی خەڵکی گرتووەو لاوازی ڕووی لە بیرو باوەڕی زۆریان کردووە، ئەرکێکی دینی و مرۆڤایەتی و نەتەوەیی یە کە هیممەتێك بکرێت بۆ بووژاندنەوەی درەختی سیس بووی بەها ڕۆحی‌یەکان و ئەو تەرازووەی کە بەلای بەها مادییەکاندا لاسەنگ بووە ڕاست بکرێتەوە کەدیارە ئەوە دەستەبەری کۆمەڵگایەکی پاك دەکات و لەبەرژەوەندی گەل و وڵاتدایە....

پەڕاوی(واحات الإيمان) کە لەنووسینی (عبد الحميد البلالي)یەو بۆ بەهێزکردنی لایەنی باوەڕ بەخواو بەڕۆژی دوایی‌و بەخۆدا چوونەوەی مرۆڤەکان بەمەبەستی دوورە پەرێزی لەتاوان و بێ فەرمانی خواو بۆ خۆڕازاندنەوە بەپۆشاکی تەقواو پارێزکاری نوسراوە، وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی شیرینی کوردی‌و پڕکردنەوەی

کەلێنێکی گەورەی کتێبخانەی کوردیو ڕاژەو خزمەتێکی بەرچاوە بەکۆمەڵگای کوردەواریمان.

لەکۆتاییدا داوای پاداشت لەخوای گەورە دەکەم بۆ نوسەرو دەست خۆشی لەوەرگێڕ دەکەم و هیوادارم درێژە بەو پرۆژە بەسوودە بدات و لەداهاتوودا بەکاری بەسوودتریش هەستێ بەرامبەر بەهاوزمانەکەمان.

کاکە ڕەش سەید مینە

پێشەکی وەرگێڕ

بەناوی خوای بەخشندەی دلۆڤان، دروودی خوا بڕژێتە سەر گیانی پاکی پێغەمبەر محمدﷺ، سوپاس بۆ ئەو خوایە کە بەهرەو بەخشش و نیعمەتەکانی ئەوەندە زۆرن هەژمار ناکرێن، زمانیش یەکێکە لەو بەهرەو بەخششانەی خودا بۆ بەندەکانیو سەدەها جۆرو لەهجەو شێوازی جۆراوجۆری هەیەو بەگوێرەی شوێن و سەردەم دەگۆڕێت ئەوەش لە ڕەحمەتی خوایە هەروەکو (جل جلاله) دەفەرمووێت:

﴿ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَـٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّلْعَـٰلِمِينَ ﴾[1]، واتە: (یەکێکی تر لە نیشانەو بەڵگەکانی، دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوییە (کە زاناکانی ئەستێرەناسی لەئاستیدا سەرسام و سەرگەردانن) و جیاوازی زمان و ڕەنگتانە، ڕەنگی هیچ کەس لە کەسی تر ناکات، سەرەڕای سەدەها جۆر زمان، کە جۆری قسەکردن و داڕشتنی هەر گەلێك تایبەتمەندی خۆی هەیە، جگە لەهەزاران شێواز کە لەوزمانە سەرەکیانە دەبێتەوە، بەڕاستی لەو دیاردەیەشدا بەڵگەو نیشانەی زۆر هەیە بۆ زانایان و شارەزایان).

کەواتە زمان بەڵگەو ئایەتێکی خودایە لەسەر بەشەریەت و یەکێکە لەبنەماکانی نەتەوە و تایبەتمەندییەکی مرۆڤانەیە بەهۆیەوە لەدروستکراوانی تر جیادەبێتەوەو دەتوانێ لە ڕێگەی زمانەکەیەوە هەست و نەست و بیرو بۆچوون و تەعبیرەکانی بخاتە ڕوو چ بەگوفتارو چ بەنووسین، نووسینیش کارێکی پیرۆزە ئەوەتا خوای پەروەردگار سوێندی پێ دەخوات و دەفەرمووێت:﴿ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴾[2]، واتە: (سوێند بەپێنوس و ئەوەی کە دەینوسن) ئەوەش نیشانەی نرخی زانست و خوێندنە لای خوای گەورە.

١- الروم: ٢٢.

٢- القلم: ١.

نووسین عیبارەتە لە ڕاو سەرنج و بۆچوون و هێماو بەهاو بیروباوەڕو زانست و زانیاری نوسەر یان کۆمەڵگە، کەوابوو نوسەر بەرپرسە لە نوسینەکانی، چونکە زۆرجار خوێنەر بەجۆرێ دەکەوێتە ژێر کاریگەریەکەی کە ئاراستەی دەکات و ڕاو بیرو بۆچوونی دەگۆڕدرێت. هەر لەبەر ئەوەشە کاتێ نووسین وەردەگێڕدرێتە سەر زمانێکی تر وەرگێڕ وەکو (سپاردەیەك) مامەڵەی لەگەڵدا دەکات و ئاگاداری تام و چێژو ئەدەبیات و ئاراستەی نوسینەکە دەبێت تا بەڵکو هەم چاکەیەك پێشکەش بە نووسەرەکە بکات و هەم چاکەیەك لەگەڵ خۆی و نەتەوەکەیدا بکات و خزمەتێك بە زمانەکەی خۆی بکات کەخودا وەکو بەهرەو نیعمەتێك پێی بەخشیوە.

هیوادارم بە پشتیوانی خوا ئەم وەرگێڕانە بەم نیەت و شێوەیەبێت و لای خودا وەرگیراوبێت، وە مشتێ بێ بۆسەر خەروارو خەرمانی زمانی شیرینی کوردی و، کوردزمانان سوودی لێ ببینن.

وەرگێڕ

بەدریە عەزیز قادر
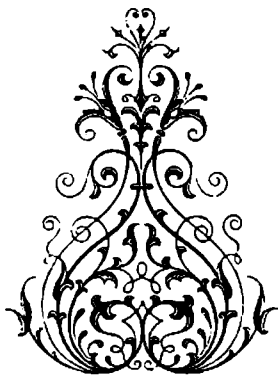
پێشەکی نووسەر

سوپاس و ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانیان درودو سەلام برژێتە سەر گیانی پاکی پایە بەرزترینی پێغەمبەران -سەلامی خوایان لێ بێ- (موحەممەدﷺ) ئەو پێغەمبەرەی نێردراوە بۆ پاککردنەوەی دەروونەکان لەژەنگ و ژاری نەزانیو نەفامیو تاریکیو دووبارە بیناکردنەوەی ئەودڵ و سینە وێرانانەی جاڵجاڵۆکەی گومڕایی هێلانەی تێداکردوون و لەڕو لاوازیکردوون، تا ڕووناکیان بکاتەوە بە نووری ئیسلام و، لە ژێر باری کەڵەکەبووی پوچ و بەتاڵ دەریان بهێنێ و ڕزگاریان بکات، مرۆڤەکان پەروەردە بوون و توانیان لە سەرڕێی خۆیان ڕاوەستن و پاکیەتیان بۆ بگەڕێتەوەو خۆشیو خۆشگوزەرانی دەروونەکان بگرێتەوە، ئەوەی نەیان دەزانی فێری بوون و کاریان بەو زانستە کرد کە فێری کرابوون و فێری گەلانێکیان کرد کە نەیان دەزانیو بوون بەگەورەو سەرکردەی ڕۆژگارو سەردەمانێك، دواتر کەسانێك هاتوون کە دنیا بەرچاوی گرتوون لە ئاستی بینینی ڕۆژی دواییو کارکردن و هەوڵدان بۆی کوێری کردوون، دڵەکانیان ڕەق بووە وەك بەرد بەڵکو لە بەردیش ڕەقتر، ئەو خۆشەویستیو بەبیابانکردنە ماددیەی هێرش دەکاتە سەر هەموو چێنراوو سەوزاییەك و پەلاماری دەدات، گەیشتۆتە هەموو ماڵێکی بەرزو دای پۆشیون. زۆر بەخێرایی کەپری وێرانەو چۆڵەوانی لەسەر گەورەترینی ماڵەکان هەڵداوەو، چێنراوو سەوزاییەکان بەتیشکی خۆری ئەو ماددە سوتێنەرە زەرد هەڵگەڕاون و سوتاون، بوونە وشك هەڵاتوویەکی زیانبەخشی سەرسوڕهێنەر، ئەو وشك بوونە زەنگێکی مەترسیدارە، ئەویش مەترسی مردنی ڕۆحەکانە دوای وشك بوونەوەیان و نەمانی ڕەحمەت و میهرەبانی خوایە لەسەریان ئیللا مەگەر لەناو ئەو بیابانە وشك و چۆڵ و سامناکەدا چەند مێرگ هەبن و ئەو تینوێتییەیان بشکێنێ کە ڕوحی وشك کردوون و، دڵەکانیان کە بەهۆی ئەو ماددە سوتێنەرە ڕەق بوون نەرم دەکات، ئەو مێرگانەش بریتین لە (مێرگەکانی باوەڕ).

ئەوەی دەچێتەناو ئەو مێرگانە دەبینێ بەهۆی ئەوانەوە چۆن دەروونی پاك دەبێتەوەو گەشەدەكات و گەورە دەبێت، ئەو ئاوە سازگارو زوڵاڵە دەبینێ چەند ڕوون و پاكە لەخەوش و لادان و زیادەڕۆیی‌و داهێنراوی نادروست و سەر پێچی‌یەكان دەبینێ چۆن تینوویەتی ناهێڵێ‌و سەرلەنوێ گیانی بەبەردادەكاتەوە، دوای ئەوەی زۆری لەئاوی ژەنگاوی‌و تێكەڵ بەبێ فەرمانی قورئان و سوننەت بینی. دەبینێ چۆن ئەومێرگانەی باوەڕ بەڕێنمایی پیاو چاكانی پێشین لەبواری (پاك كردنەوەی دەروون) ئاشنای دەكات.

داوا لە خوای گەورە دەكەین كە ئەم پەرتووكەی (مێرگەكانی باوەڕ) هۆیەك بێت بۆ بەئاگاهێنانەوەو ڕاچڵەكانی ئەوانەی بێ ئاگان لە ڕۆژی دوایی‌و بیری لێ ناكەنەوە، وە هۆیەك بێت بۆ بەهێزكردنی دڵە سیس و وشكهەڵاتووەكان كە نزیكە بمرن بەهۆی ئەوەی دنیایان بەسەر قیامەتدا هەڵبژاردووە، بەوەی گومانی هەڵەیان دەبرد كە دووركەوتنەوە لەقورئان و سوننەت و پاككردنەوەی دەروونەكان نابێتە هۆی گومڕایی‌و سەر لێشێوانی گەل و نەتەوە، وە داوا لەخوای پەروەردگار دەكەین ئەم كتێبە ببێتە هۆی دروستكردن و پێكهێنانی بنەماو بناغەیەكی توندو پتەوی پەروەرشیاران لەسەر باوەڕێكی بەهێزو گێڕانەوەو گیان بەبەردا كردنەوە بۆ گەل و نەتەوە جیاجیاكان، وە پایە زۆر كارەكانی جیهان بهەژێنێ بەوەی خاوەنی سەنگەرو سوپێری باوەڕێكی قوڵ بن.

نووسەر

عبد الحميد البلالي

مێرگی (١)

پیاوانی بەرەبەیان[1]

بەرەبەیان هێمای لەدایك بوونی هەموو خێرو چاکەیەکە، هێمای سەرکەوتنە، هێمای ژیانە، نیشانەی لاوێتیو جوولەو بزاوتنە، هەروەکو بەڵگەی هەق و دادوەرییە، کاتی سپێدەو بەرەبەیان لە کش و مات ترینی کاتەکانە، چرکە ساتەکانی پاکیو بێ گەردییەو، کاتی دابەشی ڕزق و ڕۆزییە، وە نوێژی بەیانی بەڵگەیە لەسەر بەهێزی ئیمان و پاکی لە دووڕوویی، بەهۆی ئەوەی هەستان لەو کاتەدا لەسەر کەسەکان قورس و ناخۆشە، لەبەرئەوەیە پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا دەفەرمووێت:

((إن أثقل الصلاة على المنافقين صلاة العشاء و صلاة الفجر، ولو يعلمون مافيها لأتوهما ولو حبوا...))[2]. واتە: ((قورسترین نوێژ لەسەر (مونافیق – دووڕوو) نوێژی خەوتنان و بەیانییە، ئەگەر بیان زانیایە چ پاداشتێکیان تێدایە ئەگەر بەگاگۆڵکێش بوایە دەهاتن...)).

شنەبای سەحەر:

دکتۆر (عەبدولحەمید دیاب) دەڵێت: "بەڕاستی ئەو سوودە تەندروستییەی مرۆڤ بەهۆی هەستانی بەیانیانەوە دەستی دەکەوێت یەکجار زۆرن لەوانە:

بەرزترین ڕێژەی غازی (ئۆزۆن O٣) لەهەوادا لەوکاتەی بەیانیاندایەو، وردە وردە کەم دەکات تاکاتی گزنگ و دەرکەوتنی خۆر، ئەو غازەش کاریگەرییەکی بەسوودی لەسەر کۆئەندامی دەمار (الجهاز العصبي) هەیەو، چالاك کەرەوەی کردەی فیکریو ماسولکەییە، بەجۆرێك کاتێ مرۆڤ ئەو شنە بایە جوانەی بەیانیان

١- پیاوانی بەرەبەیان: رجال الفجر.

٢- البخاري ٢/ ١١٨ و مسلم ٦٥١ / ٢٥٢ في المساجد.

هەڵدەمژیٚ کەبە (شیبای سەحەر) ناودەبریٚت هەست بەلەزەت و گەشەدەکات کەوێنەو هاوتای نییە لە هیچ کات لەکاتەکانی تری شەوو ڕۆژدا [1].

دوو ڕکاتی بەرەبەیان:

دووڕکاتی بەرەبەیان ئەو دووڕکاتە سوننەتەی پێش نوێژی بەیانییەو، لەخۆشەویسترینی کارەکان بووە بەلای پێغەمبەرەوەﷺ، ئەوەتا دەفەرمووێت: ((رکعتا الفجر خيرٌ من الدنيا وما فيها))[2]. واتە: ((دوو ڕکاتی سپێدەی بەیان خێرترە لەدنیاو هەرچیش لە دنیادایە)). هەروەها دەفەرمووێت: ((لهما أحبُّ إلي من الدنيا جميعا))[3] واتە:(دووڕکاتە سوننەتەکەی پێش نوێژی بەیانی لە هەموو موڵك و سامانی دنیا باشترن).

ئەگەر دنیا بەخۆی و ئەوەی تیایدایە لە بەرچاوی پێغەمبەرﷺ یەکسان نەبیٚ بەدوو ڕکاتی نوێژە سوننەتی سپێدەی بەیان بەڵکو کەمتریش بێت، ئەی کەواتە فەزڵ و نوێژی فەرزی بەیانی بۆ خۆی دەبیٚ چەندەبێت؟!

ناچێتە ئاگرەوە:

پێغەمبەرﷺ باس لەوە دەکات هەرکەس ئەو نوێژەو نوێژی عەسر بپارێزێت دەچێتە بەهەشتەوەو لەئاگر دووردەکەوێتەوە لەفەرموودەیەك دا کە بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەوە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت:

((من صلى البردين دخل الجنة))[4]، واتە: ((هەرکەس دوو نوێژی فێنکی -واتە بەیانی و عەسر- بکات دەچێتە بەهەشتەوە)).

هەروەها دەفەرمووێتﷺ: ((لن يلجَ النارَ أحدٌ صلى قبل طلوع الشمس و قبل غروبها))[5]، واتە: ((ئاگر بەر ئەو کەسە ناکەوێت کە نوێژی پێش خۆر کەوتن و پێش خۆر ڕۆیشتن بکات)). وە (البردان) واتە: -فێنکەکان- کە هەردوو نوێژی بەیانیو

١- مع الطب في القرآن الكريم، ص ١٠٨.

٢- مسلم ٧٢٥.

٣- مسلم ٧٢٥.

٤- البخاري: المواقيت ٢/ ٤٣ ، و مسلم: المساجد ٦٣٥.

٥- مسلم ٦٣٤.

عەسرە (إمام المناوي) دەڵێت: (ئەوانە جیاكراونەتەوەو تایبەت كراون بەهۆی پیرۆزی زیاتریان جا یا لەبەر ئەوەیە بینراوی فریشتەكانی شەوو ڕۆژن كاتێ شوێنیان دەگۆڕن شاهید دەبن بۆیان، یا لەبەرئەوەیە لەسەر نەفس قورس و ناخۆشن، چونكە لەكاتی ئیش و نارەحەتین و هەركەس ئاگادارییان بكات و بیان پارێزێت ئەوا دەتوانێت جگە لەوانیش چاكتر بپارێزێو ئاگاداریان بێت، ئەگەر لە شتێكی تردا كەوتبێتە كەم تەرخەمیەوە ئەوانە دەبنە كەفارەت بۆیو خودا بەهۆیانەوە لێی خۆش دەبێو دەچێتە بەهەشتەوە)[1].

بەڕاستی سەرمان سوڕ دەمێنێ لەوكەسانەی خۆیان لەو بانگخوازانە دادەنێن كە بەڵێنیان بەخودای خۆیان داوە بۆ هەڵگرتنی ئەو ئەمانەتەو بەڵام لە زۆرێك لە خەڵكانی تر زیاتر تەمبەڵی دەكەن لە نوێژی بەیانی‌داو دوای دەخەن، هەتا بەدڵ لەسەر ئەوە ڕادێن و هیچ لێپرسینەوەو سەرزەنشتێكی نەفسی خۆیان ناكەن لەسەر ئەم كەم و كورتیو كەم تەرخەمیەیان، ئەی چۆن دەتوانن خۆیان ناو بنێن بانگخواز، بەوەی كە بانگ دەكەن بۆ خێرو بۆ خۆیان خاوەنی ئەو دەروونەن و هیچ ئینكاری‌یەكی ناكەن، هەقی ڕوكنێك لە ڕوكنەكانی ئیسلام بەتەواوی نادەن و بەئەركی خۆیان هەڵناستن؟؟ ئایا ئەو كەسەی بەم جۆرەیە ناترسێ وەسفی بكرێت بەوەی دووڕووەكانی پێ وەسف دەكرێت؟!!

قورئانی بەرەبەیان:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴾[2].
واتە: (نوێژی بەیانی كە قورئانی زۆری تێدا دەخوێنرێت فەرامۆشی مەكە چونكە فریشتەی شەوو ڕۆژ دەیبینن).

قورئانی بەیانیان نوێژی بەیانیانە كە فریشتەكان دەیبینن و شاهیدی بۆ دەدەن، ئەوەتا پێغەمبەرﷺ ئەوەی باس كردووەو ڕوونی كردووەتەوە كە

١- فیض القدیر ٦/١٦٤.
٢- الإسراء: ٧٨.

دەفەرمووێت: ((يتعاقبون فيكم، ملائكة بالليل، و ملائكة بالنهار، و يجتمعون في صلاة الفجر و صلاة العصر، ثم يعرج الذين باتوا فيكم فيسألهم و هو أعلم بهم: كيف تركتم عبادي؟ فيقولون: تركناهم وهم يصلون و أتيناهم و هم يصلون))[1].

واتە: (چەند فریشتەیەك بەشەو و چەند فریشتەیەکی تر بەڕۆژ بەدوای یەکدا بەدیارتانەوەن و بەسەرە ئێشکتان لێ دەگرن، وە هەردوولایان لە نوێژی بەیانیو نوێژی عەسردا یەك دەگرن و یەکتری دەگۆڕن، جاکاتێ ئەو تاقمە فریشتەیەی کەوا لەدیارتان بوون سەردەکەونەوە بۆ خزمەتی خوای گەورەو پەروەردگار لێیان دەپرسێ -هەرچەند کەخۆشی باشتر حاڵیان دەزانێ- دەفەرمووێت: کە ئێوە هاتنەوە ئەو بەندانەی من چییان دەکرد؟ دەڵێن: کە ئێمە چووین بۆ لایان ئەوان نوێژیان دەکرد کە ئێمەش هاتینەوە لەلایان ئەوان هەر نوێژیان دەکرد. دەبێ کێ لەوانە بەختەوەرتربێت کە لەگەڵ نەفسی خۆیاندا تێ دەکۆشن و ناو نوێن و جێگەی گەرم و نەرم و نۆڵ و خۆش وازلێ دەهێنن و بەرگری دەکات لەو هەموو پاڵنەرو ڕاکێشەرانەی بەرەو نوێن و جێگەی نوستن دەیبەن، تا بەڵکو بەڵگەنامەی پاکیو بەرائەتی لە دووڕوویيەتی بەدەست بهێنن و ببن بەئەهلی مژدە پێدراوی پێغەمبەرﷺ بەچوونە بەهەشتەوە و، بەو شەرەف و پیرۆزییەی بینین و شایەتی فریشتەکان و پرسیاری پەروەردگاریان پاراوبن، ئەوەتا بەهۆی گەورەیی (سپێدە و بەیانە)وەیە کە خوای پەروەردگار سوێندی پێ خواردووەو دەفەرمووێت ﴿ وَٱلْفَجْرِ ۝١ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴾[2]. واتە: (سوێند بەبەرەبەیان، سوێندم بەو شەوانەی کە دە شەون (هەندێك دەڵێن: دە شەوی کۆتایی مانگی ڕەمەزانە، هەندێکیش دەڵێن: دە شەوی سەرەتای مانگی (ذي الحجة)یە کە کاتی حەجە، هەردوو بۆنەکەش پیرۆزن).

بەرەبەیان پێوەرو تەرازوویە:

١- البخاري و مسلم.

٢- الفجر: ١-٢.

هاوەڵان (خودایان لێ ڕازی بێت) ئامادەبوونیان بۆ نوێژی بەیانییان بەپێوەرو تەرازوویەك دادەنا بۆ لە(سەنگی مەحەك) دانی پیاوان، جاهەرکەسێ ئامادەی ئەو نوێژە بووایە ئەوا متمانەیان پێدەکرد، ئەوەش کە ئامادە نەبووایە گومانی خراپیان پێ دەبرد، لەسەر ئەوەیش ئیبنو عومەر (ڕەزای خوای لێ بێت) دەڵێت: (ئێمە ئەگەر کەسێکمان لە نوێژی بەیانیو خەوتنان دا نەدیتبا گومانی خراپمان پێ دەبرد)[1].

ئایا ئەم وتانە بانگخوازانی ئەمڕۆ دەهەژێنێو وایان لێ دەکات پێشبڕکێی کەسانی تر بکەن بە هەڵمژینی شیبای سەحەرو لە یەکەمینەکان بن کە لەقایمەی فریشتە چاودێرەکان باس دەکرێن لەبەردەم پەروەردگارداو لە پیاوانی سپێدەو بەرەبەیان دابنرێن؟؟.

١- صحيح ابن خزيمة.

واتاکەی....

وتەیەکە زۆرینەی خەڵکی لەهەموو بەیانییەك و لە زۆر لە بۆنەکاندا دەیڵێن، بەڵام کە من ئەوانەی لە واتاو ماناکەی زاناو شارەزان، کەمێکیش لەو کەمانە کاری لەسەر دەکەن و بەجێی دەگەیەنن و لە وتەو واتاوە دەیگۆڕن بۆ ئەو ڕاستییەی بەردەوام ژین و زیندوویی دەداتە نێوان ئەوو نەفسی خۆیو نێوان خۆیو خوداو نێوان خۆی و خەڵك.

تەوەککول و پشت بەستن بەخودا بریتییە لە دەسەڵات دانە دەست خودا لەهەموو کارو بارەکانداو، باوەڕو متمانە بوونە بەهێزو تواناو زانایی‌و دانایی خودا، کەواتە بریتییە لە پشت پێ بەستنی تەواوو خۆدانە دەست خودایە بەتەواوی ئەمەش دەمانگەیەنێتە باوەڕی تەواوی کردەیی بەناوو سیفاتە پیرۆزەکانی خوای پەروەردگار، بۆ ئەوەش ئیمام (ئیبنولقەیم) دەڵێت: (تەوەککول و پشت بەستن بەخودا نیوەی دینەو نیوەکەی تریشی گەڕانەوەیە بۆلای خودا، بەڕاستی دین بەندایەتی‌و خۆدانە دەست خودایە، تەوەککول و پشتیوان بەخوا، خۆدانە دەست خودایەو گەڕانەوەش بۆلای پەرستش و بەندایەتییە)[1]، پشت بەستن بەخوداو داوای یارمەتی‌و کۆمەکیت لە خودا دان نانە بەلاوازی‌و نەزانی خۆت و باوەڕبوونتەوە بەزانایی‌و دانایی‌و بەتوانایی خوا، داوای یارمەتی و کۆمەکیت لە خوداو ملکەچ بوونت بۆی خۆشویستنی خوایەو هەموو ئەمانەش واتای بەندایەتین.

١- تهذيب مدارج السالكين: ٣٣٦.

یوسف (سەلامی خوای لێ بێ)و هاوەڵانی...

ئیمام (ئیبنولقەیم) لەتەفسیری (القیم) دا وای هەڵدەسەنگێنێ کە سزای خودایی بۆ یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) بەمانەوەی لەزینداندا لەماوەی ئەو هەموو ساڵە دەگێڕێتەوە بۆئەوەی کەداوای یارمەتی لە (کەسێك) کردو پشتی پێ بەست پێش ئەوەی داوای یارمەتیو کۆمەکی لەخوا بکات، بەو وتەیەی کە بەو کەسەیانی وت کە گومانی دەبرد ڕزگاری دەبێو دەبێتە ساقی پاشا پێی وت: (أذکرنی عند ربك)[1]، واتە: (لای پاشات باسم بکە کە بەبێ تاوان من بەندکراوم). ﴿فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ﴾[2]، لێرەدا (ئیبنولقەیم) لەتەفسیری ئەو ئایەتەدا دەڵێت: شەیتان بیری یوسفی بردەوە لە جیاتی داوای یارمەتیو کۆمەك لەپەروەردگاری بکات داوای یارمەتی لە(مرۆڤێك) کرد. ﴿فَلَبِثَ فِى ٱلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾[3]، واتە: (ئیتر چەند ساڵێك یوسف بەبێ تاوان لەزینداندا مایەوە). خوای پەروەرگار نایەوێت پشت بەغەیری خۆی ببەسترێت لەبەرئەوەی هیچ هەوڵ و توانایەك بۆ هیچ کەس نییە تەنها بەهۆی خوداوە نەبێت، هەرچەندە ئەوکەسە خاوەنی هێزو دەسەڵات و کۆمەڵ و کەرەستە و کەل وپەل و ئامێری جۆراوجۆربێت، بەڕاستی ناتوانێت جوڵەو چپەو ویست و ئیرادەی هیچ بەندەیەك لەبەندەکانی خوا لەناوبەرێت یان لای بدات، بەڵکو هەموو ئەوانە لەژێر ویست و خواستی تواناو دەسەڵاتی خودایی دایە.

مریەم دارخورماکە ڕادەوەشێنێت:

سەرمان سوڕدەمێنێت لەو وتەیەی پەروەردگارمان لەسورەتی مریم ﴿وَهُزِّىٓ إِلَيْكِ بِجِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ تُسَٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا﴾[4]، واتە: (ئەو دار خورمایە کە (پاڵت پێوە داوە) کەمێك ڕابوەشێنە خورمای گەییوت بەسەردا دەبارێت).

١- یوسف: ٤٢.

٢- یوسف: ٤٢.

٣- یوسف: ٤٢.

٤- مریم: ٢٥.

ئـەوە بـۆ مریـەم (سـەلامی خـوای لێبـێ) چـۆنە! کـاتێ ئـەو لـە حاڵـەتی زەیستانیدایەو شەکەت و لاوازو ماندوو بووە لە دوای ژان و منداڵ بوون، لەبارێکدایە ناتوانێت بجوڵێتەوە، ئەی چۆن دەتوانێ داری خورما ڕابوەشێنێ؟ لەگەڵ ئەوەشدا کەدەزانین داری خورما یەکێکە لەوشك و ڕەقترین و پتەوترین درەختەکان، قەدی خورما لەزبرترین و سەختترینی قەدی دارەکانەو، هێشووی خورما پێویستی بەڕاوەشاندن هەیە تا ئەو خورما پێگەیشتووەی پێوەیەتی بەربێتەوە، گومانی تێدا نییە کە زۆریش بەرزن و دوورە لەوەی کە دەست بیگاتێ، ئەی چۆن (مریم)ێك کە ئافرەتەو هەر بەسروشتی خۆی لاوازەو بێهێزەو، کفتیو بێهێزیو ئازاری زەیستانیو کاریگەری سك و منداڵ بوونیشی بۆ زیاد بووە، ئەوە جگە لەو حاڵەتەدەروونیەش کە هەموو جەستەی داگرتووەو دەترسێت لەوەی تاوانی بەدڕەوشتیو کاری خراپی بدرێتە پاڵ لەلایەن خزم و کەس و ئەهلی شوێنەکەی لەکاتێکا ئەو پاك و پاکیزەیە، دەی چۆن بتوانێت ئەو دارخورمایە ڕابوەشێنێ؟! کەوابوو ئەوە سوننەتی خوایە بۆ بەکارهێنانی هۆیەکان بۆ ئەوەی مانای ڕاستەقینەی تەوەککول و پشت بەخوا بەستن بەتەواوی دەرکەوێت، گومانی تێدا نییە بۆ هەرکەسێ تەوەککولی لەسەر خوابێت ئەوا هۆیەکان بەکاردەهێنێو ئەوەش سوننەتی خوای پەروەردگارە، ئەو مانایەش لەزۆر لە شوێنەکانی قورئان و ژیانی پێغەمبەرﷺ ڕاستییەکەی دەردەکەوێت، دەبا ئەو ئایەتەی خوای پەروەردگار بخوێنینەوە: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ﴾[1]، واتە: (تۆش ئەی موحەممەدﷺ کاتێك مشتێك خۆڵت ڕوو بەکافران فڕێدا ئەوکارە تەنها تۆنەت کرد، بەڵکو خوا فڕێیداو (خۆڵی کردە چاوی کافرانەوە).

ئەوە لەکاتێکدابوو کە پێغەمبەرﷺ چنگێ لە خۆڵی هەڵگرت و بەرەوڕووی بێ بڕواکان فڕێی داو بڵاوی کرد لەیەکێك لە شەڕەکان هەرتۆزقاڵێکی چووەچاوی یەکێکیانەوەو ئەوەش بوو بەهۆیەك بۆ سەرکەوتن، دەبینین کە خوای پەروەردگار

١- الأنفال:١٧.

له پێغەمبەرەکەی ﷺ دەوێت ئەو هۆیە بەکاربهێنێت کە چنگێ خۆڵە فڕێ‌داو بەرەو ڕوویان بڵاوی بکات، بەڵام سەرخەری ڕاستەقینە خوایە، لەبەر ئەوەیە خوای پەروەردگار فڕێدانەکەی پێغەمبەر ﷺ نەفی دەکاو بڕیار لەسەر فڕێدانەکەی خۆی دەدات (سبحانە و تعالی) هەڵبەتە پێغەمبەر ﷺ دوای پشتیوانیو تەوەککول بەخوا شتەکانی وەك و هۆیەك بەکارهێناوە، هەروەکو دار گۆچانەکەی حەزرەتی موسی (سەلامی خوای لێبێ).

ئای خۆزگە لەگەڵیاندا باین:

پیرۆزبێت لەو کەسەی بەو واتا گەورە ئیمانییە –تەوەککول و پشت بەستن بەخوا– لە هەموو بەشێك لە بەشەکانی ژیانیدا جێ بەجێ دەکات، بەڕاستی مژدەکان دێن و دەیانبینێت:

یەکەمیان: هیواداره لەو حەفتا هەزارەبێت بەبێ لێ پرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە هەروەکو لە هەردوو (صحیح)دا هاتووە یەکێك لە سیفاتەکانیان: ﴿ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾[1]، واتە: (ئەوانە بەڕاستی پشت بەخوای خۆیان دەبەستن).

دووەمیان: بەهۆی جێبەجێکردنی کردەیی ناوو سیفاتە پیرۆزەکانی خوداوە وەکو: (تواناو دەسەڵات و ڕۆزی دەرىو ژیێنەرو مرێنەر) زیاتر نزیك دەبێتەوە لەخوای خۆیو دەیناسێت.

سێیەمیان: تەرکی شیرك و هاوەڵگەراییو وازهێنان لەئاوڕدانەوە بۆ جگە لەخواو بەو هۆیەوە عیززەت و سەربەرزی زیاد دەبێت.

چوارەمیان: زیاتر ڕازی دەبێت بەقەدەری خوا، ئەوەش بریتییە لە (بەڕاستیو بەتەواوی دڵ تەسلیم بوون و خۆدانەدەست خوای پەروەردگار).

پێنجەمیان: هەرچی کاریگەری ترس لە دروستکراوانە لە دڵیدا نامێنێت و ئەوانەن پێیان دەڵێن: ﴿ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ

١– الأنفال: ٢.

﴿ فَزَادَهُمْ إِيمَٰنًا وَقَالُواْ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾[1]، واتـه: (بەڕاسـتی خـەڵکی بـێ باوەڕو خوا نەناس خۆیان بۆ ئێوە کۆکردۆتەوەو خۆیان بۆ ئێـوە مـەڵازداوە، لێیـان بترسن (خۆتان توشی بەڵا مەکەن) بەڵام ئەوان (واتە ئیمانداران بەو پڕوپاگەندەیـە) باوەڕیان زیاتر دامەزراوو، وتیان: (خوامان بەسە کە یاریـدەدەرو یارمـەتی دەرێکـی چاکە).

شەشەمیان: زیاتربوونی ڕێنمایی‌و پاراستنی لەهەموو شـەڕێك و بـەس بـوونی بـۆ هـەموو پێداویسـتییەکان، ئـەویش بـەو فەرموودەیـەی حـەزرەتﷺ کـە دەفەرمووێت: (من قال –یعنی إذا خرج من بيته– بسم الله توَكلت علـى الله ولاحـول ولاقوة إلا بالله، يقال له – هديت و وقيت وكفيت، فيقول الشيطان لشيطان آخر: كيف لك برجل قد هدي وكفي و وقي)[2]، واتە: (هەرکەسێ کە لەماڵ دەچێتە دەرەوە بڵـێ: بەناوی خودا، پشتیوان بە خوا، خۆم دایە دەست خوا، هیچ هەوڵ و هێـزو توانایـەك نییە جگە لە خوا، پێی دەگوترێت –هیدایەت درایت– ڕێنمایی کرایت و پارێزرایـت و ئەویش بەسە واتە خودات بەسە، شەیتانێك بە شەیتانێکی تر دەڵێت: چـی دەڵێیـت بەکەسێك کە ڕێنمایی کراو خودا لە پشتییەتی پاراستوویەتی).

١– آل عمران: ١٧٣.

٢– رواه الترمذي و صححه الألباني، ص ج ص/ ٦٢٩٥.

(سوێند بەخوا ئەگەر سوپاسگوزاربن ڕزق و ڕۆزیو نازو نیعمەتتان بەسەردا دەڕژێنم و زیادی دەکەم)

شەیتان ڕاستەقینە دەزانێت:

کاتێ خوای پەروەردگار فەرمانی پێکرد (سوژدە) بەرێت بۆ حەزرەتی ئادەم (سەلامی خوای لێبێ) ئەویش فەرمانەکەی بەجێ نەگەیاندو سەرپێچی کرد، خوای گەورە دەری کردو نەفرینی لێکردو پێی فەرموو کەدەچێتە ناو ئاگر، بەڵام تەنها بەوە واز ناهێنێ بەڵکو کە گوێ بیستی ئەو دەرکردن و لە ڕەحمەت بێ بەشکردنە بوو، بەهەموو بێ شەرمیو چەقاوە سوییەوە درێژە بەهەڵەو تاوانەکەی خۆی دەدات تانەوەکانی ئادەم لەخشتە بەرێو بێ ئاگایان بکات، چونکە ئەو بوو بەهۆی دەرکردنیو دەڵێت: ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾[2]، واتە: (بەهۆی ئەوەی کەمنت گومڕاو سەرگەردان کرد، ئەوە سوێندبێت منیش لە ڕێگە ڕاستەکەتدا بۆیان دادەنیشم (لایانبدەم).. پاشان سوێند بەخوا لە بەردەمیانەوە، لە پشتیانەوە، لەلای ڕاستیانەوە، لەلای چەپیانەوە بۆیان دێم و (دنیایان لا خۆشەویست دەکەم و گومانیان دەربارەی قیامەت لەلا دروست دەکەم) و دەستت ناکەوێت زۆربەیان سوپاسگوزاربن).

١- إبراهيم: ٧.

٢- الأعراف: ١٦ – ١٧.

ئالێرەدا (ئیبلیس) ڕاستییەکی لا ئاشکرایەو دەزانێت کەلای زۆرینەی خەڵکی شاراوەو نادیارە ئەویش ئەوەیە کە بەشی زۆری خەڵك سوپاسگوزارو شوکرانە بژێرنین، بەدڵنیاییەوە لەناویاندا ئەو کەسە سەر فرازو ڕزگار دەبێت کە سوپاسگوزارەو شوکرانەی خوای پەروەردگار دەکات.

﴿ ٱعۡمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكۡرٗا ﴾[1]:

((ئەی نەوەو شوێنکەوتووانی داود، ئێوە بەکردارو گوفتار سوپاسگوزاربن و چاکە لەگەڵ خەڵکیدا بکەن)).

خوای گەورە لە خستنە ڕووی ئەم ئایەتەدا نەی فەرموو: (قولوا آل داود شکرا) کە بەواتای گوفتار دێت واتە بەزمان بڵێن، بەڵکو فەرموویەتی (إعملوا) واتە بەکردار، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەو حەقیقەتەی کە شوکرو سوپاسگوزاری تەواو نابێت ئیللا مەگەر بەکردەوەو جێبەجێکردنی ئەوەی کە خوا فەرمانی پێ کردووەو، دوورکەوتنەوە لەوەی نەهی لێ کردووەو لێی قەدەغە کردوون. کەواتە سوپاسگوزاری بریتییە لە بەجێهێنانی پەرستش و بەندایەتی بەکردەوە، نەك ئەوە کەوا گومان دەبەن تەنها حەمدو سەنایەکی وتەیی بێت و بەزمان بیلێیت لە دوای نوێژەکان یادوای تێر خواردن.

پێغەمبەرﷺ سوپاسگوزاری بەکردەوە دەکرد..

ئائەوەتا دایکی ئیمانداران سەری سوڕدەمێنێ لەشەونوێژی پێغەمبەرﷺ کە ئەوەندە بەپێوە وەستاوە پێیەکانی ئاوساوەو، بەسەرسوڕمانەوە لێی دەپرسێت: (تفعل هذا وقد غفر الله لك ماتقدم من ذنبك وما تأخر؟) واتە: (بۆ وادەکەیت، ئەوەندە خۆت ماندوو دەکەیت، ئەی ئەوە نییە خوا لەگوناهی لەمەوبەرو لەمەودوات خۆش بووە؟) ئەویش دەفەرمووێت: (أفلا أكون عبداً شكورا)[2]. واتە: (ئەی نابێ بەندەیەکی سوپاسگوزاربم). ئەوﷺ وا لە سوپاسگوزاری تێ نەگەیشتبوو کەتەنها

١- السبأ:١٣.

٢- البخاري (٨/ ٤٤٩) و مسلم (٢٨١٩).

ســوپاس و ستایشــێکی وتــەیی بــۆو بــەزمان بیکــات، سوپاســگوزاری کــرداره بەئەندامــەکانیو بەهــەموو ڕەزامەندییــەکی لــەو نیعمەتانــەی خــوای پــەروەردگار.
لەبەرئەوەیە ئیمام (ئیبنولقەیم) ئەو مانایە بەم جۆره کۆدەکاتەوەو وەسفی دەکات:
(دەرخستن و پیشـاندانی شـوێنەوارو کاریگـەری بەخششـەکانی خـوا لەسـەر زمـانی بەندەکەی بە حەمدو سوپاس و، لەسەر دڵی بە خۆشویستن و، لەسـەر ئەندامـەکانی بە پابەندبوون و گوێ ڕایەڵی کردنی)[1]. ستایشـکردنی غـەیری خـوا بەسـەر زمـانیدا نەیەت، جگە لەخوا خۆشەویستێك لەدڵیدا نەبێت، ئەگەر کەسێکی لەدروسـتکراوانی خـوا خۆشویسـت ئـەوا لەبـەر خـوا خۆشـی بوێـت، ئینجـا ئـەو خۆشەویسـتییە ڕاستەقینەیە وەدەست دێنێو لە دڵییەوە دەگوازرێتەوە بۆ هەموو ئەندامەکانیو ئەو کاتـە ئەندامـەکانی جێبـەجێکاری هـەموو فەرمانـەکانی خۆشەویسـتەکەی دەبـن و دەسـت هەڵـدەگرن و بەرهەڵسـتی دەکـەن لـە هـەموو حـەرام و قەدەغـەکراوەکانی، هەرئەوەیە سوپاسگوزاری ڕاستەقینە.

﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾[2]:

(بەڵکو هەمیشە دەربارەی نازو نیعمەتەکانی پەروەردگارت بدوێو باسیان بکـە لەجێی خۆیاندا بەکاریان بهێنە).

مەبەست لە قسەکردن (التحدیث) لـەم ئایەتـە پـیرۆزەدا ئائەوەیـە: (ئـەو باسـی نیعمەت و بەخششەکان بکات و بیانڵێـت) وەك بڵێـت: خـوای گـەورە ئـەوەو ئـەوەی پێـداوم یـا دەبـێ بـەو واتایـە بێـت، (قسـەکردن بەنیعمـەتی ئـەو بەجێهێنــەرو پێسـپێردراوەکەی بـێ لـەو ئایەتـەدا: ئـەویش بـانگ خـوازی بـۆلای خـوا، گەیانـدنی پەیامەکەی، فێرکردنی خەڵك، وە ڕاستییەکەی هەردوو واتایەکان لەخۆ دەگرێت).

مرۆڤ بیربکاتەوەو باس لەڕۆژانی گومڕاییو نەفامی خۆی بکـات، چـۆن خـوا لـەو تاریکییەوە گواسـتییەوەو هێنایـە نـاو ئـەم ڕووناکییـە، هـەروەکو ئیمـامی عومـەر

١- تهذیب مدارج السالکین، ٣٨٤.

٢- الضحی: ١١.

(سەلامی خوای لێبێ) دەیکرد باسی لەڕۆژانی نەزانیو نەفامی خۆی دەکرد چۆن ئەو خوایەی دەخوارد کە بۆخۆی لە خورما دروستی کردبوو، ئنجا بەو ڕۆژانە پێدەکەنی.

موسڵمان باس لە ڕۆژانی هەژاری خۆی بکات دوای ئەوەی خوا دەوڵەمەندی کرد، وە بیر لەڕۆژە ناخۆش و تاڵ و تەنگەکانی بکاتەوە پێش کۆچکردنی بۆ جێگەیەکی ئارام و ئەمین یا گۆڕانی بارودۆخ و، باس لەڕۆژە پڕ کارەساتەکان بکات کە ڕۆیشتن و پاشان خوای گەورە دەرووی لێ کردەوەو خەمی ڕەواندەوە هەروەها بەم جۆرە باس لەو نازو نیعمەتانە بکات و بدوێ لەسەریان و، ئەوەش تەواوتر بکات بەبانگەوازی بۆ لای خوا لەناو خەڵکیدا.

سوپاسگوزاری گشتیو سوپاسگوزاری تایبەتی:

دوای ئەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە سوپاسگوزاری دوو جۆرە:

گشتی ئەوەیانە کە تایبەتە بەدنیاوە بەجل وبەرگ و خواردن و ماڵ و سامان و تەندروستیو گیانەوەر، تایبەتیش ئەوەیە تایبەتە بەڕۆژی دوایی، ئەوەیش دروست دەبێ لەسەر ئیمان و یەکتاپەرستیو ڕێنماییو تەوفیقی خوداییو پەرستش و بەندایەتیو چاکیەتی ژن و منداڵەکانیو کاروباری تری قیامەتی جێگای داخ و حەسرەتە کەزۆرینەی خەڵکی ئەو سوپاسگوزارییە ناکەن جگەلە گشتییەکە، ئەوەش لەبەرئەوەیە سوودەکەی لەبەرچاوو هەست پێکراوەو بەدەست دەهێنرێت، ئەوە سروشتی مرۆڤە.

پایەکانی سوپاسگوزاری:

پوختەی ئەوە بەو قسەیەی ئیمام (ئیبنولقەیم)ە کە دەڵێت: (سوپاسگوزاری بەندە لەسەر سێ پایە بەڕێوە دەچێت و ناتوانێ بەندەیەکی سوپاسگوزار بێت ئیللا بەهەرسێکیان نەبێت).

یەکەم: دان نان بە نازو نیعمەتەکانی خوای پەروەردگار کە پێی بەخشیوە.

دووەم: سوپاس و ستایشی خوای لەسەر بکات.

سێیەم: چاکەی پێ بکات و یارمەتیو کۆمەکی خەڵکی پێ بکات لەسەر ڕەزامەندی خوا.

دان نان بەنازو نیعمەتەکان نەدەینە پاڵ نەسەب و زیرەکیو تێکۆشان و هەوڵی خۆمان، یا پلەو پایەو خانەدانیو هێزی خۆمان، بەڵکو بیگێڕینەوە بۆ دەسەڵات و بەخشندەیی خوای تاقانەو پەروەردگار، کاتێ قارون ئەو نیعمەتانەی خودا پێی دابوو دایە پاڵ زانین و زانیاری خۆی خوای گەورە دای ڕوخاندو بەناخی زەویدا بردە خوار، بەم جۆرە دەگەینە دەرئەنجامی سروشتی ستایشکردن بۆ بەخشەر لەسەر ئەو نیعمەت و بەخششانە، وەپاشان ئەوەش لەکەسێك ناوەشێتەوە کەیەقینی تەواوی هەیە بەخوا کە بەخشندەیەو ئەو نیعمەت و بەخششانەی پێ دراوەو سوپاس و ستایشی لەسەر بکات، بەڵام نیعمەتەکەی بەکاربهێنێ لەسەرپێچیو بێ فەرمانی خوا کە پێی بەخشیوە، بۆنموونە (سوو-ریبا) بەماڵ و سامانەکەی بکات، یا کە تەندروست و لەش ساغە بچێ زوڵم و ستەم لە خەڵکی بکات و تۆڵەیان لێ بکاتەوە.

جا کاتێ ئەو پایانەمان جێبەجێ کرد گومانی تێدا نییە کە خوای گەورە نیعمەت و بەخششی خۆیمان بۆ زیاد دەکات و لێمان پیرۆز دەکات بۆ ڕاستیو سەلماندنی ئەو بەڵێنەی لە قورئانی پیرۆزدا پێی داوین، ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾[1].

١- إبراهيم: ٧.

مێرگی (٤)

بەئاگاهاتن و بەئاگاهاتووان

خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿ ٱقۡتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمۡ وَهُمۡ فِي غَفۡلَةٖ مُّعۡرِضُونَ ١ مَا يَأۡتِيهِم مِّن ذِكۡرٖ مِّن رَّبِّهِم مُّحۡدَثٍ إِلَّا ٱسۡتَمَعُوهُ وَهُمۡ يَلۡعَبُونَ ٢ لَاهِيَةٗ قُلُوبُهُمۡۗ وَأَسَرُّواْ ٱلنَّجۡوَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ هَلۡ هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُكُمۡۖ أَفَتَأۡتُونَ ٱلسِّحۡرَ وَأَنتُمۡ تُبۡصِرُونَ ﴾[1].

واتە: (موحاسەبەو لێ پرسینەوەی خەڵکی نزیك بۆتەوە، لە کاتێکدا زۆربەی ئەوان بێ ئاگاو غافڵن و پشتیان لە ئایینی خوا کردووەو ڕوو وەردەگێڕن لە بەرنامەکەی، هیچ یاداوەرییەکی تازەیان لە لایەن پەروەردگاریانەوە بۆ نایەت کە ئەوان گوێ بیستی نەبووبن و لەوکاتەدا یاریو گەمەی پێنەکەن... دڵەکانیان بێ ئاگاو سەرگەردانە، ئەوانەش کە ستەمیان کرد، قسەکانیان شاردەوە (بەنهێنی دەیان وت) ئایا ئەمە تەنها بەشەرێك نییە وەك ئێوە؟! ئایا ئێوە بەدەم جادووگەرییەوە دەچن؟! لەکاتێکدا ئێوە چاوتان هەیەو دەبینن!!). بەڕاستی لێ پرسینەوە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ نزیکتر دەبێتەوە هەروەکو (حەسەنی بەصری) وتوویەتی: هەرچەند ڕۆژێك دەڕوات بەشێك لەتۆ لەگەڵیدا دەڕوات، بەڵام خەڵکی لەبێئاگایی‌یەکی سەرسوڕهێنەردان لەو ئامانجەی کە لە پێناویدا دروست بوون، وە بێ ئاگان لە هەست کردنێکی تەواوو کردەیی لەواتاکانی ناوو سیفاتە پیرۆزەکانی خوا. هەمووومان دەزانین (الرزاق- ڕۆزیدەر) یەکێکە لە ناوەکانی خوا، بەڵام زۆرێك لەئێمە دەترسین کاتێ کەسێك هەڕەشەی بڕینی ڕزقمان لێ دەکات، وە هەمووشمان دەزانین (الضار و النافع - زەرەر هێنەرو خێرو خۆشی بەخش و بەخشندە) لە ناوە پیرۆزەکانی خودان، بەڵام زۆرینەمان دەترسین و هیوامان بەغەیری خوایە، بەڕاستی

---

[1]- الأنبياء: ١-٣.

خەڵك لە بێ ئاگاییدان لەو ڕۆژەی کەتیایدا لەم دنیایە دەڕۆن و لێی غافڵن، وە بێ ئاگان لەوەی کە لەناو گۆڕدا تووشیان دێت و غافڵن لە مەترسییەکانی قیامەت و زۆر شتی تر کە خۆشەویستی دنیا لێی داپۆشیون و لە زانین و هەست پێکردنی بێ ئاگای کردوون.

تەمەن دەرفەتە:

تەمەن هەروەکو دەرفەت و وەرزێکە لەوەرزەکانی بازرگانی، تیایدا کەل و پەلی زۆرو جۆراوجۆر دەخرێتە ڕوو تیایدا هەیە خراپ و تیاشیدا هەیە بەبایەخ و گران بەهایە، مرۆڤی ژیر ئەوکەسەیە سووربێ لەسەر کڕینی شتە نایاب و بەبایەخەکان ئەگەر نرخیشی گران بێت، چونکە چاکتر و بەرچاوترو بەهادارترە لەشتی خراپ هەرچەندە هەرزانتریش بێت، بۆئەوەش ئیمام (ئیبنولجەوزی) دەڵێت: (پێویستە ئەو کەسەی سەروکارەو بەهای شتەکان دەزانێو دەناسێ دەبێ چاکترینی شتەکان هەڵبژێرێو بەدەستیان بێنێ، ئەو تەمەنە وەرزێکە و، بازرگانییەکانیش جیاوازن، پێشینان وتوویانە: ئەو شتە هەڵگرن وەزنی سوکەو نرخی گرانە، کەواتە پێویستە ئەو کەسەی هۆشیارو بەئاگایە تەنها شتە نایاب و بەنرخەکان داوا بکات و بیەوێت، وە نایابترین و بەنرخ ترینی شتەکانیش لەدنیادا ناسینی خودای پەروەردگارە)[1].

بەئاگابوون نیشانەیەکە لە نیشانەکانی خۆشەویستی خودا بۆ بەندەو ویستی خێر بۆی، بۆئەوەش شوێنکەوتووی بەشکۆ (موحەمەد کوڕی سیرین) دەڵێت: (ئەگەر خوای گەورە خێری بۆ بەندەی خۆی ویست ئامۆژگارێك دەخاتە دڵیەوە فەرمانی چاکەی پێ دەکات و قەدەغەی خراپەی لێ دەکات)[2]. هەرجارێ سنووری بەزاندو غافڵ بوو لەوەی کە خوا لە پێناویدا دروستیکردووە، ئەو ئامۆژگارەی لە دڵیدایە بەبیری دێنێتەوەو دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەو ڕاستە شەقامەی کە لەبێدارییەکی بەردەوامدا دەیهێڵێتەوە.

١- صيد الخاطر: ٢٥٩.

٢- صفة الصفوة ٣/ ٢٤٣.

بەئاگابوونی بەردەوام:

ئیمام (ئیبنولجەوزی) لەوەسفی ئەو کەسە بەئاگاو هۆشیارەدا دەڵێت: (هەمم و غەمی بڕوادار پەیوەستە بەقیامەتەوە، هەموو ئەو شتانەی لە دنیادا هەن دەی جوڵێنن بۆ بیرکردنەوە لە قیامەت، بەهەر شتێکەوە مەشغوڵ بێت ئەو هەممەی مەشغوڵی دەکات.

نابینی ئەگەر خاوەن پیشەکان بچنە خانەیەکی ئاوەدانکردنەوە، دەبینی بازرگان بۆ کەل وپەل و ڕایەخ دەڕوانێت و نرخەکەی وەدەست دێنێ، دارتاش دەڕوانێتە سەربان و دارەڕاکەیو وەستا بۆ دیوارەکان و تەونکەر بۆ چنین و جل وبەرگ، وە بڕوادار کەتاریکییەك دەبینێ تاریکی ناو گۆڕی بیر دەکەوێتەوە، کە ئازاردەرێك دەبینێ سزاو تۆڵەی قیامەتی بیردەکەوێتەوە، کە دەنگێکی ترسناکی بیست فووکردن بەکەڕنای بەبیردێتەوە، کاتێ دەبینێت خەڵك نوستوون مردووی ناو گۆڕی بیردەکەوێتەوە، کە هەست بە خێروخۆشی دەکات بیر لەبەهەشت دەکاتەوە، هەمم و بیرکردنەوەی بەوانەوە پەیوەستەو هەرئەوەش خەریکی دەکات بۆ هەر شتێك. ئەوکەسە بەم جۆرە بەردەوام هۆشیارو بەئاگایەو، هەرچی لەسەر زەوی دەبینێت دەی بەستێتەوە بە قیامەتەوەو، هەرشتێك تەنانەت بۆ ماوەی چرکەیەکیش بێئاگای بکات لەوەی لە پێناویدا دروست کراوە، ئەو نایەوێت، بەم شێوەیە لە پەرستش و بەندایەتییەکی بەردەوامدایە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوکەسانەی کە بەئاگاو وریان لەقیامەتدا لەیەك ئاستدانین و یەکسان نین بەڵکو دابەش دەبن بۆ چەند بەش و کۆمەڵێك:

بەشەکانی بەئاگایان:

(ئیبنولجەوزی) لەباسی چینەکانی بەئاگایاندا دەڵێت:

(هەیانە هەواو ئارەزوو بەسەریاندا زاڵ دەبێت و، ئەوەی حەزی لێ بێ دەیکات، تاوای لێ دێت خووی پێوە دەگرێت و بەم جۆرە توشی پاشەکشێ دێت و دەبەزێت، ئەو ئاگابوونەی هەیبووە هیچ سوودی پێ ناگەیەنێ، بەڵکو هۆشیاری و بەئاگابوونی لەم شێوە زیاتر بەڵگەی دەخاتە سەر).

وە هەیانە لەتێکۆشاندایە لەنێوان دوو هێڵدا:

أ- ژیرییەك کە فەرمانی پێ دەکات پارێزکاربێت.

ب- هـەواو ئارەزوویـەك: ویسـت و حـەزەکانی پـێ جێبـەجێ دەکـات، ئەگـەر بەناڕەواش بێت.

تیایاندا هەیە دوای هەوڵ و کۆششێکی زۆرو درێژخایەن دەگەڕێتەوە سـەر شـەڕ و خراپـەو بـەم جـۆرە کۆتـایی دێـت، هەشـیانە هەنـدێ جـار سـەردەکەوێو هەنـدێ جـاریش تێـك دەشـکێت و برینـەکانی ئەوەنـدە کوشـندە نـین. بەشـێکی تریـان دوژمنەکەی دەبـەزێنیو زینـدانی دەکـات بەشـێوەیەك ئـەو دوژمنـەی نـاتوانێ هـیچ فێڵێکی لێ بکات تەنها وەسوەسە نەبێت.

لە پاك و چاکترینی ئەو چینانە ئەوان هەمیشـە بێـدارو بـەئاگان، ماوەیـەکی زۆر ڕادەکەن و ناوەستن، هەمم و غەمیان بەرزبوونەوەو بـەرەو پـێش چـوونە هـەرجارێ پلەیەك دەبڕن و بەرەو پلە و مەقامێکی تر دەڕۆن و دەبیـنن کـەم و کورتیـان هەیـە خێرا تۆبە دەکەن و داوای لێ خۆشبوون لە خوای گەورە دەکەن [1].

ئەوانـە ئـەو پیـاوە چـاك و پاکانـەن کـە نەفسـی خۆیـان وابەسـتە دەکـەن بـۆ مەبەست و ئامـانجێکی گـەورەو بـەرزتریان ڕاگرتـووە لـە هـەموو ئـەو شـتانەی بـەو قوڕەوە نوساوە یا پەیوەندی پێوە هەیە، ئەوانە هەموو شت وازلێ دێـنن هـەتا ئـەو خەوەی مرۆڤ پێویستی پێیەتی، دەی بـا ئێمـە گـوێ بدەینـە قوتابیەکـەی (ئیبنـو عەباس) شوێنکەوتووی بەڕێز (طاوس) کـە دەڵێـت: (بـاس و بیرکردنـەوە لـە دۆزەخ خەوی خوا پەرستانیان زڕاندووە)[2].

١- صيد الخاطر / ٣٠٦ - ٣٠٧.

٢- صفة الصفوة ٢/ ٢٨٩.

حاڵی غافڵ و بێ ئاگایان:

ئیمام (ئیبنولجەوزی) لەوەسفی حاڵی غافڵاندا دەڵێت: (نازانن بۆچی دروست بوون و مەبەست لەوان چییە، ئەوپەڕی مەبەستیان گەیشتنە بەحەزو ویست و ئارەزووەکانیان، هیچ ناپرسن لەوەی دەستیان دەکەوێت و وەگیری دەهێنن و، بەهۆیەوە سەرزەنشت دەکرێن یاتووشی زەم کردن دەبن، زۆر خۆ دەرخەرن و لەپێناویدا تێدەکۆشن بێ ئەوەی بزانن مەبەستیان چییەو بۆچی وادەکەن، دەکەونە ژێر کاریگەری چێژو ڕابواردنی کاتیو هەل پەرستن تەنانەت ئەگەر بەهۆیەوە زەمانێك توشی نەخۆشی ببن، لە کڕین و فرۆشتن و بازرگانیدا بەرگی فڕوفێڵ دەپۆشن و خۆمەڵاس دەرن، لە سەوداو ڕەفتاریاندا گزیکارو تەڵەکەبازو ساختەچین و بەو شێوەیەش ئەو حاڵەیان پەردە پۆش دەکەن، بەحەزو تامەزرۆییەوە خواردن دەخۆن و، بەدرێژایی شەو دەنوون، ئەگەرچی لەڕۆژیشدا هەر نوستوو بێئاگابوون لەڕاستیدا، کەڕۆژیان کردەوە بەدوای دەست کەوتنی هەواو ئارەزووەکانیان دەکەون هەروەکو بەرازی چڵێس و کلکە لەقێی سەگ و دڕندەیی شێرو جۆش و خرۆش و پەرۆشی گورگ و ڕێوی فێڵاویو تەڵەکەباز، لەکاتی مردن حەسرەت دەخۆن لەسەر لەدەست چوونی هەواو هەوەسیان، نەك لەسەر نەبوونی تەقواو پارێزکاریان، ئەوە چەند زانیارییەك بوو لەسەر حاڵی ئەوانە)[1]. ئەو وەسفە چەند جوانە بۆ حاڵی ئەو بێئاگایانەی وابەستەو گەوزاوی قوڕو چڵپاوو زەلکاوی دنیان، ئەوەی درەوشاوەو پەسەندە وەلای دەنێن و ئاشقی تاریکین و ڕقیان لە نووڕو ڕووناکییە، دژی هەرشتێکن فێریانکات و ڕێیان نیشان بدات، هەرکات ئەو

١- صید الخاطر ٣١٠ / ٣١١.

سیفاتانەی کە (ئیبنولجەوزی) باسیکردوون وازیان لیّ هێنا ئەوا بنەمای هەستان و بەئاگابوون لە ناخ و نەفسیاندا دێتەبوون و بێداردەبنەوە، هەرکەسیش بیەوێت بێداربێت و بەئاگابیّ ئەوا هۆکاری زۆر هەن بۆ بەهێزکردنی ئەو هەستان و بێداربوونەوە، لەگرنگترین ئەو هۆکارانە:

تەوبەو پەشیمانی: مەرجەکانی تەوبە سیانن:

أ- پەشیمانی. ب- وازهێنان لە گوناه. ت- سووربوون و بڕیاردان لەسەر نەگەڕانەوە بۆ ئەو گوناهەو مەرجی چوارەمیشی بۆ زیاد دەکات کە هەق و مافی کەسانی ترە، دەبێت هەر هەق و مافێکی هەرکەسی لەسەرە بیگێڕێتەوە بۆی. گرنگترین مەرجەکانی تەوبە بریتییە لەپەشیمان بوونەوەیەکی وا هانی بدات بۆ وازهێنان لە گوناهو سەرپێچیو بڕیاردان و سووربوون لەسەر ئەو تەوبەیە (ئیمام گەیلانی) بەغولامە گەنجەکەی دەڵێت: (هانابۆ خوا بەرەو پەنای پیّ بگرە، بگەڕێوە بۆلای بەزوویی‌و، بەپەشیمان بوونەوەو داوای لێبوردن و لێخۆش بوون تا ڕزگارت بکات لەدەستی دوژمنەکانت و لەشەپۆلی دەریای بەهیلاك چوون دەربازت بکات بیربکەوە لەو کۆتاییەی تیّی دەکەوی، بەڵکو تەرککردن و وازهێنان لەگوناهت بۆ ئاسان بکات، تۆ کەوتوویە ژێر سێبەری درەختی بیّ ئاگایی، لەسێبەرەکەی بڕۆدەرو کاتیّ تیشکی خۆرت بینی، ئەوا ڕێگاکەت ناسیوەو دەزانیت کە درەختی بیّ ئاگایی بەئاوی نەزانی و نەفامی پاراو دەبێت و، درەختی بێداربوونەوەو بەئاگاهاتن و زانیاری بەئاوی بیرکردنەوە پاراوو پەروەردە دەبێت و داری تەوبە بەئاوی پەشیمانی پەروەردە دەبیّ و، درەختی خۆشەویستی بەئاوی ڕازی بوون و ڕالیّ بوون پەروەردە دەبێت)[1]. ئاسانترین ڕۆیشتن بەڕێگای هەقدا بۆ ڕێبوارانی هەست کردنە بەچۆنێتی ئەو ئاوەی ئەو چوار درەختەی لەسەر پاراوو پەروەردە دەبن، بیّ ئاگایی گەشە دەکات بەنەزانی‌و نەفامی لەڕاستی‌یەکانی ڕێگا نەزانینی کۆسپەکانی ڕێگاو کۆتایی ڕێگا، دوای کۆتایی هاتنی ڕێگە چی لیّدێت وە بێدار

١- الفتح الرباني / ١١٢.

بوونەوەو ڕاچڵەکان گەشەدەکات تەنها بەتەوبەو پەشیمان بوونەوەو بیرکردنەوە لەهەموو ئەو شتانە، تەبەو گەڕانەوە گەشەناکات و قەدی بەهێز نابێ‌و لقەکانی زیادناکەن و گەڵای چرۆ ناکاو گوڵەکانی ناکرێنەوە مەگەر تەنها بەپەشیمان بوونەوە لەو گوناهانەی کردوویەتی، خۆشەویستی گەشەناکا مەگەر تەنها بەپەیمان دان و ڕازی بوون بەو کردارەی خوا فەرمانی پێ کردووەو ئەوەی بۆ پێغەمبەرﷺ هاتووە.

بیرکردنەوە لە تێشکێنەری خۆشییەکان:

پێغەمبەرﷺدەفەرموویێت: ((أکثروا من ذکر هادم اللذات)) واتە: (زۆر بیربکەنەوە لە ڕوخێنەرو تێشکێنەری خۆشییەکان) بیرکردنەوە لەمردن کە بەتێشکێنەری خۆشییەکان دادەنرێت، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە بیرکردنەوە لەمردن لەکاتی لەزەت و خۆشییەکاندا ئەو بێ ئاگاییە تێکدەشکێنێ و بێئاگا وەخەبەر دێنێ‌و لەو حەقیقەتە ئاگاداری دەکات کە ڕۆژێ لەڕۆژان پێوەی خەریك بووەو مەبەستی بووە، هەرجارێك و هەر چەندە یادو بیری مردن دەکاتەوە ڕادەچڵەکێت و بێدار دەبێتەوە هەوڵ دەدات هەرچی زووترەو هەتا بتوانێ کردەوەی چاك ئەنجام بدات بۆ سەر بەرزیو ڕووسوری خۆی لەکاتی گەیشتنەوەی بە خوای پەروەردگار.

بیرکردنەوە لە عاقیبەتی ئەو هەل و ماوە پێدانەی ژیان

مۆڵەت و ماوە پێدانی خوا بۆ دروستکراوانی وەکو مۆڵەت و ماوە پێدانی کەسێك بۆ کەسێکی تر نییە، لە سۆزو بەزەیی خۆیەتی بۆ بەندەکانی کەمۆڵەتیان پێ دەدات و هەل دەداتە دەست بێ ئاگایان بۆ گەڕانەوەیان و دەیانخاتە نارەحەتیو تەنگانەوە تا بەڵکو بەئاگا بێنەوە، خۆ ئەگەر ئەوە سوودی نەبوو لەو هەموو ماوەو هەل و مۆڵەتە گەورەی ژیانیدا ئەوا خوای گەورە وێڵی دەکات و مۆردەنێت بەدڵیدا، نەدەگەڕێتەوەو نەدەبینێ‌و نەدەبیستێ‌و نەبەهۆش دێتەوە﴿ خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰٓ أَبْصَٰرِهِمْ غِشَٰوَةٌ ﴾[1]. واتە: (خوا مۆری ناوە بەسەر دڵ و گوێیانداو پەردەی

١- البقرة: ٧.

بەسەر چاویاندا هێناوە، نەبیردەکەنەوە، نەئامادەن هەق ببیستن و ڕاستیەکان نابینن، خەتەرو مەترسی لە دەرەنجام و کۆتایی ئەو مۆڵەتەیە وا لەئامۆژگار (أبا الفضل جبرائیل بن منصور) دەکات و دەڵێت: (هەتاکەی درێژە بەغافڵیو بێئاگایی دەدەیت، وات لێهاتووە ئەمین و بێ ترسی لەکۆتاییەکانی تەمەنت، تەمەنی گاڵتەو گەپ بەسەر چوو ڕابوورد، وە تەمەنی لاوی تەواوبوو کۆتایی پێهات، چیت بەدەست هێناوە لە ڕازی بوون و متمانەی پەروەردگارت بەڕاستی کارت تەواو بوو لە تەمەنی دۆڕاوو کاتەکانی تەمبەڵیت، بەتاڵیو ناڕەواییو نابەکاری چی پێدایو بە چی گەیاندیت)[1].

بیرکردنەوە لە گوناهان:

هەرکەسێك بیرلە گوناهەکانی بکاتەوە لە نەنگیو ناتەواویەکانی بێزار دەبێ وە بڕیاردەدات جارێکی ترو لە ئایندەدا بەم جۆرە نەکەوێتەوە ناو گوناه و تاوان، ئەوەش کارێکە وای لێدەکات بەردەوام بەئاگابێو لە بێداریەکی هەمیشەییدا بێ و، لەو کەسانە دەبێ کە بیر لەگوناهەکانیان دەکەنەوە، وەکو خواپەرستی زاهید (کهمس بن الحسن). (عمارە بن زادان) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەڵێت: (کهمس بن الحسن) پێی وتم: ئەی ئەبو سەلەمە گوناهێکم کردووەو ئەوە ماوەی (٤٠) ساڵە لەسەر ئەو گوناهە دەگریم، وتم: ئەبو عەبدوڵلا ئەو گوناهە چییە؟ وتی: برایەك سەردانی کردم، ماسی یەکم بۆ کڕی بە دانقێك، کاتێ خواردی هەستام بەرەو دیواری دراوسێکەمان چووم و پارچەیەك قوڕم لێکردەوە میوانەکەمان دەستی پێ شۆرد، بەڕاستی منیش ئەوە چل ساڵە لەسەر ئەو گوناهە دەگریم)[2]. پارچە قوڕێك ماوەی چل ساڵ بتگریەنێت، ئەی ئەگەر بمایەو بینیبای کە بەقەد شاخی (تۆهامە) دزی دەکرێ چۆن دەبوو. ئەوەیە ئەو بەئاگاییەی سوربوون لەسەریو خوای گەورە کۆمەکی کردوون لەڕەفتارو ڕێکردنیان لەو ڕێگایەدا.

١- البداية و النهاية ١٣ / ١٢٦

٢- صفة الصفوة ٣/٣١٤ ، ٣١٥.

میرگی (٦)

هەستکردن بەتاوان

بنەماکانی سەرپێچیو تاوان:

ئیمام (ئیبنولقەیم) دەڵێت: (بنەماکانی سەرپێچیو تاوان هەرهەمووی بەگەورەو بچووکەوە سێ جۆرە):

أ- وابەستەبوونی دڵ بەغەیری خواوە.

ب- گوێڕایەڵبوونی هێزێکی توندو ڕقاوی.

ت- هێزی هەواو هەوەس و ئارەزووبازی. ئەمانەش بەواتاکانی: هاوەڵگەراییو شەریك بۆ خوا بڕیاردان، ستەم و زۆرداری، خراپەکاریو بەدڕەوشتیو کاری ناشیرین و نادروست، دێن.

ئەوپەڕی پەیوەست بوون بە جگە لەخواوە (شەریك و هاوەڵ بڕیاردانە بۆ خودا، وە بانگەوازە بۆ بوونی خوایەکی تر)، وە ئەوپەڕی گوێڕایەڵی کردنی هێزی ڕقاویو توندڕەوی (کوشتنە)، وە ئەوپەڕی گوێڕایەڵی بوونی هێزی هەوەس بازی (زینایە)، بۆئەوەیە خوای پەروەردگار ئەمانە هەمووی لە سێ جۆردا کۆدەکاتەوە لەو ئایەتەیدا کەدەفەرموێت: ﴿ وَٱلَّذِينَ لَا يَدۡعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقۡتُلُونَ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ وَلَا يَزۡنُونَ ﴾[1]. واتە: (ئەوانەی هیچ خوایەکی تر لەگەڵ خوادا ناپەرستن، کەسیش ناکوژن کە خوا کوشتنی حەرام کردبێت، مەگەر بەحەق و ڕەوا، هەروەها زینا ناکەن و نزیکی ناکەون).ئەو بنەچەو بنەمایانە ڕوون و ئاشکران و چەند لقێکیان هەیە کەلە زۆرینەی خەڵکی شاراوە و نادیارن بەجۆرێك هەر هەست بەگوناهەکەی ناکەن، لەکاتێکدا پێویستە وازیان لێ بهێنرێ لەڕیشەوە هەڵ بکێشرێن، وە خەڵکی واهەیە لەئاست ئەو گوناهەدا هەستیان مردووە هەتا

١- الفرقان: ٦٨.

لەسەرپێچی‌یە ڕوون و ئاشکراکانیشدا، هەرگیز هەست بەهیچ شتێك ناکەن، ئەوە دڵانێکن بە گوناه ڕەش بوون و داپۆشراون، وایان لێهاتووە هیچ نابینن، هەست و نەستیان لامردووەو ئیتر ناگەڕێنەوەو فێرنابن و هەست بەهیچ شتێ بکەن.

ڕاهاتن لەسەر خراپەکاری:

دەشێت هۆی سەرەکی گرفتی هەست نەکردن بە گوناه، ئالودەبوون و ڕاهاتن بێ لەسەر خراپەوگوناه لەبەر زۆری تاوان کردن، ڕێك وەکو ڕاهاتن و هۆگریمان بۆ دروستکراوانی خوای گەورە وەکو ئاسمان و ئەوەی تیایدایەتی‌و زەوی‌و ئەوەی لەسەریەتی لە دروستکراوی سەیرو سەرسوڕهێنەر بەهۆی ئەوەی بەردەوام دەیان بینین و لەبەر چاومانن، بەڵام سەرمان سوڕدەمێنێ کاتێ مرۆڤێك دەچێتە سەر مانگ و لەوێ دادەبەزێت. بەردەوام لامان سەیرە کە داهێنانێك یادۆزینەوەیەکی نوێ دێتەکایەوە، ئەوەمان لەبیر کردووە کە ئەوان وردترو جێگەی سەلیقەو تێڕامان و کارامەیی زیاترن لەوداهێنراوە مرۆییانە، ئەوەیش لەبەر ئەوەیە کە ئێمە ڕاهاتووین و بەردەوام ئەو دروستکراوانەی خوا دەبینین.

هەروەهایش کاتێ گوناه و تاوان زۆرو بەردەوام ئەنجام درا ئەوا خووی پێوە دەگیرێت و دڵ گیرۆدەی دەبێت و ناگەڕێتەوەو ڕێگری لێ ناکات، هەر ئەمەیە (أبالحسن الزيات) (سەلامی خوای لێ بێ)ی ترساندووە دەڵێت: (وەڵڵا لەزۆری خراپە و داهێنراوی خراپ باکم نییە، بەڵام ئەوەی لێی دەترسم ئەوەیە دڵ گیرۆدەی بێ‌و لەسەری ڕابێت، لەبەرئەوەی کاتێ شتەکان ڕاستەوخۆ دڵیان گرتەدەست ئەوا نفس بەخۆیانەوە گیرۆدەو ئالودە دەکەن، بەڵام بەتەنها ئالودە بوونی نەفس بەشتێکەوە کاریگەری کەمتری لەسەر دەبێت.

ڕاهاتن لەسەر تۆڵە و سزا:

لە ئالوودەبوون و ڕاهاتن لەسەر گوناه مەترسیدارتر ڕاهاتنە لەسەر تۆڵە و سزا، بەڕادەیەك هەست بەوە ناکات کە ئەو بەڵاو ناڕەحەتی‌یەی دەیچێژێ سزای ئەو گوناهەیە ئەنجامی داوە.

ئەوکەسەی گەیشتووەتە ئەو پلەیە باگوێ بگرێ بۆ وتەکەی (ئیبن الجەوزی) کاتێ دەڵێت: (بزانە گەورەترین بەڵاو کارەسات لەخۆبایی بوون و مەغروریە بەسەلامەتی دوای تاوانکردن، کاتێ سزاکەی دوای دەکەوێت، وەگەورەترین سزاو تۆڵەش ئەوەیە مرۆڤ هەستی پێ ناکات وەکو داماڵینی لە دین، کوێربوونی دڵ، هەڵبژاردنی خراپە لەلایەن نەفسەوە، لەبەرامبەردا سەلامەتی جەستەو گەیشتنی بەویست و مەبەستەکانی)[1].

نموونەی ئەوانەش: هەندێك ناتوانن نوێژی بەیانی بکەن بۆ ماوەیەکی درێژ هەتا خوو بەو گوناهەوە دەگرن و بەو تۆڵەیە ئالوودەدەبن و هەست بەئازاری ئەو تاوانەی ناکات و ویژدانی ناجوڵێو هەست بە پەشیمانی ناکات، لەکاتێکا خەڵکانی پێشووتر لە پیاو چاکانی پێشین بەدوای ئەو کەسانەدا دەچوون و لێیان دەپرسینەوە کە نوێژی جەماعەتیان بچووبا، هەرکەس گەیشتە ئەو پلەیەی هەست بەتۆڵەی گوناهەکانی نەکات ئەوە بەڕاستی لە مەترسییەکی گەورەدایە، لەوانەیە ببێتە هۆی ڕوخانیو گەڕانەوەی بۆ ڕێگای گومڕابوون و سەر لێشێواوی وەکو ئەوەی کە (ئیمام ئیبنولقەیم) بە (کوشتن) ناوی بردووە، کە دەڵێت: گوناهەکان برینن، ڕەنگە برینێك ببێتە هۆی کوشتنی)[2].

دەترسان هەتا لەسەر چاکەکانیشیان:

پیاوچاکانی پێشین و سەردەمی یەکەم لەڕادەبەدەر هەستیان بە گوناه دەکرد، گەیشتبوونە پلەیەك کە لەناو ئێمە زۆر کەمن بگەنە ئەو ئاستە. ئەوان دەترسان لەوەی چاکەکانیان لێ وەرنەگیرێت، ئەوەتا شوێنکەوتووی ڕێزدار (حەسەنی بەصری) بۆ ئەوانەی لەگەڵ خۆیدابوون باس دەکات و هەواڵیان پێ دەدات و دەڵێت: (من بەکەسانێك گەیشتووم کەخۆیان لە حەڵاڵ دەپاراست زیاتر لەوەی ئێوە خۆتان لەحەرام دەپارێزن، کەسانێکم بینیوە بەتەنگ چاکەکانیانەوە بوون

١- صيد الخاطر ١٦٩، الطنطاويان.

٢- الفوائد: ٥٤، النفائس.

لێیان وەرنەگیرێ زیاتر لەو خراپانەی ئێوە)[1]. بەڕاستی ئەوانە بەرەو نەوەیەکی تاقانە بوون و دووبارە نابێتەوە، ئەوان وەکو هەریەکێك لە ئێمە نەبوون دووڕکات نوێژ لە شەودا بکات یا چەند درهەمێکی کەم لە پێناو بانگەوازیدا ببەخشیت و وابزانیت ئیتر تەواو گەیشت.

دڵە بێدارەکان:

ئەوانە ئەو خاوەن دڵە بەئاگایانەن کەنازانن پەردەو داپۆشەری گوناه چییە و هەرگیز بەسەر دڵیاندا نەهاتووەو دڵی دانەگرتوون وەخراپترین شت بەلایانەوە خۆشویستنی دنیایە کە ببێتە هەست و نەستی دڵیان، هی وایان هەیە هەستیاریو بەئاگایی دەگاتە ئەو پلەیەی بۆماوەی چل ساڵ باسیان لە گوناهێك کردووەو لەبیریان نەچووەتەوەو بەردەوام هەستیان بەکاریگەرییەکەی کردووە، وەکو (عبدالله إبن سیرین) وتەیەکی شوێنکەوتووی پێشەنگ (ئیبن سیرین) دەیگێڕێتەوە کەدەڵێت: (من نازانم ئەو گوناهەی ئەو قەرزەی خستە سەرم چی بوو، چل ساڵ لەمەوپێش بەپیاوێکم وت: ئەی موفلیس)[2]. کێ هەیە گوناهێکی لەبیربمێنێ دوای ڕۆیشتنی ئەو هەموو ساڵە جگە لەکەسێك کە گوناهەکانی ئەوەندە کەمن دەتوانێ بیان ژمێرێ. ئەوەتا کاتێ (عبدالله بن سیرین) ئەوە بۆ (أباسلیمان الداراني) دەگێڕێتەوە دەڵێت: (گوناهیان ئەوەندە کەم بوو دەیانزانی لە کوێوە کردوویانە، بەڵام گوناهی من وتۆ ئەوەندە زۆرن کە نازانین لە کوێ کردوومانن و لە کوێرا هێناومانن)[3]. ئەوان بەم جۆرە بیریان لە گوناه کردۆتەوەو بەستویانەتەوە بە نەهامەتییەك کە بەسەریاندا هاتبێ، وەکو (ئیبنولجەوزی) دەگێڕێتەوە دەڵێت: (لەپیاوچاکانی پێشیندا کەسی واهەبووە کە قسەیەکی ناشیرینی پێ وتراوە ڕوومەتی خۆی خستۆتە سەر زەوییو وتوویەتی خودایە لەو گوناهەم خۆشبە کە بەهۆیەوە ئەوەم بەسەرهات). هەتا ئەگەر لەگوێڕایەڵیو فەرمانبەرداری خوادا

١- صفة الصفوة ٣/ ٢٢٧.

٢- صفة الصفوة ٢٤٦.

٣- صفة الصفوة ٢٤٦

سەرکەوتوو نەبوونایە دەیانبەستەوە بەگوناهێکەوە کە لەوانەیە ئەنجامیاندابێ، لە (ئەبی داود الحفري) دەگێڕنەوە کە دەڵێت: (چوومەژوورەوە بۆماڵی (کرز بن برة) دیتم دەگریا، پێم وت چی دەت گریەنێ؟ وتی: دەرگاکەم لێ داخراوە، بەرگ و پۆشاکەکەم کەوتوونە سەر زەوی لێم پیس و خۆڵاویو قوڕاوی بوون، ئەو جوزئەی دەبوو دوێنێ بمخوێندبا بۆم نوخوێندرا، ئەوە چی دەگەیەنێ جگە لەگوناهێك کە ئەنجامم دابێت)[1].

خواپەرستترین کەس:

کەسانێك ئەوە حاڵ و باریان بێت، ویست و خواست و مەبەستیان بەم جۆرە بێت، مافی خۆیانە کە شەهیدی موفەسیر (سەعید کوڕی جوبەیر) بەخواپەرستترینی کەس وەسفیان بکات، کاتێ پێی دەڵێن: (کێ خواپەرستترین کەسە؟ دەڵێت: کەسێك گوناهێك بیریندای کردبێت و هەرجارێ بیر لەو گوناهەی دەکاتەوە کردەوە چاکەکانی هەرهەمووی لەلا بێ نرخ و بێ بایەخ دەبێت)[2]. ئەوە بۆ کەسێك کە گوناهێك دەکات ئەی ئەو کەسە دەبێ چۆن بێت کەهیچ گوناه و تاوانێکی نەکردووە بەڵام دەگریا لەترسی ئەوەی کاتێ کردەوەیەکی چاکی بۆ ناکرێو لەدەستی دەچێ گومانی بۆ ئەوە دەچێت نەکا تۆڵەی گوناهێکی خۆی بێ کەڕەنگە ئەنجامی دابێت، دڵ ڕەقی بانگخوازی ئێستا لەکوێو ئەوانە لەکوێ؟! داوای سەرکەوتنیش دەکەین بەسەر ناڕەواییدا لەکاتێکا لەسەر ئەم حاڵەین؟؟.

١- صفة الصفوة ٣ / ١٢٢.

٢- الزهد لأحمد / ٣٨٧.

مێرگی (٧)

لەخۆتان بپرسنەوە بەرلەوەی لێتان بپرسنەوە

لەو ڕۆژە گەرمەدا کە تیایدا: ﴿ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُم بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴾[1]. واتە: (لەو ڕۆژەدا هەموو شیردەرێك لە شیرەخۆرەکەی بێ ئاگادەبێت و فەرامۆشی دەکات، هەموو سك پڕو دووگیانێکیش کۆرپەلەکەی دادەنێت، خەڵکی دەبینیت وەکو سەرخۆشن لە ڕاستیدا سەرخۆشیش نین بەڵکو سزای خوایی زۆر سەخت و سامناکەو سەری لێ شێواندوون).

لەو ڕۆژەدا کە ساوای لەدایك بوو تیایدا پیر دەبێت و، پاکترین خەڵکی تیایدا ڕادەچڵەکێت و هاوار دەکەن کە پێغەمبەران و ڕەوانەکراوانی خودان: (یارب سلم یارب سلم)– ئەی پەروەردگار سەلامەتمان کە ئەی پەروەردگار سەلامەتمان کە – لەڕۆژێکی وادا کە زەوی تیایدا شەق دەبێت و ئاسمان لەت وپەت دەبێت و ئەستێرەکان دەترازێن و پەرش و بڵاو دەبن و ڕژێم و ڕێڕەویان تێك دەچێت و بەیەکدا دەدەن و وردو خاش دەبن، لەوڕۆژەدا کە زەمین تیایدا دێتە قسەو ﴿ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴾[2]. واتە: (زەوی هەواڵەکانی خۆی دەگێڕێتەوە بەهۆی ئەوەی کە پەروەردگارت ڕای گەیاندووە، فەرمانی بۆ دەرکردووە –ئەی مرۆڤ– کاتی کۆتایی هاتنیەتی).

ئەوە ڕۆژێکە خەڵکی تیایدا بەڕووت و قووتیو خەتەنە نەکراویو لەنێو زەوییەك حەشر دەکرێن، لەڕۆژێکدا تیایدا خۆر دادەبەزێت و نزیك دەبێتەوە تەنها میلێك

١– الحج: ٢.
٢– الزلزلة: ٤–٥.

بەرزەو خەڵکی ئارەق دەکەنەوەو، هەیە بەهۆی ئارەقی زۆرەوە حەفتا باڵ بەزەویدا ڕۆدەچێ و هەیانە عەرەق بەتەواوی لەغاوی دەکات تا بناگوێی، لەو ڕۆژەدا خەڵکی لەهەموو ئەوەی لە دنیادا کردوویانە لێیان دەپرسرێتەوە کەچییان کردووە بۆ ئەو ئامانجەی لە پێناوی دا دروستکراون، بەڵێ: لێیان دەپرسرێتەوە بەلێ پرسینەوەیەکی وردی وا بەبیری مرۆڤدا نەهاتووە، کاتێ نامەی کردەوەکانی دەبینێ پڕ بووە بەشێوەیەك کە بەبیریدا نەهاتووەو چاوەڕوان نەبووە: ﴿ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ﴾[1]. واتە: (هاوار لە ئێمە ئەم نامە و دۆسیەیە چییە؟! هیچ گوناهێکی وردو درشت بەجێ ناهێڵێت، بەڵکو هەمووی تۆمار کردووە). هەتا لەسەر گەردیلەیەکیش پرسیاری لێ دەکرێت: ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ﴾[2]. واتە: (ئەوەی بەقەدەر سەنگی گەردیلەیەك خێرو چاکەی ئەنجامدابێت دەی بینێتەوە، ئەوەش کە بەقەدەر سەنگی گەردیلەیەك شەڕو خراپەی هەبێت دەیبینێتەوە).

لێپرسینەوەی ڕۆژی قیامەت:

کاتێ مرۆڤ لە ڕۆژی قیامەتا لێی دەپرسرێتەوە، لەسەر چوار شت پرسیاری لێ دەکرێت، وەکو ترمذی دەگێڕێتەوە: پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: (لاتزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن أربع: عن عمره فيما أفناه، وعن علمه ما عمل به، وعن ماله من أين اكتسب وفيم أنفقه، وعن جسمه فيما أبلاه)[3]. واتە: (لەڕۆژی قیامەتدا هیچ بەندەیەك پێی ناترازێت هەتا لەچوار شت پرسیاری لێ نەکرێت: لەتەمەنی لە چیدا تەواوی کرد، لە زانست و زانیارییەکەی لەچیدا بەکاری هێناوە، لەماڵ و سامانەکەی لە کوێوە پەیدای کردووەو لەچیدا خەرجی کردو چۆن تەواوی کرد، لە جەستەی لە چیدا ماندووی کردو بەچییەوە گیرۆدەی کردووە). وەیەکەم شتێ کەلە ڕۆژی قیامەتدا بەندە لەسەری

١- الكهف: ٤٩.

٢- الزلزلة: ٧- ٨.

٣- الترمذي، وصححة الألباني، ص ج ص ٧١٧٦.

موحاسەبەدەکرێت (نوێژە)، ئەبوداود لە فەرموودەیەکدا دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (إن أول مايُحاسَب الناس به يوم القيامة، من أعمالهم الصلاة، يقول ربنا – عزَ وَ جَل– لملائكته: أُنظروا في صلاة عبدي، أتمها أم نقصها؟ فإن كانت تامة كتبت له تامة، و إن كان إنتقص منها شَيئا، قال: أُنظروا هل لعبدي من تطوع؟ فإن كان له تطوع، قال: أتِمُّوا لِعبدي فريضته من تطوعه ثم تؤخذ الأعمال على ذلك)[1]. واتە: (یەکەم کردەوە کە خەڵك لەسەری لێی دەپرسرێتەوە (نوێژە) جاخوای پەروەردگار هەرچەند خۆشی باشتر دەزانێ بەڵام لەبەر حیکمەتێك بەفریشتەکانی دەفەرموێت: سەیری دەفتەری نوێژی بەندەکەم بکەن، ئایا تەواوە یاناتەواویو کەم و کورتی هەیە؟ ئەگەر بەتەواوی نوێژی کردبێ ئەوا بەتەواو بۆی دەنوسرێ، وەئەگەر کەموکورتی هەبوو ئەوا خوا دەفەرموێت: سەیرکەن بزانن ئەو بەندەیەی من نوێژی سوننەتی هەیەو سوننەتەکانی نوێژی بەجێ گەیاندووە؟ جا ئەگەر نوێژی سوننەتی هەبوو ئەوا دەفەرموێت: ناتەواوی فەرزەکانی لە سوننەتەکانی بۆ تەواو بکەن، پاشان هەموو کردەوەکانی تری بەم پێیە وەردەگیرێن).

شایەتی ئەندامەکان:

کاتێك بەندە کردەوەکانی دەخرێتەوە ڕوو نکوڵی لێ دەکات، خوای پەروەردگار ئەندامەکانی دێنێتە قسەو شایەتی لەسەر کردەوەکانی دەدەن، هەتا یەکێك دەڵێت: (يارب آمنتُ بك، وبكتابك، و برُسُلِك، و صلَيتُ و َصمتُ و تصدقت و يُثني بِخَيرٍ ما استطاعَ، فيقول: ها هنا إذن، ثم يقول: الآن نَبعثُ شاهداً عليك، فيتفكر في نفسه، من ذا الذي يَشهدُ عَليه؟ فَيختمُ على فيه، ويقال لفخذه: انطقي، فتنطق فخذه و لحمه و عظامه بعمله، وذلك ليعذر من نفسه)[2]. واتە: (ئەی پەروەردگار باوەڕم هێنا بەتۆو، بە کتێبی تۆو، بە پێغەمبەرانی تۆو، نوێژم کردو ڕۆژووم گرت و خێرم کردو، بەچاکترین شێوە چەند بتوانێ ستایشی خۆی دەکات، دەڵێ: دەفەرموێت: کەوابوو ئالێرەدا ڕاوەستە. پاشان پێی دەوترێت: هەرئێستە شایەتی خۆمانت لەسەر

١– أبو داود (٨٦٤)، وصححه الأرناؤوط في شرح السنة ٤ / ١٥٩.

٢– مسلم ٢٩٦٨ في الزهد.

دەنێرین، دەکەوێتە بیرکردنەوە لەخۆی: داخۆ کێ بێت شایەتیم لەسەر بدات؟ ئینجا مۆر ئەنرێ بەسەر دەمیداو، بەڕان و ئێسك و گۆشتی دەوترێت: بێنەگۆ، ئینجا ڕان و ئێسك و گۆشتی دێنە قسەو شایەتی لەسەر دەدەن لەسەر کردەوەکانی، ئەمەش بۆ ئەوەی بڕوبیانووی نەمێنێت). خوای پەروەردگار لەبارەی شایەتی ئەندامەکان لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾[1]. واتە: (لەڕۆژێکدا کەزمان و دەست و قاچیان لێیان دەبێتە شایەتێکی گۆیا، لەبەرامبەر ئەو کردەوانەوە کەئەنجامیان دەداو (ئەو بوختانانەی دەیانکرد). وەدەربارەی ئەوەی کەئەوان لۆمەو سەرزەنشتی پێستی خۆیان دەکەن کاتێ شایەتی یان لەسەر دەدات خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ ﴾[2]. واتە: (ئەوسا بە غەمبارییەوە بەپێستی خۆیان دەڵێن: بۆچی شایەتیتان لەسەرداین خۆزەرەرتانە؟ لەوەڵامدا دەڵێن: ئەوخوایە ئێمەی هێناوەتە گوفتار کەدەتوانێت هەموو شتێك بهێنێتە قسەو گفتوگۆ).

لەنەفسی خۆتان بپرسنەوە بەرلەوەی لێتان بپرسرێتەوە:

هەرکەس دەیەوێت لەشەرمەزاریو پرسیاری ڕۆژی قیامەت ڕزگاری بێت بالەدنیادا لەنەفسی خۆی بپرسێتەوە پێش ئەوەی لەڕۆژی دواییدا لێی بپرسنەوە، ئەوەتا خوای گەورە یادمان دەخاتەوەو بۆمان باس دەکات کاتێ دەفەرموێت: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ﴾[3]. واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، خواناس و پارێزکاربن و لە سنوورەکانی مەترازێن، باهەموو کەسێك سەرنج بدات و بزانێت چی بۆ سبەی دەست پێشکەری کردووە).

١- النور: ٢٤.

٢- فصلت: ٢١.

٣- الحشر: ١٨.

ئەوەیە فاروق کە بەجوانی لەو ئایەتەی خوا تێگەیشتووەو بەرەعیەتەکەی دەڵێت: (حاسبوا أنفسَكم قبل أنْ تُحاسَبوا وزِنُوا أنفسَكم قبل أنْ تُوزَنوا، و تَزَيَّنوا للعرض الأكبر)[1]. واتە: (لەنەفسی خۆتان بپرسنەوە بەرلەوەی لێتان بپرسرێتەوە لەرۆژی قیامەتدا، کاروکردەوەی خۆتان کێشانەو پێوانە بکەن بەرلەوەی لە قیامەتدا بۆتان کێشانەو پێوانە بکەن، خۆتان بەپاکی و چاکی برازێننەوە بۆ ئەو پێشانگە گەورەیە). ئەوە داب و ڕەوشتی هاوەڵان بووە (خوا لێیان رازی بێت) لەبەر ترسانی زۆر توندیان لەپرسیارو لێ پرسینەوەی ڕۆژی قیامەت، (عامر بن عبدالله) دەڵێت: (هاوەڵێکی پێغەمبەرم ﷺ بینی لەگەڵ هاوەڵەکانیدا قسەی بۆکردین و وتی: چاکترین کەس لەڕۆژی قیامەت دا ئەو کەسەیە لەهەمووان زیاتر لەنەفسی خۆی پرسیوەتەوەو موحاسەبەی کردووە)[2]. کە بەرەی شوێنکەوتووان هاتن هەرئەوەی هاوەڵان دەیان کرد ئەوانیش هەمان کردەوەیان دەکردو دووبارەیان دەکردەوە ئەوەتا (حەسەنی بەصری) لەشەودا ئەوەندە دەگری دراوسێکەی دەخاتە گریان، بۆ بەیانی یەکێکیان دێتە خزمەتیو دەڵێت بەڕاستی شەوێ ئێمەت هەموو خستە گریان، ئەویش پێی دەڵێت: بەخۆمم دەگوت: (ئەی حەسەن گریمان خوای گەورە لەکاتی کەم تەرخەمیو دڵخۆشییەکانتدا بۆت دەڕوانێ دەفەرمووێت: چی دەکەی بیکە من هیچ کام لە کردەوە باشەکانت لێوەرناگرم)[3]. ئەوان بەوهەستەوە دەژیان، بەو باوەڕە قوڵ و پتەوە دڵخۆش و بەختەوەر بوون، دەیانزانی پەروەردگار چی لێ داوا کردوون و چی لێیان دەوێت، بەڕاستی ئەوان کاراو وریاو بەجووڵە بوون، هەریەکێك لەوان بەرامبەر هەزارکەس یا زیاتریش لە ئێمە دەبوون.

ئەگەر بمانەوێ ئەو سەربەرزیو سەروەرییە بۆ ئێمەش بگەڕێتەوە، چار نییەو گومانی تێدا نییە دەبێ شوێن پێی ئەوان هەڵبگرین و ئەوەی ئەوان دەیانکرد بیکەین. ئایا ئێمە ئەوە دەکەین؟.

١- تأريخ عمر – لإبن الجوزي، ص ٢٠١.

٢- الزهد لأحمد، ص ٢٢٦.

٣- الزهد لأحمد، ص ٢٨٠.

ئەو نهێنكارانە كێن؟

ئەوانەن كە دەزانن یەكێك لە مەرجەكانی قبوڵ بوونی كردەوەكان (دڵسۆزییە بۆ خوا) دەزانن پێویستە مرۆڤ هەركارێك ئەنجامی دەدات تەنها بۆ خواو لەبەر خوا بێت، كاتێ ئەوەیان زانی سوورن لەسەر شاردنەوەی كردەوەكانیان بەهیوای قبووڵ بوونیان و ڕاكردن لە مەترسی ڕیاو ڕووپامایی، دوای ئەوەی هەواڵی ئەو سێ كەسە دەخوێننەوە دەزانن لەڕۆژی قیامەت دا ئاگری دۆزەخ دەیانسووتێنێ كە یەكێكیان قورئان خوێنەو یەكێكی تر خێری زۆری كردووەو ماڵی بەخشیوەو، سێ یەمیان تێكۆشەرێكە لەڕێگەی خوادا گیانی بەخشیوە، ئەوەش بەهۆی ئەوەی ویست و مەبەستیان بۆ خوا نەبووەو هەریەكە بۆ مەبەستێكی دنیایی بووە)[1].

زێدەڕۆیی لە شاردنەوەی كردەوەكانیان دەكەن لەترسی تۆڵەو سزای قیامەت، پەیڕەوو شوێنكەوتووانیشیان لەسەر ئەو ڕێگایە پەروەردە دەكەن، ئەوە ئیمامی (گەیلانی)یە بەیەكێك لە قوتابییەكانی دەڵێت: (كاربكەو دڵسۆزبە مەڕوانە زۆری كردەوەكانت كەچەندن، دڵنیابە تەنها ئەوەت لێ وەردەگیرێت كە نەت ویستووە كەس ببینێ جگە لەخوا، هاوار لەخۆت كاردەكەیت بۆ ڕووپامایی خەڵك و دەتەوێت خوای پەروەردگار لێت وەربگرێت ئەوە خۆ گێل كردن و سەر لەخۆ تێكدانە)[2]. وە موفەسیری قورئان شوێنكەوتووی بەشكۆ (أبو العالیة) دەڵێت: (یەكێك لەهاوەڵانی موحەمەدﷺ پێی وتم: كار بۆ غەیری خوا مەكە خوا دەتداتە دەست ئەو كەسەی كاری بۆ دەكەی)[3]. كەسانێك دێن لە ڕۆژی قیامەت بەكردەوەی زۆری بەقەد كێوان بەڵام خودا (جله جلاله) دەیكاتە تەپ و تۆزو پەرش و بڵاوی دەكات، لە دنیادا

١- فەرموودەی سێ كەسەكەی فڕێ دەدرێنە ناو ئاگرەوە، مسلم ١٩٠٥.

٢- الفتح الرباني، ص ٢٦.

٣- صفة الصفوة ٣ / ٢١٢.

بەبێ هوودە خۆی هیلاك كردووەو لەرۆژی دواییشدا توشی ماندووبوونی زیاترو توندتر دەبێت. بۆئەوەیە (نهێنكاران) بەرووی ئەوانەدا هاواردەكەن كە دڵسۆز نین لەكارو كردەوەیانداو پێیان دەڵێن تەنها خۆ ماندوو دەكەن بەبێ هوودەو هیچیان پێ نابڕێ، قوتابی‌یەكی پێشەوا (حەسەنی بەصری) كەناوی (مالیك بن دینار)ە دەڵێت: (بەوكەسەبڵێن كەناتوانێ لە كردەوەكانی‌دا دڵسۆزو ڕاستگۆبێ باهیچ خۆ ماندوو نەكات)[١].

ئیبنولجەوزی وەسفیان دەكات:

ئیمام (ئیبنولجەوزی) جیاوازی نێوان نهێنكاران و كەسانی تر ڕوون دەكاتەوەو دەڵێت: (ملكەچانەو لەخوا ترسانە خۆ پەروەردە دەكات بۆ ئەوەی دیندارانە قسە بكات، بێدەنگ دەبێت تا بەترسەوە قسە بكات، دنیاگەری وازلێ دێنێت تا دنیا نەویستانە قسەبكات، بەهۆی دڵسۆزی‌و نیەت دروستی‌یان لە ئاشكرایی‌و دیاركەوتنیشی‌دا هەروەكو لەخەڵوەتدابێ، ئەوەندەی بتوانێ بەسادەیی‌و خەندەوە هەڵس وكەوت دەكات تاناوی زاهیدی بەسەردا نەبڕن، ئەوەتا (ئیبن سیرین) لەرۆژدا پێدەكەنی‌و كاتێ شەویش دەهات و تاریك دەبوو هەروەكو ئەهلی دێی كوشتبێ وابوو)[٢]. ئەوان بەم شێوەیە بوون، هیچ شتێ بۆ خەڵك لەحسابیاندا نەبوو بۆ بەردەمی خەڵك كاریان نەدەكردو بەهۆیەوە دوو دڵ و ڕاڕا نەدەبوون، تەنها ویستیان بۆ خوای گەورە بوو، زۆر نیگەران و ماندوو دەبوون كاتێ خەڵك بەتێڕامانەوە بۆی دەڕوانین، ئەوەیە ئیمام (ئیبنولقەیم) داوای دەكات و دەڵێت: (كردەوەت بەسوودو قازانج بكە بەوەی لەخەڵكی ون دەكەیت و بەدڵسۆزی‌یەوە ئەنجامی دەدەیت، وە لەنەفسی خۆشتی ون بكە بەوەی بڕوانیتە چاكەو پیاوەتی‌و ئەنجامی بدەیت و منەت نەكەیت، هەوڵبدە با نە نەفسی خۆت ببینی‌و نەخەڵكی ببینن)[٣].

١- صفة الصفوة ٣ / ٢٨٣.

٢- صيد الخاطر / ٣٥٩.

٣- الفوائد / ٧٦، النفائس.

چەند وێنە و نموونەیەك لەشاردنەوەی پەرستش و بەندایەتیان:

شوێنکەوتووی بەڕێز (ئەییوبی سەختیانی) دەڵێت: وەڵلاهی بەندە ڕاست ناکات جگەلەوەی بەنهێنی ئەنجامی دەدات و هەست بەچاکەو جێگەی ناکات)[1]. وە (حەمماد بن زەید) لە متمانە بوونی بەو قسەیەی دەڵێت: (ئەییوب کاتێ فەرموودە یاقسەیەك کاری تێ دەکرد، یا فەرموودەو قسەیەکی باس دەکردو فرمێسکی دەهات، فمی دەکردو تفی دەکردەوەو دەی وت ئای کە (هەڵامەتێکی توندە)[2].

خۆی وانیشان دەدا هەڵامەتی گرتبێ، ئەوەش بۆ شاردنەوەی گریان و فرمێسکەکانیو بەهیوای ئەوەی لەو کەسانەبێت کەخودا دەیانخاتە ژێر سێبەری ڕەحمەتی خۆی لەو ڕۆژەدا کە هیچ سێبەرێك نییە جگە لە سێبەری ڕەحمەتی خوا.

کاتێ یەکێکیان لەدروستکردنی نەخۆشی بۆ شاردنەوەی فرمێسکەکانی سەر نەدەکەوت، ئەوا لەو شوێنە هەڵدەستا لەترسی ئەوە کارەکەی ئاشکرا نەبێت.

ئەوەیە پێشەوا (بەصری) باسی دەکات و دەڵێت: (ئەگەر پیاو لە کۆڕێکدا دانیشتبوو هەنسك و فرمێسکەکانی زۆریان بۆ هێنا بابیان گێڕێتەوەو هەوەڵیدا نەیەنە خوار ئەگەر ترسی ئەوەی هەبوو فریا نەکەوێت و ئاشکرا بێت با لەو شوێنە هەستێ)[3]. ئەوان بەردەوام لەسەر ئەو سیفەتە سوور بوون، ئەوەتا شوێنکەوتووی بەشکۆ (محمد بن واسع) باسی یەکێك لەوان دەکات و دەڵێت: (ئەو پیاوە توانیویەتی ماوەی بیست ساڵ بگرێت و خێزانەکەی کە لەگەڵیدا ژیاوە پێی نەزانیوە)[4]، بەڕاستی ئەوە زیادەڕۆییە لە دڵسۆزیدا، شاردنەوەو پەنهان کردنی کاریان تا ئەو پلەیە بووە، توانیویەتی وابکات کە ژنەکەی کە نزیکترین کەسە لێیەوە بەگریانەکەی نەزانێت لەکاتێکا ئەو شەوانە موناجاتی لەگەڵ پەروەردگاردا کردووەو گریاوە بۆ ماوەی (٢٠ ساڵ) ئەوە لەترسی تووشبوونی بەریاو ڕووپامایی.

١- صفة الصفوة / ٢٩٤.

٢- صفة الصفوة / ٢٩٥.

٣- الزهد لأحمد ٢٦٢.

٤- صفة الصفوة ٣ /٢٦٩.

لە تەرجەمەکەی ئیمام (الماوَردي)دا هاتووە هیچ شتێ لەو بابەتە هەمە جۆرانەی ژیانی خۆی دەرنەخستووە، بەڵکو هەمووی لەجێگەیەك داناوە وەکاتێ مردنی نزیك دەبێتەوە بەکەسێك کە متمانەی پێی هەیە دەڵێت: ئەو پەڕاوانەی لە فلان جێگە دانراون هەمووی لەئامادەکردنی خۆمە، کاتێ مەرگ زۆری بۆ هێنام و کەوتمە گیانەلا دەستت بخەرە ناو دەستم ئەگەر دەستم داخست و گرژ بوو توند گرتم و گوشیم بزانە کە خودا هیچی لێ وەر نەگرتووم، پەڕاوەکان هەڵگرەو لە شەودا بیانخەرە ناو دیجلەوە، بەلام ئەگەر دەستم درێژ کردو کردمەوەو دەستی تۆم بەسەرمدا توند نەکرد ئەوا بزانە خودا لێی وەرگرتوم و من بەڕاستی سەر کەوتوم لەوەی کە بەهیوای نیەت پاکیو دڵسۆزی بووم، ئەو کەسەش دەڵێت: (لەکاتی سەرەمەرگدا دەستم لەناو دەستیدا بوو، بەلام ئەو دەستی کردەوەو هیچ دەستی بەسەر دەستم دا دانەخست و نەی گرت و نەی گوشی، ئینجا زانیم ئەوە نیشانەی قبولکردنی کتێبەکانیەتی، پاشان کتێبەکانم بۆ بلاوکردەوە لە دوای مردنی)[1]. ئەو کتێبانەی کە هەموو تەمەنی لە نوسینیاندا خەرج کردووەو شەونخونی لەسەر کێشاوە و نەفسی خۆی لەخەو حەرام کردووە، ئینجا دوای ئەو هەموواندووبوونەی داوادەکات بخرێتە ڕووباری دیجلەوە لەترسی ڕیا.

پێش ئەوەیش ئیمام (الشافعي) دەڵێت: (چەند حەزدەکەم کەخەڵکی فێرین هەرگیز هیچ شتێکی ئەو زانستە نەدەنە پاڵ من و پێم خۆشە هیچ پاداشتێکی لە سەر وەرنەگرم و هیچ سوپاسم نەکرێت)[2].

بەڵێ ئەو واگومان دەبات کە سوپاسی خەڵکی لەئەجرو پاداشتی کەم دەکاتەوەو لەو سیفەتی نهێنکارییەی کە ئەو عەشقییەتی کەم دەبێتەوە.

١- وفيات الأعيان ٣ / ٢٨٢.

٢- البداية و النهاية ١٠ / ٢٥٣.

مێرگی (٩)
خواپەرستانی شەو

ئەوە سیفەتی ئەوەی یەکەم بوو (سوارچاکی ڕۆژو خواپەرستی شەو)بوون، ئەوان کەسانێك بوون نەفسی خۆیان پاك کردبووەوە تا بتوانن بەئاسانی بەسەری زاڵبن دەبوونە گەورەو سەرداری نەفسی خۆیان، ئەوان لێ نەدەگەڕان ببنە بەندەی نەفسی خۆیان چۆنی بوێت وا ئاڕاستەیان بکات، بەڵکو دەیان ویست بەجۆرێکبن جیاوازبن لەوانەی نەفسیان (الأمارة بالسوء – فەرمانکاری خراپە) کارن، خوای پەروەردگار لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ﴾[1]. واتە: (بەڕاستی نەفس ئەگەر بەنووزی خواناسی ئاوەدان نەبێت زۆر فەرماندەرە بە گوناه و هەڵەو تاوان، مەگەر نەفسێك کە پەروەردگارم میهرەبانی پێ کردبێت). ئەوان نەفسیان بەخوێندنی ویردەکان ڕادەهێناو لەژێر ویست و بڕیاری خۆیان دەبوو تاوایان لێدەکرد قورسترین پەرستش بەلایانەوە خۆش و خۆشەویست تر دەبوو، زۆر لەوان دەگێڕنەوە کە بەداخ و پەرۆشی هیچ شتێکەوە نەبوون لە دنیادا بەقەدەر (شەونخونی شەوان و تینویەتی نیوەڕوان) کەبریتین لە هەستان بۆ شەو نوێژ لەشەواندا و بەڕۆژووبوون لە ڕۆژدا، چونکە هەستان لە شەواندا بۆ شەونوێژ لە قورسترینی پەرستشەکانە کە پیشەو کاری ئەوان بووەو پێوەی خەریك بوون، هیچ تام و چێژیان لە پەرستش و موناجات نەکردووە جگە لەو کاتەی شەو دایپۆشیون، هەتا قوتابییەك لە قوتابییەکانیان (عطاء بن أبي رباح) والێ دەکات بەم جۆرە وەسفی بکات: (زیندووکەرەوەیە بۆ جەستەو نوورو ڕۆشنایییە بۆ دڵ، شەوق و گەشەیە بۆ ڕوخسار، هێزە بۆ بینین و هەموو ئەندامەکان، کاتێ کەسێ هەڵدەستێ بۆ شەو نوێژ بەڕاستی شادو دڵخۆش دەبێت، ئەگەر لە

١- یوسف: ٥٣.

جێگاکەی‌دا دەنوێت بەڕاستی دڵ تەنگ و خەمین و دڵشکاوەو هەروەکو شتێکی ون کردبێت و لەڕاستیشدا گەورەترین قازانج و کاری سود بەخش و بەنرخی ون کردووە)[1].

دوای ئەوە ئەو پەرستشە گرانە هیچ قورس و نامۆ نییە لەسەر نەفس، ئەوە پەرستش و عیبادەتێکە خوای پەروەردگار پێغەمبەری ﷺ تیادا پەروەردەکرد، پێش ئەوەی ڕەوانەی بکات، لەسەرەتادا فەرزی کرد لەسەر خۆی‌و شوێنکەوتووانی ئەوەش لەبەرئەوەی بەرەی دامەزرێنەرو بناغە دانەر ناتوانێ بەو ئەرکی بانگەوازە گەورەو گرنگە هەستێ ئەگەر بنچینەیەکی پتەوو توندی نەبێت، ئەگەر لەسەر بناغەیەکی قایم و جێگیر بنیات نەبووبێت، ئەوەبوو (محمد إبن سيرين) داوای دەکرد لە پێشەنگ و پێشەوایانی بەتواناو دامەزرێنەر، دەیوت: (گومانی تێدانییە دەبێت شەونوێژ بکەن تەنانەت ئەگەر بەقەد ماوەی شیر دۆشینێکیش بێت)[2].

عاشقانی شەو:

خۆشەویستیان بۆ هەستان لەشەوداو شەونوێژ گەیشتبووە ڕادەیەك کە شەو تەواو دەبوو دڵیان بۆی تەنگ دەبوو، ئەوەتا ئیمام (سوفیانی ثەوری) دەڵێت: (کاتێ شەو دێ دڵخۆش دەبم پێی، وە کە ڕۆژدێ دڵم تەنگ دەبێت)[3].

چۆن عاشقی شەو نابن کەتیایدا خوای پەروەردگار دادەبەزێتە ئاسمانی دنیاو، ئەوان هەست بەلێ نزیك بوونەوەی زیاتری دەکەن و زیاتر تام و چێژ لە موناجات دەکەن، چۆن عاشقی نابن کەیەکێکە لەو ڕێگایانەی بەسەلامەتی دەیانگەیەنێتە بەهەشت ئەوەش بەفەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ((ياأيُها الناس أفشوا السلام، وأطعموا الطَعام، وصلوا بالليل والناس نيام تدخلوا الجَنة بالسَلام))[4]. واتە: (ئەی خەڵکینە سەلام لەیەکتر بکەن، خواردنی هەژاران بدەن، لەشەودا نوێژبکەن ئەوکاتە

١- البداية و النهاية ٩ / ٢٩٤.

٢- الزهد لأحمد / ٣٠٦.

٣- الجرح والتعديل ١/٨٥.

٤- الترمذي ٢٤٨٧ وصححه الأرناؤوط، الرياض ١١٦٦/٧.

خەڵكی نوستوون، بەسەلامەتی دەچنە بەهەشتەوە). چۆن شەیدای شەو نەبن كە پێشەنگ و خۆشەویستیانﷺ (تیایدا هەستاوەو ئەوەندە شەو نوێژی كردووە تا پێیەكانی ئاوساون). ئەوان بڕیاریان داوەو سوورن لەسەر ئەوەی كە شوێنكەوتووی ئەوبن تا لەگەڵ ئەودا حەشر بكرێن.

وادەو بەڵێنی نەوەكان:

لەبەر سووربوونیان بۆ ئەو پەرستشە، نەوە دوای نەوە وادەو پەیمانی لەسەر دەبەستن، باوكان لە دەروونی ڕۆڵەكانیاندا دەیچێنن، لە (معاوية بن قرة) دەگێڕنەوە كەباوكی لەكاتێكا كوڕەكەی نوێژی خەوتنان دەكات پێی دەڵێت: (بخەوە كوڕم بەڵكو خودا لەشەودا خێری زۆرت پێ ببەخشێت)[1]، وەلە (ئەبی هورەیرە) دەگێڕنەوە كەكۆتایی شەوی دابەش كردبوو، (بۆ خۆی سێ یەكی شەو هەڵدەستا، خێزانەكەی سێیەكی تری شەوو كوڕەكەی سێ یەكی دوایی هەڵدەستا، ئەگەر ئەمیان دەنووست ئەوی تریان هەڵدەستا بەم جۆرە)[2].

هەروەكو فەرموودەكەی پێغەمبەرﷺ بەجێ بهێنێت كە دەفەرموێت: ((رحم الله رَجُلاً قام من الليل، فصلَّى و أيقظ امرأته، فإن أبت نضح في وجهها الماء، رحم الله امرأةً قامت من الليل فصلت، و أيقظتْ زوجها فإنْ أبى نضحتْ في وجهه الماء))[3].

واتە: (ڕەحمەتی خوا لەو پیاوەبێ كە بەشەو هەڵدەستێ شەو نوێژ دەكات و ژنەكەشی هەڵدەسێنێ، خۆئەگەر ژنەكەی بەگوێی نەكردو هەڵنەستا با ئاو بپرژێنێ لە دەم و چاوی، ڕەحمەتی خوا لەو ژنەبێ كەبەشەو هەڵدەستێ شەو نوێژدەكاو مێردەكەشی هەڵدەستێنێ، خۆ ئەگەر مێردەكەی بەگوێی نەكردو هەڵنەستا با ئاو بپرژێنێ لە دەم و چاوی).

١- الزهد لأحمد ١٨٧.

٢- الزهد لأحمد ١٧٧.

٣- أبو داود ١٣٠٨.

کۆت و بەندی هەڵە و تاوانەکان:

کاتێ کابرایەك دێتە خزمەت (حەسەنی بەصری) کەوازی لە شەونوێژ هێناوەو نایکات، ئەویش دەیگێڕێتەوە بۆ کۆت و بەندبوونی بە گوناه و دەڵێ لەبەرئەوەیە لەو خێرە گەورەیە بێ بەش بووەو کە تیایدا گفتوگۆو موناجات لەگەڵ خۆشەویستەکەیدا دەکات و تیایدا بەسەر نەفسدا سەر دەکەوێت، وەتیایدا لە کێشهێزی ئەو قورە بەرزدەبێتەوە، لەوێدا هاوار دەکات و پێی دەڵێ: (ئەگەر ناتوانی لەشەودا بۆشەونوێژ هەستی و لەڕۆژدا بەڕۆژوویی چاك بزانە کە تۆ بەش براو بوویت و هەڵەو تاوانەکانت کۆتیان کردوویت)[1].

وە گوناه و تاوان بەکۆت و زنجیر دادەنێت کەڕێگری دەکات لە ڕەخساندن و سەرکەوتنی بۆ ئەنجامدانی ئەو خێرەو گومانی تێدا نییە کە دەبێ تەوبەیەکی دڵسۆزانەو ڕاستگۆیانە بکات، داوای پاك بوونەوەو لێخۆشبوون لەخوا بکات تابەڵکو دڵی بۆ ئەو پەرستشە بکرێتەوەو بەهۆیەوە خۆشحاڵ و بەختەوەر بێت، ئەوەتا پیاوێك دێتە خزمەتی (حەسەنی بەصری)و پرسیاری لێ دەکات: (ئەی باوکی سەعید: ناتوانم شەوانە هەستم و شەو نوێژ بکەم! پێی دەڵێت: ئەی کوڕی برام داوای لێخۆشبوون لە خوا بکەو بگەڕێرەوە بۆلای ئەو، ئەوە نیشانەی خراپەکارییە)[2]. وە وتی: (کاتێ مرۆڤ تاوانێك دەکات بەهۆیەوە لەشەو نوێژ بێبەش دەبێت)[3].

جابەڕاستی کێ دەیەوێت لە کۆمەڵی ((خواپەرستانی شەو بێت)) هیچی لەبەردەمدا نییە تەنها ئەوەنەبێت دوور بکەوێتەوە لەگوناه و تاوان و بەسەر نەفسی خۆیدا سەرکەوێت.

١- حەسەنی بەصری - لإبن الجوزي، ص ١٤.

٢- هەمان سەرچاوە، ص ١٤.

٣- حەسەنی بەصری - لإبن الجوزي، ص ١٤.

ئەو دیاردانەی لەسەر زۆر کەس دەست بەدیارکەوتن دەکەن وەکو ڕەقیـەتی دڵ و وشـك بـوونی چـاوەکان و شـپرزەیی‌و پەشـێوی جەسـتەو نـەمان و لـەناو چـوونی سەرنج و تێڕامان و وردبوونەوە بەهۆی ئەو مـاددەو سـامانەوەیە کـە دڵمـانی داگـیر کردووە، وای لێهاتووە:

((بەشداری کردنمان لە نوێژەکانمان و قورئان خوێنـدن و سـەردانی گۆڕسـتان و نەخۆشخانەکان و هـەتا کۆچـی دوایـی یەکێکیشـمان)) هـیچ لـە قورئـان خوێنـدنمان زیادناکەن وە ئەگەر زیادیشی بکەن بەدڵ هۆشیاری خوێندنەوەکەی نییەو بیری لـیّ ناکاتەوە، وەستان لەشەوداو شەونوێژ لەسەر زۆری نەفسەکان قورس و گرانەو کاتێ بۆ نوێژگردن هەڵدەستن زۆر بەخێرایی تەواوی دەکەن و بەپەلـە هـەڵی دەپـڕوکێنن، ئەوە ئەو ماددەیە نـاخی دڵـەکانی پـیس و ژەنگـاوی کـردووە، وە دڵـەکان توانایـان نییە بگەڕێتەوە باری ڕاست و تەندروستی خۆیان هەتا پاك نەکرێنەوە لەهەموو ئـەو ژەنگ و پیسی‌یەی پێوەی پەیوەستن.

ئەوەتا ئەمیری ئیمانداران (عوسمانی کوڕی عەفان) دەست لەسەر ئەو دیاردەیە دادەنێ‌و دەڵێت: (ئەگەر بێت و دڵەکانتان پـاك بکەنـەوە ئـەوا هـەرگیز لـە وتـەکانی پەروەردگار تێر نابن)[1]. پـاك کردنـەوەی جەسـتە بـەئاو بـەس نیـەو پێویسـت نییـە بەقـەد پاکردنـەوەی دڵـەکان لـە وابەسـتە بوونیـان بـەدنیاوە بـۆ گەیشـتن و وەدەستهێنانی ئەو ملکەچیو لەخوا ترسی‌یەی ونیان کردووەو لەدەستیان چووە.

١- الزهد لأحمد / ١٢٨.

لەنێوان ملکەچی ڕاستەقینە و خۆ ملکەچ کردندا:

ملکەچیو لەخوا ترسانی ڕاستەقینە ئەوەیە کە ئیمام (ئیبنولقەیم) باسی لێ کردووەو ناوی ناوە: (ملکەچ بوون و خۆبەکەم زانینی باوەڕ) و بەم جۆرە دەیان ناسێنێ: (بەدڵ ترسانە لە خواو بەگەورەو خاوەن دەسەڵات و شکۆو ویقارو شەرم و سام و هەیبەت زانینی خوا، دڵی دەشکێنێتەوە بۆ خوا شکانێکی کۆگیرو پڕ لەترس و شەرم و خۆشەویستیو ڕێز لێنانی، وە دیتن و داننان بە نیعمەتەکانی خواو داننان بەهەڵەو تاوانەکانی خۆیدا، ئەوەیە بەدڵ ترسان و ملکەچ بوون کەگومانی تێدا نییە بەم جۆرە ئەندامەکانیش وا لێ دەکات ملکەچ بن و شوێنەوارو کاریگەری ئەو بەدڵ ترسانەیان پێوە دیار بێت. ئەوەیە هەستکردن بە دەسەڵات و گەورەیی و فەرمانداریەتی خواو، هەست کردن بەوە کە تۆ لەنێوان دەستیدا وەستاویت و هەروەکو چۆن ئەو نازو نیعمەتانە دەبینیو دانیان پیا دەنێی کە پەروەردگار پێتی بەخشیوەو ئەوەندە زۆرن لە ژمارە نایەن، لەبەرامبەر ئەوەشدا باسی کەم و کوڕییەکانی خۆت دەکەیت لەبەردەم ئەو چەند نیعمەتەی کە شەرم و حەیای بۆ هێشتوویەوەو پێی داوی، لەوێدا دڵ والێ دەکات بشکێتەوەو دەگاتە لوتکەی شکاندنەوەو خۆ بەکەم گرتن، هەرکاتێ بیرلە تاوان و سەرپێچیو خراپەو کەم و کوڕییەکانی خۆی دەکاتەوە لەگەڵ ئەو هەموو ڕەحمەت و میهرەبانییەی خوا بەرامبەری هەیبووە، ئەوا بەدڵ دەترسێو ملکەچ دەبێت و ئەندامەکانی ئاگاداردەکاتەوە بەڵام ملکەچیو خۆبەکەم گرتنی فێڵاویو ئەنقەست ئەوەیە کە ئیمام (ئیبنولقەیم) ناوی ناوە (ملکەچی دووڕوویی)و بەم جۆرە وەسفی دەکات: (دەست بەدروست کردنی دەکات لەسەر ئەندامەکانیو ترسی خوای لە دڵدا نییە، هەروەکو هەندێ لە هاوەڵان دەیان فەرموو: (پەنادەگرم بەخوا لە ملکەچ بوونی دووڕوویی) وترا: ملکەچی دووڕوو چۆنە؟ وتی: دەبینی جەستەی دەترسێ بەڵام هیچ ترس و ملکەچ بوونێك لە دڵیدا نییە)[1].

١- الروح / ص ٢٣٢.

ترس و ملکەچی نەویستراو و ناپەسەند:

کەسانێك هەن وادەزانن ملکەچیو خۆ بەکەم گرتن و لەخوا ترسان بریتییە لە: سەردانەواندن و بەهێواش ڕۆیشتن و دەنگ نزم کردنەوە) ئەوەیان لەبیرکردووە کە ملکەچ بوون و خۆ بەکەم زانین لەدڵەوەیە، ئەوەتا ئەمیری باوەڕداران ئیمامی (عومەر–سەلامی خوای لێبێ) دەبینێ، پیاوێك لە نوێژەکەیدا ملی دانەواندووە، پێی دەڵێت: ئەی خاوەن گەردن گەردنت بەرزکەوە لەخواترسی و ملکەچی لەمل و گەردنەکاندا نییە بەڵکو لەدڵەکانداییە)[1]. خۆ عومەر (سەلامی خوای لێبێ) بەڕاستی لەخوا ترس و خوا پەرست بوو، وەکو (عائیشە سەلامی خوای لێبێ) وەسفی دەکات کاتێ دەبینێت: (کۆمەڵێك لاو بەخاویو بەهێواشی بەڕێدا دەڕۆیشتن لەهاوەڵەکانی دەپرسێت ئەوانە کێن؟ ئەوانیش دەڵێن: صۆفیو لەخوا ترسن ئەویش دەڵێت: عومەری کوڕی خەطاب کە بەڕێگادا دەڕۆیشت بەخێرایی دەڕۆیشت، کە قسەدەکرا گوێی دەگرت، لەکەسێکی دابا ئێش و ئازاری زۆری پێ دەگەیاند ئەگەر خواردنی دەخوارد تێری دەخوارد بەڕاستی صۆفیو لەخوا ترس و خوا پەرستیش بوو)[2].

لەگەڵ ئەوەش ئەو گەردنی دانەدەنەواندو لە ڕۆیشتنیش دا خاووخلیچك و هێواش نەبوو، (حەسەنی بەصری) لەوەسفیدا دەڵێ: (عومەری کوڕی خەطاب – سەلامی خوای لێبێ– لەویردەکانیدا ئایەتێکی خوێندەوە هەنسکی دەداو هەناسە برکێی پێکەوتبوو، بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك لەماڵدا مایەوەو بەجۆرێ تاسابوو کە وایاندەزانی نەخۆش کەوتووە)[3].

بەردەوامی کۆمەڵی لەخواترس و ملکەچان:

بەرەی خەلیفەو هاوەڵانی بەڕێز بەشوێن یەکداو یەك بەدوای یەکدا شوێن پێی ئەوانیان هەڵدەگرت، ڕۆڵەکانی هاوەڵان کە ناودارترینیان (ئیبنوزوبەیر –سەلامی خوای لێبێ) بوو، ئەو کەسەی کە(یحیی بن وثاب) لەبارەیەوە دەڵێت:

١– مدارج السالکین ١ / ٥٢١.
٢– مدارج السالکین ١ / ٥٢١.
٣– الزهد / ١١٩.

(ئیبنو زوبەیر كاتێ سوژدەی دەبرد چۆلەكەكان دادەبارینە سەر پشتی‌و لەسەری دەنیشتنەوە وایان دەزانی دیوار یان كۆتەرە دارێكە)[1]. ئەو ڕۆدەچووە ناو سوژدەكانی‌و موناجاتی لەگەڵ پەروەردگاری‌دا دەكرد، دڵی وابەستەی بەدی هێنەرەكەی دەبوو هەروەكو بەچاوی ببینێ، چی لەو چركە ساتانە جوانترە كە بەندە ئەوەندە بەرزدەبێتەوە تا ئەو جێگەیە هەرچی وابەستەی دنیاو ڕاكێشەرانییەتی بەری دەداو لەبیری دەباتەوە، وەبەرەی شوێنكەوتووانیش فێردەبوون لەوانە، ئەوە (مەسروق)ە بە (سەعیدی كوڕی جوبەیر) دەڵێت: (ئەبا سەعید هیچ شتێ نییەو نەماوە ڕەغبەت و ئارەزوو بۆی هەبێ جگە لەوەی ڕوومان بەو خۆڵە تۆزاوی بكەین)[2]. ئەو حەسرەت و خەفەت بۆ هیچ شتێكی ئەو دنیایە ناخوات كەبەجێی دەهێڵێت، جگە لەو چركەساتانەی كە تیایدا لەخوای خۆی نزیك دەكاتەوە، دەڵێت: (هیچ شتێ لەدنیا نییە جێگای ئەسەف بێ، جگە لەسوژدەكان كە بۆ خوای دەبەین)[3].

ئەوانە كەسانێك بوون كاتێ لەبەر دەستی خوای خۆیان ڕادەوەستان هەستەكانیان لەكاردەكەوتن هیچیان لە دەست نەدەماو نەدەهات جگە لەملكەچ كردن و خۆبەكەم گرتن لەبەر دەمیدا، لەتەرجەمەكەی (محمد بن نصر المروزی) وتەیەكی (ئەبی بەكر ئەحمەد بن ئیسحاق) هاتووە دەڵێ: (دوو پێشەوام ناسیوە لەوان بەختەوەرترم نەدیوەو نەناسیوە ئەوانیش (ئەبا حاتەم ئەلرازی و موحەمەد بن نەصرلمەروزی) بوون، بەڵام كەسێكم نەدیوە نوێژی لە(موحەمەد بن نەصر) چاكتر بووبێ، ئەو پێی ڕاگەیاندم كە زەردەواڵەیەك لەسەر ناوچەوانی نیشتۆتەوە تاوای لێكردووە خوێن بەڕوخساری‌یەوە تنۆك تنۆك ڕێچكەی گرتووە بەڵام جوڵەی نەكردووە)[4].

١- ئەوەش لەزۆری مانەوەو درێژكردنەوەی سوژدەكان.

٢- الزهد / ٣٤٩.

٣- الزهد / ٣٤٩.

٤- طبقات الشافعية ٢ /٢٢.

فرمێسکە بەرزو بەنرخەکان:

ئەوەئاگری گوناه و سەرپێچی‌یە دەچێتە دڵی مرۆڤەوەو دەیکاتە خەڵوزێکی ڕەشی وشك هەڵاتوو، هیچ شتێ داینامرکێنێتەوەو تینویەتی ناشکێنێ جگە لەو فرمێسکانەی لەکاریگەری ترس لەلێپرسینەوەی ڕۆژی قیامەت هەڵدەقوڵێن و دادەبارن و، هەست کردن بەچاودێری خودایی لەسەر هەموو قسەو وتارو کردەوەیەك، لەبەرئەوەیە ئیمام (حەسەنی بەصری) لەسەر ئەو فرمێسکە بەرزو بەنرخانە دەڵێت:

(هیچ چاوێك فرمێسك ناڕێژێو دانابارێنێ لەترسی خوا ئیلاخوا ئاگر لەسەر جەستەی حەرام دەکات ئەگەر هاتنە خوار بۆ سەر ڕوومەتی ئەوا ئەو دەموچاوە هەژاریو سوکایەتی ناشیرینی ناکات، هیچ کارێ نرخ و بەهاو پاداشتی بەقەد ئەو فرمێسکانە نییە کە لەترسی خوا دێن و بەویستی خوا گەرمی ئاگر دادەمرکێنن و دەیکوژێننەوە، ئەگەر پیاوێك لە ئوممەتێکدا لەترسی خوا بگری ئومێدم وایە خوای گەورە ڕەحم بەو ئوممەتە بکات بە تێکڕایی بەهۆی فرمێسکەکانی ئەو پیاوەوە)[1].

ئەوەیە بڵێسەی سەر پێچیو بێ ئاگایی کە بەسەر دڵەکانماندا دێن و دەگۆڕێن لەنێوان ئەوو لەنێوان ملکەچیو لەخوا ترساندا، ئایا بەو فرمێسکە بەرزو بەنرخانە دەیکوژێننەوەو بەم جۆرە وەڕێ دەکەوین؟؟.

١- حەسەنی بەصری/ ص ٩٦.

مێرگی (١١)
شوانی دەوری پاوان

پێغەمبەرﷺ وەسفی ئەوانە دەكات كە دەكەونە ناو (شبهات- گومانلێكراوەكانەوە) بەو شوانانەی مەڕەكانیان لەدەوری پەرێزو پاوانەكان دەلەوەڕێنن و نزیكە بكەونە ناوی‌یەوە، مادام لەدەورو بەری‌دا دەلەوەڕێنرێن. هەرئەوەندە یەكێك كەوتە گومان لێكراوەكان، كە لەنێوان حەڵاڵ و حەرامدایە، گومانی تێدا نییە ڕۆژێك دەبێ بكەوێتە حەرامەوە لەبەرئەوەی (كاروبارە گومان لێكراوەكان هەیە حەڵاڵەو هەشیانە حەرامە. پێشەوا (قەسطەلانی) لەسەر ئەو فەرموودەیە باسێكی هەیە تیایدا دەڵێت: (سوێندت دەدەم بەخوا هەرشتێ یاكارێك لەحەڵاڵی‌یەكەی دڵنیانەبووی وازی لێ بهێنە، چۆن پێغەمبەرﷺ وازی لە دەنكە خورماكە هێناو ترسا لەوەی زەكات یان (صدقە - خێر) بێت، بەرزترین پلەی وەرع ئەوەیە وازلە حەڵاڵ بهێنی لەترسی ئەوەی بتخاتە حەرامەوە، هەروەكو ئەوەی (إبراهیم كوڕی ئەدهەم) كرێی ئیشەكەی خۆی وەرنەگرت چونكە گومانی هەبوو كارەكەی بەچاكی ئەنجام دابێو، لەبەر توندی برسێتی‌یەكەی نوشتابووەوە)[١].

(مەیموون كوڕی مەهران) دەڵێت: (پیاو لەحەڵاڵدا سەلامەت دەرناچێت هەتا لەنێوان ئەوو حەرامدا پەردەیەك لەحەڵاڵ دروست نەبێت)[٢]. هەر ئەو هۆیەش بوو (هاوەڵانی بەڕێز - ڕەزای خوایان لێبێ) والێكردبوو زۆر لەكاروباری حەڵاڵیان وازلێهێنابوو لەترسی ئەوەی بكەونە حەرامەوە.

كۆچی وەرع:

هاوەڵان -ڕەزای خوایان لێبێ- هیچ گوناهێكیان بەبچووك نەدەزانیو هەرگیز نەدەكەتنەوە گومانلێكراوەكان، بەڵكو ئەوەی لەبەرچاوی ئێمە زۆر وردو بچوكە لای

١- إرشاد الساري: ١ / ١٩١.

٢- الورع لأحمد / ٤٤.

ئەوان لەگوناهە گەورەکان بوو، ئەوە (عوبادە یە - ڕەزای خوای لێبێ) قسە بۆ شوێنکەوتوان دەکات وەك پێشەواو ڕابەرێك و دەڵێت: (ئێوە کاری وادەکەن کە لە بەرچاوتان لە تاڵە موویەك کەمترو بچوکترە، بەڵام ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەری خواداﷺ بەگوناهە گەورەکان و تاوانی وێرانکارمان دەزانی)[1]. ئەوە لەسەردەمی شوێنکەوتواندا ئەوە دەڵێت، ئەی ئەگەر ئەو سەردەمەی ئێستای ئێمەی دیتبا چی دەگوت؟؟.

تێڕوانین و بیرکردنەوەیان بۆ تێڕوانینی خودابوو:

غەم و پەژارە بۆ ئەو کەسەی لەسەردەمی ئێمەدا بەموسڵمانانی سەردەمی یەکەم دەڵێت:

(ئەوان پیاو بوون و ئێمەیش پیاوین) نەخێر نەوەڵا قسەی ئەوکەسە نەڕاستەو نەدادگەرانەیە، پیاوەتی تەنها بەمانای نێرینەیی نایەت، بەڵکو بەمانای چەند سیفەتێکی ڕەسەن و بنچینەیی دێت کە هیچ سەردەمێك وەکو سەردەمی یەکەم تێرو تەواو نەبووە، ئەوان کەسانێك بوون توانایان هەبوو بەسەر دنیاوە بەڵام نەیان دەویست و تیایدا تەنها ئەوەیان دەویست کەلای خوایە، نموونەش بۆ ئەوە خوای پەروەردگار دەفەرموویێت: ﴿وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ﴾[2]. واتە: (بێگومان قیامەت و دوارۆژ چاکترە بۆ تۆ لەدنیا). بەڕاستی ئیمام (ئیبنولجەوزی) چاکی وتووە کەدەڵێت: (وەڵلاهی بەو کەسە دەڵێن پیاو کاتێ حەزی لە حەرمکراوێکەو توانای هەیە بیکات و بۆی تینوو دەبێ، بەڵام کە بۆی دەڕوانێ دەزانێ حەرامەو نەهی لێکراوە، ئەوەندە شەرم دەکات بکەوێتەناوی، تالەبەرچاوی دەبێزرێو تینوێتییەکەی دەڕوات و وازی لێ دێنێ)[3].

١- الورع (١٥).

٢- الضحى: ٤.

٣- صيد الخاطر / ١٣٧.

فاروق وەرع دەزانێ و فێرمان دەکات:

ئەوە ئەمیری باوەڕداران ئیمامی (عومەر – ڕەزای خوای لێبێ) کە توانای هەیە لەسەر دنیاو بەڵام نایەوێو، دەستی لێ هەڵگرتووەو کاریگەری قیامەتی لەسەرە، لەترسی لێپرسینەوەی خودایی لە ڕۆژی قیامەتدا لەسەر هەر فلسێك کەبەناڕەوا وەری گرتبێ، باشترین نمونە لە (وەرع)ی ئەو کەلە سەردەمی ئێمەدا لە ئەفسانەو خەیاڵ دەچێت و دەگێڕدرێتەوە، لەو نموونانەش (ڕەزای خوای لێبێ) کەلەسەری باسکراوە (عەتر –بۆنێك– لەبۆنی موسڵمانانی دەداتە دەست خێزانەکەی، خێزانەکەشی دەی فرۆشێت– عەتارەکە ئەوە دەگێڕێتەوە دەڵێت: پێی فرۆشتم لێی کەم و زیاد دەکردو سەرەکەی بەددانەکانی شکاندو هەندێ لەبۆنەکەی بەپەنجەیەوە کردو دواتر بەسەر سەرپۆشەکەیدا هێنا–، عومەر هاتەوەو وتی: ئەو بۆنە چیە؟ ئەوەی ڕوویدا بوو بۆم گێڕایەوە، ئەویش بەخێزانەکەی وت: بۆنی موسڵمانان وەردەگریو خۆتی پێ بۆن خۆش دەکەی! سەرپۆشەکەی لەسەری کردەوەو ئاوی پێداکردو پاشان لەخۆڵی وەرداو ئینجا بۆنی پێوەکرد، ئەئاوای دەکرد ماشاءالله[1]. بەم جۆرە لە پرسیاری خوا ترساوە لەڕۆژی قیامەت لەسەر ماڵی موسڵمانان. خۆزگەلەسەردەمی ئێمەدا ژیابا و دیتبای گەورەو سەرۆکەکانی چی بەماڵ و سامانی موسڵمانان دەکەن.

خوشکەکانی بیشری حافی و ئیمامی ئەحمەد:

هەواڵی ژیان و بەسەرهاتی عومەرو (ڕەزای خوای لێبێ) هاوەڵە بەڕێزەکان (ڕەزای خوایان لێبێ) نەوەیەك لەدوای خۆیان پەروەردە دەکەن کە جیابوون لەهەموو نەوەکانی تر لە (عیزەت و ورد بینیو بەتوندگرتنی ئیمامی ئەبوبەکرو وەرع و لەخواترسی ئیمامی عومەرو حەیای ئیمامی عوسمان و زرنگ و ژیریو زیرەکی ئیمامی عەلی – ڕەزای خوای لێبێ). وە ئیمامی ئەحمەد کەناوبانگی وەرعی ئەو زۆری لێ دەگێڕدرێتەوە لەهەموو گومان لێکراوەکان هەتا پەرتوکێك لەسەری

١– الورع ٣٧ / ٣٨.

دانراوەو تیایدا هاتووە: ژنێك پرسیاری لێ دەكات و دەڵێت: ئێمە لەبەر ڕووناكی چرای پاسەوانەكان تەشی دەڕێسین، ئایا دەشێ‌و ڕێگە دراوە ئێمە سوود لە ڕووناكی چرای ئەوان وەربگرین؟ ئیمام ئەحمەد لە توندی وەرعی ئەو ژنەو وردی پرسیارەكەی سەری سوڕ دەمێنێ‌و حەزدەكات بزانێ ئەو ژنە كێیە؟ پرسیاری لێ دەكات: (تۆ كێیت خوا عەفوت بكات؟) ئەویش دەڵێت: خوشكی بیشری حافیم، ئیمام ئەحمەد دەگری و دەڵێت: لەماڵی ئێوەدا بەڕاستی وەرعێكی ڕاستگۆیانە هەیە)[1]. ژنێك پرسیار لەسەر ڕێپێدانی ڕستن دەكا كاتێ ڕووناكی چرای پاسەوانەكان لێیان دەدات، ئەی ئێمە چی بڵێین لەكاتێكا ڕێگە بەخۆمان دەدەین هەموو هۆیەك و وەسیلەیەك بۆ ئەنجامدانی كاری خۆمان بەكاربهێنین ، بەكار هێنانێكی (كەسی – شخصی) و تیایاندا هەیە كەیەكێك ڕادەسپێرێ بلیتی كاری لەسەرەتای كارەوە بۆ ببڕێت بەڵام بەچەند سەعات دواتر بۆی دەبڕێ‌و وانازانێ كەئەوە دزییەو هەست بەئازاری ویژدان و دەروونیش ناكات.

ڕۆڵەكانیان فێردەكرد:

دەگێڕنەوە (سولەیمان كوڕی حەرب) وتی: گوێم لە(حەماد كوڕی زەید) بوو دەیوت: (لەگەڵ باوكم دا بووم و پارچەكایەكم لە دیواری خانوویەك دەرهێنا، ئەویش پێی وتم: بۆچی دەرتهێناو لێتكردەوە؟ وتم: ئەوە تەنها چڵە پوشێكە! وتی: ئەگەر بێت و هەركەسێ پوشكە پوشكە یا چڵ چڵ ئەو كایە لەو دیوارە بكاتەوەو دەری بهێنێ ئایا دیواری ئەو خانووە هیچی پێوە دەمێنێ؟)[2]. ئەو كوڕەكەی خۆی فێركرد كە چڵە پوشێك كەم و بچوك نییە، بۆ ئەوەی لە ئایندەدا نەكەوێتە گوناهی لەو پارچە كایە گەورەتر، نموونەی ئاوازۆرن كەئەوان چۆن منداڵەكانیان پەروەردەكردووە لەسەر وەرع و چاندنی ترسی خوا لە دڵ و دەروونیاندا.

١– إرشاد الساري ١/١٩١.

٢– الورع: ١٤.

مێرگی (١٢)
خۆشەویستی دنیا

پیری سەربۆز- بەساڵاچوو:

(عەلاء کوڕی زیاد) دەگێڕێتەوە دەڵێت: لەخەودا بینیم خەڵکی بەدوای شتێ دەکەوتن، منیش شوێنی کەوتم، کاتێ دەرکەوت پیرێژنێکی بەساڵاچووی ڕووتی بەرەڵا بەهەموو شیرینیو جوانییەکەوە، لێم پرسی تۆ کێیت؟ وتی: من دنیام، وتم: داوا لەخوا دەکەم لەلای من بێزراوو ناشیرینت بکات، وتی: بەڵێ، ئەگەر درهەم و دینار لەلات بێزراوو ناشیرین بێ)[١].

خۆشەویستی بۆ پارەو سامان ڕەگەزێکی سەرەکییە بۆ دنیا خۆشویستن، نەفسیش بەسروشتی خۆی پارەوسامانی خۆش دەوێت، خاوەن پارە چۆن حەزدەکات پارەکەی زیاد بکات هەروا حەزدەکات هیچی لێ کەم نەبێتەوە چونکە وادەزانێ ئەو سامانەی موڵکی ڕاستەقینەی ئەوەو تەنها هی خۆیەتی، ئەوەی لەبیر کردووە، یا شەیتان لەبیری بردۆتەوە کە ئەو ماڵ و سامانە موڵکی خوایە دەیبەخشێت بەهەرکەسێك بیەوێت و، وەری دەگرێتەوە لە هەرکەسێ بیەوێت، هەروەکو فیتنەو گێچەڵە بۆ مرۆڤ، جگە لەوانەی کە هەست بەحەقیقەتی ماڵ و سامان دەکەن و، خوای گەورە ماڵێکی زۆری پێ بەخشیون و دەسەڵاتی پێداون لەسەر بەکارهێنانی لەکاری خێردا، ئەو ماڵەی هەیانە لەدەستیاندایە و ناچێتەناو دڵیانەوە لەبەر ئەوەیە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا لەمەدحیاندا دەفەرمووێت:

﴿وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾[٢].

واتە: (ئەوەی خۆی لەنەفسی ڕەزیلی بپارێزێت و زاڵبێت بەسەریدا، ئائەوانە هەر سەرفرازن).

١- زهد: ٢٥٥.

٢- حشر: ٩.

بەڵێ: ئەوانە ناهێڵن ببنە بەندەی نەفسی خۆیان و گوێی پێ نادەن هەتا دەبنە کەسانێك کەلە کۆت و بەندی ڕزگار دەبن و سەرفرازی دنیاو قیامەت بەدەست دەهێنن.

خۆڕاگری لەبەردەم فریوخواردن بەپارەو سامان:

ئەوە ئیمام (ئەبو حەنیفەیە) کە یەکێکە لەوانەی بەسەر نەفسی خۆیاندا سەرکەوتوون و هیچ خۆشەویستییەك نەچووەتە دڵیانەوە جگە لە خۆشەویستی خوا، وەهەموو زەبوونیو چاو شۆڕییەکی بۆ جگە لەخوا وەلاناوەو نەیکردووە، کاتێ (مەنصور) فەرمان دەدات:

(دەهەزار درهەمی پێ بدرێت، ئەو کەسەی فەرمانەکە بەجێ دەگەیەنێ (حەسەن کوڕی قحطبە)یە، کە (ئەبو حەنیفە) هەستی پێدەکات ئەوەی بۆ دەنێرن، قسەلەگەڵ کەسداناکات هەروەکو بووڕابێتەوەو لەهۆش خۆی چووبێت، لەو ڕۆژەدا پارەکەی بۆ دەنێرن، کاتێ نێردراوەکە (حەسەن کوڕی قحطبە) دێت دەچێتە ژووری بۆلای، پێی دەڵێن: ئەمڕۆ هیچ قسەیەکی نەکردووە، وتی: چۆن دروستی کەم؟ وتیان: ئەوە دەیبینی، ڕات چییە؟ ئەویش پارەکەی لە سوچێکی ماڵەکەیدا لە جێگە نوێژەکەیدا بۆی داناو ڕۆیشت، ئەو پارە زۆرە لەو شوێنەدا مابووەوە، کاتێ (ئەبو حەنیفە) وەفاتی کرد (حمادی) کوڕی لەماڵ نەبوو، کەگەڕایەوە لە دوای وەفاتی باوکی (بڕەپارەکەی) هەڵگرت و چووە بەردەرگای(حەسەن کوڕی قحطبە)و داوای ڕوخسەتی کرد، ڕوخسەت دراو چووە ژوورەوە، وتی: من لە ڕاسپاردەکەی باوکم دا ئەوەم دۆزییەوە:

(ئەگەر منت ناشت ئەو بڕە پارە زۆرەی کە لە فلان شوێنەیە لە سوچی ماڵەکەدا هەڵی بگرە و بیبە بۆ (حەسەن کوڕی قحطبە)، ئنجا وتی: ئەوەش ئەو پارە (بارمتە کراوە ئەمانەتەیە کە لەلای ئێمە دانرابوو)[1].

١- أخبار أبي حنيفة/ ص ٦٣.

ئەو لەو پیاوانە بوو کەحەقیقەتی ماڵ و سامان بەتـەواوی دەزانـن و تێدەگـەن و مامەڵەی بەم جۆرە لەگەڵدا دەکەن.

حەقیقەتی ئەو ماڵەی هەتە:

دەبینین (حەسەنی بەصری) هاوار لەو کەسانە دەکات کـە چاوچـنۆکی کـوێری کردوون و پەردەی بەسەردڵداداون، ناگەڕێنەوەونایانەوێت حەقیقەتی پـارەو سـامان و گێچەڵەکانی ببینن و، واگومان دەبەن هەرچـی مـاڵ و سـامانێك کۆیـان کردۆتـەوە بەتەنها موڵکی خۆیانە، ئالێرەدا پێیان دەڵێت:

(ئەی نەوەی ئادەم، ماڵەکەم پارە و سامانەکەم، ئایا ئەوە ماڵ و سامانی تۆیـە کە دەیخۆیت و لەناوی دەبەیت، یائەوەی لەبەری دەکەیت و کۆن و شڕی دەکـەیت، یائەوەی دەیبەخشیت و تەواوی دەکەیت)[1].

ئەوانەی هەست بەو حەقیقەتە دەکەن هەرئەوانەن کە نایانەوێت نەفسیان بخەنە سـەر شـتی بـۆش و بۆگـەن، لەبەرئـەوەی خۆیـان لەسـەر کاروبـاری ڕاسـت و بـەرزڕاهێناوە، نەفسـیان وابەسـتەی بەرهـەمی ئـەو باڵنـدە سـەوزانەیە لەحـەوش و باخەکانی بەهەشت دا دەفڕن، دنیا لە تێڕوانینی ئەواندا هیچ نییـە جگـە لـە کـەلاکی بۆگەن، بۆ کەسانێك کـەداواکاری قیامـەتن گونجـاو نییـە هـیچ نرخێکـی بـۆ دانـێن و تینـووی بـن و ئـەوداڵی بـن و خۆشـیان بوێـت، بـەم جـۆرە ئیمـام (ئیبنولقـەیم) بەزمانحاڵی ئەوان قسە دەکات و دەڵێت: (دنیا کـەلاکی بۆگەنـەو شـێریش ناکەوێتـە سەر کەلاکی بۆگەن و ڕزیو)[2].

چێژەکانی دنیا:

ئەوانـەی هەسـت بەحەقیقـەتی دنیـاو بـەلاو تاقیکاری‌یـەکانی دەکـەن، قیامـەت بەسەر دنیادا هەڵ دەبـژێرن، کـاتێ لەڕاسـتی نـەمان و بەجێهێشـتنی ئـەم دنیایـەو، نـەمریو مانـەوەی بەهەشـت و نـازو نیعمەتـەکانی تـێ دەگـەن، بـەراووردی نێـوان

١- الزهد/ ٢٧٤.

٢- الفوائد/ ص ٦٨.

ئەمەدەکەن و، نەمریو مانەوە هەڵدەبژێرن بەسەر لەناوچوون و نەمان و، دەزانن ئەوەی لە دنیادا هەیە هەمووکاتین، هیچت بەبێ هەوڵ و کۆشش و ڕەنج و ماندووبوون تیادا دەست ناکەوێت، ئیمام (ئیبنولجەوزی) ئەو ڕاستییە ڕوون دەکاتەوەو دەڵێت: (لەدنیادا کەس لەوە گێلتر نییە کە کۆتا چێژی دنیا داوادەکات، لەڕاستیشدا لە دنیادا هیچ چێژێك نییە، بەڵکو تەنها پشوویەکی کەمە لەو ئازاردەرە)[١].

١- صيد الخاطر/ ص ٣٢١

مێرگی (١٣)
ئەوە دنیاکەتانە کە بایەخی پێدەدەن

(ئیمام ئەحمەد) لە کتێبی (الزهد) باس دەکات کە ئەمیری باوەڕداران (ئیمامی عومەر- ڕەزای خوای لێبێ) بەلای سەرنوێلکێکدا تێپەڕی لەسەری وەستا هەروەك ئەوەی هاوەڵان بخاتە نارەحەتی‌یەوەو بەهۆیەوە ئازار بکێشن، پێی وتن: (ئەوە دنیاکەتانە کە ئەوەندە لەسەری سوورن بایەخی پێ دەدەن)[١]. (فاروق) بەم جۆرە شوێنکەوتووانی پەروەردەدەکات.

لە حەقیقەتی دنیا ئاگاداریان دەکاتەوەو بیریان دەخاتەوە ئەو دنیایەی خەڵك زۆری بۆ تینوون لەبەرچاویان هیچ نییە جگە لە سەر زبڵێکی پڕ لەهەموو ڕەنگێکی جیاوازو هیچی وای تێدانییە سوودێکی هەبێ یا بۆ کارێ بشێ، هەموو ئەوەی تیایدایە بۆگەن و ڕزیوو خراپە لە سیپاڵی کۆن و شڕو ونجڕو، گیانداروخواردنی کەڕووراوی‌و بۆنکردوو، لەکانزاو ئاسنەواڵەو تەختە شکاوو شەق بوو ژەنگاوی‌و، پاشماوەو بەجێماوی مرۆڤ و گیانەوەرانە کەواتە بایەخدان بەدنیایەك کەئەوە نمونەکەیەتی سوودی چی‌یە، بۆ ئەو ڕاستی‌یەش خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَـٰعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴾[٢].

واتە: (بێگومان ئێمە هەرچی لەسەر ڕووی زەوی‌دا هەیە کردوومانە بەهۆی ڕازاندنەوەی، تاتاقیان بکەینەوە کامیان کارو کردەوەی چاکترو ڕێك وپێکتر ئەنجام دەدات. (نیعمەتەکان بۆ چاکە بەکاردەهێنێت). بێگومان ئێمە سەرەنجام هەرچی

١- الزهد لأحمد ص ١١٨.

٢- الكهف: ٧-٨.

لەسەر ئەم زەوییەدا هەیە تەختی دەکەین و دەیکەینە گۆڕەپانێکی وشك و بـرنگ و ساف).

سرپوان و نوستووانی ناو سوژدە:

دوای ئـەمیری بـاوەڕداران (عومـەر- ڕەزای خـوای لێبـێ) یـەکێك لەگـەورە شـوێنکەوتوانی هاوچـەرخی ئیمـام عومـەر هـات، کـە پـەروەردە ببـوو بەکاریگـەری ڕێبازەکەی ئـەو بـۆ شـوێنکەوتنی، وەگوازرایـەوە بـۆ ولاتـی (مصـر) تـا پـەروەردە عومەرانییەکەی بگوازێتـەوە ئـەو ولاتـە، ئـەوەتا یـەکێك لـە شـوێنکەوتووەکانی کـە (ئیبراهیم کوڕی محمد کوڕی المنتشر)ە دەڵێت:

(هەموو ڕۆژێکی هەینی (مەسروق) سواری هێسـترێك دەبـوو منیشـی لەدوایـەوە هـەڵ دەگـرت پاشـان دەچـوو بـۆ سـەر زبڵێـك پـڕ لـە گـۆزە شـکاوی کـۆن، ئنجـا هێسترەکەی بەناودا دەبردو دەیوت: دنیا لە ژێر پێمانە).

ئەوە بۆچوونی (مەسروق) بوو لـە حەقیقـەتی دنیـا. دەترسا لـەوە کـە هەنـدێ لەکاتی خۆی لەیادی غەیری خوادا لەدەست بچێت، ئەوە خێزانەکەیەتی دەڵێت:

(مەسروق ئەوەندە نوێژی دەکرد هەتا پێیەکانی دەئاوسان، تاوای لێدەهات مـن دادەنیشتم و دەگریام کاتێ ئاوای لەنەفسی خۆی دەکرد)[1].

هـاوەڵێکی ئـەو دەبیـنین (سـەعیدی کـوڕی جوبـەیر) کـە موفەسـیری قورئانـە پێکەوە بوونی ڕۆژی هەینیان باس دەکات و دەڵێت: مەسروق پێی وتم:

(شتێ نەماوە دڵ ئـارەزووی بکـات جگـە لـە خـۆڵاویو تـۆزاوی کردنـی ڕواڵـەتی خۆمان بەو خۆڵەو، هیچ جێگای خەفەت و ئاخ هەڵکێشان نییە جگە لەسوژدە بـردن بۆ خوای پەروەردگار)[2]. ئارەزووی چی ئەم دنیایـە بکـات کـە ئـەو بەسـەر زبڵێکـی دەچووێنێ لەژێر پێیەکانی هێسترەکەی، لەڕۆژێکی گەرمی هاویندا بـەڕۆژوو دەبـێو لەتووندی گەرمالەهۆش خۆی دەچێت، کچەکەی کە ناوی عائیشەیە دێت و دەڵێت:

١- سير أعلام النبلاء ٤ / ٦٥.

٢- سير أعلام النبلاء ٤ /٦٦

(بابەگیان ڕۆژووەکەت بشکێنەو ئاوێك بخۆوە، ئەویش وتی: چیت لەمن دەوێ کچەکەم؟ کچەکەی وتی: سۆزو بەزەییەك، باوکی لەوەلامیدا دەڵێ: کچی خۆم بەڵکو دەمەوێ لەگەڵ نەفسی خۆمدا میهرەبان و بەبەزەیی بم لەڕۆژێکدا کەماوەکەی پەنجا هەزار ساڵە)[1].

ئەو گەرماو برسێتیو ئازاری نەدەناسی کاتێ بیری لەگەرماو برسێتیو ئازاری ئەو ڕۆژە درێژە دەکردەوە، حەقیقەتی ئەم دنیایەی چاك دەزانیو لەلای زۆر بێ نرخ و کەم بایەخ بوو، نەدەبووە بەندەو دیلی دنیا، چ هیلاکیو ماندوو بوونێك لە ماندوو بوونی ڕۆژەکانی (حەج) زیاترە، کە پێغەمبەرﷺ بەجیهادو تێکۆشانێکی بێدرك و داڵی لێکداوەتەوە، دەبینین مەسروق یەك شەوی لێ ناڕوات بەبێ هەستانی بۆ شەونوێژ هەتا (ئەبو ئیسحاق) لەبارەیەوە دەڵێت:

(مەسروق حەجی دەکردو وەلاهی نەماندیوە بەخەوتوویی جگە لەکاتی سوژدەبردنی لەسەر ڕوو هەتا دەگەڕایەوە)[2].

حەسانەوە نییە جگە لەژێر درەختی (طوبا):

هەرکەس قیامەتی بوێت و لە پێناویدا تێبکۆشێ، بێگومان دەبێ شەکەت و ماندوو بێت لەبەرئەوەی دنیا بۆ پشوودان و حەسانەوە دروست نەبووە، خانەی مانەوەو جێگیربوون نییە، بەڵکو گومانی تێدا نییە کە بانگخوازان دەبێ ئەوە بزانن کە دنیا خانەی تاقیکارییەو پردێکە بۆ قیامەت بۆئەوەیە (ئیبنولقەیم) هاواردەکات و، دەڵێ کێ هەیە لەدنیادا ئاسوودەییو حەسانەوەی بوێت و ئەمڕۆو سبەی پەیڕەو بکات هەتا تەمەنی کۆتایی دێت و هیچی پێشکەش نەکردووەو لە پێش خۆیدا بەڕێی نەکردووە.

(بۆ خوا پەرست هیچ جێگایەکی بۆ حەسانەوەو پشوودان نییە جگە لە ژێر درەختی (طوبا) و بۆ خۆشەویست هیچ جێگیرییەك و خۆڕاگرییەك نییە جگە لەڕۆژی

١- سير أعلام النبلاء ٤ / ٦٨.

٢- سير أعلام النبلاء ٤/ ٦٥.

(قیامەت– زیادکردن) لەدنیادا ئەوەندە خەریکبەو کاری تێدا بکە تا بۆ دوای مردنت بەست بێت)[1].

ئــەوە ئاگاییدانــە بەهــەر بانگخوازێــك کــەوا گومــان ببــات ئەوەنــدە کــاتی لەبەردەستە کە هەرچی حەزبکات دەتوانێ بیکات و جێبەجێی بکات، بەڵکو کات وەکو تیخ وایە ئەگەر نەیبڕیت دەتبڕێت، وە ئەهلی بەهەشت هیچ ئاخ و حەسرەتیان بۆ هـیچ شـتێ نییـە لەقیامەتـدا جگـە لـەو سـاتانەی لـەدنیادا بـەبێکارو کـردەوە لەدەستیان چووە، لەکۆنەوە بەخواپەرستێکیان وتووە:

(چەند نەفست ماندوو دەکەیت؟ ئەویش دەڵێ: دەمەوێ ئاسوودەی بکەم).

١– الفوائد/ ص ٩٠ ، النفائس.

مێرگی (١٤)

حەقیقەتی بەختەوەریو خێر لەخۆ نەدیوی

موسلیم لە(صحیح)ەکەیدا دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: ((يُؤْتَى بأنعم أهل الدنيا من أهل النار فيصبغ في النار صبغة فيقال له يا ابن آدم هل رأيت خيراً قط؟ هل مرَّ بك نعيمٌ قَط؟ فيقول: لا والله يارب. ويُؤتي بأشد الناس بؤساً في الدنيا من أهل الجنة فيصبغ صبغة في الجنة فيقال له: يا ابن آدم هل رأيت بؤساً قَط؟ هل مرَّ بِكَ شدَّة قَط؟ فيقول: لا والله مامَرَّ بي بُؤسٌ قَط. ولا رأيتُ شِدَّةً قَط))[1].

واتە: (بەختەوەرترین کەس لەدۆزەخیەکان لەڕۆژی قیامەت دەهێنرێت، یەکجار هەڵدەژەنرێ لەئاگر پاشان پێی دەوترێت: ئەی نەوەی ئادەم ئایا هەرگیز خێرو خۆشیت دیوە؟ ئایا هەرگیز نیعمەتی خوا بەسەرتا تێپەڕیوە؟ ئەویش دەڵێت: نەبەخوا ئەی پەروەردگار. ئنجا خێر لەخۆ نەدیوترین کەسیش لەدنیادا لەبەهەشتیەکان دەهێنرێت یەکجار لەبەهەشتا هەڵ دەژەنرێت پاشان پێی دەوترێت: ئەی نەوەی ئادەم ئایا هەرگیز ناخۆشیت بەخۆتەوە دیوە؟ ئایا هەرگیز سەختی بەسەرتا تێپەڕیوە؟ ئەویش دەڵێت: نەبەخوا هەرگیز ناخۆشیم لەژیانمدا نەدیوە، هەرگیز سەختیم نەدیوە).

خێر لەخۆنەدیوترین کەس:

لەناو خەڵکی دنیادا باوەڕداری واهەیە لەژیانێکدایە پڕیەتی لە بەدبەختی، لەهەژاریەکی پڕ لەداماوىو بێ چارەیی، لەئازارو دەربەدەرىو چەوسانەوە لەدەست کەسانی قەومەکەی نەك لەسەر گوناه یائەنجامدانی تاوان بەڵکو لەسەر وتنی (لا إله إلا الله محمد رسول الله)، یا لەسەر نەبردنی سوژدەو رکوع بۆ غەیری

---

[1]- مسلم: ٢٨٠٧، صفات المنافقين.

خوا، یالەسەر نەدانە پاڵی هیچ ناوو سیفاتێکی خوایی بەجگە لەخوا، ئەوانە لەبەهەشتی‌یەکانن لەڕۆژی قیامەت دا دەخرێنە بەهەشتەوەو لە نازو نیعمەتی بەهەشت هەڵدەژەنرێن و دوای ئەوە لێی دەپرسن ئایا هەرگیز ناخۆشیت دیوە؟ ئایا هەرگیز سەختی بەسەرتدا تێپەڕیوە؟ سەرەڕای تەنگ پێ هەڵچنینی دیمەنە بەدبەختی‌و کەساسی‌یەکانی کەلەدنیادا بەسەری هاتووەو تیایدا ژیاوە بەهەموو جۆر و قەبارەکانییەوە، سەرەڕای ئەوەی تەنگەتاویو داماوی زۆری بۆ هێناوە لەبەڵاو گێچەڵ و کارەسات و تاقیکردنەوەی زۆر لەدنیادا، بەڵام لەو چرکە ساتانەدا کەئەو بەهەشتە دەبینێ سوێند بەخودا دەخوات کە هیچ بەدبەختی‌یەکی نەدیوە، کەئەو بەسروشتی خۆی لەدنیادا درۆی نەکردووە، ئایا لەو ڕۆژە ترسێنەرەدا چۆن درۆ دەکات؟!

ئەوە درۆ نییە، بەڵام ئەوە هەستێکە وای لێ دەکات ئەو کاتەی لەبەهەشت هەڵدەژەنرێت و کۆشك و تەلارەکانی بەهەشت دەبینێ خشتێ لەزێڕو خشتێ لەزیو، ئەو ڕووبارانە دەبینێ بەژێریاندا دەڕۆن، لە ڕووبارەکانی شیرو هەنگوین و شەراب و ئاو لەدیمەنێکدا کەهەرگیز لەدنیادا نەی دیوەو نەبووە، خاکەکەی دەبینێ لەزەعفەران و قوڕی لە میسك و بەردو چەوی لۆلۆ و، حۆریەکانی دەبینێ کە ئەگەر هەر یەکێکیان ببینی لەئاسمان تیشك و ڕووناکی خۆر دادەپۆشن و تەلارەکانی لەشێوەی خەیمە دروستکراون هەموو وەك شوشەو ئاوێنە بەندن خێزانەکانی بڕوادار لەناویدان و، باڵندەکانی بەو هەموو ڕەنگە جوان و گەشانەوە دەبینێو،.... دەبینێو....دەبینێو.... ئەوە وای لێدەکات هەموو ئەو بەدبەختیانەی لەدنیادا بینیویەتی لەبیری دەکات و سوێند بەخوا دەخوات کە هەرگیز سەختی بەسەریدا تێ نەپەڕیوەو هیچ ناخۆشی‌یەکی نەدیوە.

چۆن دەژین و گوزەران دەکەن؟

مرۆڤ کە لەدنیادا دەژی کاتێ لەحەقیقەتی دنیا تێدەگات کە بزانێ سەرزەمینی تاقیکاری‌یەو ڕاڕەوە بۆ قیامەت بەجۆرێ تیایدا دەژی کە غەریب بێت، وەکو

پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکردووە لەکاتێکا بە (ئیبنو عومەر) دەڵێت: (كن في الدنيا كأنك غريبٌ أو عابرِ سبيل)[1]. واتە: (وا لەدنیادا بژی هەروەکو غەریبێك یا ڕێبوارێك).

هەروەها ئیبنو عومەر دەڵێت: (کە ئێوارەت لێهات چاوەڕوانی بەیانی مەبەو ئەگەر بەیانیت کردەوە چاوەڕێ مەبە ئێوارەت لێ دابێت لەکاتی تەندروستیتدا بەشی کاتی نەخۆشیت وەرگرەو لەژیانیشتدا بەشی مردنت)[2].

بەم شێوەیە دەژیو بەتەواوی هەستی بەمانای ژیانی کردووە، غەریب ئەو ڕاستییە دەزانێ کە ئەو زەوییەی لەسەری دەژی دەبێ هەر بەجێی بهێڵێ جالەهەرکاتێکدا بێت، وەکو نیشتەجێیەك هەڵس وکەوتی تێداناکات، ڕێبواریش هەر بەم جۆرە بیردەکاتەوە لەبەرئەوە بەڕێبوار ناوبراوە چونکە لەو شوێنەدا نامێنێتەوە کە پێیدا تێدەپەڕێت، بەڵکو بەخێرایی تێدەپەڕێت بەرەو نیشتمانە ڕەسەن و ڕیشەییەکەی، کەواتە بەم هەستەوە گوزەران دەکات، هەمیشە لەڕۆیشتندایەو ئەو توێشووە هەڵدەگریو لەگەڵ خۆیدا دەیبات کە یارمەتی دەدات بەگەیشتن بەو ڕێگایەی دەیگەیەنێتە نیشتیمانە ئەصڵیەکەی کە بەهەشتە، نەفسی خۆی پڕچەك دەکات بۆ ئەوەی خۆی بپارێزێت لەوەی لە ڕێگا لای دەدات یاڕێگای پێ دەبڕێ یائەوەی هەیەتی لە دەستی بدات.

بەختەوەرترین کەس:

بەڵام ئەوانەی ناتوانن ئەو هەستەیان هەبێت و بەم جۆرە لێی تێبگەن، ئەگەر هەریەکێکیان خاوەنی چەندین نازو نیعمەتی دنیایی بێ لەماڵ و سامان و پلەوپایەو ناوبانگ و تەلارو زیندەوەرو خانەدانیو دەسەڵات و هۆزو خزمەتکارو سەربازو چەك و هتد..

ئەگەر تەنها یەکجار لەئاگری دۆزەخ هەڵژەنرێت و هەست بەوگەرمییەی بکات کە شەست و نۆ جار لەئاگری دنیا گەرمترەو ئەو درەختی (ژەقنەموت)ەی کە

١- الترمذي/٢٣٣٤.

٢- البخاري/ الفتح ٦٤١٦.

لەناخی دۆزەخدا ڕوواوەو لق و پۆپی بەناو دۆزەخ دا بڵاو بۆتەوەو بەرو بوومەکەی خۆراکی دۆزەخییەکانەو سك و ڕیخۆڵەکانیان دەکوڵێنێت و ئەگەر یەك دڵۆپ لەو بتکێتە دنیاوە ژیان لە ئەهلی سەر زەمین تێکدەدات، وە ددانی بێبڕوایان دەبینی هەریەکێکیان بەقەد شاخی (ئوحود) دەبێت و ئەو پێستە ئەستوورەیان دەبینی، ئەو ئاوە گەرمە دەبینی دۆزەخییەکان لێی دەخۆنەوەو ڕیخۆڵەکانیان لەت و پەت دەکات و ئەو کانزا تواوە دەبینی دەڕژێتە سەر سەریان وەگریان و ناڵەو هاوارو پەشیمانی دۆزەخییەکان دەبینی.... دەبینی...و..... دەبینی.... کە نەچاو بینیویەتیو نە گوێ بیستوویەتی لەوجۆرە سزایانەی کە هەر بەخەیاڵی مرۆڤدا گوزەری نەکردووە، کەئەوانە دەبینی هەرچی بەختەوەریو نازو نیعمەت و خۆشگوزەرانی جوان و فراوانی دنیا هەیە لەبیری دەکاو سوێند بەخوای پەروەردگار دەخوات کە هەرگیز خۆشگوزەرانی نەدیوەو مانەوەی لەدنیادا لەبەر چاو ون دەبی تاکەمترین ماوەی حەقیقەتی سەرزەمین.

مێرگی (١٥)
زوهدێکی ناتێگەیشتوانە

زۆر لەخەڵکی باوەڕیان وایە (زوهد و دنیانەویستی) کورت هەڵدێ لە بەرگ و خواردن و پۆشاك و تەرکی کارو تیمارکردن و شتی تر، ئەوانە زیانیان زیاترە لەکەڵکیان و، وێنەیەکی ناشیرین و شێواو لە حەقیقەتی زوهد لە ئیسلامدا پێشکەش دەکەن، بەجێبەجێ کردنی هەندێ نەریت و ڕەفتاری ئایینە لارو لەوێرەکانی وەك بوذیو ڕەهبەتە کە خوای گەورە فەرمانی نەکردووە لەسەر بەندەکانی، ئەوان بەو کارو کردەوانەیان لە دین دوور دەکەونەوەو بەشێکی زۆریش لەخەڵکی دەتۆرێنن و دەترسێنن لە پابەند بوون بەدینەوە.

زوهد بە فالودە:

(روح کوڕی قاسم) بۆمان دەگێڕێتەوە کە پیاوێك لەناسیاوەکانی لەسەر شێوەی ئەوانەی کە لەحەقیقەتی زوهد بێ ئاگان خواپەرستی کردووەو گوێ ی لێ بووە کە وتوویەتی: بەلای منەوە (چێشتی تێکەڵە)[1] یا (فالودە) حەلاڵ نییە، لەبەرئەوەی ناتوانم لەسەری سوپاس گوزاری خوا بکەم)[2].

(روح) دەچێتە لای ئیمام (حەسەنی بەصری)و داوای لێ دەکات ئەم تێگەیشتنە نەشیاوەی بۆ روون کاتەوەو لەڕووی شەرعییەوەو لەژێر ڕێنمایی پێغەمبەروﷺ هاوەڵە بەڕێزەکانی، ئیمامی حەسەن دەڵێت:

(ئەو مرۆڤێکی ناتێگەیشتوو گەوجە، وەلەسەر ئاوی ساردیش سوپاسی خوا ناکات)[3]. وە ئەوەی ئیمامی حەسەن وتی حەق و ڕەوایەو ڕاستە، لەکاتێکدا ئاو گەورەترینی نیعمەتەکانی خوایە کە بەخوڕ بەسەر مرۆڤەکانیدا باراندووەو هەموو

١- لە کوردەواری خۆماندا دەڵێن (چێشتی مجێور).

٢- الزهد لأحمد/ ص ٢٦٤.

٣- الزهد لأحمد/ ص ٢٦٤.

شتێ بەزیندوویی دەهێڵێتەوەو بەراورد ناکرێ لەگەڵ (فالودە) لەسەری سوپاس گوزار نەبێ ئایا ئەوە مانای ئەوەیە بەگوێرەی ئەو بەهەڵە تێگەیشتنەی ئەوان بێ دەبێ ئاوی ساردیش تەرك كەین.

لەنێوان زوهدی پێغەمبەر ﷺ و زوهدی داهێنراودا:

کەسانێك هەن بوونە داهێنەری جۆرەها شێواز بۆ زوهدو، زۆر جیاوازن لەڕێنمایی پێغەمبەرﷺ ئەو داهێنانەیش تەنها لەسەردەمی شوێنکەوتواندا نەبووە کە ئیمام (بەصری) ڕووبەڕوویان بووەتەوە، بەڵکو لەسەردەمەکانی دوای ئەوانیشدا دووبارە بووەتەوە، بەردەوام دووبارە بووەتەوە هەرکاتێ شوان نقومی دنیا بووەو وازی لە ڕەعیەتی هێناوەو بێ ئاراستەیەکی دینی ماوەتەوە، هەل دروستبووە تاخاوەنی ئەو داهێنراوە پڕو پوچانە یاری بەئاوەزو ئەقڵی ساویلکەی هەندێ کەس بکەن شتێ بەبەریان ببڕن کەلە ئایینەکەیاندا نییە، ئەوەش زیاتر لەسەردەمی لاوازبوونی دەوڵەتی عەباسیدا بەدیارکەوت، کە خەلیفەکان بەدنیاو ڕابوواردنی دنیاوە خەریك بوون، زاناکان هەوڵیان دەداو پەیڕەوو بەرنامەی دروستیان بۆ ناو خەڵك دەگێڕایەوە، لەناودارترینیان ئیمام (أبو الفرج بن الجوزي) کە بەردەوام وە ئاگای دەهێنانەوەو باسی حەقیقەتی زوهدی (پێغەمبەرﷺ دەکردو باسی ئەو داهێنراوە ناپەسەندەشی دەکرد کەهێناویانەو گۆڕیویانە، پێغەمبەرﷺ هەر خواردنێ هەبووایە دەیخوارد، ئەگەر گۆشتی لێبوایە دەیخواردو گۆشتی مریشکی دەخواردو، حەزی لەخواردنی شیرنەمەنیو هەنگوین بووەو، هیچ باسێ لەو نەگێڕدراوەتەوە کەڕێگری کردبێ لەشتی شیاو و ڕێگە پێدرا و، (جارێك (فالودە) یان هێنا بۆ ئیمامی (علی– ڕەزای خوای لێبێ) ئەویش لێی خواردو وتی: ئەوە چییە؟ وتیان: نەورۆزە، ئەویش وتی: هەموو ڕۆژێکمان نەورۆز بێت).

بەڵام خواردن لەسەر تێری نەویستراوەو ناپەسەندەو، بەرگ و پۆشاك بۆ فیزو لەخۆبایی بوون و خۆ هەڵکێشان بەهەمان شێوە ناپەسەندو نەویستراوە، پێغەمبەرﷺ پۆشاکێکی لەبەر کردووە بەبیست و حەوت وشتر کڕیویەتی، (تەمیمی داری) پۆشاکێکی بەهەزار درهەم کڕیو شەونوێژیشی پێوەکردووە، کەسانێك هاتن،

وایـان پیشـان دەدا زوهـد دەکـەن و ڕێبازێکیـان داهێنـابوو ئـارەزووی خۆیـان پـێ دەڕازانـدەوەو پاشـان بـەدوای بەڵگـەدا بـۆی دەگـەڕان و داوایـان دەکـرد، لـەکاتێکا پێویستە مرۆڤ شوێن بەڵگە بکەوێت، نەك ڕێبازێك دابێنیێو بـەدوای بەڵگەهێنانـەوەدا بۆی بگەڕێت و داوای بکات[1]، زوهدی ڕاستەقینە ئەوەنییە واز لەخواردن بهێنرێت، یا بە کەنارگرتن لە خەڵکی نییەو، لەبەرکردنی پینەکراو نییـە، بـەڵکو لەڕاسـتیدا زوهـد بریتییە لە تێگەیشتن لە حەقیقەتی دنیاو، دانانی لەناو دەستدا نەك لەناو دڵ، هـەتا ئەگەر شتێکمان لەدنیادا لەدەست چوو خەفەتی بۆ نەخۆین.

دوای ڕوودانی (زوهد بە فالودە) حەسەنی بەصری (فرقد السبخی) بینی کە لـەو کەسـانەبوو زۆر خوانـاس بـوون و بەصـۆفی ناویـان دەبـردن، جبەیـەکی خـوری لەبەردابوو، حەسەن جبەکەی گرت و پێی وت:

(ئەی کوڕی فرقد –دووجار یا سێ جار– تـەقوا و لـەخوا ترسـان لـەو بـەرگ و پۆشاکەدا نییـە، بـەڵکو تـەقوا ئەوەیـە لـەدڵ دا ڕەواو جێگیرەو ڕاسـت گۆییـە لـەو کارەدا)[2].

١– صيد الخاطر، المكتبة العلمية/ص ٢٧.

٢– الزهد / ٢٦٧

(کێشانەی ڕۆژی دوایی) تەواو جیاوازە لە(کێشانەی دنیا) لەبەر ئەوەی مامەڵەو کاروباری خەڵکی سەر دنیا بە شتومەکی دەست لێ دراوو هەست پێکراوو بەرچاوو بەردەمیان لەدنیادا پێوانە دەکەن، نەك ئەوەی لێیان نادیارو شاراوەیە لەبەرامبەردا (کێشانەی ڕۆژی دوایی) بەو کاروبارە نادیارانە دەکرێت کە پەیوەندیان بە قیامەتەوە هەیە، هەرچی قازانجی دنیایی بێ مانای وانییە کە بۆ (کێشانەی قیامەت) قازانج بێ، هەروەها زیانیشی بەمانای زیانی قیامەتی نییە، بەڵکو ڕەنگە ئەوپەڕی قازانجیشی بێ، هەروەها ڕووخان و سەرکەوتن و، مردن و ژیان، بەختەوەریو کەساسی، بەهێزی و لاوازی، زۆری و کەمی، تاریکیو ڕووناکی، عیزەت و زەلیلی، دەوڵەمەندیو هەژاری،.... وەهەروەها لەبەرئەوەیە پێغەمبەرﷺ هاوەڵانی (ڕەزای خوایان لێبێ) لەسەر کێشانەو پێوانەی قیامەت) پەروەردە دەکرد.

مایە پووچ لە ڕۆژی قیامەتدا:

جارێك پێغەمبەرﷺ لەناو هاوەڵان دانیشتبوو پرسیاری لێ کردن: ((أتدرونَ ما المُفلس؟ قالوا: المفلس فينا من لا درهمَ له ولا متاع)).

واتە: فەرمووی: (ئایا دەزانن مایە پوچ کێیە؟ وتیان: لەناو ئێمەدا مایەپوچ کەسێکە نەدراوی هەبێ نەکەلوپەل و دارایی).

ئەوەیە (ترازووی دنیا) بۆ (مایە پوچ). بەڵام تەرازووی قیامەت تەواو لەوە جیایەو، داراییو سامان هیچ پەیوەندی نییە بە دیاریکردنی کێشەی (مایە پوچ)یو (دەوڵەمەندی) لەبەرئەوە پێغەمبەرﷺ وەڵامی دانەوەو فەرمووی: ((إن المفلِس مِن أُمَّتي مَن يأتي يوم القيامة بصلاةٍ و صيامٍ وزكاةٍ، ويأتي قد شَتَم هذا و قَذَف هذا، و

أَكَلَ مـالَ هـذا، و سَفَكَ دَمَّ هـذا، وضـرب هـذا، فيَعْطِـي هـذا مِـن حسـناته و هـذا مِـن حسناته، فإن فنيتْ حسناتُه، قبل أنْ يقضي ما عليـه، أخـذَ مِـن خطايـاهم فطرحـتْ عليه، ثم طُرِح في النار))[1]. واته: (مايـه پـوچ لەئوممـەتی مـن ئـەو کەسـەیە لـەڕۆژی قیامەت بەنوێژو ڕۆژوو و زەکاتی زۆرەوە دێت، بەڵام جـوێنی بـەفڵان داوەو، قسـەی ناشـیرین و نابـەجێی بەفیسـار وتـووەو، مـاڵی فڵانـی خـواردووەو، خـوێنی ئـەوی بەناهەق ڕشتووەو، لەفڵانی داوەو ئازاری پـێ گەیانـدووە، بـەم جـۆرە لەچاکەکانی هەڵدەگرن و دەیدەن بەو کەسـانەی هـەقیان بەسـەریەوەیەتیو سـتەمی لێکـردوون، هەتا هەموو چاکەکانی تەواو دەبێت پێش ئەوەی ئەو مافەی بەسەریەوەیەتی تـەواو ببێت، ئنجا لەگوناه و تاوانی ئەوان هەڵ دەگرن و دەدرێتە ئەو کەسەو پاشـان فـڕێ دەدرێتە ناو ئاگر).

ئەو هەموو کردەوە زۆرانەی لە نوێژو ڕۆژوو و زەکات هیچ سوودی پێ ناگەیەنن، بەهۆی ئەو کردەوە خراپ و ستەمانەی کردوونی تووش دەبێت.

قازانـج و زیان:

هاوەڵی بەشـکۆ (صـوهەیبی ڕۆمـی) یـەکێك بـووە لـە سـاماندارو دەوڵەمەنـدانی مەککە، لەکاتی کۆچ کردنیدا بـۆ مەدینـە، بـێ بڕواکـانی قـوڕەیش هەرچـی هـەیبوو دەستیان بەسـەردا گـرت، لەگـەڵ ئەوەشـدا ئەوکاتـەی ئـەو لەمەککـە بوێرانـە کـۆچ دەکات گوێبیستی پێغەمبەری خواﷺ دەبێ دەفەرمووێت: (ربح صوهيب)[2].

واتە: صوهەیب قازانجی کرد.

بەڕاستی لە(ترازووی قیامـەت)دا ئـەوە بـەقازانج بـۆ صـوهەیب لێـك دەدرێتـەوە لەبەرئـەوەی دنیـای لـەناو چـووی بەقیامـەتی هـەتا هـەتایی فرۆشـت، لەکاتێکـدا لە(ترازووی دنیادا) بەزەرەر بۆی دادەنرێت لەبەرئەوەی شتێکی دیارو بەدەستەوەی فرۆشتووە بەشتێکی ونی نادیاری نەبینراو..

١- مسلم (٢٥٨١) كتاب البرّ و الصلة.

٢- الحاكم و صححه الألباني، فقه السيرة (١٦٦).

دەوڵەمەندو هەژار:

هەروەکو پێغەمبەری خواﷺ باشترین نموونە لەسەر (مایە پوچ)ی ڕاستەقینە دەهێنێتەوە، هەرەها دەبینین هاوەڵە بەڕێزەکانیش–ڕەزای خوایان لێبێ– فێری تەرازوویەکی تر دەکات بۆ (کێشانەی ڕۆژی دوایی) ئەویش پەیوەندی بەو (دەوڵەمەندیو هەژارییەوە نییە)، پێغەمبەرﷺدەفەرموێت: ((لیس الغِنَى عَن كَثْرَةِ العَرْض، ولكنَّ الغنى غني النفس))[١].

(ئیبنو بطال) دەڵێت: (ئەو فەرموودەیە مانای ئەوەیە: حەقیقەتی دەوڵەمەندی لەزۆری دراوو ساماندا نییە، لەبەرئەوەی زۆرینەی ئەوانەی کە خوا ماڵێکی زۆریان پێدەدات قەناعەتیان نییەو هەوڵی پەیداکردنی ماڵ و سامانی زیاتر دەدەن و گوێ نادەنە ئەوەی لە کوێوە دێت، هەروەکو ئەوە وایە هەژاربن ئەوەندە بەتوندی سوورن لەسەر گرنگی دان بەسامان و پەیدا کردنی، بەڵکو حەقیقەتی دەوڵەمەندی بریتییە: لە دەوڵەمەندی دڵ و دەروون، ئەو کەسەی قەناعەتی هەیە بەوەندە ماڵەی هەیەتی، پێی ڕازییەو ئەوەندە پێ داگری ناکات لەسەر زیادکردنیو بەردەوام لەهەوڵی داواکردنیدا نییە بۆیە وەکو ئەوە وایە دەوڵەمەند بێت).

وەرناگرێت جگە لە دەوڵەمەندەکان:

لەبەر ڕۆشنی حەقیقەتی ئەو تەرازووە لەلای دنیانەویستی ڕاستگۆ (ئیبراهیمی ئەدهەم) هیچ بەخشش و دیارییەکی لەکەس وەرنەدەگرت جگە لەوکەسانەی کە بەدەوڵەمەند وەسف دەکران لە تەرازووی (ڕۆژی دوایی)دا ئەوەتا لەتەرجەمەکەیدا هاتووە کە پیاوێك پێی دەڵێت: (ئەو جبەیەم بەدیاری بۆتۆ هێناوە حەزدەکەم لێم وەربگریت، ئەویش دەڵێت: ئەگەر دەوڵەمەند بیت لێت وەردەگرم، بەڵام ئەگەر هەژاریت وەری ناگرم، پیاوەکەش دەڵێت من دەوڵەمەندم، ئەویش وتی: چەندت هەیە؟ پیاوەکە دەڵێت: دوو هەزار.. (ئیبراهیمی ئەدهەم) دەڵێت: دەتەوێت

١– البخاري: الفتح (٦٤٤٦).

بیکەیتە چوار هەزار؟ پیاوەکە وتی: بەڵێ. ئەویش دەڵێت: کەواتە تۆ هـەژاریت لێـت وەرناگرم)[1].

ئەوان بەم جـۆرە لـەدنیادا دەژیـان و، بـەم شـێوەیە مامەڵـەیان لەگـەڵ خەڵکدا دەکرد، هیچ کامیان نەیان دەویست ببنە بەندە بۆ (کێشانەو پێوانەی دنیایی)یـەکی لەناو چووی گۆڕاو، بەڵکو بەردەوام ڕوویان دەکردە (کێشانەو پێوانەی ڕۆژی دوایی) تا لەسەر ڕاستە شەقامی دنیا بەردەوام بن و لێی لانەدەن هەتا بەسەلامەتی دەگەنە خانەی ڕۆژی دوایی.

١- البداية و النهاية: ١٠ / ١٣٨.

لەدوای سەردەمی هاوەڵان -ڕەزای خوایان لێبێ- بەرەی شوێنکەوتووان هاتن و، بەڕێگاڕاستەکەی ئەواندا دەڕۆیشتن، (پێوانەو هەڵسەنگاندنەکانیان) لەفەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ و وتەی هاوەڵاندا -ڕەزای خوایان لێبێ- دەدۆزییەوەو هەڵیان دەهێنجا بۆئەوەی ببێتە چرا بۆ هەرکەسێك بیەوێت و لەسەر ڕێگای (ڕۆژی دوایی) بەردەوام بێت و ببێتە ڕێساو بنەمایەکی ڕێك پێك و توندوتۆڵ تالەدنیادا لەسەری بڕۆن لەترسی ئەوەی نەکا لەڕێ لابدەن.

خەمەکانی دنیاو ڕۆژی دوایی:

پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: ((مَن كانت الآخرة هَمَّهُ، جعل اللهُ غناه في قلبه، وجَمَع له شَمْله، وأتَتْه الدُّنيا و هي راغمة، ومَن كانت الدنيا هَمَّه، جعل الله فَقْرَه بين عينَه، و فرق عليه شمله، ولم يأْته من الدنيا إلا ماقُدرَ له))[1]. واتە: (هەرکەسێك دواڕۆژ خەم و خولیای بێت، ئەوا خوای گەورە دڵی دەوڵەمەند دەکات و هەرچی چاکەو سوودی هەیە لێی کۆدەکاتەوە، دنیا بۆلای دێت لەکاتێکدا لای ئەو نەویستراوە، وە هەرکەسێك دنیا خولیاو هەممی بێت ئەوا خوای گەورە هەژاری دەخاتە ناوچاوانیو باشیو چاکی لێ پەرش و بڵاو دەکات و لەدنیاشدا تەنها ئەوەی بۆی دیاری کراوە لەقەدەردا بۆی دەبێت).

هەرکەسێك پەی بەو مەبەست و ئامانجە بەرێت کە خوا لەپێناویدا درووستی کردووە کە ئەویش (بەندایەتی خوایە)، ئەوا بەردەوام لە خەم و هەممی ئەو مەبەستەدا دەبێت و خۆی بۆ خەریك دەکات، وەهەر کارێ لەدنیادا دەیکات تەنها

١- الترمذي -وصححه الألباني- ص ج ص (٦٣٨٦).

بۆ ئەو مەبەستە دەیكات، خوای پەروەردگاریش كاروباری پوختی دنیایی بۆ ئاسان دەكات و سەختیو دەردەسەری لەدوای ئەودا لەسەر لادەبات، بەڵام ئەو كەسەی كە ئەو ئامانجەی لە پێناویدا دروستكراوە لەبیری كردووەو هەمم و خەم و خولیاكانی سەرەتاو كۆتایی تەنها بۆ دنیایە، ناگەڕێتەوەو بیری بەلای هیچ دا ناچێت جگە لە سكیو هەواو ئارەزووەكانی دەبینین كە دنیا لەبەری ڕادەكات و ئەویش لەشێوەی هەڵخەڵەتاوێكی ماندووی تینوو بەدوای دەكەوێت.

بەو پێوانەو هەڵسەنگاندنە پیاوچاكان ئامۆژگاری كەسانی تر دەكەن، شوێنكەوتووی بەڕێز (عون بن عبدالله) ئەوەمان بۆ باس دەكات و دەڵێت: (ئەهلی خێر هەندێ بۆ هەندێكی تر چەند وتەیەكیان دەنووسی یا كە دەگەیشتنە یەك دەیان وت: (١- هەركەسێ بۆ قیامەت كارو كردەوەكانی ئەنجام بدات، خوای گەورە دنیاشی دەداتێ.٢- هەركەسێ نێوان خۆیو خوا چاك بكات، خوا نێوان ئەوو خەڵكی چاك دەكات. ٣- هەركەس نهێنی یەكانی چاك بكات، خوا دیارو ئاشكراییەكانیشی بۆ چاك دەكات)[1]. بەڕاستی هەركەس بەخاڵی یەكەم كارنەكات كە كاركردنە بۆ ڕۆژی دوایی ئەوا لە خاڵەكانی دووەم و سێیەمدا سەركەوتوو نابێت.

لەنێوان مانەوەو مەبەستەكانیدا:

شوێنكەوتووان كە داواكاری ڕۆژی دوایی بوون هەڵسەنگاندنێكی تریان لە تەرازووی یەكەمدا زیاد دەكرد، تیایدا چەند بنەمایەكی ڕەفتارو ڕێكردنیان لەسەر (ڕێگای دوا ڕۆژ) ڕووندەكردەوە، وەكو شوێنكەوتووی بەشكۆ (حارث بن قیس الجعفي) دەڵێت: (ئەگەر لەكارێكدابووی بۆ قیامەتت بوو ئەوا تیایدا بمێنەوەو بەردەوام بە، وە ئەگەر كارێكیشت هەبوو بۆ دنیا ئەوا بەمەبەستەوە بێت و، ئەگەر مەبەستەكەی خێر بوو ئەوا دوای مەخە. ئەگەر لە نوێژدا بوویو شەیتان هات و وتی: سەیری من كە، ئەوا نوێژەكەت زیاتر درێژ بكەوە)[2].

١- صفة الصفوة ٣ / ١٠٤.

٢- صفة الصفوة ٣ / ٧٣ .

مادام بۆ نیازو مەبەستی دواڕۆژە باهەڵەشەیی‌و پەلە پەلی تێدا نەبێت. هەرکارێ بۆ قیامەت دەکرێ وەکو: نوێژ، یادی خوا، شەونوێژ، یا هەرکارێکی تر بۆ مەبەستی دواڕۆژ تیایدا بمێنەوەو بەردەوام بە، ئەگەر کەسێ لەگوناھ و کۆتاخراپی دەترسێ بۆچی کاروباری دنیایی درێژ دەکاتەوە، لەکاتێکدا دەزانێ هۆیەکە لەهۆیەکانی کۆتا خراپی.

کەواتە شك و گومانی تێدا نییە کە داواکارانی قیامەت نابێت لەو هەڵسەنگاندنە بێئاگابن.

کامەیە ماڵ و سامان؟

ئەگەر کەسانێك ماڵ و سامان بەوە پێناسە بکەن کەمرۆڤ هەیەتی لەزێڕو زیوو دراوو خانووشتی تر، بەڵام شوێنکەوتووی چاونەترس (أبا حازم) کەلەلایەن خەلیفەکانی بەنی ئومەییە بانگ دەکرا، هەق و ڕاستی دەگوت و لەلۆمەی لۆمەکاران نەدەترسا، ماڵ و سامانی بە پێناسەیەکی تر لەهەڵسەنگاندنی بە تەرازووی دواڕۆژ دەناساندو ڕوونی دەکردەوە، کاتێ پرسیاری لێدەکەن کامەیە ماڵ و سامانەکەت؟ لەوەڵامدا دەڵێت: متمانەم بە خوای پەروەردگارو، بێ هیوابوونیشم لەوەی کە لەدەستی خەڵکیدایە)[1].

بەڵێ، لەڕاستیدا ئەوەیە ماڵ و سامانی ڕاستەقینە بۆ کەسانێك کە مەبەستیان دواڕۆژ بێت، لەبەر ئەوەی چاك دەزانن هەموو ئەوانەی تر کەبەماڵ و سامان دەزانرێت ئەوا موڵکی ئەو نین بەڵکو موڵکی خوای پەروەردگارن.

خاوەن و فەرمانڕەوا کێیە؟

نەوەکانی فاروق دەهاتن و خەلیفەکانی سەردەمی خۆیان فێری کێشانەو هەڵسەنگاندنی دواڕۆژ دەکرد بەحەقیقەتی (موڵك و خاوەن و فەرمانڕەواکەی) وەکو (سوفیانی کوڕی عەیینە) لەوتەیەکیدا دەگێڕێتەوە: (هیشامی کوڕی عەبدولمەلیك) چووە ناو کەعبەی پیرۆزەوەو، (سالم کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عومەر)ی لەگەڵدابوو

١- صفة الصفوة ٢ / ١٦٥.

پێی وت: (ئەی سالم چ پێویستی یەکت هەیە داوام لێبکە، ئەویش وتی: بەڕاستی من شەرم لە خوادەکەم لەماڵی خوادا داوا لە غەیری خوا بکەم.

کاتێ لەوێ هاتنە دەر پێی وت: ئێستا کەهاتووینە دەرەوە چیت پێویستە داوام لێ بکە، سالم پێی وت: لەپێداویستی‌یەکانی دنیا یان لە پێداویستی‌یەکانی ڕۆژی دوایی؟ هیشام وتی: بەڵکو لەپێداویستییەکانی دنیا، سالم پێی وت: بەڵکو من لەو کەسەم داوا نەکردووە کە خاوەن و فەرمانڕەوایەتی، چۆن لەکەسێك داوادەکەم کە خاوەن و فەرمانڕەوای نییە)[1].

بڕوانە سەرپێچی لەفەرمانی کێدا دەکەیت:

ئەوان بەم جۆرە و بەردەوام لە هەموو کارو جوڵانەوەیەکی دنیادا بۆ پەروەردگاری خۆیان دەڕوانن تا بەڵکو خوای پەروەردگار لە ڕۆژی دواییدا بینینیی خۆیان پێ ببەخشێت، کەبەلایانەوە جوانترین و بە چێژترین خۆشیو شادی یە پێیان دەدرێت، ئەو هۆیە وای لێ کردبوون لە خوای خۆیان نزیك بن و لە هەڵەو تاوان دوور بن، هەرکەس دەست پێشخەری لەتاوانێکدا دەکات و گوناهێك ئەنجام دەدات لەچرکە ساتی سەرپێچی‌یەکەیدا چاودێری خوایی لەبیردەکات، ئەوەش ئەو بێ فەرمانییەی لائاسان دەکات.

بۆئەوەیە کە(بیلال کوڕی سەعد) کێش و هەڵسەنگاندنێك بۆ داواکاران و هەوادارانی ڕۆژی دوایی دادەنێت و پێیان دەڵێت: (بۆ بچوکی سەرپێچی‌و تاوانەکەت مەڕوانە، بەڵکو بڕوانە بۆ ئەوکەسەی سەرپێچی لە فەرمانەکانی‌دا دەکەیت)[2].

١- صفة الصفوة ٢ / ٩١.

٢- الزهد لأحمد ٣٨٤.

مێرگی (١٨)
ڕۆژەكانی دنیا لە ڕۆژی دواییدا

باسی ئەو بەختەوەرەی ئەهلی دنیامان بۆكرا، ئەوكەسەی كاتێ یەك جار لەئاگر هەڵدەژەنرێت هەرچی خۆشیو چێژی دنیایە لەبیری دەچێتەوەو، سوێند دەخوا كەهەرگیز هیچ خۆشی‌یەكی نەدیوە، لەگەڵ ئەوەی بەختەوەرترین كەس بووە لە دنیاداو دەبێتە ئەهلی ئاگرو لەتووندی سزاو ئازاری ڕۆژی قیامەت هەرهەموو ئەوەی لەدنیادا ئەنجامی داوەو مامەڵەیان تیادا كردووە لەبیریان دەچێتەوە، یەكێك لەشێوەی ئەو لەبیرچوونەوانە، جیاوازن لەزانینی حەقیقەتی ماوەی مانەوەیان لەسەر زەوی‌و، دەكرێن بە پێنج بەشەوە:

بەشی یەكەمیان دەڵێن: دەڕۆژ لەسەر زەوی ماونەتەوە خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموویێت: ﴿ يَوْمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِۚ وَنَحْشُرُ ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ يَتَخَٰفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴾[١]. واتە: (ڕۆژێك دێت فوودەكرێت بە-صور-دا، ئەوڕۆژە تاوانباران چاویان كوێرەو شین هەڵگەڕاوە (دیمەنێكی ناشیرین و سامناكیان هەیە) بەچپەو سرتەیەك دەڵێن: تەنها دە شەو نەبێت: (لەدنیادا یان لەجیهانی بەرزەخدا) هیچی ترتان پێ نەچووە).

ئەو تاوانبارانە بەبێ هیچ ڕۆشنایی‌یەك حەشریان دەكرێت ڕەنگە دەم و چاویان لەتوندی ئەو هەموو ترس و شپرزەیی‌و بێ ئارامی‌یە شین هەڵدەگەڕێت و دەرئەنجامی تاوانیان هیچ ڕووناكی‌یەك لە دەم و چاویاندا ناهێڵێتەوە، وەكو ئێمە لەشاشەی تەلەفزیۆنەوە بۆیان بڕوانین، هەندێ دەچن بۆلای هەندێكی تریان و لەو دیمەنە زەلیلی‌و ڕیسوایی‌یەدا جەستەیان ڕووتە هەروەكو چۆن یەكەمجار خوای

١- طه: ١٠٢-١٠٣.

گەورە دروستی کردوون، تۆقیوو زارەتـرەك باسـی حەقیقـەتی ئـەو ماوەیـە دەکـەن کەلەدنیادا بەسەریان بردووە بەچپەو سرتەوە بەیەکتر دەڵێن:

(جگـە لـە دەڕۆژ هـیچ نەماونەتـەوە) دیـاری کردنـی ئـەو ماوەیـە لەلایـەن هەندێکیانـەوە زیـادەڕۆیی تێـدا کـراوە لەچـاو ئـەوەی بەشـی دووەم دەیڵـێن، کـە کەسانی لەوان زیرەکترو داناتریان لەگەڵدان، ئەو ماوەیە ڕەت دەکەنەوەو پێ داگری لەوە دەکەن کە ئەو ماوەیە زۆر لەوە کەمترە.

بەشی دووەم دەڵێن: تەنها یەك ڕۆژ بووە:

خوای گەورە لەسەر هەواڵی ئەو بەشـەیان دەفـەرمووێت: ﴿ نَّحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذۡ يَقُولُ أَمۡثَلُهُمۡ طَرِيقَةً إِن لَّبِثۡتُمۡ إِلَّا يَوۡمٗا ﴾[1].

واتە: (ئێمە چاك دەزانین سەرئەنجام چی دەڵێن چـونکە ژیرتـرین و وردترینیـان دەڵێت: تەنها ڕۆژێك نەبێت هیچی ترتان پێ نەچووە ! !).

دە ڕۆژ دادەبەزێنن بۆ تەنها یەك ڕۆژ، ئای لەکەمیو بـێ نرخـی ئـەم دنیایـە کـە تیایدا غەیری خوا دەپەرستن! ، ئای لەم دنیا قەڵب و پڕ لەساختەیە کـە بەهۆیـەوە دەفەوتێن و بەهیلاك دەچن و، وادەزانن کە تیایدا نەمرن، بێ باوەڕی دەکـەن، ڕیبـا وەردەگرن، عەرەق دەخۆنەوەو زینادەکەن و حوکم بەغەیری ئـەوە دەکـەن کـەخوا ناردوویەتی، ژنەکانیان خۆدەڕازێننەوەو ئارایشت دەکەن، هەموو ئەو کارانە دەکـەن کەخوا حەرامی کردووەو نـەهی لێ کـردووە، ئـەوان بیرناکەنـەوەو گومـان نابـەن کـە ڕۆژێ دێ دەگەنـەوە بەپـەروەردگاریان و ئـەو پرسـیارەیان لێ دەکرێـت، هـەرگیز واچـاوەڕوان نـەبوون کـە ئـەوان بەنەفسـی خۆیـان لەپایـەو بایـەخی ئـەم دنیایـە ئەوەندەکەم دەکەنەوە هەتا وای لێ دەکەن ماوەی مانەوەیان تیـادا دەکەنـە تـەنها (یـەك ڕۆژ)و بـەدیاری کردنـی ئـەو (دە ڕۆژە) ڕازی نـین کەهەنـدێکیان وادەڵـێن. ئەوەیش بەهۆی توندی ئەو سزاو ئازارەیەو لەبیرچوونەوەیان ئەوەندە زیادە دەکات

---

[1] - طه: ١٠٤.

و جیاوازی نێوانیشیان لەدیاری کردنی بڕی مانەوەیان لەدنیادا بەهەمان شێوە زیاد دەکات.

بەشی سێیەم دێن و زیادەڕۆیی لەم کەمکردنەوەیەش دەکەن بەجۆرێکی زۆر خێراو نەفی ئەو ماوەیەش دەکەن و بڕیاری کەمتری لەسەر دەدەن و ماوەی مانەوەیان لەدنیادا دەگێڕنەوە بۆ کەمتر لە (یەك ڕۆژ).

بەشی سێیەم دەڵێن: کەمتر لەڕۆژێك:

خوای گەورە دەربارەی ئەم پۆلەیان دەفەرمووێت:

﴿ قَٰلَ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖ فَسۡـَٔلِ ٱلۡعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾ قَٰلَ إِن لَّبِثۡتُمۡ إِلَّا قَلِيلٗاۖ لَّوۡ أَنَّكُمۡ كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبۡتُمۡ أَنَّمَا خَلَقۡنَٰكُمۡ عَبَثٗا وَأَنَّكُمۡ إِلَيۡنَا لَا تُرۡجَعُونَ ﴾[1]. واتە: (ئەوسا خوای گەورە) لێیان دەپرسێت، ئەوە چەند ساڵ لەزەویدا ژیانتان بردەسەر، (دۆزەخیان) دەڵێن: ڕۆژێك یاکەمتر لەڕۆژێك، لەوکەسانە بپرسن کەبیرو هۆشیان لای خۆیانەو حسابی ژمارەو کات دەکەن، (خوای گەورە) پێیان دەفەرموێت: لەڕاستیدا مانەوەتان لەدنیادا هەرزۆر کەم بووە، ئەگەر بەڕاستی دەتانزانی؟ ئایا گومانتان وادەبرد کەبە ڕاستی ئێمە ئێوەمان بەبێ مەبەست دروست کردووەو ئێوە بۆلای ئێمە ناهێنرێنەوە؟!)

(سەید قوطب –رەحمەتی خوای لێبێ) دەڵێت:

خوای پەروەردگار کە بۆ خۆی زۆر چاك دەزانێ– بەڵام پرسیاردەکات بۆ بچوککردنەوەی کاروباری سەر زەمین و کورتکردنەوەی ڕۆژەکان تیایدا، کە ئەوان ژیانی نەمرییان پێ فرۆشتووە، ئەوان ئەو ڕۆژە هەست بەکورتی ئەو ژیانەو سەرلێ شێواوییان تیایدا دەکەن و، بێ هیواو نائومێدو دڵتەنگ دەبن، حساب و ژمارەیان لەلا ڕوون نییەو دەڵێن ﴿ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖ فَسۡـَٔلِ ٱلۡعَآدِّينَ ﴾[2]، واتە: (ڕۆژێك یا کەمتر

١– المؤمنون: ١١٢–١١٥.

٢– المؤمنون: ١١٣.

لەڕۆژێك تیایدا ماوینەتەوە لەوکەسانە بپرسن هۆشیان لای خۆیانەو حساب و ژمارە دەکەن).

ئەمە وەڵامێکی نائومێدانەو تەنگەتاو بوون و ڕەنجەڕۆییە، وەڵامیان دەدرێتەوە: ئێوە نەماونەتەوە تەنها ماوەیەکی کەم نەبێت، بەو پێوانەی ئێوە هەتانە لەسەرەو هاتۆتە پێشتان، ئەگەر بەباشی دەتانزانی دیاری بکەن. دەفەرموێت: ﴿ قَٰلَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾[1]، لەڕاستیدا مانەوەتان لەدنیادا هەر زۆر کەم بووە، ئەگەر بەڕاستی دەتان زانی؟).

پاشان دەگەڕێتەوە سەر هەڕەشەو سەرزەنشتیان لەسەر بەدرۆ زانینی ڕۆژی دوایی، لەگەڵ تێڕامان و سەرنج دان و وردبوونەوەی ژیرانە لەبەتوانایی لەسەر ژیانەوەو زیندوکردنەوەیان لەسەرەتای دروستبوونیانەوە. ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَٰكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴾[2]، ئایا بەڕاستی واگومانتان دەبرد ئێمە ئێوەمان بەبێ مەبەست دروستکردووەو ئێوە بۆلای ئێمە ناگەڕێنەوە).

بەوەش وازناهێنن کە ماوەی مانەوەیان بەوڕادەیە کەم دەکەنەوە بەڵکو کۆمەڵی چوارەم دێن و ئەوانەی پێش خۆیان بەدرۆدەخەنەوەو ماوەی مانەوەیان لەدنیادا کەم دەکەنەوە بۆ کەمتر لەبەشێکی ڕۆژیش..

١- المؤمنون: ١١٤.

٢- المؤمنون:١١٥.

دوو نیعمەت..

بوخـاری لـە (صـحیح)ەکەیـدا دەگێڕێتــەوە کــە پێغەمبــەرﷺ دەفــەرمووێت: ((نِعْمَتـان مغبـونٌ فیهمـا کـثیرٌ مـن النـاس: الصـحة والفـراغ))[١]. واتـە: (دوو بـەهرەی گـەورەو گرانبـەها هـەن، زۆرکـەس لـەو دوو بەهرەیـەدا بەهەڵـەدا چـوون و هـەرزان فرۆشیان کردووە، وەك کەسێ لەسەودایەکدا تێبشکێ ئاوا، یەکەمیان لـەش سـاغیو تەندروستیىیە، دووەمیان دەست بەتاڵیو بێئیشییە).

کەسێ لەش ساغ بێو دەست بەتاڵ بێو، تێنەکۆشێ بۆ ڕەزای خوا، بۆسـوودی هەردوو جیهان، ئەوە ئەو دوونیعمەتـەی تـاڵانفرۆش کـردووە. (ابـن بطـال) دەڵێـت: مانای ئەم فەرموودەیە ئەوە دەگەیەنێت کە مرۆڤ بـێ ئـیش نـابێ ئەگـەر جەسـتەی ساغ و سەلامەت نەبێ، هەرکەس ئەو دوو بەهرەیەی دەسـت کـەوت و بڕیـاریدا لـێ یان خەسارەتمەند نەبێت بەوەی کە سوپاسگوزاری خوا نەبێ لەسەر ئەونیعمەتانەی کـە پێـی بەخشـیوە، بـەڵکو سوپاسـگوزاری خودابکـات بـەوەی کـە فەرمانـەکانی جێبەجێ بکات و لەنەهییەکانیشی دوور بکەوێتەوە، وەهەرکەس ئەوەی لەبیربچـێو لەدەستی بدات ئەوا خەسارەتمەندە).

ئیبنولجەوزی دەڵێت: (لەوانەیە لەش ساغ و تەندروست بێت بەڵام کـاتی نـەبێت بەهۆی خەریك بوون بەژیان و گوزەرانەوە، یا خاوەن دارایـیو سـەروەت بێـت بـەڵام تەندروست نەبێت، لەڕاستیدا ئەگـەر هـەردووکیان هـەبوو تەمبـەڵیو کەمتەرخـەمی بەسـەریدا زاڵ بـوو لەگوێڕایـەڵیو جێبـەجێکردنی فەرمانـەکانی خـودا ئـەوا زەرەرمەنـدە، کورتـەی ئەوەیـە تـەواو دنیـا کێڵگـەی قیامەتـە تیایـدا بازرگانییـەك

١- البخاری (الفتح – ٦٤١٢).

دەکرێـت کـە قازانجەکـەی لـەڕۆژی دوایـیدا دەردەکـەوێت هەرکـەس کـات و تەندروسـتییەکەی لـە گوێڕایـەڵی فەرمانـەکانی خـوادا بـەکارهێنا ئـەوا بەڕاسـتی بەختەوەرو شادمانەو، هەرکەس لەسەر پێچیو بێ فـەرمانی خـوادا بـەکاری هێنـان ئەوا زەرەرمەندو پەشیمانە)[1].

دیمەنی یەکەم: قیامەتی یەکەم:

قیامەتی یەکەم کەمرۆڤ ڕووبەڕووی دەبێتەوە بریتییـە لـە (مـردن)و، پەشـیمانی لەچرکە ساتەکانی کۆتایی تەمەنی دەست پـێ دەکـات، ئـەو کاتـەی دڵنیـادەبێ کـە ڕوح لەلاشەی دەچـێتەدەر ﴿ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴾[2]. واتە: (لەوکاتەدا ئەو کەسەی لە سەرەمەرگدایە دڵنیایە لەوەی کە ئـیتر هیچ شتێك فریای ناکەوێت و کاتی ماڵ ئاواییە، ئیتر قاچ و لولاق بەیەکدا دەئـاڵێن، ئەوسا لەو ڕۆژەدا بۆلای پەروەردگارت ڕاپێچ دەکرێت و دەبرێت). وەلەو کاتەدا بـیر لەو هەزاران سەعاتە دەکاتەوە کەلە گوێڕایەڵی فـەرمانی خـوادا بـەکاری نـەبردووە، خۆزگە دەخوازێت و داوادەکات بگەڕێتـەوە بـۆ دنیـا تـاکردەوەی چـاکی تێـدابکات.

﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ﴾[3].

واتە: (خوانەناسان بەردەوام لەسەر ڕێبازی چەوتیانن). هەتا ئەو کاتـەی مـردن یەخەیان دەگرێت، ئەسا هەریەکەیان دەڵێـت: پـەروەردگارە بمگێـڕەوە بـۆ دنیـا... بەڵکو چاکە ئەنجام بدەم و کاری باش بکەم و ئەو هەلانەی لەدەستم چووە لەمـەولا لەدەستی نەدەم، ئەوە لەیەکەم دڵنیابوونیدا مرۆڤ تیایدا ئەو خۆزگەیـە دەخوازێـت کـە هـەلی گەڕانـەوەی پـێ بـدەن تـا کـرداری چـاکەی تێـدا ئـەنجام بـدات، ئـەوەی لەبیرکردبوو کەدەگاتەوە بەزاناو شارەزای هـەموو نهێنـیو ئاشـکرایەك، ئەوکەسـەی کەخیانەتی چاوو شاراوەی ناو سـینەو دڵـەکان دەزانێـت و پێیـان ئاگـادارەو زانایـە

١- فتح الباري ١١ / ٢٣٠.

٢- القيامة: ٢٨ - ٣٠.

٣- المؤمنون: ٩٩ - ١٠٠.

بەبێ وەعدیو درۆیەکانی، ئەگەر ئەو بگەڕێتەوە بۆ دنیاش دیسان هەر دەگەڕێتەوە سەر کردەوەی خراپ و سەرپێچییەکانیو تەمبەڵیو کەمتەرخەمی لەسەر کردەوەی خێرو چاکەکاری، لەسەر ئەوە وەڵامێکی وای دەدرێتەوە کەبێدەنگ و هیوابڕاوی بکات بۆ هەرتروسکەی ئومێدێك لەو هەموو وتەخەڵەتێن و لەخشتەبەرانەی بەکاری دەهێنێ بۆ ڕاکردن لەسزای گۆڕ. ﴿كَلَّآ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾[1]. واتە: (نەخێر ئەوە قسەیەکە ئەو بۆخۆی دەیڵێت، بەڵکو دەبێت لەجیهانی بەرزەخدا، لەنێوان مردن و زیندوو بوونەوەدا تاکاتێك زیندوو دەکرێنەوە چاوەڕێ بێت).

دیمەنی دووەم: گەستنی دەستەکانی:

بریتییە لە چرکەساتەکانی حەسرەت و پەشیمانی، کاتێ مرۆڤ دڵنیادەبێت وا لەسەر زەمینی قیامەتە، ئەو هاوڕێیەی هاوڕێیەتی دەکرد ئێستا وازی لێهێناوەو، هیچ شتێکی بۆ خودا لێ دەست نەکەوتووە، ئەو هەموو پێکەوە دانیشتنانەو قاقای پێکەنینانەو، شەوە سوورەکان و، پێکەوە بەشداری لەسەر سفرەی عەرەق و قومار، هیچ کام لەوانە تکاو شەفاعەت ناکەن بۆ ڕزگاربوونی ئەو لەوەی تێی کەوتووەو لەبەردەم خۆیدا دەیبینێ. ((إنَّ أهونَ أهلِ النارِ عذاباً يومَ القيامةِ لَرجلٌ يُوضَعُ في أخمصِ قَدَمَيهِ جَمْرَتان، يغلي منهما دماغُه، وفي روايةٍ: له نعلانِ و شراكان مِن نارٍ يغلي منهما دماغه- كما يغلي المرجل، مايرى أنَّ أحداً أشدُّ منه عذاباً، وإنه لأهْوَنهم عذاباً))[2]. واتە: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ((سووکترین سزای ئەهلی دۆزەخ سزای کەسێکە دووپشکۆ دەخرێتە چاڵایی بنە پێیەکانی، مێشکی سەری پێیانەوە دەکوڵێت، لەگێڕانەوەیەکی تردا: جوتێ نەعلی ئاگرینی لەپێدایە مێشکی سەری پێیانەوە دەکوڵێ وەك چۆن مەنجەڵی ئاو دەکوڵێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وانابینێت کە کەس لەو سزای سەختتربێت، کەچی لەهەموویان سزای سوکترە)). لەکاتێکا:

١- المؤمنون: ١٠٠.

٢- البخاري ١١ / ٣٧٢ الرقاق.

﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَـٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَـٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ وَكَانَ ٱلشَّيْطَـٰنُ لِلْإِنسَـٰنِ خَذُولًا ﴾[1].

واتــه: (ڕۆژێـك دێـت سـتەمكار قـەپ دەكـات بەهـەردوو دەسـتی خۆیـداو گـاز لەهـەردوو دەسـتی خـۆی دەگرێـت لەپەشـیمانیداو دەڵێـت: خۆزگـە لەگـەڵ پێغەمبـەردا ﷺ ڕێبـازی ئیمـانم بگرتایـە، مـەرگ بـۆ خـۆم، خۆزگـە فـلان كەسـم نەكردایەتە هاوەڵ و دۆستی خۆم، (چونكە سـەری لـێ شـێواندم) بەڕاسـتی گـومڕاو وێڵیكردم لەبەرنامەی خوا دوای ئەوەی كە پـێم ڕاگەیەنـدرابوو، شـەیتان هەمیشـەو بــەردەوام هــانی مــرۆڤ دەدات بــۆ گونــاه و تــاوان، لــەكاتی تەنگانەشــدا پشــتی بەردەدات). (سەید) (ڕەحمەتی خوای لێ بێ) دەڵێت:

(یەك دەست بەتەنها بەس نییە بیانگـەزێت بـەڵكو بـەنۆرە دەیانگـەزێت جارێك ئەم دەست و جارێك ئەوی تر یاهەردووكیان بەیەكەوە لە توونـدی ئـەو پەشـیمانییە تەواو سووتێنەرەدا كە دەیكێشێو پێوەی دەتلێتەوە قەپ بەهەردوو دەستی خۆیدا دەكـات، كەبریتییـە لـەو جووڵەیـەی هێمایـە بـۆ حاڵـەتێكی دەروونـیو خـۆی ڕێـك دەهێنێو وێك دەهێنـێ تیـك دەسمڕێنـێ). ئـەوەش دەرەنجامێكی سروشـتییە بـۆ ئەوانەی دۆستایەتی هاوڕێی خراپ دەكەن و دوژمنایەتی هاوڕێی چاك دەكەن.

دیمەنی سێیەم: كاتی پیشاندانی كردەوەكان:

كـاتێ دۆسـیەی كردارەكـان دادەنرێـت، هـەموو مرۆڤێـك هـەموو كردەوەكـانی سەرەتاو كۆتایی خۆی دەبینێتەوە، سەرپێچی كار زۆر لەناكاو بەسـەردا دەكـەوێ و ئەوەی لەنامەو دۆسیەكەیدایە دەبینێ بەجۆرێك تاكە وشەیەك كەلەو دەیـان سـاڵەدا وتبێتی بەجێی نەهێشتووە یاكردەوەیەك كە لەناو دەرگا داخراوەكانـدا كردبێتـی یـا لەتاریكی شەودا ئەنجامی دابێ لەهەمووی پەشیمان دەبێتەوە:

١- الفرقان: ٢٧ – ٢٩.

﴿ مَالِ هَٰذَا ٱلْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ﴾[1]. واتە: دەڵێن: هاوار لەئێمە ئەم نامەو دۆسیەیە چییە؟! هیچ گوناهێکی وردو درشت بەجێ ناهێڵێت بەڵکو هەمووی تۆمارکردووە بەدەنگ و ڕەنگەوە ئامادەیە).

ئەوەی لەبیرکردووە یا لەبیر خۆی بیردۆتەوە کە دوو فریشتە بەسەریەوە بوون و هەرهەموو کردەوەکانیان تەنانەت سەنگی گەردیلەیەك لە خێرو چاکەو شەڕو خراپەی بۆتۆمار کردووە، حەسرەت و پەشیمانی کار لەدەروونی دەکەن، خۆزگە دەخوازێت کە ئەو نامەو دۆسیەیەی هەر وەرنەگرتباو حساب و لێپرسینەوەی نەزانیباو نەکرابا، بەڵکو ئاواتی بۆ (مردن) دەخوازێت لەسەر دیتنی ئەو سزا و ئازارە، پاشان بیردەکاتەوە کەئەو ماڵ و پلەوپایەو دەسەڵاتەی ئەو واگومانی دەبرد کەلەڕۆژی دواییدا سوودی پێ دەگەیەنن و، تائەوڕادەیە کوێریان کردبوو لەئاست بینینی ماف و حەق و خاوەنەکانیان وابەئەنجامی خۆی گەیشت و سەرپێچییەکانی هیچیان پێ نەدا، تەواو تێدەگات کەتاکە ڕزگارکار لەو چرکەساتانەدا تەنها کردەوەی چاکەکانییەتی لەگەڵ ڕەحمەتی خوادا، ﴿ يَٰلَيْتَنِى لَمْ أُوتَ كِتَٰبِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَٰلَيْتَهَا كَانَتِ ٱلْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنِّى مَالِيَهْ ۜ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّى سُلْطَٰنِيَهْ ﴾[2]. واتە: (دەڵێت: خۆزگە نامەی کردەوەکانم پێ نەدرایە، هەر نەمزانیایە لێپرسینەوەم چۆن دەبێت، خۆزگە مردنەکەم یەکجاری بووایە (ئاوازیندوو نەکرامایەوە)، ئەوەتە، ئەو ماڵ و سامانەی کە بووم، فریام نەکەوت (بەڵکو نەماو تەفرو تونابوو) ئەو دەسەڵاتەی کە بووم لەدەستمدا نەماو لەدەستم چوو). بەڵکو خۆزگە دەخوازێ هەر خاك و خۆڵ بووایەو پێیەکان بەسەریدا ڕۆیشتبان بەڵام ئەم سزاو ئازارەی نەچەشتبا: ﴿ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴾[3]. واتە: (خوانەناس دەڵێت: خۆزگە هەر خاك بوومایە، ئاوا زیندوونەکرامایەتەوە و گیرم نەخواردایە).

١- الكهف: ٤٩.

٢- الحاقة: ٢٥ – ٢٩.

٣- النبأ: ٤٠.

لەگەڵ ئەو هەموو سووربوونەی لەسەر ژیانی دنیادا، دەبینی لەقیامەتدا خۆزگە بەمردن دەخوازێت، بەڵکو ئەوە جوانترین ئارامیو دڵنیابوونیەتی، دیمەنەکانی پەشیمانی لەوڕۆژەدا یەك بەدوای یەکدا دێن هەرجارێ سەرپێچی کار جۆرێ لە سزا دەبینێ بیرلەکاریگەری ئەوکاتەدەکاتەوەکە بەخۆڕایی لەدەستی داوەو بەهەدەر چووە، بەبێ ئەوەی بەکاری بهێنێ لەگوێڕایەڵی فەرمانەکانی خواداو پێکانی ئەو ئامانجەی لەپێناویدا دروستبووە کەبریتییە لە (بەندایەتی بۆ خودا).

دیمەنی چوارەم: کاتی هاتنی ئاگر:

پێغەمبەرﷺ دەفەرموویت: ((يؤتَى بالنار يومئذٍ لها سبعون ألف زمام، مع كل زمام سبعون ألف مَلَكٍ يجُرُّونَها))[1]. واتە: (دۆزەخ دەهێنرێت حەفتاهەزار جڵەوی هەیە، لەگەڵ هەرجڵەوێکدا حەفتاهەزار فریشتە هەن ڕایدەکێشن).

کاتێ ئاگر لەم دیمەنەگەورەیەدا دەبینێ کەچوارهەزارو نۆسەد ملیۆن فریشتە ڕایدەکێشن و زمانی بەرزو زەبەلاح تیایدا بەرزو بڵند دەبێتەوەو، گەردنی خاوەن چاوی تیژبین وەکو لەو فەرموودەیەی ترمذي گێڕاویەتەوە هاتووە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموویت: ((يَخرج عنقٌ من النارِ يومَ القيامة، له عينانِ تبْصِران، وأذنان تسمعان، ولسانٍ يَنطق، يقول: إني وُكِّلْتُ بثلاثةٍ، بمَن جعل مع الله إلها آخر وبكل جبار عنيد، وبالمصورين))[2]. واتە: (لەڕۆژی قیامەتدا گەردنێك لەو ئاگرە دێتەدەرەوە دووچاوی تیژ بین و دووگوێی بیسەرو زمانێکی قسەکەری هەیە، دەڵێت: من سێ کەسم پێ سپێردراوە، کەسێك هاوەڵی بۆ خوا دانابێ، وە بەهەموو زەبربەدەستێکی کەللەڕەقی یاخیو بۆ وێنەگران).

ئەو کە گوێبیستی تووڕەبوون و ناڵەو بۆنی هەناسەدانەوەی دەبێ کاتێ هاواردەکات بەدەنگێکی تۆقێنەر﴿ هَلۡ مِن مَّزِيدٖ ﴾﴿ هَلۡ مِن مَّزِيدٖ ﴾[3]، (ئایا کەسی

١- مسلم ٢٨٤٢، صفة الجنة.

٢- الترمذي -وحسنه الأرناؤوط- جامع الأصول ٨٠٦٥.

٣- ق: ٣٠.

ترماوه خەڵكی زیاترماوه– ئایاكەسی تر ماوه خەڵكی زیاتر ماوه). هەرچەند مرۆڤ بیر لەوكاتانە دەكاتەوه كەتەمبەڵی‌و سەرپێچی كردووه خۆخلافاندن و ئەمڕۆو سبەی‌و فێڵ كردن لەخوا بەتەوبەو، ئەو هەموو سەعاتە زۆرانەی لەدەستی داوە، بەڵام ئەم بیرەوەرییانە هیچ سوودی پێ ناگەیەنن، ئەو ڕۆژەدەزانێ چ پەندێكی بەخۆی داوه ﴿وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ﴾[1]. واتە: (بەڵام تازە بەخۆداهاتنەوەو پەشیمان بوونەوه هیچ سوودێكی نییەو دادی نادات؟!) ئەو بەو حەسرەتە برەندەو كەساسی‌و هەناسەی ساردەوه دەڵێت: ﴿يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي﴾[2]. واتە: (خۆزگە بۆ ئەم ژیانەم دەست پێشخەریم بكردایە). (سەید) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: (بەڵام تازەكاتی خۆزگە و پەشیمانی‌و بەخۆداچوونەوه تێپەڕیوەو ڕابردووەو سوودی نییە ﴿وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ﴾كاتی بیرەوەری ڕابورد هیچ كەس ئەو هەوڵ و كۆششانەی لەخانەی سزاو پاداشتەكان نایگێڕێتەوه ئەوی‌و هیچی بۆ ناكرێ جگە لە حەسرەت و هەناسەی سارد لەسەر لەدەست دانی ئەو هەلەی لەشوێنی كارو كردەوەكانی لەدنیادا. كاتێ ئەو حەقیقەتەشی بۆ ڕوون بووەوه: ﴿يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي﴾. خۆزگەیەكی پڕ لەكەساسی‌و حەسرەتێكی ئاشكرا ئەویش ئەوەیە كەمرۆڤ لەقیامەتدا ڕقی لەهەموو ئەوانە دەبێتەوه لەدنیادا هەیبووه!) ئەوەش توندترین حاڵەتی پەشیمانییە كەبەسەر مرۆڤدا دێت بەبێ هەبوونی هیچ تروسكایی‌و ئومێدێك بۆ چاككردنی ئەوەی ڕابوردووەو لەدەستی چووه.

دیمەنی پێنجەم: كاتێ لە لێواری ئاگر دەوەستێنرێت:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذۡ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُواْ يَٰلَيۡتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾[3]. واتە: (جائەگەر ئەوانە ببینی (لەقیامەتدا) لەسەر

١– الفجر: ٢٣.

٢– الفجر: ٢٤

٣– الأنعام: ٢٧

لێواری دۆزەخ ڕاوەستێنراون (بەدەم حەسرەت و ئاه و ناڵەوە) جادەڵێن: خۆزگە جارێکی تر بیان گێڕاینایەتەوە بۆ دنیاو (لەم سەرئەنجامە شوومە ڕزگارمان دەبوو). ئەوسا هەرگیز نیشانەو بەڵگەو ئایەتەکانی خوامان بەدرۆ نەدەزانیو باوەڕی بەتینمان پێی دەبوو...). (ئیبنو کە ثیر) دەڵێت: (خوای گەورە باسی حاڵی بێ باوەڕان دەکات کە لەڕۆژی دوایی لەسەر ئاگری دۆزەخ ڕادەوەستێنرێن و کۆت و زنجیرو ئاگری هەڵگیرساوی ناوی دەبینن، وە بەچاوی خۆیان هەموو ئەو سام و ترسە گەورەو تۆقێنەرە دەبینن، ئالەوێ دا دەڵێن: (یاویلتنا)[1].

جێی سەرسووڕمانە لەکاتی خۆزگە خواردنەکانیاندا دەڵێن: (ئێمەش باوەڕمان هێناباو لە بڕواداران باین). لەکاتێکا هەرئەوان بوون لەگەڵ بانگخوازاندا شەڕیان دەکردو دژایەتی وتەی یەکتاپەرستیان دەکرد گاڵتەیان بەو کەسانە دەکرد کە بانگەوازیان بۆ دەکرد، دەبێ کەواتە بۆچی ئێستا خۆزگەو ئاواتی ئەوە دەخوازن کە لەباوەڕداران بان؟؟ وە بۆچی ئێستاکە لەدنیادا ئەوە ناکەن؟! ئەوە دووڕوویی یە، بەردەوام دوای دەخەن هەتا دەچنەوە بەردەم ئاگرو ترسە زل و سامناکەی دەبینن، ئەوان وا گومان دەبەن کە خۆیان لەخوا دەشارنەوەو دەتوانن فێڵ لەخوا بکەن، بۆئەوەش درۆ بەکاردەهێنن و هەرچی دەیزانن و هەیانە لەڕازاندنەوەی قسەو ڕازی کردن بۆ خۆڕزگارکردن لەو سزاو ئازارە حەتمی یەی لەسەریانە، دیمەنێکی سەیرو سەمەرەیە کەهەناسە ساردیو پەشیمانییەکی تێکەڵە لە فێڵ و خەڵەتاندن یافێڵ و تەڵەکەیەکی پڕ لەکەساسیو پەشیمانی کەهەردوو دیمەنەکە سامناك و تۆقێنەرە.

دیمەنی شەشەم: دوای ئەوەی خرانە ناو ئاگرەوە:

خوای گەورە دەفەرمووێت:﴿ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ

١- تفسير القرآن العظيم ٢/ ١٢٨.

ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴾[1]. واتـه: (ڕۆژێـك دێـت ڕووخسـاريان ئەم ديو ديوی پێ دەكرێت لەناو ئاگردا (تـا چـاك بـبرژێن و بسـوتێن) بـەدەم ئـاه و نالـەوە دەڵـێن: پـەروەردگارا بەڕاسـتی ئێمـە ملكـەچ و فەرمانبـەرداری ئاغـاو گـەورەكانمان بـووين، هەرئـەوان ڕێگـەو ڕێبـازی ڕاسـتيان لەئێمـە شـێوان و سەرگەردانيان كـردين، پـەروەردگارا دووبەرابـەرو دوو چـەندانە سـزای ئەوانـە بـدەو نەفرينێكی گەورەو زۆر بێئەندازەيان لێ بكە)[2].

(ئيبنو كەثير) دەڵێت: (واتە لەسەر ڕوو ڕادەكێشرێنە نـاو ئـاگرو دەم و چـاويان بەم ديوديودا لاردەبێتـەوە لەسـەر دۆزەخ و خۆزگـەو ئـاواتی ئـەوە دەخـوازن كەلـە دنيادا گوێڕايەڵی فەرمانی خواو پێغەمبەری خوايان بكردايە)[3].

ئەوان ئالەوێدا دەری دەخەن كـە ئـەو ڕێگايـەی گرتبوويانەبـەر ڕێبـازێكی هەڵـە بوو، بەهۆی شوێنكەوتنيان بەدوای گەورەو ئاغاكانيان لەوانەی كەڕێگای شـەيتانيان گرتووە، ئـەوان لەوێـداو لـەو چركەسـاتانەدا زاتـی ئـەوە دەكـەن نـەفرين لەگـەورەو ئاغاكانيان بكەن.

بەزاراوەيەكی ئازايانـە دەيانـدوێنن، دوای ئـەوەی لـەدنيادا ڕيسـواو ترسـنۆكانە دەژيان و لەڕاستگوتنی هەق و ڕاسـتیو بـەرگری لەخراپـەو خـووی ناشـيرين زەليـل بوون، دوای ئەوەی فرێدرانە نـاو ئـاگرو سـزاو ئازارەكـەيان چەشـت ئنجـا هەسـت و نەستە گێلانەكەيان بەئاگادێتەوەو پەشيمانی دەردەبڕن لە شوێن نەكەوتنی ڕێبـازی خواو پێغەمبەرەكەیﷺ بەڵام دوای لەدەست چوونی كات و ساتەكانی.

١- الأحزاب: ٦٦.

٢- تەفسيری ئاسان.

٣- مختصر تفسير إبن كثير: ٢ / ١١٦.

مێرگی (٢٠)

شاهیدەکانی ڕۆژی قیامەت

شاهیدەکانی دنیا.....

شـاهیدەکانی دنیـا لەهـەر کێشـەیەك لەکێشـەکان ڕەنگـە بتـوانن درۆ بڵـێن، یاشـایەتی فێـڵ و سـاختەبن و، زێـدەڕۆیی لەڕاسـتی‌یەکان بکـەن، دەتـوانن لەسـەر بەڵگـەکانی شـایەتی‌یەکە بـەرگری بکـەن لەترسـی هەڕەشـە لێکردنیـان یـا بـۆ چاوتێبڕینی ئەوەی مەبەستیانەو دەیانەوێت و هەوڵی بۆ دەدەن، لەوانەیـە شـایەتی دانەکەیان تێکەڵ و پێکەڵ و نادیاربێت و پێویستی بەڕاڤەو لێکدانەوە بێـت، ڕەنگـە جـاری واهـەبێ ئامـادەبن بـۆ شـایەتی‌و جـاریش هـەبێ ئامـادەبن لەبـەر خۆخـەریك کردنیان بەکارو فرمانەوە، یاکۆسپ و تەگەرەیەك دوایان بخات، بـەڵام شـاهیدەکانی قیامەت چینێکن لەدروستکراوان تەواو جیاوازن لەشاهیدەکانی دنیا، ئـەوان لەلایـەن کردگاریانەوە فـەرمانیان پـێ دەکرێـت و دێنـە قسـەو نـەلێی کـەم دەکـەن و نـەلێی زیاددەکەن، درۆو دەلەسە دروسـت ناکـەن و بـەرگریش ناکـەن، شـایەتی دانەکـەیان ڕوون و ئاشکرایە و هیچ پێویستی بەڕاڤەو لێکدانەوە نییەو لە دەربڕینیان تێدەگەن، پێویست بەدرێژکردنـەوەی وتـەکانیان ناکـات، هـەموو یـەك ئاڵایـان بەرزکردۆتـەوە: ﴿ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ ﴾[1]، واتە: (ئەو خوایە ئێمەی هێناوەتە گوفتار کە دەتوانێت هەموو شتێك بهێنێتە قسە و گفتوگۆ).

شایەتی لەکاتی سەرەمەرگدا:

یەکەم شایەتی دان ئەوەیە مرۆڤ لەسەرە مەرگدا شایەتی لەسـەر خـۆی دەدات، لەو کاتەدا پەشیمانی هیچ بایەخی نییەو نەخۆزگەو ئاواتەکان سوودی پێ دەگەیەنن و نەتۆبـەو داوای لێخۆشـبوون، ئـەو چرکەسـاتانەن کـە خـوای پـەروەردگار تیایـدا

١- فصلت: ٢١.

دەرگاکانی تەوبەو لێخۆشبوون دادەخات، ئەوکاتانەن مرۆڤ تیایدا بەئاواتەوەیە بگەڕێتەوە بۆ ژیان و زیندەگیو کردەوەی چاکی تێدا بکات. ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ رَبِّ ٱرۡجِعُونِ ۝٩٩ لَعَلِّيٓ أَعۡمَلُ صَٰلِحٗا فِيمَا تَرَكۡتُ ﴾[1]. واتە: (خوانەناسان بەردەوام لەسەر ڕێبازی چەوتیانن)، هەتا ئەوکاتەی مردن یەخەیان دەگرێت، ئەوسا هەریەکەیان دەڵێت: پەروەردگارا بمگێڕەوە بۆ دنیا.. بەڵکو چاکە ئەنجام بدەم و کاری باشە بکەم و ئەو هەلانەی لەدەستم چووە لەمەودوا لەدەستی نەدەم). کت و پڕو زۆر لەناکاو بەسەر ئاوات و خۆزگەیەکی بەتاڵ و بێ ناوەڕۆکدا دەکەوێت و، لەبەرئەوەی خوای گەورە داناو زانایە بەدرۆکانیو زاڵبوونی هەواو ئارەزووەکان بەسەریدا، بەڵام لەوێدا ئەوە دەڵێت بۆ ڕاکردن لەو بارودۆخەی تێی کەوتووە.
﴿ كَلَّآۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَاۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرۡزَخٌ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴾[2]، واتە: (بەڵام تازە کار لەکار ترازاوە، شتی وا مەحاڵە، بۆیە بەتووندی پێی دەوترێت: نەخێر، ئەوە قسەیەکە ئەو بۆ خۆی دەیلێت، بەڵکو دەبێت لەجیهانی بەرزەخدا، لەنێوان مردن و زیندووبوونەوەدا تاکاتێك زیندوو دەکرێتەوە چاوەڕێ بێت). ئەو هیچ شوێن و ڕزگارکارێکی دەست ناکەوێت بەو پێداگرتنەی لەسەر دانپیانان و شاهیدی دانە لەسەر خۆی، بەوەی کە ئەمرۆ سبەی کردەوەو کەم وکورتی بووەو سوودی لەکاتەکانی ژیانی کەخودا پێی بەخشیوە وەرنەگرتووەو بەکاری نەهێناوە تا ئەو (پەرستش و بەندایەتی‌یەی) لەپێناویدا دروستکراوە ئەنجامی بدات، ئەو ببوە بەندەی درهەم و دینارو خواردن و جل و بەرگ و، لەبیریکردبوو کە بەندەی خوایە، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت:﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوۡنَهُمۡ قَالُوٓاْ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴾[3].

١- المؤمنون: ٩٩ - ١٠٠

٢- المؤمنون: ١٠٠

٣- الأعراف: ٣٧

واتە: (هەتا ئەوكاتەی فریشتە نێرداوەکانمان بۆیان دێن گیانیان دەکێشن، ئەوسا پێیان دەڵێن: کوا ئەوانەی جگە لەخوا هاناو هاوارتان بۆ دەبردن و دەتان پەرستن؟! (بەسەرسامییەوە) دەڵێن: (نازانین) لێمان ون بوون. (ئەوسا بەناچاری) شایەتی لەخۆیان دەدەن کەبەڕاستی ئەوان هەر بێ باوەڕ بوون).

(سەید قوطب) ڕەحمەتی خوای لێ بێ - دەڵێت: (ئەوەتا ئێمە ئەو کەسانەین لەبەردەم دیمەنی ئەوانەداین کە درۆ بەدەم خواوە هەڵدەبەستن یان بڕوایان بەئایەتەکانی نەهێناوە کاتێ فریشتە نێردراوەکان بۆیان دێن و گیانیان دەکێشن لەنێوان ئەوان و ئەمان گفتوگۆیەك دەکرێت: ﴿قَالُوٓاْ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ؟ ﴾[1]، پێیان دەڵێن: (کوا ئەوانەی جگە لە خوا هاناو هاوارتان بۆدەبردن و دەتان پەرستن). کوا ئەو پڕوپاگەندەو درۆو دەلەسانەی بەدەم خواوە هەڵتان دەبەستن؟ کوا ئەو خوایانەتان کەلەدنیادا پشتتان پێ دەبەستن و بەلاو گێچەڵتان بەهۆیانەوە دروست دەکرد لەسەر ئایەت و نێردراوی خوا کە بۆتان دەهات لەسەر زمانی پێغەمبەرانی خوا؟ کوا ئەوانە لەکوێن؟ ئێستاو لەوکاتە یەکلاییی کەرەوەدا کە ژیانتان لێ دەسەنرێتەوە بەڕاستی ناتوانێ هیچ پشتیوانیتان لێبکات و لەمردن ڕزگارتان بکات یاسەعاتێك دواتانبخات لەو کاتەی کە خوا بۆی بڕیارداون؟

بەلام تەنها یەك وەلامە نەهەڵەکاری تێدایەو نەدژایەتی: ﴿قَالُواْ ضَلُّواْ ﴾، دەڵێن: (نازانین لێمان ون بوون، لێمان بزربوون و چەواشە بوون، نەئێمەدەزانین جێگای ئەوان لەکوێیەو نەئەوانیش لە ڕێگای ئێمەوە هاتوون!.. چ بەندە گەلێکی فەوتاون، کە خواکانیان نەڕێنماییانکردوون و نەلەو چرکەساتە یەکلاییی کەرەوانەشدا فریایان دەکەون! چ خودا گەلێکی نەدارو ئومێد بڕاوبوون کەهیچ ڕێنماییەکی بەندەکانی خۆیان پێ نەکراوە، لەوکاتانەدا.

١- الأعراف: ٣٧.

﴿ وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴾[1]. (ئەوسا بەناچاری شایەتی لەخۆیان دەدەن کە بەڕاستی ئەوان بێ باوەڕ بوون). ئائەوەیە قیامەتی هەموو مرۆڤێك بەڵام کاتێ خوای پەروەردگار ڕوخسەت بەهەستانی قیامەتی گەورە دەدات و زەوی دەشڵەقێت و تێك دەچێت، ئەستێرەکان بەیەکدا دەدەن و یاسای گەردوون بەتەواوی دەهەژێو دەشێوێت، ئەوکاتە دەرچوونی شاهیدەکان لە شێوەیەکی تازەدا دەستپێدەکات، کە مرۆڤ لە پێشتر نەیدیوەو نەیزانیوە، یەکەم شاهید لەو شاهیدانە (زەمین)ە.

شایەتیدانی زەوی:

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝١ وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝٢ وَقَالَ ٱلْإِنسَٰنُ مَا لَهَا ۝٣ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝٤ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴾[2].
واتە: (کاتێك زەوی دەهێنرێتە لەرزەو بوومەلەرزە زۆربەهێزەکەی بۆ پێشهات، هەرچی لەزەویدا هەبوو لەماددە سەنگینەکانی ناوی دەرپەڕاندو هێنایە دەرەوە، (ئەوکات) ئادەمیزادیش دەڵێت: ئەوە چییەتی، بۆ وای لێهات (ئیماندار هەست دەکات کۆتایی دنیایەو بەرپابوونی ڕۆژی قیامەتە، بێئیمانیش سەری لێ دەشێوێت و نازانێت بەرەو کوێ ڕابکات). لەوڕۆژەدا زەوی هەواڵەکانی خۆی دەگێرێتەوە بەهۆی ئەوەی کە پەروەردگارت ڕایگەیاندووە (ئەی مرۆڤ) فەرمانی دەرکردووە (کاتیکۆتایی هاتنیەتی). ئەبی هورەیرە فەرمووی: (قرأ رسول اللهﷺ هذه الآیە: – یومئذٍ تحدث أخبارها –؟ قال: أتَدْرونَ ماأخبارَها؟ قالوا: الله و رسولُه أعْلَم، قال: فإنَّ أخبارَها أنْ تَشْهَد على كلِ عبدٍ وأمَّة بما عَمِل على ظهرها، أنْ تقول عملت على كذا وكذا يوم كذا وكذا قال فَهُوَ أخبارُها))[3]. واتە: (پێغەمبەرﷺ ئەوئایەتەی خوێندەوە

١– الأعراف: ٣٧.
٢– الزلزلە: ١– ٥
٣– مسند الإمام أحمد ٣٧٤/٢، وقال الترمذي حديث حسن غريب، وقال البخاري له شاهد بمعناه أخرجه الطبراني من حديث ابن لهيعة.

﴿ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴾[1]، و فەرمووی: دەزانن ئەو هەواڵ و دەنگ و باسانەی کە زەوی دەیانگێڕێتەوە چییەو چینیە؟! عەرزیانکرد: خواو پێغەمبەری خوا دەزانن، فەرمووی: هەواڵی زەوی ئەمەیە: کەشایەتی دەدا لەسەر هەموو بەندەیەك– چ پیاو و چ ژن– بەوەی لەدنیادا کردوویەتی لەسەر پشتی زەوی، دەڵێ: فلانەکەس لە فیسارە رۆژدا لە فیسارە شوێندا فلانەکردەوەی کردووە). ئای لەو دیمەنە پڕ ترس و سامناکە. زەوی! ئەو دروستکراوە گەورەیەبوو کە مرۆڤ بەپێیەکانی دەی شێلاو لەسەر پشتیدا بێ فەرمانی خوای دەکرد بەبێ ئەوەی بزانێت کە ئەو بێگیان و بێ دەنگە دواترو لەرۆژی قیامەتدا خوای پەروەردگار وەقسەی دێنێ تاشایەتی بۆ بدات یاشایەتی لەسەر بدات، شایەتی دەدات بەهەموو ئەوانەی کە بینیویەتی لەزینا، خۆدەرخستن و خۆڕازاندنەوە، ڕیباو کوشتن و ستەم و دوورکەوتنەوەو کارنەکردن بەکتێبی خواو درۆکردن و غەیبەت و دووزمانیو قسە هێنان و بردن و قسەی نابەجێو ناشیرین و، هەرشتێکی تر کەدەبێتە هۆی خەشم و توڕەیی خوا هەروەها شایەتی دەدات بەهەرچی لەسەری ڕوودا‌وەو لەخێرو چاکە لەهەموو شێوەیەکدا، بەڕاستی دیمەنێکی سامناك و تۆقێنەرە! دوای ئەوەی مرۆڤ لەشوێنی خەوتنەکەیەوە هەڵدەستێو دەبینێ ئەستێرەکان چۆن بەردەبنەوە خوارو زەوی لەتوپەت دەبێت و هەرچی ماددە سەنگینەکانی لەناویدایە فرێیان دەداتە دەرەوەو دەریان دەپەڕێنێ، بەترسەوە دەپرسن (مالها؟ مالها؟ بۆ وای بەسەر هات؟ بۆ وای بەسەر هات؟) کاتێ بەدەنگەکان لەهەموو جێگەیەك هاتنە دەرو لەگۆشەو کەنارەکان دەرپەڕین هەرچی هەواڵ و دەنگوباسەکان هەیە دەیگێڕێتەوە هەرچی لەسەر پشتی ڕوویداوە لە خێرو چاکەو گوناه و تاوان. ئایا مرۆڤ هیچ پەندو ئامۆژگاری لێ وەردەگرێت، کاتێ بەسەر زەویدا دەڕوات هیچ کاری لەسەر پشتیدا نەکات جگە لەوەی جێگای ڕەزامەندی خوایە بۆئەوەی لەسەر ئەوە شایەتی بۆ بدات؟!.

---

[1]– الزلزلة: ٤.

مێرگی (٢١)

شایەتی دانی پێغەمبەران و فریشتەكان

شاهێدی پێغەمبەرﷺ:

لەوڕۆژەدا كەتیایدا ئەم زەویە دەگۆڕیێو دەبێتە سەر زەمینێكی تر، هەروەها ئاسمانەكانیش.. هاوسەنگی دنیا تێكدەچێت و هەموو كێش و تەرازوویەك لەناودەچن و تەنها كێش و تەرازووی ڕۆژی دوایی دەمێنێتەوەو حوكمی ئەو وێستگەیەدەكات ئەوپایەو شكۆیە دەدرێت بە پێغەمبەری خواﷺ تا شاهیدی بدات لەسەر درۆزن و ساختەچیو سەرپێچی كارو یاخیبووەكان لە ئوممەتی خۆی، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴾[1]. واتە: (دەبێت حالی ئەو خەڵكە چۆنبێت كاتێك لە هەرمیللەتێك شایەتێكمان هێناو تۆشمان هێنا ئەی (موحەمەد-ﷺ) بەشایەت بەسەر هەموو خەڵكەوە (كەپەیامی خوات پێ ڕاگەیاندوون) ئەو ڕۆژە ئەوانەی بێ باوەڕ بوون و لەپێغەمبەرﷺ یاخی بوون، ئاواتەخوازن كە زەوییان پێ تەخت بكرایەو (هەر لە توێی خاكدا ون بوونایەو زیندوو نەكرانایەتەوە)و ناتوانن هیچ گوفتارێكی پەنهانیان لەخوا بشارنەوە).

خاوەنی (الظلال)[2] دەڵێت: (ئەوكاتە وێناو دیمەنێكی بەرچاو ڕێكدەخرێت.. مەیدانی پیشاندان و خستنە ڕوو گەورەو فراوانە، هەموو ئوممەت ئامادەیەو، لەسەر كردەوەی هەموو ئوممەتێك شاهید هەیە.. هەموو ئەو كەسانەی كە بێ باوەڕو لووت

١- النساء: ٤١ - ٤٢

٢- سید قطب.

بەرزو خۆهەڵکێش و ڕژدو چاو چنۆك و حەسوودانەی کە لوتف و نازو نیعمەت و بەخششی خوایان دەشاردەوەو مەرایی کاربوون و مەبەستیان ڕەزامەندی خودانەبوو، کارو کردەوەیان لەپێناوی خوادا نەبووە، ئەوانن ئەوکەسانەی وا ئێمە خەریکە دەیانبینین لەکاتی لێکۆڵینەوەیانداو لەو مەیدانە وەستێنراون، ئەرکی شایەتی دان دەدرێتە پێغەمبەرﷺ! بۆ ئەوانە بە هەموو ئاشکراو دیارو نهێنیو شاردراوەکانیانەوە ئەوانە وان لەبەردەم ئەو کردگارەیان کە باوەڕیان پێی نەبوو، ئەو ڕۆژیدەرەی نیعمەت و بەخششەکانیان دەشاردەوەو لەبەخشیندا ڕژدیو چاو چنۆکیان دەکرد لەوەی کە پێیان درابوو، لەوڕۆژەدا کە قیامەتەو ئەوان باوەڕیان پێی نەبوو، لە ڕووبەڕووبوونەوەیان لەگەڵ ئەو پێغەمبەرەیﷺ لێی یاخی بوون و سەرپێچییان دەکرد دەبێ حاڵیان چۆن بێت؟؟.

بەڕاستی ڕیسواییو سەرشۆڕییە، شەرمەزاریو پەشیمانییە.. لەگەڵ دان پیانان و درکاندنێك کەناتوانرێت ئینکاری بکەن)[1].

لەوێ ئەو یاخی بووانە لەڕیبا خۆرو ستەمکارو خۆدەرخەرو خراپەکاران ئەوانەی داوێن پیسیو کاری نابەجێیان بڵاو کردووەتەوەو پەرەیان پێداوەو دووزمان و غەیبەت کارو هاوەڵ بۆخوا پەیداکاران و زۆری تر لەگوناهکارو بێباوەڕان خۆزگەو ئاوات دەخوازن کەزەوی قوتیان بدات و ژێرخاك بن تا لەگەڵ زەویدا یەکسان دەبن، یا بەڵکو تەمەننا دەکەن کە هەر خۆڵ بوونایەو هیچ بایەخێکیان نەباو پێیەکان بیانشێلابان وەکو چۆن ئەوان بە خۆهەڵکێشان و لەخۆبایی بوونەوە بەسەریدا دەڕۆیشتن و دەیانشێلاو بەسووکی سەیری خەڵکیان دەکردو دەیانکردن بەبەندەی خۆیان لەکاتێکا بەئازادی لەدایك بوون، بەڵێ ئەوان هەموو ئەو ئاواتە دەخوازن تا لەو وێستگە ڕیسواییەدا نەوەستێنرانایە لەبەردەم پێغەمبەرداوﷺ ئەویش شایەتی لەسەر یاخی بوونیان بدات.

١- الظلال ٢ /٦٦٢.

شاهیدی دانی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێ):

هەروەکو چۆن پێغەمبەرﷺ شایەتی لەسەر نەتەوەی خۆی دەدات هەروایش هەموو پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێ) شاهید دەبن بەسەر نەتەوەکانیانەوە بە هەرشتێ کردوویانە لە خراپە و تاوان، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴾[1]. واتە: (ڕۆژێك دێت لەهەر گەل و نەتەوەیەکدا پێغەمبەرێك بۆ شایەتی دەهێنێتە مەیدان، لەوەودوا بەهیچ جۆرێك مۆڵەت بەوانە نادرێت کە بێ باوەڕبوون و پاکانەیان لێ وەرناگیرێت). لەو کەش و هەوا پڕ لەنەنگیو پیشاندانەدا بێبڕواو یاخی بووان دەکەونە خۆزگە خواستن و بیانوو هێنانەوە لەسەر کردەوە و کەم و کورتی یەکانیان و، هەوڵدەدەن پەروەردگار ڕازی بکەن، بەڵام ڕێگەیان پێ نادرێت و، هیچ هەل و ماوەی ئەوەیان نییە تا خۆدواخەن و بروبیانوو بهێننەوە، ئەو ڕۆژە ڕۆژی لێپرسینەوەیەو، ڕۆژی کردەوە نییە.

شایەتی شاهیدەکان:

ئەو شاهیدانە فریشتە و پێغەمبەران و –سەلامی خوایان لێبێ– زانایانن، وەکو خوای پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ ٱلْأَشْهَـٰدُ هَـٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴾[2]. واتە: (کێ لەوە ستەمکارترە کەدرۆ بەناوی خواوە هەڵبەستێت (بەوەی بڵێ خوا هاوەڵ یا کوڕی هەیە) ئەوانە نیشانی پەروەردگاریان دەدرێن شایەتەکانی قیامەت، کەفریشتەو پێغەمبەران و بانگخوازانن دەڵێن: ئەوانە ئەوکەسانەن درۆیانکرد بەدەم پەروەردگاریانەوە، ئاگاداربن! نەفرەتی خوا لەسەر ستەمکارانە)... ئەوە شایەتی بەکۆمەڵی فریشتەکانە لەسەر ئەوانەی بەندایەتییان

١– النحل: ٨٤

٢– هود: ١٨

بۆ جگە لەخوا کردووەو، شایەتی پێغەمبەرانە لەسەر ئەوانەی کە ئەوەی لەلایەن خواوە بۆیان هێناون ئەوان بەدرۆیان زانیوەو باوەڕیا پێ نەهێناون، شایەتی بانگخوازان لەسەر ئەوانە کە بەدرۆیان خستوونەتەوەو سزاو ئازاریان داون و ئاوارەو دەربەدەریان کردوون ستەمیان لێیان کردووە، ئەوانە لەڕۆژی قیامەتدا دەکەونە ئەو بارودۆخەوەو ئەوان ئەو شاهیدانە شایەتیان لەسەر دەدەن و، بێ باوەڕو دووڕوو ئەوانەی بەئاشکرا یاخیو سەرپێچی کار بوون دەردەکەون و نەنگیو ڕیسواییان لەبەردەم هەموو دروستکراواندا دەردەکەوێت، وەکو لە گێڕانەوەیەکی (بوخاری)دا هاتووە (وأمّا الآخرون –أو الكفار– فينادي على رؤوس الاشهاد: هؤلاء الذين كذبوا على ربهم)[١].واتە: بەڵام ئەوانی تر –یا بێ باوەڕان– لەسەر سەری شایەتەکان بانگ دەکرێت: ئەوانە ئەو کەسانەن کە درۆیان بەدەم خواوە هەڵبەستووە).

شایەتی مرۆڤ و جنۆکە:

پاشان ئەو مرۆڤ و جنۆکە یاخی بووانە لەبەردەم ئەم هەموو شاهیدە یەك لەدوای یەکانە هیچیان بۆ نامێنێتەوە جگە لەوەی خۆیشیان شاهیدی لەسەر نەفسی خۆیان بدەن کاتێ خوای گەورە دەیان دوێنێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ شَهِدۡنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَاۖ وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴾[٢].

واتە: (لەڕۆژی قیامەتدا خوا دەفەرمووێت): ئەی دەستەی پەریو ئینسان، ئایا پێغەمبەرانتان لەخۆتان بۆ نەهات کە ئایەتەکانی من و ڕووداوەکان بەسەرتاندا بخوێننەوەو ئاگادارتان بکەن و بتان ترسێنن لەوەی کەئەم ڕۆژەتان بۆ پێش دێن؟! (هەموو بەیەك دەنگ) دەڵێن: ڕاستە، ئێمە خۆمان شایەتی لەسەر خۆمان دەدەین (بەڵام ئەوانە کاتی خۆی) ژیانی دنیا سەری لێ شێواندن و هەڵی خەڵەتاندن و شایەتیيان لەسەر خۆیاندا کەبەڕاستی کاتی خۆی بێ باوەڕ بوون).

١– بەشێکە لە فەرموودەیەکی بوخاری (الفتح:٤٦٨٥).

٢– الأنعام: ١٣٠

ئەوە شایەتی‌یەکی گشتی‌یە لەیاخی بووانی پەرێو مرۆڤ لەسەر نەفسی خۆیان بەگومڕایی‌و سەرلێ شێواویان، بەوەی کەهۆی ئەو گومڕایی‌یەیان بێ ئاگاییو هەڵخەڵەتاوی‌یان بووە بەجوانی‌و ڕازاوەیی دنیاو نەجوڵانی هەست و نەست و دەرك نەکردن بەنەمان و لەناوچوونی دنیا.

شایەتی دوو فریشتەکان:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَّقَدْ كُنتَ فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ ٱلْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُۥ هَٰذَا مَا لَدَىَّ عَتِيدٌ ﴾[1].

واتە: (ڕۆژی قیامەت دێت و هەموو کەسێك دوو کەسی لەگەڵدایە یەکێکیان دەیگەیەنێت و ئەوی تریشیان شایەتە بەسەریەوە بەیەکەیەکەی بێ باوەڕان دەوترێت: سوێند بەخوا بەڕاستی تۆ لەم بەسەرهاتانە نائاگابوویت و گوێی خۆتت لێ خەواندبوو، ئێستا ئێمە پەردەمان لەسەر چاوەکانت لاداوەو هەموو شتێك وەکو خۆی دەبینیت و ئەمڕۆ چاوەکانت تیژە، فریشتەی هاوەڵ و چاودێری ڕوو بەپەروەردگار دەڵێت: هەرچی کارو کردەوەی ئەم ئادەمی‌یە هەیە هەمووی ئەوەتەلای من و یاداشت و تۆمارم کردووە)[2].

(ئیبنو کەثیر) دەڵێت: (واتە فریشتەیەك دەیبات بۆ مەیدانی حەشرو لێپرسینەوەو فریشتەیەکیش شایەتە بەسەر کارو کردەوەکانییەوە).

ئەو بەهیچ جۆرێك چاوەڕوانی ئەم ڕووداوە نەبووەو بەڵکو غافڵ و بێ ئاگابووە لەسەر ئەو بەسەرهات و وێستگەیەی تێی دەکەوێت، کاتێ شاهیدەکە دەست پێدەکات کە ئەو بەدرێژایی ژیانی هاوەڵی بووەو پێوەی پەیوەست بووە هەر وتەیەك وتوویەتی‌و کردەوەیەك ئەنجامی داوە هەر هەمووی لەسەر نوسیوەو ئەویش نائاگابووە هەم لەوو هەم لەو نوسینە وردەی لەسەری نوسراوە، دەست دەکات

١- ق: ٢١ - ٢٣.

٢- تەفسیری ئاسان.

بەشایەتی لێدانی لەبەردەم خوای پەروەردگاردا ﴿هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ﴾[1]، هەرچی كارو كردەوەی ئەم ئادەمی‌یە هەیە هەمووی ئەوەتە لای من و یاداشت و تۆمارم كردووە).

(موجاهید) دەڵێت: (فریشتەی گەیەنەریش دەڵێت: ئەو ئادەمی‌یەی پێم سپێردرابوو ئەوا گەیاندم و ئامادەم كرد).

فریشتەكانیش هیچیان درۆناكەن و درۆ ناڵێن ئەوەتا یەكێك لەوان شایەتی‌یەكەی دەخاتە ڕوو لەبەردەم كردگاردا لەسەر ئەو مرۆڤە بێ ئاگایە لەشێوەی ئەو ڕووداوو بەسەرهاتەی كەئەو هەموو شاهیدانەی لەسەرە لەهەموو جۆرێك و ناتوانێت تەنها یەكێكیشیان بەدرۆ بخاتەوە.

١- ق: ٢٣.

لەگەڵ بوونی ئەو هەمووە شاهیدانەی قیامەت، لەوێ چینێك لەگومڕایان هەن لەڕێگای ڕاست لایانداوەو، نەدان بەتاوانەکانیاندا دەنێن و نە شایەتی دەدەن و نەشایەتی ئەوانی تریشیان قبووڵە خوای گەورە ئەندامەکانیان دەخاتە قسە تا شاهیدیان لەسەر بدەن ئەوەش بۆ ئەوان شتێکی زۆرو لەپڕو لەناکاوە:

شاهیدی گوێو چاوو پێستەکان:

خوای پەروەردگار دەفەرموویێت: ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴾[1]. واتە: (ڕۆژێك دێت دوژمنانی خوا تێکڕا کۆدەکرێنەوەو کێش دەکرێن بەرەو ئاگری دۆزەخ، بەرودوا یان پاڵەپەستۆیانە، هەتا کاتێك دەگەنە ئاستی ئاگرەکە گوێیان و چاوەکانیان و پێستەکانیان شایەتیان لەسەر دەدات کە چ کاروکرەوەیەکی نادروست و خراپیان ئەنجام دەدا، ئەوسا بەغەمباریەوە بەپێستی خۆیان دەڵێن: بۆچی شایەتیتان لەسەرداین خۆزەرەرتانە؟ لەوەڵامدا دەڵێن: ئەو خوایەی ئێمەی هێناوەتەگوفتار کەدەتوانێت هەموو شتێك بهێنێتە قسەو گوفتار، هەرئەو زاتەشە کە یەکەمجار بەدی هێناون و هەربۆلای ئەویش دەبرێنەوە، (بێگومان کارێکی ئاسانە بۆخوا) ئێوە کاتی خۆی ئەوەندە غەڕڕابوون، گوناە و تاوانەکانتان نەدەشاردەوە، چونکە مەترسیتان نەبوو کەگوێتان و چاوتان و

١- فصلت: ١٩ – ٢٢.

پێستتان شایەتیتان لەسەر بدات، بەڵام گومانتان وابوو کەبەڕاستی خوا زۆر ئاگادار نییە بەو کارو کردەوانەی ئەنجامی دەدەن).

هەرکەس بێ فەرمانی خوای گەورە بکات دەچێتە ژێر ناوی (دوژمنانی خوا)و هەرکەس ببێتە کۆسپ و تەگەرە لەبەردەم بڵاوبوونەوەی بانگەوازی بۆلای خوا ئەو کەسە لە (دوژمنانی خوایە) و هەرکەس خراپەکاربێت بەرامبەر بانگخوازانی خوا ئەوە لە (دوژمنانی خوایە)، بەم جۆرە بە ملیۆنان کەس لەمرۆڤ و پەری لەژێر ئەو ناوەدا کۆدەبنەوەو خوای گەورە بەهێزو دەسەڵاتی خۆی دەیان هێنێ‌و دەیانباتە ئەوێ، کە لەوڕۆژەدا جگە لەهێزو دەسەڵاتی خوا هیچ هێزو دەسەڵاتێکی ترنییە، دەیانگەیەنێتە سەرزەمینی مەحشەر بۆئەوەی دوای ئەوە بیانخاتە ناو ئەو ئاگرەی زۆر دەمێکە پەرۆشی ئەو جەستەیەیانە کە هیچ بەیادو زیکری خوا ئارام نەبوونەوە بەڵکو بەیادی زکری شەیتان ئارام بوونەوە پەرۆشیانە بۆ توانەوەی دڵەکانیان کەبە بەڵگەو ئایەتەکانی قورئان نەرم نەدەبوون و بەهیچ ناتوێنەوە جگە لەئاگر، دەیهێنن و پاڵی دەنێن ﴿ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴾[1]، ڕۆژێك دێت بەتووندی پاڵیان پێوە دەنرێت بۆ ناو دۆزەخ (دەنگ لەسنگیانەوە دێت ئەوەندە پاڵەکە توندە) بەڕیسوایی‌و سەرشۆڕی‌و شەرمەزاری‌یەوە یەکەمیان بەکۆتا کەسیانەوە بەندە بۆئەوەی بەیەکەوە بەو چارەنووسەیان بگەنەوە کە لێی دوور نەدەکەوتنەوەو خۆیان لێ نەدەپاراست. (حتى إذا ما جاءوها: تادەگەنە ئاستی ئاگرەکە)و دەگەیەنرێنە ئاگرو ئامادەی لێپرسینەوە دەبن پێش ئەوەی فڕێ بدرێنە ناویەوە، خوای پەروەردگار پرسیاریان لێ دەکات لەسەر ئەو بەخشش و نیعمەتانەی لەدنیادا بەسەریدا ڕشتبوون و پێی بەخشیبوون ئاخۆ چی‌یان پێ کردووە، وەکو لەگێڕانەوەیەکی (صحيح ی مسلم)دا هاتووە لێپرسینەوەی خوای پەروەردگار لەیەکێ لەو یاخی‌بووانە پێش ئەوەی هەڵی بدەنە ناو ئاگر، خوای گەورە پێی دەفەرمووێت:(أي قُل، ألم أُكْرِمْك وأسودك، وأُزَوِّجك وأُسَخِّر لك الخيل و الإبل، و اذرك

١- الطور: ١٣.

ترأس وتربع؟ فيقول: بلى يارب، فيقول: أظننت أنك ملاقي؟ فيقول: أي رب: آمنتُ بك وبكتابِك وبرسلِك، و صلَّيتُ وصمتُ و تصدَّقتُ، و يثني بخيرما استطاع، فيقول: هاهنا إذن، ثم يقول: الآن نبعث شاهداً عليك، فيتفكر في نفسه: مَن ذا الذي يشهد عليه؟)[1]، واته: (ئەی فلان! ئایا ڕێزم لێنەناویت و سەروەریم پێ نەبەخشیویت و هاوسەرم پێنەدایت، ئەسپ و وشترم بۆ نەهێنایتە ژێر بار. لێتنەگەڕام ببیتە سەرۆك و باج و خەراج بستێنی؟ دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگار. دەفەرمووێت: ئایا بەئومێدی ئەوە بوویت بەدیداری من بگەیت؟ ئەویش دەڵێ: ئەی پەروەردگار باوەڕمهێنا بەتۆو بەكتێبی تۆو بەپێغەمبەرانی تۆو، نوێژم كردو، ڕۆژووم گرت و، خێرم كرد، بەچاكترین شێوە چەندە بتوانێ ستایشی خۆی دەكات. دەفەرموێت: كەوابوو ئالێرەدا ڕاوەستە، پاشان پێی دەفەرمووێت هەرئێستا شایەتی خۆمانت لەسەر دەنێرین، دەكەوێتە بیركردنەوە لە خۆی: داخۆ كێ بێت شایەتیم لەسەر بدات؟).

ئەو وای بۆ دەچێت كە دەتوانێت فێڵ لەخوا بكات بەوەڵامی لەم جۆرەو وەگومان دەبات ئێستا هەر ئەو مرۆڤەیە كەدەتوانێ شایەتی خەڵكی تر بكرێت و بەقامچی بیانترسێنێو بەحەزو ئارەزوویان بۆ ماڵ و دارای تاوان و خراپەكانی خۆیان پێ پەردەپۆشكاو بۆی بشارنەوە، ئەو هەر بیردەكاتەوە لەدڵی خۆیداو دەڵێ: داخۆ كێ بێت شایەتی لەسەر بدات؟ لەڕوانگەو بۆچوونی خۆیدا دەڵێ كەس ناتوانێو ناوێرێ شایەتیم لەسەر بدات بەهۆی ئەو پلەوپایەی كە هەیبووە وادەزانێ ئێستاش بەردەوام خاوەنی ئەو پلەوپایەو دەسەڵاتەیە، تائێستاش كە لەبەردەم كردگار وەستاوەو پرسیاری لێدەكات، هەروا بیرلەو شایەتە دەكاتەوەو یاخیو سەركێش خۆزگە دەخوازێ بزانێ كێیە؟! هەتا لەپڕو لەناكاو مۆر دەنرێت بەسەر دەمیداو ئەندامەكانی دەهێنرێنە قسە. (فيختم على فيه، و يُقال لِفَخْذِه انطقي، فتنطقُ فَخْذُه و لحمُه و عظامُه بعملِه، وذلك ليعذَرَ مِن نفسِه، وذلك المنافقُ الذي

---

[1]- مسلم ٢٩٦٨.

يسخطُ اللهُ عليه)[1]. واته: (وه مۆر دەنرێت بەسەر دەمی‌داو بەڕان و ئێسك و گۆشـتی دەگوترێت: بێنەگۆ! ئنجا ڕان و ئێسك و گۆشتی دێنـە گۆ شـایەتی لەسـەر دەدەن لەسەر کردەوەکانی، ئەمەیش بۆ ئەوەی بڕوبیانووی نەمێنێت، ئەویش دووڕووە ئـەو کەسەیە کە خوا خەشم و قینی لیّ هەڵدەگرێت).

خــوای گــەورە دەفــەرموویت: ﴿ ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ وَتَشۡهَدُ أَرۡجُلُهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴾[2]. واته: (ئـەمڕۆ مـۆر دەنـێین بەدەمیانـداو قسـەیان بـۆ ناکرێت، بەڵکو دەستیان قسەمان بۆ دەکات، قاچیشـیان شـایەتی دەدات بـەو کـارو کردەوانە کە ئەنجامیان دەدا (دەربارەی ئەو تاوانانـەی کـە ئـەنجامیان داوە) کـاتیّ شریتی کاسێت و ڤیدیۆو سیدیو دیسك قسەمان بۆ دەکەن باوەڕبوون بەقسەکردنی دەست و قاچ و هتد، ئاسانە).

ناکۆکی لەگەڵ ئەندامەکانی خۆیاندا:

خــوای گــەورە دەفــەرموویت: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيۡهِمۡ سَمۡعُهُمۡ وَأَبۡصَٰرُهُمۡ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾[3]، هەتا کاتیّ دەگەنە ئاستی ئاگرەکە گوێیان و چاویان و پێستەکانیان شـایەتی‌یان لەسـەر دەدەن کـەچ کـارو کردەوەیـەکی نادروسـت و خراپیان ئەنجام دەدا). کاتیّ کـە لەهـەموو جێگایـەکی جەسـتەی ئـەو یـاخی بـووە دەنگـەکان بەرزدەبنـەوەو بەچـاوی خـۆی شـتێك دەبینـیّ کـە نەچـاوەڕێی دەکـردو نـەپێی دەزانـیو، نـاتوانیّ هـیچ قسـەیەکیش بکـات مـۆر نـراوە بەسـەر دەمـی‌دا، دەسـتەکانی شـایەتی دەدەن، گـویّ یـەکان و چـاوەکانی شـایەتی دەدەن، ئـەویش شپرزەو شـێواوەو نـاتوانیّ هـیچ بڵـیّ، لـەترس و سـامناکی ئـەو دیمەنـەی دەیبینـیّ خەریکە باوەڕی پیّ نەکات، هەتا دێتـەوە گوفتـارو دەکەوێتـە قسـەو بەپێسـتەکەی

١- مسلم

٢- يس: ٦٥

٣- فصلت: ٢٠.

دەڵێ: ﴿لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا﴾؟؟[1]، بەغەمبارییەوە بەپێستی خۆیان دەڵێن: بۆچی شایەتیتان لەسەردایین خۆ زەرەرتانە؟؟ پێستیان لەوەڵامیاندا دەڵێت: ﴿أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ﴾[2]، ئەوخوایەی ئێمەی هێناوەتە گوفتار کەدەتوانێت هەموو شتێك بهێنێتە قسەو گفتوگۆ).

پاشان هەڵوێستەکە خراپترو مەترسی دارتر دەبێ، کاتێ گوێبیستی ئەو هەڕەشەی پێستی خۆیان دەبن﴿وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾[3]، ئێوە کاتی خۆی ئەوەندە غەڕڕابوون، گوناه و تاوانەکانتان نەدەشاردەوە چونکە مەترسیتان نەبوو کەگوێتان چاوتان و پێستتان شایەتیتان لەسەر بدات، بەڵام گومانتان وابوو کەبەڕاستی خوا زۆر ئاگادار نییە بەو کاروکردەوانەی ئەنجامی دەدەن. ئێوە کردەوەکانتان لەدنیادا نەدەشاردەوە لەو شاهیدانە کاتێ سەرپێچیتان دەکردو بەردەوام یاخی دەبوون (البیضاوی) دەڵێت: (ئێوە گوناه و تاوانەکانتان لەخەڵکی دەشاردەوە لە ترسی ئەوەی ئاشکرابیێو ئابڕووتان بچێ، نەتاندەزانیو گومانتان نەدەبرد کەئەندامەکانتان شایەتیتان لەسەر دەدات کە ئێوە لەوانتان دەشاردەوە)[4]. لەکاتێکا کەناتوانن هیچ وەڵامێکی ئەو ئەندامانەیان بدەنەوە جگە لە بڕوبیانوویەك کە هیچ سوودێکی پێ ناگەیەنێ لەو ڕۆژەدا. بەئەندامەکانی خۆیان دەڵێن (بۆچی شایەتیتان لەسەر داین خۆ ئێمە بەرگریمان لە ئێوە کردو لەپێناو ئێوەدا درۆو دەلەسەمان ڕێکدەخست)[5]، زانین و دەرك پێکردنی مرۆڤ بەشایەتەکانی

١- فصلت: ٢١.

٢- فصلت: ٢١.

٣- فصلت: ٢٢.

٤- تفسیر البیضاوي ٢/١٥٦.

٥- بەشێك لە فەرموودەیەکی (موسلیم)ە (٢٩٦٩)، سەرەتاکەشی بریتییە لە: (ئەزانن بە چی پێئەکەنم؟...).

ڕۆژی دوایــی ڕاســتەقینەیەکن والــەمرۆڤ دەکــەن بــاوەڕی پــیَ بهێنــیَو بڕوابکــات کەچاودێرێکی بەردەوام چاودێری دەکات و، ئەو ئەندامانەی لەدنیادا لەژێر فـەرمانی خۆمانـدان لـەڕۆژی دوایـیدا هـیچ دەسـەڵاتێکمان لەسـەریان نابێـت، ئنجـا یادەبنـە شایەت بۆمان لەسەر ئەنجامدانی کارو کردەوەی خێرو چاکە، یائـەوەتا شـایەتیمان لەسەردەدەن بۆ کارو کردەوەی خراپ و گوناه و تاوانەکانمان.

لەفەرموودەیەکی پێغەمبەرداﷺ هاتووە: ((مَن كانت هَمُّه الآخرة، جمع الله له شمله، وجعل غِناه في قلبه، وأتَتْه الدنيا راغمةً، ومَن كانت هَمُّه الدنيا، فَرَّق الله عليه أمره و جعل فقرَه بين عينيه، و لم يأتِه مِن الدنيا الاّ ما كَتَبَ الله له))[١].

واتە: (هەرکەس هەموو مەبەستەکانی بۆ ڕۆژی دوایی بێت، خوای گەورە هەموو خێرێکی لەدەور کۆدەکاتەوەو، دەوڵەمەندی دەخاتە دڵیەوەو دنیا بەزۆر بۆی دێو لەبەرچاوی ئەو سوك و داماوە، هەرکەسێکیش ویست و هەممی دنیای بێت، خوای گەورە کاروبارەکانی پەرش و بڵاو دەکات و هەژاریو نەداری دەخاتە چاویەوە دنیاشی بۆ نییە تەنها ئەوە نەبێ کە خوا بۆی نوسیوە).

هەرکەس خۆخەریك کردنی بەهەرکارێکەوە بۆڕۆژی دوایی بێت و بەردەوام لە غەم و هەممیدا بێت، یەك ڕۆژ بەسەریدا ناڕوات بەبێ بیرکردنەوە لەچارەنووسی خۆی، هەرچی دەبینێ پەیوەستی دەکات بەڕۆژی دوایییەوە، هیچ قسەو باسێك ناکات جگەلەوە کەبەشی ڕۆژی دوایی تێدابێت، هیچ شتێ دڵخۆشی ناکات جگە لەوەی بۆ قیامەتە، دڵتەنگی تەنها بۆ قیامەتە هەرشتێ بۆ ڕۆژی دوایی نەبێت پێی ڕازی نییە، تووڕەبوونی تەنها لەسەر قیامەتە، هیچ جوڵەیەکی بەبێ بیرکردنەوە لە قیامەت نییە، هەوڵ و کۆششی بۆ قیامەتە، هەرکەسیش بەم جۆرەبێت ئەوا خوای پەروەردگار سێ نیعمەتی پێ دەبەخشێت ئەگەر پاشاو مەلیکەکان ئەوەیان زانیباو ناسیبا بۆ وەرگرتن و بەدەستهێنانی شەڕەشمشێریان لەسەر دەکرد، بەڵام ئەوە منەتی خوایە بەسەر ئەو بەندانەیەوە کە پێیان دەبەخشێت، ئەوکەسانە کەنەفسی

١- أخرج ابن ماجه وصحَحَّه الألباني (ص ج ص ٦٣٩٢).

خۆیان بۆ خوا یەکلایی کردۆتەوەو هیچ کام لەبتەکانی دنیاو خشڵ و جوانیو ڕازاوەییەکەی نەچووەتە دڵیانەوە.

یەکەم لەو نیعمەتانە

کۆکردنەوەی پێکهاتە خێرەکان لەدەوری:

پێکهاتەکان کۆی هەموو شتەکانە لەوانەی کەدەوری مرۆڤیان داوە، خوای گەورە ئارامی پێ دەبەخشێو دڵنیای دەکاو بیرو هزری کۆ دەکات و، لەبیرچوونەوەی زۆر کەم دەکات، ئەهلەکەی لەسەر کۆدەکاتەوەو دۆستایەتی لەنێوانیان زیاد دەکات و منداڵەکانی لەدەور کۆدەکاتەوەو ڕام و گوێڕایەڵیان دەکات بۆی، خزم و نزیکانی لەسەر کۆدەکاتەوەو گێچەڵ و نیگەرانیيان لەسەر دووردەکاتەوە، ماڵ و دارایی بۆ جەم دەکات و بەهۆی بازرگانی زەرەرمەندانە یاهەر ڕەفتارێکی گێژانە لێی پەرش و بڵاو ناکات و دڵەکان لەسەری کۆدەکاتەوە دوای ئەوە بۆی دەنوسێ کەلەسەر زەمین خۆشەویست بێت، کەسێ نابینێ خۆشی نەوێت، هەرچی کاروباری گوفتارو کرداری خێر هەیە لەدەوری لەسەری کۆدەکاتەوە.

دڵ دەوڵەمەندی:

نیعمەتی دووەم لەوانەی منەتی خوایە لەسەری بریتییە لە(دەوڵەمەندی دڵ و دەروون) ئەوەتا پێغەمبەرﷺ لەفەرموودەیەکی (صحیح)دا دەفەرمووێت: (لیس الغنی عن کثرة العرض، ولکن الغنی غِنی النفس)[1]. واتە: (دەوڵەمەندی بەشتی زۆر نییە، بەڵکو دەوڵەمەندی ئەوەیە کەدڵ و دەروون دەوڵەمەند بێت).

ئیمام (المناوي) دەڵێت: (واتە ئەو دەوڵەمەندیيەی شایانی پیاهەڵدان و ناسینە بەزۆری شت ومەك دەست ناکەوێت لەبەرئەوەی زۆرن ئەوانەی کەخوا دەوڵەمەندی کردوون و دارایی پێ داون، هیچ سوودێکیش لەو داهات و دارایییەیان نابینن کە پێیاندراوە، بەڵکو تەنها لەبیری زیادکردنیدان و گوێ نادەنە ئەوەی لەکوێوە دێت و

١- موسلم ١٠٥١ (کتاب الزکات).

چـۆن دەسـتیان دەكـەوێت، ئـەوان هـەر وەكـو هـەژارو نـەدارێكن لەبـەر توونـدیو سووربوونیان لەسەر چاك پەیداكردنی ماڵ و دارایىو چاو تێرنەبوونیان، چاوبرسیش بەردەوام هەژارو نەدارە، بەڵام دەوڵەمەندی پاك و پیاهەڵدراو لەلای ئەهلی تەواو بێ كەم و كوڕی بریتییە لەدەوڵەمەندی دڵ و دەروون لەگێڕانەوەیەكا هاتووە (دەروون ڕازیىە بـەوەی پێـی دراوەو خـۆی بەدەوڵەمەنـدو دەسـت ڕۆیشـتوو دەزانـێ، ڕازیىو بەقەناعەتە ئەوەندە پێ داگری ناكـات لەپەیـداكردنی مـاڵ و هەتـەر نـابێ بەدوایـداو لەسەری ناڕوات، هەركەسێ نەفسی خۆی واڕابهێنـی چاوبرسـیو چـاو لـەدوو نـەبێت ئەوا بەمەرامی خۆی گەیشـتووەو دامـەزراوو بـەڕێزەو هـەنگاوی پـاكی چوونەپێشـی هـەڵهێناوەو شـكۆمەندی دەسـت كـەوتووە زۆر زیـاتر لـەو كەسـەی دڵ و دەروونـی هـــەژارو كەوتووەتـــە كاروبـــاری ڕەزیلـــیو نامەردانـــە بـــەهۆی نزمـــی هـــەمم و مەبەستەكەیەوە لەچاواندا بچووك بووەتەوەو لەبەردڵاندا سووك و ڕیسـوایەو سـوكتر دەبـێ لەهـەموو سـوكێك، خـاوەن سـامان و دارایـی هەرچـەندە سـامانەكەی بگاتـە ملیۆنـان ئەگـەر قەناعـەتی بەوەنـەبوو كـەخوا پێـی داوە، هەرماندوویـەو هەناسـە بڕكێیـەتی وەكـو دڕنـدەو مـاڵ و سـامانەكەی لـێ دەبێتـە خـودا لـەجیاتی (خـوای پـەروەردگار) لەڕاسـتیدا ئەوكەسـە هـەژارو نـەدارە، چـونكە هـەژار ئـەو كەسـەیە واهەست دەكات هیچی نییەو زۆر پێویستی بەماڵ و دارایىیە، وەكو لەتەرجەمەكەی خواپەرستی زاهید (ئیبراهیم كوڕی ئەدهەم)دا هاتووە كە پیاوێك پێی دەڵێت: ئـەوە جبەیەكـەو حەزدەكـەم وەك دیارییـەك لـێم وەربگـری ئـەویش دەڵـێ: ئەگـەر دەوڵەمەندیت لێـت وەردەگـرم بـەڵام ئەگـەر هـەژاری ئـەوا قبـوڵی ناكـەم، پیاوەكـە دەڵێت: من دەوڵەمەندم. پێی دەڵێ: چـەندت هەیـە؟ لەوەڵامـدا دەڵێـت: دووهـەزار. دەڵێت: دەتەوێ ببكەی بەچـوار هـەزار؟ ئـەویش دەڵـێ: بـەڵێ. (ئیبراهیمـی كـوڕی ئەدهەم)یش دەڵێ: كەواتە تۆ هەژاریت و لێت وەرناگرم)[١].

١- البداية والنهاية ١٠ / ١٣٨.

هاتنی دنیا:

ئــەوەش نیعمــەتی ســێیەمەو منــەتی خوایــە لەســەر بەنــدەی، ئــەو لەبــەر دنیاپادەکـات بـەڵام دنیـا بـەداماوی‌و ڕیسـوایی بـەرەو ڕووی دێـت، تـەواو وەك ئـەو نموونەی ئیمام (إبن الجوزی) هێناویەتی کەدەڵێت: (دنیـا سـێبەرە، کـاتێ خـۆتی لێ لادەدەیت سێبەرەکەت شوێنت دەکەوێت، بەڵام ئەگەر بتـەوێ‌و دوای بکـەویت ئـەوا کورت دەبێتەوە، خواناسی دنیا نەویست ئاوڕ لەسێبەرەکەی ناداتەوەو سێبەرەکەی شوێنی دەکەوێت چاوبرسیش هەرچەندە لادەکاتەوە بەلایدا نایبینێ).

هەرکەسێ دنیا هەممی بێت و بیرلە هیچ نەکاتەوە جگە لەدنیاو کارەکانی تـەنها بۆ دنیا بکات گرنگی بەهیچ نەدا جگە لەوەی بـۆ دنیایـەو تـەنها بـەوە دڵخـۆش بـێ، دۆستایەتی‌و دوژمنایەتی تەنها بۆ دنیا بێت، ئەوا خوای گەورە تۆڵەی لێ دەستێنێ‌و بەم سێ سزایە سزای دەدات:

پەرش و بڵاوی پێکهاتەکان:

خوای پـەروەردگار هەموو خێرو بێرکانی لێ جیا دەکاتەوەو هیچ شتـێ لـەدەوری نـامێنێ‌و پـەرش و بـڵاو دەبێـت بـیرو هۆشـی پەرتـەوازەدەبێ‌و نەفسـی پەشـێوو شـپرزەیەو لەسـەر هـەموو کـارێکی دوو دڵ و ڕاڕا دەبـێ تەنانـەت ئەگـەر ئـەو کـارە زۆریش بێ بایەخ بێ، ماڵ و سامانی پەرت و بڵاو دەبێ‌و لەهیچ پرۆژە یابازرگانییەك سەرکەوتوو نابێت و ژن و منداڵەکانی بەردەوام سەرەڕۆو یاخی دەبن لێی‌و لە غەم و هەممی ئەودا نابن و، تەنها خەفەت و نیگەرانی لەخێزانی دەست دەکەوێ‌و هەمیشـە شەکوا لەحاڵی خۆی دەکات و لەناخۆشی دانابڕێت، خۆزگـەو ئـاوات بـۆ تـەواوبوونی لەو دنیایەدا دەخوازێت بەهۆی ئـەو هـەموو خـەم و خەفەتـەی دەیخـوات، هـەروەها خوای گەورە خەڵکی لەسـەر بـڵاو دەکـاو کـەس خۆشـی ناوێـت و کەسیشـی خـۆش ناوێت.

هەژاری لێی جیا نابێتەوە:

ئەوەش دووەم سزایە کە بەهۆیەوە سزادەدرێت، وای لێدەکات، هەرگیزو بـەهیچ شـتێ قەناعـەتی نییـە، هەرچـەند خـاوەنی مـاڵ و سـامان بێـت، بـەردەوام هەسـت

بەهەژاریو نەداری دەکات و هەمیشە ماندووەو بەدوای ماڵ و ساماندا هەناسە بڕکەیەتی، تا زیاتر هەست بەو فەقیریو هەژارییە دەکات زیاتر ماندوو و هیلاك و دوودڵەو هەمم و غەمی زیاتر دەبێت.

ڕاکردنی دنیا:

بەردەوام دنیا لەبەری ڕادەکات، ئەو داوای دەکات و دنیاش لێی دووردەکەوێتەوە، بەدوایدا دەڕوات و ڕادەکات هەروەکو ئەو کەسەی بۆسەرابێك ڕادەکات کەوادەزانێ ئاو هەیە لەوێداو کەدەگاتە ئەویش هیچ شتێکی لێ نییە، هەمیشە هەوڵ دەدات، تێدەکۆشێ بۆ پلەوپایەو دەسەڵات و مەدح و ستایش و ناوبانگ و سیفەتی گەورە گەورە، زۆر خۆی ماندوو دەکات لەپێناوی وەدەست هێنانیدا.... بەڵام هەرهەموویان لێی دووردەکەونەوە ئەوەش سزاو تۆڵەی خودایییە بۆی. هەرئەوەیە والە خاوەنی (دووڕووناکی یەکە) – عثمان کوڕی عەفان– دەکات لەسەر ئەو بابەتە دەڵێت: (هەممی دنیا تاریکی یە بۆ دڵ و هەممی ڕۆژی دواییش ڕۆشنایییە لەدڵدا)[1].

١– الإستعداد ليوم المعاد، ص ٩.

سێ بەش...

خەڵکی لەو بارەوە دەکرێنە سێ بەشەوە:

بەشی یەکەم:

ئەوکەسانەن هەمم و غەمی قیامەت بەسەریاندا زاڵەو هەموو کارێکیان لەدنیادا بەتێڕوانینیان بۆ قیامەت ئەنجام دەدەن، تێگەیشتوون کەدنیا پردێکە دەیانگەیەنێتە قیامەت، هەموو ئەو ئامرازو هۆیانەی خوا دروستی کردوون بۆ هاوکاریو یارمەتیدانی مرۆڤ لەبەدەستهێنان و گەیشتن بەو ئامانجەی لەپێناویدا دروستبووە کە (بەندایەتی کردنە) بەکاریان دەهێنێو لەناو دەستیدا دایاندەنێ، لێناگەڕێ ئەوان ئەو بەکاربهێنن و چۆن حەزکەن ئاوا ئاراستەی بکەن، بۆئەوەش دنیاو ئەوەی لەدنیادایە واز لێ ناهێنن و لەخەڵکی جیانابنەوە گۆشەگیرنابن، لەبەرئەوەی کارو ڕاسپێریەکانی خۆیان زۆر بەڕوونی دەزانن کە(چاککردنی خودو چاککردنی غەیری خۆیان و بەکارهێنانی ئامرازو هۆیەکانی دنیا بۆ گەشتنیان بەرۆژی دوایی بەسەلامەتی).

بەشی دووەم:

ئەوکەسانەن خۆشویستنی دنیا بەسەریاندا زاڵە هەتا بەتەواوی قیامەتیان لەبیردەباتەوە، هەست ناکەن و لەوە تێناگەن کەدنیا پردی گەیاندنە بەقیامەت، بەڵکو واحساب دەکەن کەدنیا سەرەتاو کۆتاییە، نازانن و بۆیان ڕوون نەبۆتەوە کە ئەوەی لەدنیادایە یارمەتی دەری مرۆڤە بۆ گەیاندنی بەو ئامانجەی لەپێناویدا دروستبووە ئەویش (بەندایەتی کردنە). بەڵکو یەقینیان وایە کە ئەو هەموو ئامرازو هۆیانەی کەلەدنیادامەن ئامانجی دروستبوونی ئەون و بەندایەتی بۆ ئەوشتانەدەکەن

لەجیاتی بەندایەتی بۆ خوا بکەن، وەلەناو دڵیاندا دایاندەنێن و چۆن حەزیان لێبێ بەوجۆرە بەکاریان دەهێنن و لەپێناویاندا ژیانیان دەدۆڕێنن و دەفەوتێن ماڵ و سامان و ژن و کوڕو پلەوپایەو دەسەڵات دەبێتە ئامانجیان، خواردن و جل و بەرگ و هەواو ئارەزوو شەهەوات دەبێتە ئامانجی ئەوان لەجیاتی ئەو ئامانجە بەرزەی لەپێناویدا دروستبوون.

بەشی سێیەم:

ئەو سەرلێشێواوو هەڕەمەکیو تێکەڵ و پێکەڵانەن کەحەزناکەن لەبەشی یەکەم بن و لەبەشی دووەمیش نین، بەڵکو دەیانەوێت بەشیان هەم لەوان و هەم لەوان هەبێت، سەعاتێك بەندایەتی هەواو ئارەزووەکانیان دەکەن لەجیاتی خواو لەپێناو بەدەستهێنانیاندا کاتی خۆیان دەکوژن، سەعاتێکی تر بەندایەتی خوا دەکەن و دەکەونەوە بیری هەمم و غەمی قیامەت، ئەوانە وەکو شوانێکن ڕان لەدەوری پاوان دەلەوەڕێنن و زۆرجار دەکەونە ناوی، ئەگەر بێتو لەسەر ڕێگە دامەزراو نەبن و ئەو هەڕەمەکی‌یە وازلێنەهێنن ئەوا لەمەترسی‌یەکدا دەبن کەس لێی ئەمین نییە، ئیمامی خواناسی دنیا نەویست (یەحیا کوڕی مە عاذ) لەوەسفی ئەو سێ بەشەدا دەڵێت: (خەڵکی سێ بەشن: پیاو هەیە لەژێر کاریگەری ڕۆژی قیامەتدایەو پێوەی خەریك دەبێت، پاشان خەریکی ژیان و گوزەرانی دەبێ، پیاو هەیە لەژێر کاریگەری ژیان و گوزەرانیدایەو پێوەی خەریکە پاشان ڕۆژی دوایی، پیاو هەیە بەهەردوولایانەوە خەریکەو لەژێر کاریگەری هەردووکیاندایە. کەسی یەکەم لەپلەی براوەکانە، دووەمیان لەپلەی فەوتاوو لەناوچوواندایە، سێیەمیان لەپلەی مەترسیو خەتەرەکانە)[1].

خاوەنانی هەممی قیامەت لەبەشی یەکەمەکانی ناو خەڵکن و لەناو هەرسێ بەشەکاندا لەپلەی براوەکانن، لەبەرئەوە پێویستە لەسیفاتیان بکۆڵینەوەو فێری ببین بۆئەوەی شوێنیان بکەوین، لەناودارترینی ئەو سیفاتانە:

١- صفة الصفوة ٤ / ٩٣

خەفەت خواردن بۆ قیامەت:

لەگەڵ ئەوەش کەباوەڕیان بەڕەحمەت و لێخۆشبوونی خوای پەروەردگار هەیە بەڵام پاڵی لێنادەنەوە بەڵکو لەسەر هەموو زیادەڕۆیی یان کەم و کوڕی‌یەك خەفەت دەخۆن، هەموو گوناهێك بەتاوان دەزانن هەتا ئەگەر زۆر وردیش بێ، ئەوان دڵتەنگ دەبن و خەفەت دەخۆن لەسەر هەرشتێ تووشی موسڵمانان دەبێ لەهەر ستەم و زۆر داری‌یەك لێیان بکرێ یا لەهەر بەڵاو نەهامەتی‌یەك کەتوشیان دەبێ، ئەوانە خاوەنی دڵ و دەروونێکن پڕیەتی لەڕەحمەت و هەستەوەری چونکە هەمم و غەمی قیامەت بەتەواوی بەسەریاندا زاڵە. (مالك کوڕی دینار) کەیەکێکە لەقوتابی‌یەکانی شوێنکەوتووی خواناس (حەسەنی بەصری) نموونە دەهێنێتەوە بەم جۆرە: (ئەو دڵەی هیچ خەفەتی تێدا نەبێ وێرانە هەروەکو ماڵێك کەهیچ کەس تیایدا نیشتەجێ نەبێت وێرانە)[1].

خەفەت دڵ زیندوو ڕادەگرێو چالاکی دەکاو هەست و نەست و توانا شاردراوەکانی دەجولێنێ، نەمانی خەفەت هەست و نەست دەمرێنێو، دڵ تەپ و گەلۆر دەکات هەتا دەیمرێنێ هەروەکو نموونەکەی مالیك وەکو (ماڵی وێرانە) کەبەجێ هێڵرا دەبێتە مۆڵگەی ئاژەڵ و جانەوەران و جێگای شەیتانەکان و شوێنێك بۆ پێشاوو پاشەڕۆو پیسایی‌و، پڕ دەبێت لەکەڕوو هەرچی بۆنی ناخۆشەو بۆگەنە، هەتا هەموو خاوەن سروشتێکی تەندروست و سەلیم لێی دووردەکەوێتەوە.

خەفەتیش پلەی هەیە، بەگوێرەی ئەو خەمەی بۆ قیامەت دەیخوات لەخەم و هەممی دنیا دەچێتەدەر ئەوەش کردەیەکە بۆ پاککردنەوەی دڵ و دەروون بەردەوام هاوەڵایەتی دەکات لەگەڵ دڵێکی هۆشیار و بەئاگا، ئیمام (مالك کوڕی دینار) دەڵێت: (بەقەدەر ئەوخەفەتەی بۆ دنیا دەیخۆیت خەم و هەممی قیامەت لەدڵت دەچێتەدەرو بڕی ئەو خەفەتەی بۆ ڕۆژی قیامەت دەیخۆیت بەهەمان جۆر خەم و هەممی دنیا لەدڵت دەچێتە دەرەوە). هاوڕێ لەگەڵ ئەو خەفەتەدا ترسان

١- صفة الصفوة ٣ / ٢٨٣.

لەخودایش لەسەر لێپرسینەوەی قیامەت لەگەڵ نەفسی خۆیاندا لێپرسینەوە دەکەن پێش ئەوەی لێیان بپرسنەوە.

لێپرسینەوەی بەردەوام:

ئەمیری ئیمانداران (عومەر – ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: (لەنەفسی خۆتان بپرسنەوە پێش ئەوەی لێتان بپرسنەوە، کردەوەکانتان کێشانە بکەن پێش ئەوەی بۆتان کێشانە بکەن، خۆتان برازێننەوەو ئامادەبن بۆ ئەو خستنە ڕوو پێشانگە گەورەیە). دەبینی بەردەوام لێپرسینەوە لەگەڵ نەفسی خۆیدا دەکات لەسەر هەموو وتارو کردارێك، ئەوەیە ئەو نەفسە لۆمەکارەی خودا سوێندی پێ خواردووە کە دەفەرمووێت: ﴿لَآ أُقۡسِمُ بِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ (١) وَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلنَّفۡسِ ٱللَّوَّامَةِ﴾[1]. واتە: (سوێندەخۆم بە ڕۆژی قیامەت، سوێند دەخۆم بەویژدانی زیندوو نەفسی ڕەخنە لەخۆگر کە لۆمەی خۆی دەکات). لە تەفسیری (القرطبي)دا هاتووە: (حەسەن دەڵێ: وەڵڵاهی ئەوەنەفسی بڕواداره، بڕوادار دەبینی بەردەوام لۆمەی نەفسی خۆی دەکات، چیم وت؟ ئەو قسەیە چی بوو کردم؟ ئەوە چ بوو خواردم؟ تاوانباریش لێپرسینەوەی نییە لەگەڵ خۆیدا).

شوێنکەوتووی خواناس (بیلال کوڕی سەعد) لەسەر نەمانی خەفەت و دڵتەنگی بۆ ڕۆژی قیامەت لەنەفسی خۆی دەپرسیەوەو دەیوت: (ئای لەو خەفەتەی دەیخۆم لەسەر ئەوەی خەمم نییە بۆ قیامەت).

کاری بەردەوام بۆ ڕۆژی قیامەت:

ئەو خەم و خەفەتەی بەهۆی ویست و هەممی قیامەتەوە تووشیان دێت لەگۆشەی مزگەوتدا کۆتیان ناکات و، لەماڵەکانیاندا بەندو ئەسیریان ناکات و وایان لێ ناکات تەنها بۆ خودی خۆیان بگرین و خەڵکی سەرلێشێواویش وازلێ بهێنن و لەگومڕاییدا بەجێیان بهێڵن لەجیاتی نکوڵیو ئینکاری کردنیان، بەڵکو ئەو خەم و خەفەتە دەبێتە گەورەترین جوڵێنەر نەفسیان ڕووەو چاکە خوازیو پاککردنەوەو

---

[1] القيامة: ١-٢

دەستپێشخەری دەبات پێش لەدەست چوونی کاتی پێویست، هەوڵدەدەن غەیری خۆیان بەرەو چاکە ببەن و بانگیان بکەن و ئارام دەگرن لەسەر ئەو بەلاو نەهامەتیو گرفتانەی لەبانگەوازیدا دێتە ڕێگایان و توشیان دەبیّ، (مالك کوڕی دینار): دەڵێت: (هەموو شتیّ تۆوی هەیە، خەم خۆریش تۆوی کردەوەی چاکەو کەس ناتوانێت لەسەر ئەو کاروبارو چاکیانە بەردەوام و خۆڕاگر بێت ئیللا بەخەمخۆری نەبێت)[1].

نوێژو ڕۆژوو و قورئان خوێندن و ذکر واتای هەموو کردەوەیەکی چاك نین بەڵکو کردەوەی چاك هەمووکارێکە کەخوا خۆشی بوێت و خۆشەویستترین شتیش بەلای خواوە جیهادو تێکۆشانە لەپێناویدا، بەرزترین پلەی جیهاد ڕشتنی خوێنە لەپێناوی خوا، نزمترینیش نکوڵیو ئینکاری کردنی خراپەیە بەدڵ و، لەنێوان ئەو بەرزترین و نزمترینەش چەندین پلەی تر هەیە.

کاریگەری دیمەنی مردن لەسەریان:

بەهۆی زیندوویەتی دڵیان هەرچی لەدنیادا دەبینن دەیبەستنەوە بەڕۆژی دوایی، ئەوەی لەهەموو شتیّ زیاتر دەیانترسێنیّ دیمەنی مردنە، دیمەنی مردن بۆ ماوەیەکی زۆر کاریگەری لەسەریان دەمێنیو ئەوەش دەبێتە جوڵێنەریان بەرەو ڕۆژی دوایی لەترسی گەیشتنیان بەهەناسەکانی کۆتایی پێش ئەوەی کارێك پێشکەش بکەن کەبەرزترین پلەی پیّ بچننەوە وەکو لەشوێنکەوتوو (ئیبراهیم النخعي) دەگێڕنەوە دەڵێت: (ئێمە کاتیّ لەسەر جەنازەیەك ئامادەدەبین یاگویّ بیستی مردنی ناسیاوێك دەبین، ڕۆژانێکی زۆر باسی لێوە دەکەین و لەبیرمان ناچێتەوە، لەبەرئەوەی بەڕاستی ئاگاداریکردین کە ئەو بڕیاری کۆتایی بۆ دابەزی بۆ بەهەشت یا بۆ ئاگر)[2]. ئەوە هەندیّ لەدیارترینی سیفاتی خاوەنانی هەممی ڕۆژی دوایی بوون کەزۆری تریشیان هەن.

١- صفة الصفوة ٣/ ٣٧٨.

٢- صفة الصفوة ٣ / ٥٧.

١- دونیا ویستی:

گومـانی تێـدا نییـە ئـەوەی کەبەرامبـەرە لەگـەڵ قیامەتـدا، دنیایـە، هەربۆیـە سروشتییە کـە داواکـردن و خۆشویسـتنی دنیـا لـەگرنگترینی کۆسـپەکانی (چـاندنی هەممی قیامەت بێـت) خۆشویسـتن و داواکردنـی دنیـا بـەو مانایـە نـا هـەوڵ بـدرێت لـەپێناو پەیـداکردنی ڕۆزیو بنیاتنـانی خـانوو پێکهێنـانی هاوسـەرگیریو خێـزان و دڵخۆشی بەمنـداڵی زۆر، بـەڵکو بـەو مانایـەی کەئـەو کاروبـارە دنیاییيانـە لـەماڵ و سـامان و ژنـان و کـوڕان و کۆشـك و تـەلارو پلەوپایـەو بکرێنـە ئامـانج و هـەمم و مەبەست و، بکرێنە خوداو لەگەڵ خودادا بپەرسترێن یا لـەجیاتی خـوا بپەرسـترێن و بەندایـــەتییان بکرێـــت. بەقـــەدەر گرنگیـــدانت بـــەجوڵان و هەوڵـــدان لـــەپێناو وەدەستهێنانیاندا خوای گـەورە ویسـت و هـەممی ڕۆژی دواییـت لـەدڵ دەباتـەدەر، وەکو (مالك کوڕی دینار) لەباسی ئەوەدا دەڵێت:

(وەڵڵاهی هەرگیز هەردووکمان بەیەکەوە لە دڵدا بۆ کۆنابنەوە: خەفەت بۆ ڕۆژی دواییو خۆشنوودی بەدنیا، ئیللا یـەکێك ئـەوی تریـان دەردەکـات)[١]. چـەندە دنیـات بوێت و داوای بکەیت ئەوەندەش ئەو پەردەیەی ڕێگری هەست و نەستت دەکات بـۆ قیامەت گەورەتردەبێت، (یەحیا کوڕی مە عاذ) سەرسوڕمانی خۆی دەردەبڕێت لـەو کەسەی بەندایەتی بۆ دنیا دەکـات و لەبەرامبـەردا ڕۆژی قیامـەت لەدەسـت دەدات، لەوبارەیـەوە دەڵێـت: (ئـەی ئـەوەی ئـادەم دنیـات بـەجۆرێ داواکـرد کـە زۆر بـۆی

١- صفة الصفوة ٣ / ٢٧٨

ناچاریو زۆرت پێویست پێیەتی، بەڵام ڕۆژی دوایيت بەو جۆرە داواکرد کە هيچ پێویستت پێی نییە)[1].

٢- بیرنەکردنەوە لەمەترسییەکانی ڕۆژی قیامەت:

ئەو خەتەرو مەترسیانەی بەبیرو زیهندانایەت هەتا لەکاتی نوێژو دانیشتنەکانیو خەڵوەتەکانی لەوبارەیەوە شوێنکەوتووی خواناس (حرم بن حیان) سەرسام دەبێ لەو کەسانەی کە ترس و بیم دەردەبڕن لەئاگرو دۆزەخ و پەرۆشبوونیان بۆ چوونە بەهەشت، بەڵام تەمبەڵی دەکەن لەبەجێگەیاندنی پەرستش و بەندایەتیو نزیکبوونەوە لەخواو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی، تەمەنیان بەخەو بەسەردەبەن و لەدەستی دەدەن، ڕووی قسەیان تێ دەکات و ئاگاداریان دەکات، پێیان دەڵێت: (کام ئاگرەت دیوە ئەوەی لەبەری ڕادەکات خەوی لێکەوتبێو کام بەهەشتە دیسان داواکارەکەی خەوتبێ)[2].

ئەگەر ئەوان هەستیان بەمەترسییەکانی دیمەنەکانی قیامەت کردبا ئەواخۆیان لێ دەپاراست بەوەی ئەو هەموو کاتانەی خۆیان لەدەست نەدەداو نەفسی خۆیان نەدەکوشت بەکوشتنی کاتەکانیان. ئەوکەسانەی خاوەنی ویست و هەممی ڕۆژی دوایی بن، خاوەنی هەست و نەستێکی ناسکن و، دیمەنی بێ ئاگابوون و بێ ئاگایان زۆر کاریان تێ دەکات، دیمەنی ئەو بێ ئاگایانەی پێکەنین و قۆشمەو گاڵتە بەسەر ژیان و گوزەرانیاندا زاڵەو لەژیانیاندا هیچ شوێنەوارو کاریگەرییەکی ڕۆژی قیامەت بوونی نییە، کارتێکردنی ئەو بێ ئاگایانە لەژیانی (حەسەنی بەصریدا) زۆر بەڕوونیو ئاشکرایی دەبینین وەکو لەباسی ژیانەکەیدا هاتووە، ئەوەتا بەلای پیاوێکدا تێدەپەڕێت کەبەجۆرێك پێدەکەنێت، حەسەن پێی دەڵێت: کوڕی برام پردی(صراط)ت بڕیوە؟ دەڵێ: نەخێر.........ئەویش دەڵێ: ئایا دەزانیت چارەنووست بۆ بەهەشتە یا بۆ ئاگر؟ پیاوەکەش دەڵێت: نەخێر، ئنجا ئیمامی

١- صفة الصفوة ٤ / ٩٣.

٢- صفة الصفوة ٣ / ٢١٣.

حەسەن دەڵێت: ئەی ئەو پێکەنینە چی‌یە خوا عەفوت بکات؟ نازانی کارەکە مەترسی دارو تۆقێنەرە)[1]. هەر ئیمامی حەسەن بەوپیاوەو کەسانی هاوشێوەی ئەو دەڵێت: (ئەی نەوەی ئادەم پێکەنینت کەم بکەوە، ئەگەر زۆر بوو دڵ دەمرێنێ، ئاسوودەیی ناهێڵێت، جوامێریو پیاوەتی لەناو دەبات، بەم جۆرە ڕەخنەی لێ دەگرت و نوکوڵی ئەو کارەی دەکردن).

٣- داواکردنی میرایەتیو سەرۆکایەتی:

گومانی تێدا نییە ئەوەی بەدوای سەرۆکایەتیو میرایەتی کردندا وێڵ بێو پێوەی خەریك بێت، زۆرینەی کاتەکانی ژیانی بەهەوڵدان لەپێناوی پێگەیشتنیدا تەواو دەکات چ لەڕۆژەکانیو چ لەشەوەکانی، دەست لەهەمووشت هەڵدەگرێت و وازی لێ دەهێنێت هەتا لەدینەکەشی لەپێناوی وەدەست هێنانیدا، هەست و نەستی ڕۆژی دوایی بەهیچ جۆر لەدڵیدا جێگیر نییەو نابێت (ئەبو جەعفەر ئەلمحولی) لەبارەیەوە دەڵێت: ئەو نەفسەی حەزکردن بەسەرۆکایەتیو پێشەوایەتی کردنی خەڵکی بەسەریدا زاڵ بێت، شیرینی ئیمان و باوەڕ ناچێژێو لێی حەرام دەبێ)[2]. ئەوە بۆ کەسێکە گەیشتووەتە پلەوپایەی ئەو سەرۆکایەتی‌یە، ئەی ئەوەی پێی نەگەیشتووەو شەوو ڕۆژ لەهەوڵ و کۆششی وەدەست هێنان و پێگەیشتنی‌دایە دەبێ چۆن بێت.

٤- مەغرور بوون بەلەش ساغیی و تەندروستی:

لەکاتێکا خوای گەورە تاقی دەکاتەوە بەتەندروستی‌یەکی باش و لاوێتیو هێزو توانای پێ دەدات، بەڵام ئەو لە خۆی بایی دەبێت و بێ ئاگا دەبێت هەتا لەبیری دەچێتەوە کە پەناگە و ئارامی ئەو بۆ کرمەکانی ناو زەوی‌یە لەگۆڕدا بەتایبەت کەئەو خاوەنی تەندروستی‌یە جۆرێك بێ لەجۆرەکانی میرو فەرمان ڕەوایەتی شوێنکەوتووی خواناس (زر بن حبیش) سەرنجی خەلیفەی موسڵمانانی داوە کە بێ ئاگابوون لەڕۆژی قیامەت و هۆیەکەشی دەگێڕێتەوە بۆ لاوێتیو تەندروستی‌یەکەی،

١- الحسن البصري ص ٨٧.

٢- صفة الصفوة ٢ / ٣٩٠.

دەیــەوێت ئــەو بــەڵاو کۆســپانە لابــات و نــەیهێڵێ و بــۆ ئــەمیری ئیمانــداران (عەبدولمەلیکی کوڕی مـەڕوان) نوسـراوێك دەنێرێـت کـە لەکۆتاییەکەیدا هـاتووە: (چـاوبڕینە ئەمیرایـەتی ئیماندـاران لەخشـتـەت نـەبات و وابزانیـت ژیانـت زۆر درێـژ دەبێتـەوەو ڕواڵـەتی ئـەو تەندروسـتی‌یەی جەسـتـەت لـەخۆبایی‌و بێئاگـات نـەکات، بۆخـۆت زانـاتری بـەدەروونت، بیربکـەوە لـەو قسـانەی کەیەکەمینـەکان دەیڵـێن و وتویانە).

إنَّ الرجــال ولــدت أولادهـــا   وبليــت مــن كــبر أجســادها

وجعلــت أســقامها تعتادهـــا   فـذلك زروع قـد دنـا حصـادها

واتە: کە نـەوەکان دەوریـان دان و...بـەرەو پـیری چـوو تەمـەنتان!...جەسـتە کەوتە بەر لێشاوی تاقیکاری‌و...نەخۆشی‌و دەرد وردە وردە سەریان لێدان...بـزانن وەك چێنراوێکن پێگەیشتوون...نزیك بووە درووننەوەتان.....

کاتێ خەلیفە نووسراوەکەی خوێنـدەوە زۆر گریـا تافرمێسـکەکانی کەوتـە سـەر بەرگ و پۆشاکی‌و، پاشان وتی: (زر) ڕاست دەکات ئەگەر زیاتریشی بـۆ نووسـیبابن کاری باشی دەکرد)[1].

وای لێهات تیرێکی کوژەر پێکای، (زر) دەرمانێکی لەباری دیـاری کـرد بـۆ ئـەو پێکانەی خەلیفە تووشی ببوو، دوای ئەوەی سێ نیشانەی نزیك بوونەوەی مردنی بۆ باسکردو بیری هێنایەوە: دیتنی نەوەکانی‌و چوونە تەمەنەوەو تووشـبوونی جەسـتە بـەدەردو نەخۆشـی، هەرچـەندە خـاوەنی تەندروسـتی‌یەکی چـاکیش بێـت، ئـەو هـەروەکو چـێنراوێکی سـەوزبوو وایـە کـاتێ پێـدەگات کـاتی لێکردنـەوەی نزیـك بووەتەوە). ئەوانە چەند کۆسپێکی سەر ڕێگابوون بۆ چاندنی هەممی ڕۆژی دوایی و زۆری تریش هەن.

١- صفة الصفوة ٣ / ٣٢.

چەند نموونەیەك لە هاوەڵان:

هاوەڵان (خوایان لێ ڕازی بێت) بەرەیەکی تاقانە بوون و هاوشان و ئاستی ئەوان پەیدا نەبووەو دەرنەکەوتووە بەو هەموو نەوەو بەرەیەی کەبەدوای سەردەمی ئەواندا هاتوون. ئەوان بەجۆرێك وابەستەی ڕۆژی قیامەت بوون تیایدا دەژیان و غەم و هەممی ڕۆژی دوایی داگیری کردبوون و بەسەریاندا زاڵ ببوو، لەناویاندا هەبوو دەهات ڕوخسەتی لەپێغەمبەرﷺ دەخواست کە خۆی بۆ پەرستش و بەندایەتی تەرخان بکات، بەڵام پێغەمبەرﷺ ڕێگای پێ نادات و بەرپەرچی دەداتەوە، ڕێنمایی دەکات بۆئەوەی ئیسلام لەمرۆڤی داوادەکات، هەتا ئامۆژگارو وتاربێژەکان لەدوای ئەنجامدانی نوێژەکان باسی ڕەغبەتی دنیایان بۆ دەکردن، لەبەر ئەو هەموو دەست هەڵگرتن و پشت کردنە دنیایەیان، ئەوان کاتێ گوێبیستی فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ دەبوون کەلەسەر بەهەشت و نازو نیعمەتەکانی ئەوەندە پەرۆشی گەیشتنی دەبوون هەیانبوو حەزی دەکرد هەر لەو کاتەدا شەهید بێت تابگات بەو بەهرەو بەخششە خوداییە، لەوانەش:

عومەیر کوڕی ئەلحەمام:

عومەیر گوێی لە پێغەمبەرﷺ بوو لەجەنگی بەدردا باسی بەهەشتی بۆ دەکردن، چەند دەنکە خورمایەکی بەدەستەوە بوو هەرئەوکاتە فرێیدان و دەیوت: بەخ، بەخ لەنێوان من و بەهەشتدا تەنها ئەوەندەیە ئەوان بمکوژن)[1]. جەنگا هەتا کوژراو شەهید بوو.

١- أسد الغابة ١/ ١٣٢، ط: دار أحياء التراث.

ئەنەس کوڕی ئەلنەضر:

ئەنەس ئەوەندە وابەستەی ڕۆژی دوایی بوو هەتا بۆن و بەرامەی بەهەشتی دەکرد، ئەوەتا لە جەنگی ئوحود کەدەگات بە (سەعد ی کوڕ مەعاذ) دەڵێت: (ئەی سەعد ئەوە بەهەشتەو سوێند بەپەروەردگاری ئەنەس بەجۆرێ بۆنی بەهەشت دەکەم کەس نایکات)[1].

جەعفەری کوڕی ئەبی طالب:

شاهیدێکی دیاری سەردەمی خۆی کە (أحمد کوڕی مەڕڕەی کوڕی عەوف)ە بۆمان دەگێڕێتەوەو دەڵێت: (لەغەزایەك کەغەزای موئتە بوو سەیری جەعفەرم کرد ئەوکاتەی بۆمدەڕوانی خۆی هەڵدەدایە سەر ئەسپێکی سورباو ئنجا بەم لاو لادا کوشتاری دەکردو برینداری دەکردن و دەجەنگا هەتا کوشتیان و شەهیدیان کرد، لەوکاتەدا دیوت: (ئای چەند چاکە ئای لەو بەهەشتە خۆشەی وا نزیك دەبێتەوە خواردنەوەکانی چەند خۆش و ساردو فێنك و بەتامن....).

عەبوڵڵای کوڕی مەسعود:

ئیبنو مەسعود (ڕەزای خوای لێبێ) هەروەکو باقی هاوەڵان (ڕەزای خوایان لێبێ) هەرچی لەدنیادا دەیبینی پەیوەستی دەکرد بە قیامەتەوە، دەگێڕنەوە: کاتێ بەلای ئەو کوڕانەدا ڕەت دەبوو ئەوانەی دەبینی کەفوو دەکەن بەو ئامێرەی کەفووی پێ بەکوورەی ئاگرەکەدا دەکەن تا ئاگرەکە هەڵگیرسێت و خۆش بێت، ئەو هەر لەوێدا بەردەبێتەوە)[2]. کاتێ بەلای ئاسنگەرانیشدا دەڕۆیشت ئەو ئاسنەی دەبینی چۆن داخی دەکەن دەستی دەکرد بەگریان)[3].

حوممەی کوڕی ئەبی حوممە:

لەتەرجەمەی ئەو هاوەڵە بەرێزەداهاتووە، شەوێك شوێنکەوتوی خواناس (هرم بن حيان) لەماڵیاندا دەمێنێتەوە دەبینێ کەئەو تەواوی ئەو شەوە دەگریت، (هرم)

١- البداية و النهاية ٤/٢٤٤.

٢- الزهد لأحمد / ١٦٠.

٣- الزهد لأحمد / ١٦٣.

لێی دەپرسیٚ ئەوە چییە بەم جۆرە دەتگریەنیٚ؟ ئەویش لەوەڵامدا دەڵێت بیری شەوێکم کردەوە کە بەیانییەکەی گۆڕەکان والاّ دەبن، (هەرەم) شەوێکی تریش لای دەبیٚ دیسان دەبینیٚ ئەو شەوەش بەگریان بەسەردەبات، بۆیە بەیانی (هەرەم) لێی دەپرسێت دەربارەی ئەو هەموو گریانەی؟ حوممە لەوەڵامیدا وتی: بیری شەوێك دەکەمەوە کەبەیانییەکەی ئەستێرەکان پەرش و بڵاودەبن و بەسەر یەکدادەن)[1].

حوممە زۆر وابەستەی قیامەت بووە دەگێڕنەوە: کاتیٚ لە ئەصفەهان غەزا دەکات لەسەردەمی (عومەری کوڕی خەطاب (ڕەزای خوای لێبیٚ) بۆخۆی دەپاڕێتەوەو دەڵیٚ: (یاڕەبی خوایە حوممە واخۆی نیشان دەدات کەحەز دەکات بەتۆ بگاتەوە، خوایە ئەگەر ڕاست دەکات ئەوا ڕاستگۆیییەکەی نیشان بدە، ئەگەر درۆ دەکات هانیدە لەسەری ئەگەر حەزیشی پیٚ نەکات، یاڕەبی خوایە حوممە لەو سەفەرە مەگەڕێنەوە، ئەوەبوو لە ئەصفەهان وەفاتی کرد)[2]. (مطر الوراق) دەڵێت: (حوممەو هاوڕێکەی (هرم بن حیان) هەردووکیان زۆرجار بەڕۆژا پێکەوە دەچوونە بازاڕی بۆنفرۆشان و لەخوا دەپاڕانەوە بۆ بەهەشت و داوایان دەکرد خوای گەورە پێیان بگەیەنێت، پاشان دەچوونە بازاڕی ئاسنگەران و پەنایان بەخوا دەگرت لەئاگر، ئنجا یەکتریان بەجێدەهێشت و دەگەڕانەوە ماڵیٚ)[3]. ئەوە چەند نموونەیەکی هاوەڵان بوون ئەو بەرە تاقانەیەی کەقەڵەم دەهەژێنیٚ کاتیٚ لەبارەیانەوە دەنووسێت لەبەر سام و شکۆمەندیان. دوای ئەوان بەرەی شوێنکەوتووان هاتن و شوێن پێی ئەوانیان هەڵگرت بۆ گەیشتنەوەیان بەوان و پێشکەشکردنی نموونەی تری وەکو هاوەڵان (ڕەزای خوایان لێبیٚ) بەنەتەوەکەیان، لەوانە:

حەسەنی بەصری:

حەسەنی بەصری وەکو قوتابییەکی هاوەڵان (ڕەزای خوایان لێبیٚ) هات، کەسێك بوو هەموو ژیانی بەقیامەتەوە پەیوەست بوو. (صالح کوڕی حەسان) لێی

١- أسد الغابة ٢ / ٥٣.

٢- أسد الغابة ٢ / ٥٣.

٣- صفة الصفوة ٣ / ٢١٥.

دەگێڕێتەوە دەڵێت: (ئێوارەهات، حەسەن بەڕۆژوو بوو، کاتی بەربانگ خوارنیان بۆ هێناو ئەویش لێی نزیکبووەوەو ئەو ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ إِنَّ لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴾[1]. واتە: (بەڕاستی ئێمە کۆت و زنجیرو دۆزەخمان ئامادە کردووە، هەروەها خۆراکێك کە لەگەروو دەگیرێت، سەرەڕای سزای بەئێش و ئازار). ئنجا دەستی گێڕایەوەو کێشایەوە وتی: (لایبەن، ئێمەش لامانبرد، ڕۆژی دواتر بەڕۆژوو بووەوە کاتێ کە ڕۆژووی شکاند دیسان هەمان ئایەتی خوێندەوەو هەروەکو ئێوارەی پێشتری کرد ڕۆژی سێیەم کوڕەکەی چووەدەرێ بۆلای (ثابتی البناني و یحیا البکاء) کەلەهاوڕێیانی حەسەن بوون پێی وتن: ئێوە دەزانن کە باوکم سێ ڕۆژەتامی خواردنی نەکردووە هەرجارێ خواردنی بۆ دەبەین لێی نزیك دەبێتەوەو بیرلەو ئایەتە دەکاتەوە ﴿ إِنَّ لَدَيْنَا أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴾[2]. دەیانخوێنێتەوە، ئنجا ئەوانیش هاتن بۆماڵیان و بەجێیان نەهێشت و وازیان لێنەهێنا تاتێر شەربەتیان پێنەدا)[3].

ئیمام حەسەن کەوازی لەخواردن دەهێنا بۆئەوەنەبوو زوهد بکات بەڵکو بەدەستی خۆی نەبوو هەمم و غەمی ڕۆژی قیامەت بەسەریدا زاڵ دەبوون، بیری لە مەترسیو ناخۆشییەکانی دەکردەوە ئەو بیرکردنەوانە هیچ ئارەزووی خواردنیان لەلا نەدەهێشت و نەفسیان دەتۆراند).

سوفیانی ثەوری:

ئیمامی (الزهبی) لەبارەیەوە دەڵێت: (ئەو شێخی ئیسلام بوو پێشەواو پارێزەرو بیرخەرەوە بوو، گەورەی زانایانی بانگخوازی سەردەمی خۆی بوو)[4]. سوفیان– خوا لێی خۆش بێ – بەهۆی توندی وابەستەبوونی بەڕۆژی قیامەتەوە هەمم و غەمی

١- المزمل: ١٢ – ١٣.

٢- المزمل: ١٢ – ١٣

٣- الزهد لأحمد ٢٨٤

٤- سير أعلام النبلاء ٧ / ٤٠

قیامەت بەسەریدا زاڵ ببوو هەروەکو ئەوە وابوو کەلەوێوە هاتبێ، کاتێ قسەی لەسەر دەکرد وەکو بەچاوی سەر دیتبێتی وابوو، (ئەبو نەعیم) دەڵێت: (کاتێ سوفیان بیری لەمردن دەکردەوە بۆماوەی چەندین ڕۆژ هیچی بۆ نەدەکراو هیچی بۆ نەدەخورا). (ئیبنو مەهدی) دەڵێت: (ئێمە لەلای بووین، هەروەکو بۆ لێپرسینەوە وەستێنرابێت وابوو)[1]. خواناسی دنیا نەویست (یوسف بن أسباط) کەیەکێك بوو لەشوێنکەوتووانی لەبارەی وابەستەبوونی سوفیان بەقیامەتەوە دەڵێت: (سوفیان پێی وتم، نوێژی خەوتنانمان بەجێگەیاند، کوا ئەو پاککەرەوەیەم پێبدە، منیش پێمدا بەدەستی ڕاستی وەریگرت و دەستی چەپی لەسەر ڕوومەتی دانا، خەوتم کاتێ خەبەرم بووەوە بانگی بەیانی دابوو بینیم هەر بەم جۆرەیە پاککەرەوەکە لەدەستی ڕاستیداو دەستی چەپی لەسەر ڕوومەتیەتی وتم ئەبو عەبدوڵڵا ئەوە بانگی بەیانی داوە، وتی: لەوکاتەوە لەجێی خۆم نەجووڵاوم تائێستا بیرلەقیامەت دەکەمەوە)[2].

شوێنکەوتووانی تەنها بەوەندە وازیان نەدەهێنا گوێ بۆ قسەکانی بگرن و وتەو ئامۆژگاری لێوەربگرن، بەڵکو بەشوێن هەموو جووڵەو وردو درشتی ژیانیەوە بوون لەڕۆژو شەودا چونکە دەیانزانی ئەو حەزناکات کردەوەکانی دەرکەن و پێی بزانن، بەتایبەت لەشەودا کە ئەو لەگەڵ پەروەردگاری موناجاتی دەکردو دەدوا، یەکێکیان دەگێڕێتەوە کە بەئەنقەست خۆی لەخەو خستووە لەپێناو ئەوەی بەووردی چاودێری بکات بەڵکو ئەوەی لەوی دەبینێ بیگەیەنێت بەوانەی دەیانەوێت هەڵگری ئالای گەیشتن بەڕێبازی هاوەڵان و خاوەنانی هەمم و غەمی ڕۆژی دوایی بن، ئەوکەسەش (عەبدوڕەحمانی کوڕی مەهدی) بووەو دەڵێت: (برادەری هیچ کەس نەبووم و تێکەڵاویم لەگەڵ هیچ کەس نەبووە لەناو خەڵکیدا لەسوفیان نەرمونیانتر بێ، من شەو لەدوای شەو چاودێریم دەکرد هیچ خەوی نەبووە تەنها لەسەرەتای

١- سیر أعلام النبلاء ٧ / ٢٧٦.

٢- صفة الصفوة ٣ / ١٤٩.

شەودا نەبێ پاشان هەڵدەستا بەداچڵەکین و ترسانەوە هاواری دەکرد: ئاگر، ئاگر باس و بیری ئاگر خەریکی کردووم و لە خەوو ئارەزووەکانی کردووم، ئینجا دەستنوێژی دەگرت و لەدەست کردن بەدەستنوێژەکەدا دەیوت: (خوایە هەر بۆ خۆت زاناو دانای بەپێویستیەکانم بێ ئەوەی دیاریان بکەم، هیچ داوام نییە جگە لەڕزگارکردنی گەردنم لەئاگر، ئەی پەرستراوم بێ ئارامیو جیایی باریك و لاوازی کردووم، ئەوەش لەبەخششی تەواوی تۆیە لەسەرم، ئەی خوایە ئەگەر بیانوویەکم هەبا بۆ خۆتەرخانکردن ئەوا چاوتروکانێکیش لەگەڵ خەڵکیدا نەدەبووم، ئنجا دەستی بەنوێژ دەکرد، گریان نەیدەهێشت بیخوێنێ بەجۆرێك دەگریا من نەمدەتوانی قورئان خوێندنەکەی ببیستم لەبەر زۆری هەنسکەکانی، نەشم دەتوانی تەماشای بکەم و بۆی بڕوانم لەشەرمی ئەو سام و هەیبەتەی ئەو هەیبوو)[1].

مەنصوری کوڕی زازان:

ئیمام (ئیبنو حەجەر) وەسفی دامەزراویو خواناسیو بەمتمانەیی دەکات. بۆمان دەگێڕێتەوە: (شێخێکی خەڵکی واسط کە نازناوەکەی ئەبا سەعیدەو دراوسێی (مەنصوری کوڕی زازان) بووە باسی دەکات و دەڵێت: ڕۆژێك مەنصور بینی دەستنوێژی دەگرت کەتەواوی کرد چاوەکانی فرمێسکیان لێهات و گریا هەتا دەنگی گریانەکەی بەرز بووەوە، پێم وت ڕەحمەتی خوات لێبێت چیت بەسەر هاتووە؟ وتی: جا چ شتێ لەو کێشەیەی من گەورەترە؟ من دەمەوێت بووەستم لەبەردەستی ئەو کەسەی نەوەنەوزدەداو نەدەخەوێ خۆزگە لێم دەگەڕا، وەڵلاهی بەو وتەیەی گریاندمی)[2].

ڕابیعەی شامی:

ئەوە ئەو ڕابیعەی عەدەویە نییە کەخواناسێکی بەناوبانگە، ئەم ڕابیعەیە لەو بچوکترەو، خێزانی خواناسی زاهید (ئەحمەد کوڕی ئەبیلحەواری)بووە ئەوکەسەی (یەحیا کوڕی مەعین) دەربارەی دەڵێت: (گومانم وایە خوای پەروەردگار بەهۆی ئەم

١- صفة الصفوة ٣ / ١٤٩

٢- صفة الصفوة ٣ / ١٢.

خواناسەوە بەهاناى خەڵكى شامەوەدێت و تێراويان دەكات)[1]. رابيعەى شامى ئەو ئافرەتە خواناسە بوو زۆر وابەستەى قيامەت بوو دەيوت: (گوێم لەهەر بانگێك دەبێت بانگى قيامەتم بير دەكەوێتەوە، هەرجارێ بەفر دەبينم والآبوون و پەرش بوونى نامەى كردەوەكانم بيردەكەوێتەوە، هەر رووتەنێكى بێ گژوگيا دەبينم حەشرم بيردەكەوێتەوە)[2].

هاوەڵان (ڕەزاى خواى لێبێ) بەم شێوەيە گەيشتنە شوێنى خۆيان و شوێنكەوتووان و شوێنكەوتووى ئەوانيش بەدواياندا تابينە زنجيرەيەك و نەپسێنەوەو نەپچڕێن و بۆ هەموو سەردەمێك هاوەڵ و خاوەنانى هەمم و ويستى قيامەت دروستكەن و پێبگەيەنن، هەتا قيامەت بكەنە چرايەكى بلێسەدار لەدڵى بڕواداراندا.

١- صفة الصفوة ٤ / ٢٣٧.

٢- صفة الصفوة ٤ / ٣٠٢.

ئەو ئامۆژگارەیە بێدەنگ و خامۆشەو هیچ قسەیەك ناكات، بەڵام دەنگی ئەو لەناخی خەڵكیدا زۆر بەرزترە لەدەنگی ئەو وتار بێژو ئامۆژگارەی دەنگی زوڵاڵ و ئاشكرایە، ئامۆژگارە خامۆشەكە خاوەنی ڕاڤەو دەستەواژەی ڕێك و ڕازاوەو ڕیزكراو نییە، بەڵام دیمەنی ئەو لە هەموو ڕاڤەو دەستەواژەیەكی ئامۆژگاری ڕاسپاردەكان قوڵترو ڕۆچووترە، دەستەكانی ناجووڵێنێ‌و ڕووی بەڕاست و چەپدا ناسوڕێنێ تاسەرنجی بینەرو بیسەر بۆ وتارو ڕاسپاردەكەی خۆی ڕابكێشێت، لەبەرئەوەی چەق و كۆگەی ڕاكێشەری سەرنجەكانەو جێگای هەڵوێستە لەسەر كردنەو، دڵەكان لەپێش جەستەكان ڕادەكێشێت، ئەو ئامۆژگارە لە(چاڵێك) زیاتر نییە، ئەو چاڵەی مرۆڤ تیایدا دەنووێت دوای ئەوەی لەبەجێگەیاندنی ئەو تاقیكارییەی پێویست كرابوو لەسەری تەواوبوو كۆتایی هات، بۆ دیتنی ئەنجامەسەرەتاییەكانی ئەو تاقیكارییە لەو چاڵەدا دوای نیشتەجێ بوون تیایدا، ئەو ئامۆژگارە بێدەنگە دەبێت چی بێت جگە لەو (چاڵە)ی بە (گۆڕ) ناودەبرێت.

بانگ و هاواری (الرافعي):

(مصطفى صادق الرافعي– ڕەزای خوای لێبێ) هاوار لەو چاڵەدەكات دەڵێت: (ئای لەتۆ ئەی (قەبر– گۆڕ)! تۆ بەردەوام بانگی مرۆڤ دەكەیت و دەڵێی وەرە، تۆ هیچ كام لەو ڕێگایانە بەچێ ناهێڵی كەبەتۆمان دەگەیەننەوە، هیچ لەوان لێت دانابڕێن، ئەوەی پێیاندا هات بۆلات گەڕانەوەی نییەو هەموویان لەلای تۆ یەكسانن، هەرگیز مەلیكێك دانابەزێتەناوت ئێسقانەكانی زێڕین و پاڵەوانێك نایەتە ناوت ماسولكەكانی ئاسن بن، یا میرێك پێستی ئاوریشم بێ، یاوەزیرێك ڕوخساری لە بەرد

بێت، یادەوڵەمەندێك هەناوی گەنجینە بێ‌و، یاهەژارێك تورەکەی ئالیك بەهەناویـەوە هەڵواسرابێ)[1].

پێغەمبەرﷺ دایکی دەی گریەنێ:

بـەهۆی توونـدیو بـەهێزی ڕاسـپاردەو ئامۆژگـاری گۆڕەکانەوەیـە پێغەمبـەرﷺ لەزۆر شوێندا هانمان دەدات سەردانیان بکەین ئـەبی هـورەیرە دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: ((زارَ النبيﷺ قبرَ أُمه، فبكى و أبكى مَن حوله، فقال: اسـتأذنْتُ ربـي في أن اسـتغفرَ لها، فلم يأذن لي، وأستأذنْتُه في أنْ أزور قبرَها، فأذِن لي، فزوروا القبـورَ فإنَّها تـذكر الموت))[2]. واتە: (پێغەمبەرﷺ سەردانی گۆڕی دایکی کرد، گریاو دەورو بەری هەموو کردەگریـان، دوایـی فـەرمووی: داوام لەپـەروەردگارم کـرد مۆڵـەتم بـدا تـاداوای لێخۆشبوون بۆ دایکم بکەم، بەڵام مۆڵـەت نـەدرام، ئنجـا داوای سـەردانی گۆڕەکـەیم کرد بۆئەوە مۆڵـەت درام، جـا ئێـوەش سـەردانی گۆڕسـتان بکـەن چـونکە مردنتـان بیردەخاتەوە).

لەبیر چونەوە لەسروشتی مۆرڤەکانە، ئەو کۆتاییەیە چارەنووسی‌یە لەبیردەکـەن کە بۆ هـەموو کەسێکە، بـەهۆی وشـکی‌و ڕەقـی دڵیـان و لاساریان وایـان لـێ دێـت خۆیان بۆ قیامەت ئامادەنەکـەن و سـوود وەرنـەگرن لـەو ئامۆژگـاری‌و ڕاسـپاردانەی دەیبیستن چونکە ڕەقیەتی دڵی داگیر کـردوون و بـێ ئاگـای کـردوون لەحەقیقـەتی بوونیان لەسەر ئەم زەمینە، وەکو شاعیر دەڵێت:

خـــەڵکی لـــە بێئاگـــایی دان و	مـــــردن بـــــەئاگایان دێنـــــێ
بـــەهیچ نـــازانن، تێناگـــەن	تـــــا تەمـــــەنیان کۆتـــــایی دێ
کـەس و کـار شـوێنی دەکـەون و	کۆدەبنـــــــــەوە لەســــــــەری
سـەیری دەکـەن بـۆی دەڕوانـن	چـــۆناو چـــۆن لـــەگۆڕ دەنـــرێ
دوایـــی ئـــەوانیش دێنـــەوە	بۆسـەر خـەونی غافـڵ کـارو بێئاگـابوون
هــەروەکو هیچیــان نــەدیبێ و	بـــۆ هیچیشـــیان نـــەڕوانیبێ[3]

١- کتاب المساكين ص ٦١.

٢- مسلم (٩٧٦)، (١٠٨) الجنائز.

٣- صيد الخاطر ١١٢ – الفكر.

هەڵبەتـە مەبەسـتی سـەرەکی لـە سـەردانی گۆڕسـتان بریتییـە: لەبیرکردنـەوە لەمردن و وەبیرهاتنەوەی ئەو مردنەی وای لێدەکات بیر لەڕۆژی دوایی بکاتەوە.

ئەوانەی لە مردن ڕادەکەن:

ئـەو بێئاگـایی‌و دڵڕەقی‌یـە دەبێتـەهۆی ئـەوەی کـەزۆریان هـەوڵ دەدەن گـوێ نەگرن لەهەرشتێکی کە مردنیان بیربخاتەوەو، واگومان دەبـەن بـەو جـۆرە لـەمردن ڕزگاریان دەبێت، یاله‌و ڕێگایـەوە ونـی دەکـەن، بـەم جـۆرە بەهەڵـەدا دەچـن، ئـەو بیرکردنەوە منداڵانەیەی خوای گەورە وەڵامی دەداتەوە بەو ئایەتە: ﴿ قُلۡ إِنَّ ٱلۡمَوۡتَ ٱلَّذِي تَفِرُّونَ مِنۡهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمۡ ﴾[1]. واتــە: (پێیــان بڵــێ: ئـەی پێغەمبـەرﷺ بەڕاستی ئەو مردنەی کەڕادەکەن لەدەستی هەریەخەتان پێ دەگرێت).

الرافعی دەڵێ: هەرکـەس لەدەسـتی هەرشـتێ ڕابکـات لـەدوای خۆیـەوە بـەجێی دەهێڵێت جگە لەگۆڕ کە هەرکـەس چـەندە لەبـەری ڕابکـات ئـەوا هـەر لەبەردەمیـدا دەیدۆزێتـەوە، ئـەو بـەردەوام و بـەبێ ئـەوەی بێزاربـێ چـاوەڕێ دەکـات و تـۆیش بەردەوام بەرەو پیری دەچیت بەبێ گەڕانەوە)[2].

خاك و خۆڵی بێدەنگی خامۆش:

سەردانی ئەو ئامۆژگـارە لەگـەورەترینی هۆیـەکانی بـەهێزکردنی دڵ و، لابردنـی ئەو پـەردەیەی سەریەتی، تۆکاتێ دەچیت بۆ مزگەوت لەڕۆژی هەینیدا تـەنها گوێـت لەیەك ئامۆژکارو وتاربێژ دەبێت، نوێژ خوێنان زۆرن و ئامۆژگـاریش یەکێکـە، پـەڵام دیمەنەکە لەگۆڕسـتان پێچـەوانەیە، لەوێـدا هـەر گـۆڕێکی ئـەو گۆڕسـتانە دەگۆڕێـت بەئامۆژگارێك و تۆ لەیەك کاتدا گوێ لەهەموویان دەگریت، لەوێدا بیسـەران کـەمن و ئامۆژگارەکان زۆرن، ئەوەش حاڵێکی دەگمەنەو لەهیچ کارو باری دنیادا نییـە جگـە لەو شوێنە، (الرافعی) دەڵێت:

١- الجمعة: ٨.

٢- كتاب المساكين ص ٥٩.

(گۆڕێکمان هەڵکەندو مردوویەکی خۆشەویستمان تێهاویشت کەنەخۆشیو ژیان کەنەفتیان کردبوو، لەوێدا وەستا، بەڵکو ئەو خاکە قسە بێژە وەستا کەهۆش و ژیری لەو خۆڵە بێدەنگە وەرگرتبوو، لەوەوە فێرببوو کەتەمەن هەرچەند درێژبێ کاتی بۆ دیاری کراوە، هێزو توانا هەرچەندە زۆربێ بەهێمن بوونەوە دیاری کراوە، دارستانەکان چەند فراوانبن بەشوێن دیاری کراون، هەتا کیشوەرەکان دیاری کراون بە گۆڕ!...).

ئەگەر ڕەقێتی دڵ لێگەڕێو ئەوەندە خەریك نەبن بەو ئامرازو هۆیانەی کە خوای گەورە بۆ یارمەتی دانی مرۆڤ دروستی کردوون بۆ گەیشتن بەو ئامانجەی لەپێناویدا دروستکراون مرۆڤ لەکاتی لەدایکبوونی هەموو ساوایەك بیری دەکردەوە لەو ڕۆژەی تیایدا دەنێژرێت، وەك ئیمام (ئیبنولجەوزی) دەڵێت: بێشکەی منداڵ پێناسەو نیشانەی لەگۆڕنانە).

هەروەکو چۆن منداڵی تازەلەدایك بوو لەپارچەیەك پۆشاکی سپیەوە دەپێچرێت و دەخرێتە بێشکەوە بەبێ جووڵە، هەر بەو شێوەیە مردوش لەپارچە پۆشاکێکی سپیەوە دەپێچرێت کەکۆتا بەرگە لەدنیادا لەبەری دەکات، وەلە بێشکەی زەمین دەخرێت بەبێ جووڵە تا ڕۆژی زیندووبوونەوە.

مێرگی (٢٨) بیرکردنەوە لە تێکدەری خۆشییەکان

تێکشکێنەرو تاڵکەری خۆشییەکان بریتییە لە مردن، کەسانی وابەستە بەڕۆژی قیامەت لەهەموو شتێ زیاتر بیر لەمردن دەکەنەوەو ترسیان پێی زیاتر دەبێت، دەستپێشخەری لەکردەوەدا دەکەن پێش ئەوەی مردن بیانگاتێ، یارمەتیدەریش لەسەر بیرکردنەوە لەمردن ئەو گۆڕەیە بەبێدەنگی ئامۆژگاری زیندووەکان دەکات تابیربکەنەوە لەو جێگەیەی ناچارن هەردەبێ بۆی بڕۆن، هانیان دەدات زیاتر خۆیان ئامادەبکەن بۆ ڕۆژی گەڕانەوە بۆلای خوا، بۆئەوەیە پێغەمبەرﷺ فەرمان دەدات بەزۆر بیرکردنەوە لەمردن و دەفەرمووێت: ((أكثِروا ذكرَ هادمِ اللذاتِ الموت))[1]. واتە: (زۆر یادی مەرگ بکەن، ئەو مەرگەی هەموو خۆشی یەك تێك دەدات!). لەفەرمودەیەکی تردا دەفەرمووێت: ((قد كنتُ نَهَيْتُكم عن زيارةِ القبور، فقد أُذِنَ لمحمدٍ في ذيارةِ قبرِ أُمِّه فزوروها، فإنَّها تُذَكِّرُكم بالآخرة))[2]. واتە: (من سەردانی گۆڕستانم لێ قەدەغە کردبوون بەڵام (موحەمەد) مۆڵەت درا لەسەردانی گۆڕی دایکی ئێستە ئێوەش سەردانی گۆڕستان بکەن، بەڕاستی ئەوە ڕۆژی دواییتان بیردەخاتەوە).

باشترین دەرمان و چارەسەر:

(المناوي) لەسەر ئەو فەرموودەیە دەڵێت: (باشترین دەرمان بۆ ئەو کەسەی گوناهەکانی پابەندیانکردووەو دڵی ڕەق بووە، ئامادە بوونیانە لەلای ئەو کەسانەی لەسەرەمەرگدان تا بەچاوی خۆیان ئەو دیمەنە ببینن و زیاتر سوودمەند بن لێی، لەڕاستیدا بیستنی هەواڵ وەکو ئەوە نییە کە بەچاوی خۆت دەیبینی.

١- رواه الترمذي (٢٣٠٨) في الزهد، وصححه الألباني ص ج ص ١٢٢١.

٢- الترمذي ١٠٥٤ الجنائز، وصححه الألباني ص ج ص ٤٢٥٥.

(ئەبولعەتاهیــە) هەســتی بــەوەکردووە کــە ســەردانی گۆڕســتان زۆر پێویســتە بۆئــەوەی پەنــدو ئامۆژگــاری لێ وەرگرێــت، لەگــەڵ خۆیــدا دەدوێو دەڵێــت: (ئــەی نەفسەکەم سەردانی گۆڕستان بکەو گرنگی پێ بدە لەبەرئەوەی پەندو ئامۆژگاریيە بۆ هەرکەسێك سەردانی دەکات تێفکرە حاڵی ئەو کەسەی دەخرێتەناوی چۆنە، بەم جۆرە لەنەفسی خۆی دەپرسێتەوە تاسەردانی گۆڕستان بکات و گوێ بیســتی ئــەو ئامۆژگارە بێدەنگ و خامۆشە ببێ.

ئــەو ئامۆژگــارەی زمــانی هۆنینــەوەی شــیعرو ڕێکخســتنی نازانێــت، بــەڵام زمانێکــە کاریگەریيەکی زیاتری هەیە لەهەموو ڕوویەکەوە، ئنجا دەڵێت: سەردانی گۆڕســتانم کــرد گۆڕســتانی مــەلیك و ســەرۆکەکانی دنیــاو ئــەهلی تێــر لەهــەواو هــەوەس و خۆشگوزەرانی دنیا، ئەوان شاو سەرکردە بوون بۆ خــواردن و خواردنــەوەو بــەرگ و پۆشاکی گران بــەهاو بــۆن و عــەترو گــوڵاو، کــاتێ جەســتەیان ڕووت بووەتــەوە لــەو پۆشاك و بەرگەو لەو خاك و خۆڵەدا تۆزاوی بووەو زەوی هیچی نەهێشتۆتەوە جگــە لەئێسك و پروسکەکانی ئەویش تێك و پێك شکاوەو زۆری پوکاوەتەوە.

گفتوگۆیەك لەگەڵ گۆڕ:

ئەو خاك و خۆڵە بێدەنگ و خامۆشە دەنگێکی هەیە کەس نایبیســتێ جگــە لــەو کەسەی بیرلــە تێکدەری خۆشــیيەکان دەکاتــەوە، ئەوکەســە لەبــەردەم ئــەو گــۆڕە بێدەنگە بەهیوایەو، بە گفتوگۆیەکەی خۆشنوودەو ئەوەش دەست کــەس ناکــەوێت جگە لەو کەسەی دەیــەوێت لــەکوڕانی ڕۆژی دوایــی بێــت و، پــەیڕەوی لەســووننەتی ئیمــامی (عــەلی- ڕەزای خــوای لێبــێ) بکــات کــە دنیــای ســێ بەســێ تــەڵاق دابــوو، (الرافعی) لەو کەسانە دەژمێردرێو یەکێکە لەو کەسانەی لەزمانی ئەو خۆڵــە مــات و خامۆشــە تێدەگــەن و گفتوگــۆی لەگەڵدادەکــەن، هــەر ئــەو خۆڵەیــە بــەو نزیکانــە دەیشــارێتەوە، ئنجــا لەبــەردەم گۆڕەکەیــدا دەوەســتێو لەگەڵیــدا وتوێــژدەکات و بەوەڵامەکەی دڵخۆش دەبێ، دەڵێت: (لەگۆڕم پرسی لــەکوێن مــاڵ و ســامان و کــەل وپەل و شت ومەك؟ کوا جوانیو شەیدایی لەکوێن؟ لەکوێن هێزو تەندروســتی؟ ئــەی

لاوازی‌و نەخۆشـــی کـوان و لــەکوێن؟ کـوان توانــاو زۆر لێکــردن؟ ئــەی ســووکی‌و سەرشۆڕی لەکوێن؟ لەوەلامدا وتی:

ئەوانـە دیمـەن و وێنەگـەلێکی هـزرو بـیرن نایـەن بـۆ ئێـرە، لەبەرئـەوەی لێـرە وەرناگیرێن، ئەگەر خەڵکی واتێگەیشتبان گۆڕ ئارامگەی دنیایانەو ڕزگاریـان دەکـات لەکێشـمە کـێش و ناکۆکی‌یـەکان و جێگـەی حەسـانەوەو پشـوودانیانە لـە هیلاکـی‌و ماندوویەتی دنیا، ئەوا لەمردن نەدەترسان و گاڵتەیان بەمردن نەدەهات.

لــەپێش (الرافعـی)، (ئەبولعەتاهیــە) لەســەر گــۆڕی یــەکێکیان ڕادەوەســتی‌و بیردەکاتەوە لەو ئاسوودەیی‌و خۆشگوزەرانییەی خۆی پێوە دەنواندو لارو لەنجـەی پێـوەدەکردو جەسـتەیەکی نــەرم و شــلی نــاو نــازو نیعمــەت کەجوانییــەکی تریــان دەخستە ســەر جوانییەکـەیان و ئــەو عــەتر و بـۆن و بەرامــە لەهەریەکـەیان پــەخش دەبـوو بـەدەورو بـەردا بـلاو دەبـوو، لـەو گـۆڕە دەپرسـێ لـەدواییدا ئەوانـە چـیان بەسەردادێ؟ ئەوەتا دەڵێت:

من لە گۆڕم پرسی دوای مـن چـیدەکەی ڕوخسـارەکان لای تـۆ خـۆلاوی دەبـن؟ وەلامی دامەوە: ئەو بۆن عەترو گولاوەیان والێدەکەم کـە ئـازارت دەدەن لەمــەودوا، جەستەی نەرم و ناسکیان دەخۆم کە چاو لەدیتنیان دەهــەژاو دەگەشـایەوە، جگـە لەچەند ئێسك و پروسکی ڕووتی سپی پووکاوەو کلۆر هیچی ترم لێ نەهێشتۆتەوە.

هیچی نامێنێ جگە لەکردەوەکان:

بــەم جـۆرە لــەوێ هەمووشــتێ دەوەســتی‌و نامێنێـت، لەوچـاڵەدا زەردەخەنـەو قاقایەکان نامێنن، گفتوگۆو هات و هاوار دەوەستن، سەرکێشیو یاخی بـوون و لـوت بــەرزی‌و خۆنوانــدن ڕادەوەســتن، دڵســۆزی‌و ڕیابــازی نــامێنن، هــیچ هیــواداری یاچاوچنۆکی‌یەك نامێنن و، شانازی کـردن بەپلەوپایـەو جـوانی‌و عەشـیرەت و هێـزو توانای ژیری‌و دەست و پێوەند نامێنن، ستەمی ئەوانەی سـتەم و زۆرداری دەکـەن و سەرشـۆڕی‌و بــێ نرخــی کەســانی نــزم و زەلیـل و ڕواڵـەتی دەم و چـاوە جـوان و دڵڕفێنەکان و دەستە سـتەمکارو زمانــە درۆزنـەکان و چـاوە خیانـەتکارەکان و دڵـە ڕەقەکان نامێنن و هەموویان دەگـۆڕێن و دەبنـە ئێسـك و پروسـکێکی بێنـاوەڕۆك و

کلـۆرو پوکـاوە، کـرم لەهـەموو لایەکـەوە بەسـەریدا دەدات و تێـك و پێکـی دەدات، هیچی بۆ نامێنیٚ جگە لەو (کردەوانەی) کەخاوەنی ئەو گـۆڕە پێشکەشـی کـردووەو لەپێش خۆیدا بەڕێی کردوون، (نەکیرو مونکـەر) پرسـیاری لەسـەر لێدەکـەن هیچـی نامێنیٚ جگە لەپرسیارەکانی ئەوان.

(مصطفی الرافعي) دەڵێت:

(مرۆڤ بۆ هەرکویٚ دەڕوات ڕوو بەڕووی پرسـیاری زۆر دەبێتـەوە: نـاوت چـی‌یە؟ کارت چی بووە؟ تەمەنت چـەندە؟ حاڵـت چـۆنە؟ چـیت هەیـە؟ مەزهـەبت چـی‌یە؟ ئاییـنـت چـی‌یە؟ ڕات چـۆنە؟ ئنجـا لـەناو گـۆڕدا ئەمانـە هـەمووی بـەتاڵ و پووچـە هەروەکو زمانەکانی بەشەریەتیش هەمووی بەتاڵەو لەویٚدا دەمـی لاڵ و بـیٚ نقەیـەو زمانی نەمری دێتە گۆو یەك پرسیار لـەمرۆڤ دەکـات ئـەویش ئەوەیـە: کردەوەکانـت چی بوون؟ ئنجا یا کردەوەیەکن گۆڕەکەی دەگۆڕن بەباخێك لەباخەکانی بەهەشـت، یا کردەوەیەکن گۆڕەکەی دەگۆڕن بۆ چاڵێك لەچاڵەکانی ئاگر..

ئەنەس-خوای لی ڕازی بیّ- دەگێڕێتەوە دەڵێت: پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: ((كنتُ نَهَيْتُكم عن زيارةِ القبور إلا فزوروها الآن فإنَّها تُرِقُّ القلبَ، وتدمِعُ العين و تذكر الآخرة ولاتقولوا هجرا))[١].

واتە: (من سەردانی گۆڕستانم لیّ قەدەغە کردبوون ئێستە سەردانی بکەن، بەڕاستی دڵ نەرم دەکاو فرمێسك لەچاوان دێنیّو ڕۆژی دواییتان بیردەخاتەوە.......).

ئەو فەرموودەیەو هاوشێوەکانی پاڵ بەمرۆڤی باوەڕدارەوە دەنێن و هانی دەدەن بۆ دەست هەڵگرتن لە پاڵدانەوەو نەجوڵان و ناهەستیاری و، ژیان دەگێڕنەوە بۆ جیهانی هەستەوەریو بیرکردنەوەو بەئاگایی، بیرکردنەوە دەبیّ پاڵ بەمرۆڤەوە بنیّ بۆ کردەوەی چاك کەبەڕاستی لەهۆیەکانی ڕزگار بوونە لەئاگرو لێڕازی بوونی خوای پەروەردگاری بەخشندە لەڕۆژی قیامەتدا، گریان و پەشیمانیو بیرکردنەوە لەمردن و ڕۆژی دوایی هیچ سوودێك بەخاوەنەکەیان ناگەیەنن ئەگەر کردەوەی چاکی لەگەڵدا نەبێت.

خەوتنی گەورە:

شاعیری خواناس و زاهید (ئەبولعەتاهیە) ئاگادارماندەکاتەوە لەگرنگیەتی کارو کردەوە لەدوای بیرکردنەوە بەڕووی ئەوانەدا کە زۆر بایەخ دەدەن بەبیناو تەلارەکان و ماڵی دنیاو جوان کردن و ڕازاندنەوەی بەڵام لەدروستکردنی ماڵی ڕۆژی قیامەتیان بێئاگان:

١- الحاكم في المستدرك، وصححه الألباني، ص ج ص ٤٤٦٠.

ئەی بیناکاری شەیدای خانەی مـاڵی دنیـایی... ! !
چیت کردوە بۆ ئەو ماڵەی پێویستتە ڕۆژی دوایی؟

ڕاخەری فەرش و جێگای نەرم و شـل و لـەباری!
بێئاگـا لـە جێـی خـەوو پاڵدانـەوەی یـەکجاری!

بانگکرای وەڵامت دا بۆئەوەی بۆی بـانگ کرابـووی
بڕوانە ئاخۆ چی بوو ئەوەی تۆی بۆ بانگ کرابـوی

دەبینـی ئایـا ئـاخۆ بـەتۆ دێنـە ژمـاردن...؟!
ئەوانەی زیندووبوون و پاشانیش هەموو مـردن !

گەیشتن بەکەلاوەی مەرگ و نـەمان، لەناوچـوون..
خرانــە چـاڵی پــڕ مەترســیو، بــەهیلاك چـوون

ئەگەر بڕی ماوەی هەموو نوستنەکان نەگاتە ماوەی خەوی گـەورەی یـەکجاری، ئایا ژیرو بەئاوەزو ئاقڵ ئەوکەسە نییە کەفەرش و ڕاخەر بـۆ ئـەو خەوتنـە گەورەیـە بەباشترو ئەولاتر دەزانێت و لەخەمیدادەبێت؟! !

ڕێگری لەکردەوەی چاك:

گومـانی تێدانییـە خۆخـەریك کـردن بـەدنیاوە لەگـەورەترین هۆیـەکانی خـاویو سسـتیو بـیٚ هێزیـیە لـەخۆئامادەکردن بـۆ ڕۆژی قیامـەت و کـار نـەکردن بـۆ دوای مردن.

بەردەوام بوون لەسەر یادو بیرکردنەوەی ڕۆژی دوایـی، گـەورەترین پاڵنـەرە بـۆ کـردەوەی چـاك و وا لـەمرۆڤ دەکـات هـەمم و مەبەسـتەکانی بـۆ ئـەو ڕۆژەبێـت، لەبەرئەوەی هەسـت کردنێکـی کـاتی هـیچ سـەرەنجامی نییـە جگـە لەکردەوەیـەکی کاتیو وای لیٚ ناکات زۆرینەی کاتی بۆ کردەوەی چاك تەرخان بکات، لەگەڵ ئەوەش ئەگـەر کەسـێك هـەمم و ویسـتی سـەرەکی بـۆ قیامـەت بـیٚو هـیچ غـەم و هـەممی هاوشێوەی ئەوەی نەبێت، دنیـا بەهـەموو جـوانیو مەراییەکـەوە بـەرەو ڕووی بێـت تاوەکو ئەو کەسەیش وەری بگرێت و بەرەو پیری بچێت، لـەکاتێکا هـەر ئەودنیایـە

لەبەر کەسێك ڕادەکات ئەگەر بیەوێت و بەدوای بکەوێت، پێغەمبەرﷺ لەباسی ئەوەدا دەفەرمووێت: ((من کانت الآخرة همه، جعل الله غناه في قلبه و جمع له شمله، و أتته الدنیا و هي راغمة، ومن کانت الدنیا همه جعل الله فقره بین عینه، وفرق علیه شمله، ولم یأته من الدنیا إلا ماقدر له))[1]. واتە: (هەرکەس هەمم و ویست و مەبەستەکانی بۆ ڕۆژی دوایی بێت، خوای گەورە هەموو خێرێکی لەدەور کۆدەکاتەوەو دەوڵەمەندی دەخاتە دڵیەوەو دنیا بەزۆر بۆی دێ لەبەرچاوی ئەو سوك و داماوە، هەرکەسێکیش ویست و هەممی دنیابێت، خوای گەورە کارەکانی پەرش و بڵاو دەکات و هەژاریو نەداری دەخاتە چاویەوە دنیاشی بۆ نایەت تەنها ئەوە نەبێت کەخوا بۆی نووسیوە).

(شمیط بن عجلان) دەڵێت: (هەرکەسێ مردن بخاتە بەرچاوی خۆیو لەچاویدا بەرزبێت ئەوا گوێ نادات نە بە تەنگیو تەسکی دنیاو نەبەتەختیو فراوانییەکەی).

لەمەوە پوختەی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە (بەردەوامی زیاتر) بیرکردنەوە لەمردن هەرکەس بیکات ئەوا شوێنەوارو کاریگەرییەکەی دەردەکەوێت لە کردەوەو خۆئامادەکردنیدا بۆ قیامەت، هەرئەوەشە لەپێش ئێمەدا حەسەنی بەصری پوختەکەی هەڵهێنجاوەو دەڵێت: (بەندە هەتا زیاتر بیر لەمردن بکاتەوە، زیاتر کاریگەریەکەی بەسەریەوە دەبینرێت لەکردەوەکانیدا، وەبەندە هەتا زیاتر بیر لەتەمەن درێژی بکاتەوەو بەهیوای مانەوە بێت ئەوا کاری خراپتر دەبێت).

ئەمەش هۆیەکی ترە لەهۆیەکانی سستیو لاوازی لەخۆئامادەکردن بۆ قیامەت، کاتێ دەبینین هەندێ کەس تەمەنیان زۆر درێژ بووەو تێر تەمەن بوون، ئەوە لەبیردەکەن کەمردن جیاوازی ناکات لەنێوان گەنج و پیرو منداڵ و، شەیتان دەیان خەڵەتێنیو پێیان دەڵێت: (تۆش تەمەنت بەبەریەوە ماوە، تۆش وەکو ئەوانە کارو کردەوەکانت بخەرە کاتی پیریت). کەوابوو لەحیکمەتی خوایە کەکورتیو درێژی تەمەنی هەریەکێك لەئێمە نادیارو شاراوەیەو کەس نازانێ کەی کۆتایی بەتەمەنی

---

[1]- الترمذي، و صححه الألباني، ص ج ص ٦٣٨٦.

دێت و ڕوو بەڕووی مەرگ دەبێتەوە، هەر لەبەرئەوەیە دەبێت بەردەوام لەخۆ ئامادەکردندابین و کردەوەکانمان دوانەخەین.

ئیمام (ئیبنولجەوزی) دەڵێت: (ئەو کەسەی نازانێت کەی دەمرێت پێویستە بەردەوام ئامادەبێت بۆیو گەنجێتیو تەندروستیو لەشساغی لەخشتەی نەبەن، لەڕاستیدا کەمن ئەوانەی لەپیریدا دەمرن و زۆرینەی ئەوانەی دەمرن گەنجن و بەدەگمەن خەڵکی دەکەونە تەمەنی زۆرەوە، هەروەکو وتراوە:

یەکێ تێر تەمەن دەبێ، قەمومێ پێی دەخەڵەتێ
لەبیردەکەن زۆرینەی خەڵکی بەگەنجی دەمرێ

لافاوی مردن:

مردن هەر لەبۆران و لافاوێك دەچێت کاتێ وشکانی دادەپۆشێت شت لەدوای شت، کاتێ شوێنێ پڕدەکات دەچێ بۆ شوێنێکی ترو ئەویش پڕدەکات هەتا هەمووی دادەپۆشێت، ژیرو تێگەیشتوو ئەو کەسەیە لەوەهمی کوڕەکەی حەزرەتی (نوح– سەلامی خوای لێبێ)دا نەژیاو، وەکو ئەو بیرنەکاتەوە، ئەو وا گومانی برد کەدەتوانێ لەلافاوەکە ڕزگاری ببێ بەهۆی لوتکەیەکەوەو، ویستی پەنای بۆ بەرێت، مردن بەو جۆرەیە هەرکەسێ خۆی بۆ ئامادەنەکات ڕای دەماڵێت و نوقمی دەکات لەپێش (بیرکردنەوەو خۆ ئامادەکردن).

وەکو (ئیبنولجەوزی) دەڵێت: (لافاوی مردن هات، دەی کەواتە سواری کەشتی تەقواو پارێزکاری بن)[1].

ئەو کەشتیەش کەشتی جوانی گەشت و حەسانەوە نییە، بەڵکو بریتییە لەکەشتی ڕزگاربوون لەو لافاوەی زەوی دادەپۆشێت، ئەو لافاوەیە خواناسی زاهید (سەعید کوڕی السائب) لێی دەترسا، لەتەرجەمەکەیدا هاتووە:

(فرمێسکی ئەو وشك نەدەبوو، بەردەوام فرمێسکی دەهات، لەنوێژدا دەگریا، لەکاتی گەڕان و ڕۆیشتندا دەگریا، کەدادەنیشت و قورئانی دەخوێند دەگریا، کاتێ

١– اللطف في الوعظ ٢١.

لەڕێگادا پێی دەگەیشتی دەگریا، لەگەڵ ئەوەشدا لێیان دەپرسی چیە چۆن وات بەسەر هاتووە؟ دەیوت: چاوەڕوانی مردنێك وای لێکردووم کە لەکاتێکی نادیاردا دێت)[1].

ئەمەش ئەو مانایە ناگەیەنێ وا لە خۆمان بکەین لەڕەحمەتی خوا نائومێدبین و بێهیوابین لە فراوانی لێخۆشبوونی، بەڵکو خوا زۆر لەوە بەڕەحم و بەبەزەیی ترە لەدایکێك بۆ منداڵەکەی کاتێك لێی ون دەبێت، بەڵام نابێ وایش بین پاڵی لێ بدەینەوەو واز لەکارو کردەوەی چاك بهێنین تامردن پێماندەگات بەبێ خۆ ئامادەکردن.

١- صفة الصفوة ٢/ ٢٨٣.

مێرگی (٣٠)
کۆسپەکانی تەوبەو پەشیمانی

نایانەوێ بچنە بەهەشتەوە:

(ئـەبی هـورەیرە- ڕەزای خـوای لێبـێ) بۆمـان دەگێڕێتـەوە: پێغەمبـەرﷺ فەرموویەتی: ((كل أُمَّتي يدخلون الجنة إلا مَن أبى، قالوا: يارسول الله ومَن يأبى؟ قال: مَن أطاعني دخل الجنة، ومن عصاني فقد أبى))[1]. واتـە: (گەلی ئیسلامی مـن هەموو دەچـنە بەهەشـت مەگـەر ئەوانـەی کـە نایانـەوێو مـل نـادەن، عـەرزیانکرد: قوربان! ئەوانە کامانەن کە مل نادەن؟ فەرمووی: هەرکەسـێ بـەگوێی مـن بکـات و فەرمانی من جێ بەجێ بکات، لەبارەی کارو بـاری جۆراوجـۆری ئاییـنـەوە، دەچـێتە بەهەشت، وە هەرکەسێ لەمن یاخی بێو فەرمانی ئایینی ئیسلامی پـیرۆز جێبـەجێ نەکات، ئەو واتای ئەوەیە مل بەئیسلام نادات لەبەرئەوە ناچێتە بەهەشت).

ئەو فەرموودەیە مژدەیەکە بۆ هـەموو موسـڵمانان کەدەچـنە بەهەشـتەوە جگـە لـەو چـینەی نایانـەوێت بچـنە نـاوی نەویستنەکەشـیان ئـەوەنی یـە کـە زوهـدی تێدادەکـەن بـەڵکو نـەزان و نـەفامن بـەو ڕێگایـەی کەدەیانگەیەنێتـە بەهەشـت ، تەمبەڵی و خاوەخاو دەکەن لە چوونەناوی بەهۆی دنیا ویستیو پەسەندکردنی ئـەم دنیا لەناوچووە بەسەر ئەو نازو نیعمەتە نەمرانەی بەهەشتدا، چوونە بەهەشت وەکو پێغەمبـەرﷺ فەرموویـەتی جێبـەجێکردنی فەرمانەکانیـەتی و، یـاخی بـوون و دەرچوونیش لەفەرمانەکانی مانای ڕەتکردنەوەو ملنەدانە بەچوونە بەهەشت، بۆئـەو ڕەتکردنـەوەو ملنەدانەشـیان چـەند هۆیـەك هەیـە کەبوونەتـە کۆسـپ و دەروونـی ئەوانـەی کـۆت کـردووە لـە تەوبـەو پەشـیمانییەکی ڕاسـتەقینە کـەهۆی چـوونە

١- أخرجه البخاري، الفتح ٧٢٨٠.

بەهەشتیانە ئەو هۆیانەی وایان لێدەکات ملنەدەن و نەیانەوێت بچنەبەهەشتەوە لەگەڵ ئەوەی دەشزانن چ نازو نیعمەتێك لەو بەهەشتەدا هەیە:

١- تێکشکاندنی بتەکان:

هەواو هەوەس و ئارەزووەکان بوونە بت لەدەروونیاندا لەجیاتی خوا دەیان پەرستن بۆئەوەیش خوای پەروەردگار دەفەرمووێت: ﴿ أَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَـٰهَهُۥ هَوَىٰهُ ﴾[١]. واتە: (ئایا نابینن ئەو کەسەی کەئارەزووی خۆی کردۆتە خوای خۆی (شوێن نەفسی بەدکرداری کەوتووە). ریبا– سوو– بتێکە، زینا بتە، فێڵ و تەڵەکەو غەش بتن، خۆڕازاندنەوەو خۆ دەرخستن بتن، خواردنی ماڵ و سامان بەناڕەوا بتە، هەرشتێ نەفس ئارەزووی دەکات و دەبێتە هۆی خەشم و تووڕەیی خوا ئەو بتەو لەجیاتی خوا دەپەرسترێن. هەتا ئەو بتانە تێك نەشکێنن ناتوانن تەوبە و پەشیمانییەکی پاك و پوختە بکەن، تەوبە لەگەڵ مان و هەبوونی ئەو بتانە لەقولایی دەروونەکاندا تەوبەیەکی خۆ خەڵەتێن و فێڵاوییە چونکە نەفس فەرمان بەخراپە دەکات ئەگەر بتێك لەو بتانە بمێنێ‌و خاوەنەکەی لای نەباو تێکی نەشکێنێ ئەوا بەناخی دەروندا دەچێ‌و لەخشتەی دەبات و، ئەو پەرستشەی پێشتر هەیبووە بۆی دەڕازێنێتەوەو جوانی دەکات، هەرچەندە یاخی بوو ملی نەدا ئەواکەوتن بەدوای کەوتندا دەگەڕێتەوە تادەگاتەوە ئەو جێگەیەی لێوەی دەست پێکردووە واتە حاڵی پێش تەوبەکەی، ئنجا ئەو تەوبەیەی کردووشیەتی دەڕووخێت کەهەموو بتەکانی بەهۆیەوە نەشکاندووە، کەواتە گومانی تێدانییە هەرکەسێ دەیەوێت تەوبەیەکی ڕاستەقینە بکات دەبێت هەرچی پەیوەندی بەخراپەو تاوانەکانی ڕابردوویەوە هەیە تێکی بشکێنێ‌و لەناوی ببات، گەڕانەوەی زۆر لە تۆبەکارانمان بیستووەو بۆمان باسکراوە یابینیومانە گەڕاونەتەوە سەر گومڕایی بەهۆی هێشتنەوەی هەندێ لەو شتانەی پەیوەندیان بەیاخی بوونەکەیانەوە هەبووەو سەرپێچیان لەفەرمانی خوا کردووە چونکە ئەو شتانەی لەناو نەبردوون و ئەو بتانەی تێکنەشکاندوون لەئامێری

١– الفرقان:٤٣

بەزم و ڕەزم و وێنەی ڕووت و ماڵی حەرام و هاوڕێیەتی ژنان و شوشەی شەراب و هۆشبەرو سەرخۆشکارو لەش گرانیو زۆری تر لەهۆیەکانی سەرپێچیو یاخی بوون، بەڵام زۆریش هەن لە تەوبەکاران کەهەر لەسەرەتای تەوبەکەیاندا هەموو ئەوەی پەیوەندیان هەیە بەتووڕەکردنی خواوە تێکیان شکاندووەو نەیان هێشتووە.

گۆرانی بێژ ئامێری بەزم و گۆرانییەکەی شکاندووەو وێنەکێش لەوحەکانی شکاندوون و دڕاندوون و وێرانی کردوون، هەرزەکار هەموو گۆرڤارو وێنە بێئابڕوویی‌یەکانی سووتاندوون، عەرەق خۆر شوشەی شەرابەکانی شکاندوون و هۆشبەرەکانی سووتاندوون، سووخۆر ئەو ماڵەی بەڕیبا وەریگرتووە دەی کشێنێتەوەو دابەشی دەکات بەسەر هەژاراندا، خۆدەرخەرو خۆڕازێنەر هەموو ئەو جل و بەرگە نالەبارانە دەسووتێنێ وێنەیەکی وەك حەزرەتی ئیبراهیم-سەلامی خوای لێبێ- دووبارە دەکەنەوە کاتێ بتەکانی هەموو تێك شکاندو، وەك حەزرەتی محمدﷺ کاتێ بتەکانی شکاندن بۆ چاندنی یەکتاپەرستی لەسەر زەمینی ئیسلامی نوێ.

٢- جێگەو زەمینەی سەرپێچیو بێ فەرمانی:

لەکۆسپە سەرەکیەکانی سەر ڕێی تەوبەیەکی ڕاستەقینە نەگۆڕینی زەمینەی سەرپێچیو بێفەرمانییەکان و ژینگەی یاخیبوونە، ئەو کەسەی دەیەوێت ڕزگاری بێ لەو شوێنەی تیایدا گیرۆدە بووە نیشتەجێ نابێو دانانیشێ، ڕەنگە میکرۆبی نەخۆشیەکەی دیسان توشی ببێتەوە یان دەرگاکەی لەسەر داناخات و لەهەمووانی دابڕێت و دەروونی وردە وردە توشی لەناو چوون بکات، ئەوەتا لە فەرموودەیەکی پێغەمبەرداﷺ هاتووە: کەسێك(١٠٠)کەسی کوشتووە دێتەلای زانایەکی پیاوچاك تاتەوبەیەکی ڕاستەقینە لەسەر دەستی بکات، زاناکەش پێی دەڵێت: (إنطلق إلى أرض كذا و كذا، فإن بها أناساً يعبدون الله فأعبد الله معهم. ولاترجع إلى أرضك فإنها أرض سوء)[1]. (بڕۆ بۆ خاکی ئەویو ئەوێ، لەوێدا کەسانێك هەن خەریکی پەرستنی

١- جزء من حديث أخرجه مسلم (٤٧٦٦).

خوای باڵادەستن، تۆش برۆ لەگەڵیان خوای باڵادەست بپەرستە و، مەگەڕێرەوە بۆ خاکی خۆت، چونکە خاکێکی خراپە). ئەوکەسەی زینادەکات چۆن تەوبەکەی چاك و ڕاستە تا ئەو شوێنە بەجیَ نەهێڵێت کەکاری سەمای تێدا دەکرێت، ئەوەی هاوەڵێتی ژنان دەکات چۆن تەوبەکەی ڕاست و تەواوە تائەو جێگایە بەجێنەهێڵێت کەژنان تیایدا کۆدەبنەوە یائەوکەسەی شەراب خۆرە تائەو شوێنە بەجیَ نەهێڵێت کەشەرابی لێیەو تیایدا دەخورێتەوە، چۆن تەوبەکەی تەواوو پاکە، هەروەها هەموو ئەوانەی دەیانەوێت تەوبەیەکی چاك وپاك و ڕاستەقینە بکەن دەبێ ئەو جێگەو سەر زەمینە بەجیَ بهێڵن کەگوناە و سەرپێچیەکەی تێدا دەکرێت.

٣- گیرۆدەبوونی دڵ بە گوناهو تاوان:

ئیمــام (ئیبنولقـــەیم) لەکتێبەکەیـدا (مــدارج الســالکین) بـاس لەڕاسـتیو پێداویستیەکانی تەوبە دەکات و، باس لە (بەهەڵەداچوون لەتەوبـە)دا دەکات و دەڵێـت: شـێوەیەکە لـەلاوازی و بەهەڵەداچـوون لەتەوبـەدا لەوانـە: (لاوازی لـەنیازو بڕیارداو بادانەوەی دڵ بۆسەر گونـاه و تـاوان کـات لـەدوای کـات و یـادی خۆشـی و ڕابواردنەکانی دەکاتەوە، دەگونجیَ هەناسەیەك بدات و پشـوویەك بـدات، ماوەیـەك یـاخی بـیَو بجۆشـیَو بخرۆشـیَ). کـاتیَ کەسـیَ هەسـت و نەسـتی تووشـی خـاویو تەمبەڵی دەبیَ لەدەرەنجامی لاوازیەتی بۆ نزیك بوونەوە لەخوا. بەهۆی تەمبـەڵیو سسـتی لـەقورئان خوێنـدن و پابەنـد بـوون بـەویردو زیکرەکـان و لەدەسـتدان و هەڵپڕوکانـدنی نوێـژەکان و شـەونوێژو ڕۆژووسـوننەتەکان و خێـرو بەخشـین و لێپرسینەوەی نەفس و زۆری تر لەو کردەوانەی لەخوای گەورەی نزیـك دەخەنـەوە، ئەمـەش وای لێـدەکات تووشـی ڕاڕایـی و دوودڵـیو مەترسـیەکان دەبـیَ بـەهۆی شـەیتان و سـەربازەکانیەوە.ئەگـەر هـاتوو بەرامبـەر ئـەو مەترسـیانە خـۆی بەدەستەوەدا، بێئەوەی وازیان لێبهێنیَو دایان بمرکێنێتەوە ئـەوا لـەجیاتی ئـەوەی بەهۆی بەئاگاهاتنەوەو بێداربوونەوە بگەڕێتەوە سـەر ڕاستەشـەقام، ڕەنگـە بـەهۆی بەجێگەیانـدنی ئـەو گومـان و مەترسـیانە بیگێڕنـەوە سـەر گـومڕایی و یـاخیبوون، ئەوەی یارمەتی دەدات بۆ ڕزگاربوونی لەو مەترسیانەو لابردنی گومـان و دڵـەڕاوکێی

هەستکردنیەتی بەچاودێری خوایی‌و داوای لێخۆشبوون و خۆدانە پەنای خوا لەشەیتانی نەفرین لێکراوو لەڕەحمەت دەرکراو.

٤- بێ ئاگایی:

(ئەبی هورەیرە)دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: ((لایزني الزاني حین یزني وهو مؤمن، ولا یسرق السارق حین یسرق وهو مؤمن و لایشرب الخمر حین یشربها وهو مؤمن))[1]. واتە: (زیناکەر لەکاتێکدا زینادەکات ئیمانی نیە، دزیش لەکاتی دزی کردنەکەیدا ئیمانی نییە، ئارەق خۆریش لەکاتی ئارەق خواردنەوەکەیدا ئیمانی نییە). ئەو لە چاودێری خوایی بێئاگادەبێت لەکاتی ئەنجامدانی تاوانەکەیدا کاتێ ئەو چاودێری‌یە لای موسڵمان بزردەبێت ئەوا کارو کردەوەی نامێنی‌ و سستی‌و لاوازی ڕووی تێ دەکات و وای لێدەکات لەئەنجامدانی ئەو کارە ناڕەوایانە بێزارنابی‌و لەتەوبەکردن و پەشیمان بوونەوەش لەوکارانە کەمتەرخەم و خاوە خاو دەکات و هیچ کارێکی واناکات یارمەتی بدەن بۆ تەوبەو پەشیمانی، ئیمام (ئیبنولقەیم) چەند نیشانەیەك لەتەوبەی هەڵەو فێڵاوی باسدەکات:(وشك بوونی چاوەکان، بەردەوام بوون لە بێئاگایی‌و، دوای تەوبەکەش هیچ کردەوەیەکی چاکی واناکات لەپێش هەڵە و تاوانەکەیدا نەیدەکردن)[2]. کردەوەی چاك وەکو سوتەمەنی وایە بۆ سەیارەو، بەبێ ئەو توانای ڕۆیشتن و بەردەوامی نامێنێ، بەخاوێنی ڕووکاری دەرەوەی نییە بەڕەنگی جوان و دڵڕفێنی نییە هیچی نابنە ئەو سووتەمەنییە، هەربەم جۆرەش تەوبەکار ئەگەر لەئەنجامدانی کردەوەی چاکە بێئاگابوو، ئەو بۆخۆی فەرمان بەسەر خۆیدادەدات بەوەستانێکی حەتمی‌و هیچ کارێك ناکات بۆ زیادکردنی توێشووەکەی ئەم کردەوانە بەرهەم نایەن بەبێ هەست کردن بەچاودێری خوایی لەهەموو کات و هەل و هەناسەیەکدا هەتا لەکاتی نوستن و لەخەو هەستان و دانیشتن و جوڵان و ڕۆیشتنیدا.

١- أخرجه مسلم: ١٠٠، كتاب الإيمان.

٢- تهذيب مدارج السالكين ص ١٢٥.

٥- نەگۆڕینی هاوڕێکان:

پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت: ((المرء على دين خليله فلينظر أحدكم من يخالل))[1].

واتە: (مرۆڤ لەسەر دینی هاوەڵەکەیەتی هەریەك لەئێوە بڕوانێ و بزانێ کێ دەکات بەدۆست و هاوەڵی خۆی). ئەوەش واتە: گومانی تێدانییە مرۆڤ دەکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو کەسەی هاوڕێیەتی دەکات و پەیوەندی پێوەهەیە، جا ئەو کاریگەرییە یاکاریگەریەکی باشە، یا کاریگەریەکی خراپە، ئنجا ئەگەر ئەو کەسەی دۆستایەتی دەکات مرۆڤێکی چاك بێت ئەوا شوێنەوارو کاریگەری چاکەی ئەو کەسەی پێوەدیارە خۆ ئەگەر بەپێچەوانەوەبێ ئەوا کاریگەریەکەشی پێچەوانەیە واتە: خراپ و زەرەرمەندی دەکات. ئەگەر هاوڕێ خراپ و لاسارەکانی نەگۆڕێت بەهاوڕێی چاك و گوێڕایەڵی فەرمانی خوا، ئەوا نەفسی خۆی لەبازنەی ئەو زیان و خراپەکاریانەدا قەتیس دەکات کە بەهۆی هاوڕێ خراپەکانیەوە توشی هاتووە، گاڵتە بەپابەند بوون و گەڕانەوەکەی دەکەن و یەکێکیان چێژی شەوە سوورەکانی بیردەخاتەوەو، یەکێکی تر لەبەردەمیدا قسە لەگەڵ ژنە هاوەڵەکانیدا دەکات و، لەبەردەمیدا قسەو باس لەسەر وڵاتەڕۆژئاواییەکاندا دەکەن، گوێ لەتاکە وشەیەکی ئەو ناگرن کەیادی خوای تێدابێت، هیچ شتێکیان لێ نابیستێ جگە لەتوانج و جنێو و قسەی ناشیرین، دەی تەوبەکاری لەم جۆرە تاچەندە خۆڕاگردەبێت چەند بەرگری کارو تەوژمی لاساریو گوناهکاری لە ئیبلیسەکانی مرۆڤ و جن بەرەوڕووی دەبنەوە، کەسێك نییە لەلای ئەو یادی خوابکات یاخوای بیربخاتەوە؟ لەڕاستیدا کەسانی لەو جۆرەمان زۆر بینیوە حەزیان نەکردووە هاوڕێکانیان بگۆڕن دوای ئەوەی خوای گەورە ڕێنمایی کردوون و، کار ڕاپەڕاندن و ڕۆیشتنیان لەگەڵ پیاو چاکاندا ڕەت کردۆتەوە بەهۆی ئەو گومانانەی لەسەری پەروەردەکراون لەڕێگای ئەو ڕاگەیاندنە دوژمنکاریانەی ڕوویان لەئیسلام کردووەو ئاڕاستەی موسڵمانان دەکرێت، هەڵبەتە چارەنووسیان هەرکەوتن و ڕووخان دەبێت دوای ئەوەش کەخوا بەمیهرەبانی خۆی

١- صحيح الجامع الصغير ٣٥٣٩.

هیدایەتی داون، بەڵکو ڕووخانێکی وادەڕووخێت زیاتر لەو ڕووخانەی پێشتر تێیدا بوون. وەکو پێغەمبەرﷺ لەفەرموودەیەکی دۆستایەتیو دانیشتن لەگەڵ کەسانی خراپ بەکوورەی ئاسنگەر دەچوێنێ (وکیر الحداد-یحرق بیتك أو ثوبك أو نجد منه ریحاً خبیثةً). واتە: کوورەی ئاسنگەر یاخانەو لانەت دەسوتێنێ یابەرگ و پۆشاکت دەسووتێنێ یانەوەتا بۆنێکی زۆر ناخۆشی لێدەکەی). (ئیمامی عەلی- ڕەزای خوای لێبێ) دەفەرمووێت: هاوڕێیەتی گوناهکار مەکە، بەڕاستی ئەوکردەوەکانی لەبەرچاوت جوان دەکات، بەهیواو خۆزگەوەیە تۆش وەکو ئەو بیت). (المناوی) دەڵێت: (ووریابە خۆت بپارێزە لەکۆڕو مەجلیسی خراپەکاران، بەڕاستی بێنەوەی بەخۆت بزانی لێیان زەرەرمەند دەبیت دوورەپەرێزی لەوان هەر بەدانیشتن و قسەو کردەوە لەگەڵیاندا نییە. بەڵکو دەبێ دوورە پەرێز بی لەڕوانین و سەیرکردنیشیان، چونکە تێڕوانین لەدیمەنێك، ڕەوشت و ڕەفتارێك لەناخ و دەروونندا دروستدەکات و بەجێی دەهێڵێت لەڕەفتارەکانی ئەو دیمەنەی بۆت ڕوانیوە.

٦- لەبیرچوونەوەی مردن و کۆتایی تەمەن:

بەهۆی لەبیرکردنی مردنەوە هەرکات هەوڵ دەدات پابەندی تەوبەیەکی ڕاست و درووست بێت هەست بەقورسی و گرانییەکی زۆر دەکات، هەرچەند دەیەوێت لەو تەوبەیەی بەردەوام بێت پەرۆشی ڕابردووی دەبێت و دەگەڕێتەوە سەری، لەهیواو خۆزگەکانیدا ڕۆدەچێت، ئەو تەندروستییەی خۆی پێوە بادەدات و لارو لەنجەی پێوە دەکات نەفسی والێدەکات ئاواتی زۆری هەبن و ڕۆژ لەدوای ڕۆژ لە پێناو نەفس و وەدیهێنانی ئاواتەکانیدا زیادەڕۆیی لەوکارانەدا دەکات. ئەوەش لەبەرئەوەی ئەو مردنەی لەبیرکردووە کەهیچ کەسێك بەکاتەکەی ئاگادار نییەو هەواڵی لێ نییە، زۆر لەپڕ یەخەی دەگرێت لەو بێئاگاییەدا کۆتایی بەژیانی دەهێنێت بەسەرەنجامێکی خراپ، لەکاتێکا ئەو لەڕاستیدا ئەو چرکەساتە سامناك و مەترسیدارەی لەبیرکردبوو لەژیانیداو لەبیرکردنی مردنیش لەگەورەترینی ئەو کۆسپانەیە کەدێتەسەر ڕێگای تەوبەو گەڕانەوەی ڕاستەقینە بۆ هەرکەسێك بیەوێت بیکات.

ئیمام (القرطبي) لە کتێبەکەیدا (التذکرة) چیرۆکی بانگدەرێکی هێناوە، کە کەسێك بووە بە بەهای بەندایەتیو نوری گوێڕایەڵی دەستی پێکردووە، (القرطبي) دەڵێت: (هەروەکو عادەتی خۆی ڕۆژێك بۆ بانگدان بە منارەکەدا سەرکەوت و لەژێر منارەکەدا ماڵی (نەصرانی یەك) هەبوو، بانگدەرەکە بۆماڵەکەی ڕوانیو سەرنجیدا کچی خاوەن ماڵەکەی دیت، شەیدای بوو وازی لەبانگ هێنا، دابەزییە خوارێو چوو بۆ ماڵەکەیان، کچەکە پێی وت: چیت دەوێت؟ ئەویش وتی: تۆم دەوێت، کچەکە وتی: بۆچی؟ ئەویش پێی وت: بەتۆوە ئاسوودەم هۆشم بۆت نەماوەو بەڕاستی هەموو دڵت داگیرکردووم، کچەکە وتی: گومانی تێدا نییە وەڵامت نادەمەوە، وتی: دەتخوازم، ئەویش پێی وت: تۆ موسڵمانی من نەصرانیم و باوکم نامدات بەتۆ، بانگدەرەکەش وتی: دەبم بەنەصرانی کچەکە وتی: ئەگەرتۆ ئەوەتکرد منیش بەدڵی تۆ دەکەم و شووت پێ دەکەم، بانگدەرەکە (پەنابەخوا) بوویە نەصرانی بۆئەوەی کچەکە شووی پێبکات، لەگەڵیان لەماڵەکەدامایەوە هەر لەوڕۆژەدا سەرکەوت بۆ سەربانی ماڵەکەو لەوێوە کەوتە خوارەوە مرد، لەکاتێکا نەدینەکەی ماو نەبەکچەکەش گەیشت)[1].

کۆتاساتی ژیان مەترسیدارترین وێستگەیە مرۆڤ پێش هاتنی ڕۆژی دوایی پیایدا ڕەت دەبێت، لەوساتەدا بۆی دیاریدەکرێت کەئایا ئەوکەسە لەئەهلی بەختەوەرانە یا لەئەهلی بەد بەخت و بەهیلاك چووەکانە، (چرکەساتەکانی کۆتایی) ئەوساتانەن کەڕاکشان و پاڵدانەوەی خەڵکی تەواودەکەن و لەخەوی ئارام بێ بەشیان دەکەن، زۆرنیین ئەوانەی ماڵی خۆیان لە ڕێگای خوادا خەرج کردووە، زۆرنین ئەوانەی

١- التذكرة ١ / ٥٤

لەقرچەی گەرمادا ڕۆژوویان گرتووە، لەسێ یەکی کۆتایی شەودا هەستاون و شەونوێژیان کردووە، ئەوانەی گوێبیستی فەرموودەی پێغەمبەرﷺ بوون ((إنما الأعمال بخواتيمها))[1]. واتە (بەڕاستی کاروکردەوەکان بەگوێرەی دەرەنجام و کۆتاییەکەیەتی). ئەوان بەهۆی ئەو فەرموودە تەقواو لەخواترسانیان زیاتر دەبێت.

ئەندازەی گەزێك بۆ بەهەشت :

(ئیبنومەسعود) دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ((فإنَّ الرجلَ منكم لَيعمل حتى مايكون بينه وبين الجنةِ إلا ذراع، فيسبق عليه كتابه، فيعمل بعمل أهل النار، ويعمل حتى مايكون بينه وبين النار إلا ذراع. فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل أهل الجنة))[2]. واتە: (کەسی واتان هەیە کردەوەی بەهەشتی دەکات هەتا لەنێوان ئەوو بەهەشتا ئەندازەی گەزێکی دەمێنێ، کەچی نووسراوەکە پێشی دەکەوێو کاروکردەوەی دۆزەخی دەکات و دەچێتە دۆزەخ، هەروەها کەسی واتان هەیە کاروکردەوەی دۆزەخی دەکات، هەتا بەئەندازەی گەزێکی دەمێنێ و، نووسراوەکە پێشی دەکەوێت و کاروکردەوەی بەهەشتی دەکات و دەچێتە بەهەشتەوە).

لەو کردەوانە زۆرن لەنوێژو ڕۆژوو و حەج و عەمرەو خێرو بەخشین و خەتمی قورئان و، هاوڕێیەتی پیاوچاکان و بەجێهێنانی سوننەتەکان، هەتا وای لێ دێت بەپەنجە ئاماژەی بۆ دەکەن و پێی دەگوترێ لەپیاوچاکانە، هەتا خوای گەورە کۆتایی بەئەنجامێکی خراپ دەهێنێو بێبەشی دەکات لەو بەهەشتەی کەتەنها باڵێکی مابوو بیگاتێو لەدوادوایی تەمەنیدایە، کەلەوانەیە ساڵی کۆتایی تەمەنی بێت، یا دوا مانگی، یا دوا هەفتە، یا ڕەنگە دوارۆژی تەمەنی بێت، ئەوکەسە یەکسەر دەگۆڕێ بۆ کەسێکی ترو ئەو ڕووناکییە دەگۆڕێت بۆ تاریکیو، چاکییەکەی بۆ خراپەکاریو یاخیبوون، ئەو پاکێتییەی دەبێتە پیسیو، لەسەر خۆییو نەرم و نیانیەکەی دەگۆڕێ بۆ ڕقەبەرایەتیو دوورکەوتنەوەو پاکیزەییەکەی

١- البخاري، الفتح ٦٤٩٣.

٢- اللؤلؤ والمرجان ١٦٩٥.

بۆ داوێن پیسی‌و خووی ناشیرین، ئەو هـەموو خۆشەویستی‌یەی بـۆ ڕق لێبوونـەوەو کۆتایی تەمەنی بەم جۆرەی لێدێت، ئەو کردەوەباشانەی پێشتر ئـەنجامی دابـوون دەبنە تەپ و تۆزو بەهەوادا پەرش و بڵاو دەبن. هەتا پێغەمبەرﷺ لەباسی ئەوانـەی سـەردەمێکی درێـژ کردەوەکانیـان لـەکردەوەی بەهەشـتیانە، پاشـان تەمـەنیان بەسەرئەنجامێکی خراپ کۆتایی دێت، ((إنَّ الرجلَ ليعمل الـزمن الطويـل بعمـل أهـل الجنة، ثم يختم له عمله بعمل أهل النار، وإن الرجل ليعمل الـزمن الطويـل بعمـل أهـل النار، ثم يختم له عملـه بعمـل أهـل الجنـة))[1]. واتـە: (پیـاوی واهەیـە ماوەیـەکی زۆر کاروکردەوەی بەهەشتی دەکات پاشان کۆتایی کردەوەکـەی بـەکردەوەی دۆزەخـی دێت، پیـاوی وایـش هەیـە ماوەیـەکی زۆر کـاروکردەوەی دۆزەخـی دەکـات، پاشـان کۆتایی‌و کۆتایی کردەوەکەی بەکردەوەی بەهەشتی دێت).

هۆی خراپ بوونی کۆتایی کردەوەکان :

(سـەهلی کـوڕی سـەعد الساعدی) دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەری خـواﷺ کـاتێ دەیڕوانی بۆ پیاوێك کەلەمەدینەدا دەجەنگی لەگەڵ هاوەڵگـەران و شـەریك بـۆ خـوا بڕیاردەران و لێی دەکوشـتن، لـەناو موسـڵمانەکاندا ناوبـانگی پەیـدا کردبـوو، بـەڵام پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: کـێ حـەزدەکات بڕوانێتـە پیاوێـك کەئـەهلی دۆزەخ بێـت، باسەیری ئەو پیاوە بکـات، پیاوەکـەش لەکوشـتار بـەردەوام بـوو هـەتا برینـدارکرا، پەلەی بۆ مردن کردو نووکی شیرەکەی بەسنگی خۆیداکردو خۆی هەڵدا سەری هەتا لەنێوان هەردووشانی هاتەدەرو بەم جـۆرە خـۆی کوشـت، پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: ((إنّ العبدّ ليعملُ– فيما يرى الناس– عمل أهل الجنة، وإنه لمن أهل النـار، ويعمـل– فيما يرى الناس– عمل أهل النار وهو من أهـل الجنـة، وإنمـا الأعمـال بخواتيمهـا))[2]. واتـە: (بەنـدەکار و کـردەوە دەکـات–خـەڵکی وادەبیـنن– کردەوەکـانی لەئـەهلی بەهەشـتیانە، بـەڵام دەبێتەیـەکێك لەئـەهلی ئـاگری دۆزەخ، یـان کـاروکردەوەی

١– مسلم / ٢٦٥١

٢– البخاري، الفتح: ٦٤ ٩٢.

وادەكات-خەڵكی وادەبینن- كردەوەكانی لەئەهلی ئاگرو دۆزەخیانە، لەكاتێكا ئەو كەسێك دەبێت لەئەهلی بەهەشت، كاروكردەوە بەسەر ئەنجام و كۆتاییانە). ئیمام (ئیبنوڕەجەبی حەنبەلی) لەلێكدانەوەی ئەم فەرموودەیەو ڕوونكردنەوەی ئەوەی كەدەبێتە هۆی كۆتایی خراپی كردەوەكان دەڵێت: (... ئەمە ئەوە دەگەیەنێت كەنیەتی شاراوەی كاروبارو كردارەكان لەوە جیایەو ئەو سەرەنجام خراپی‌یە بەهۆی ئەو فێڵ و پیلانە شاراوەی بەندەوەیە كەبۆ خەڵكی دەرناكەوێت، ئەنجا لەڕووی ئەم كارە خراپەوەو بەم جۆرە ئەو خووە خراپە شاراوەیەی هەیبووە ئەو سەرەنجامە خراپەی بۆ مسۆگەر دەكات لەكاتی مردنیدا)[1]. (ئیبنوڕەجەبی حەنبەلی و ئیمام ئیبنولقەیم) لەسەر هەمان هۆی كە باسی كردووە هاوڕان كاتێ دەڵێت: (ئەگەر كردەوەكان بەسەر ئەنجام و كۆتایی‌یەكەیان بن ئەوكەسە ئارام ناگرێت لەسەر ئەو كارەی دەیكات تا تەواو بكرێت- بەڵكو بەلایەكی شاراوەی تێداهەیە و، خاڵێكەلەكۆتایی تەمەنی‌دا بەهۆیەوە شكست دێنێ‌و ئەو بەلاو كارەساتەی لەناخی دابوو لەو كاتە پێویستەدا ناپاكی لەگەڵدا دەكەن و دەیگێڕنەوەسەر ئەو ئەرك و نیەتەی كاری پێكردووە ئەگەر لەوێدا ئەودەردو فێڵە نەبێت خوای گەورە باوەڕەكەی وەرناگێڕێت)[2]. ئەو دەردەشاراوەیەی دەبێتە هۆی كوشتنی لەكۆتا كاتەكانی تەمەنداو لەجێبەجێ‌كردنی زۆرینەی پەرستشەكانی تەمبەڵی دەكات، وای لێدەكات حەزدەكات بۆ ژنان بڕوانێ‌و چاوی نەپارێزێ‌و گاڵتەو سووكایەتی بەكەسانی تردەكات و ڕقی لەپیاوچاكان و بانگخوازان و چاكەكاران دەبێتەوەو یاهەر شتێكی تر لەو بابەتانە، كە لێیان بەئاگانییەوە بەبچوكیان دەزانێت. بەڵام ڕۆژ لەدوای ڕۆژ گەشەدەكەن و گەورە دەبن و دەگۆڕێن بۆ دەردو بەلایەك هێرشی بۆ دەهێنن و شەڕی دەكەن و دەیخەنەگیانەلاو دەیكوژن لەبەر دەرگاكانی ژیانی بەرزەخدا.

١- جامع العلوم و الحكم، ص ٥٠.

٢- الفوائد ٢١٣، النفائس.

مێرگی (٣٢)

چەند دیمەنێك لەكۆتا ئەنجامی ترسێنەر

ئەوانەی لە فەوتان و بەهیلاك چوون ئەمینن:

لەڕاستیدا دڵێك كەترسی خوای تێدا نەبێت، گومانی تێدانییە ئەو دڵە تووشی سەرەنجامێكی خراپ دەبێ، لەبەرئەوەی بەڕاستی ترس بەردەوام پاڵ بەخاوەنەكەیەوە دەنێت تابگەڕێتەوەو هەمیشە پاك بێ لەهەموو ئەو خەوش و كەم و كوڕیانەی لەكاتی بێئاگاییدا دەكەوێتە ناوی و، ترس پاڵنەریەتی بۆ ئەنجامدانی كرداری چاك، بەڵام لەو ناوەدا ئەو دڵنیاییو ئەمین بوونەی وای لێدەكات بەكارەكانی لەخۆبایی بێ و بێئاگابێ هەتا تەمبەڵیو خاوە خاوو ئەمڕۆو سبەی كردن بەسەریدا زاڵدەبێت و، وەرع و تەقوای كەم دەبێتەوەو بەهیوای لێخۆشبوون و لێبووردنی خوایی دەبێت، (حاتەمی ئەصەم) لەوباسەدا دەڵێت: (هەركەسێك دڵی لەچوار مەترسی خاڵی بوو و بیری لێنەدەكردنەوە، ئەو كەسە غافڵ و بێئاگایەو لەهیلاكی دۆزەخ ڕزگار نابێ:

یەكەم مەترسی: ڕۆژی دوایی كاتێ دەڵێت: ئەوانەلەبەهەشتن ئەو هیچ گوێی پێ نەداو لێی بێئاگاو بێباكە، وەئەوانە لەئاگری دۆزەخدان دیسان هەرگوێی پێنەداو بێباكەو، لەكاتێكدا ناش زانێت بۆخۆی لەكام دەستەیان دەبێت.

دووەم مەترسی: لەكاتێكا لەناو سێ تاریكیدا درووست بووە فریشتەیەك بانگی كردووە بەبەد بەخت یان بەختەوەر، ئەونازانێت لەبەد بەختەكانە یان بەختەوەرەكان.

سێیەم مەترسی: بیركردنەوەی لەمەترسی ئاگاداركردنەوەی كەنازانێ مژدەی دەدرێتێ بەوەی كەخودا لێی ڕازیە یالێی تووڕەیە.

چوارەم مەترسی: ئەو ڕۆژەی تیایدا بڵاو دەبنەوەو پەراگەندە دەبن، ئەو نازانێ بەکامەڕێگەدا دەبرێت و دەڕوات.

ترسی پیاوچاکان:

بەڵام پیاو چاکان ئەمین و دڵنیا نین وەکو ئەو جۆرەکەسانەی باسمانکردن، بەڵکو ترسیان لەخوا دڵی بڕیون و چاوی لەگریاندا نوقم کردوون ئەوان بەڕاستی لەسەرەنجام خراپی دەترسن، (سەفیان) بەردەوام دوودڵ و نائاسوودەبوو زۆر بیری دەکردەوە لەڕابردوویو داهاتووی کۆتایی تەمەنی دەگریاو دەیوت: دەترسم لەسەرەمەرگدا ئیمانەکەم لەدەست بدەم)[1].

(مالیکی کوڕی دینار) شەوانە هەڵدەستاو بەدرێژایی شەو ڕیشی خۆی دەگرت و دەیوت: پەروەردگارادانیشتووی بەهەشتم ناسیو دانیشتووی ئاگری دۆزەخیش، مالیك دەبێ هەواری تۆ لەکام لەم دووشوێنانەبێت)[2].

هێزی شەیتان لەسەر مرۆڤ:

بەهۆی توندی ئەو هەموو ترسەی پیاوچاکان لەسەرەنجامی خراپ، شەیتان هێزێکی زۆریان دەخاتە سەر لەچرکەساتەکانی تەمەنیاندا بۆلادانیان لەدینەکەیان و تینیان بۆدێنێ، بەڵام خوای گەورە خۆڕاگریان دەکات بە وتەی دامەزراوو جێگیرو شەیتان هیچ توانایەکی نابێ لەسەریان.

وەکو لەوتەیەکی (عەبدوڵلاِی کوڕی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل)دا هاتووە دەڵێت: (لەلای باوکم بووم لەکاتی وەفاتیدا دەستی خستەناو ڕیشی و توند گرتی و تاماوەیەك لەهۆش خۆی چوو، پاشان هۆشی هاتەوەو هەنسکیداو لەبەرخۆیەوە دەیوت:

نا ئەوە ناکەم ئەوە دوورە لەمن، نائەوەناکەم ئەوەدوورەلەمن، چەندجار ئەوەی دووبارەکردەوە پێم وت: بابەگیان چیت لێ دیارە، وتی: شەیتان لەتەنیشتم وەستاوە پەنجەکانی دەگەزێ و دەڵێ:

١- جامع العلوم و الحكم، ص ٥٠.

٢- جامع العلوم و الحكم، ص ٥٠.

ئەی ئەحمەد لەو ئایینەلادە، لەو ڕێبازە لادە، منیش دەڵێم: نا، ئەوە دوورە هەرگیز ئەوەناکەم ئەوەلەمن دوورە هەتا دەمرم)[1].

(ئەبوجەعفەر ئەحمەد قورطبی) دەگێڕێتەوەدەڵێت: (لەکاتی وەفاتیدامنیش لەلای بووم پێم دەگووت بڵێ: (لا إله إلا الله، ئەویش دەیوت: نا، نا، کاتێ هۆشی هاتەوە، ئەوەم بۆ گێڕایەوەو لێم پرسی: ئەویش وتی: دووشەیتان هاتنەلام بۆلای ڕاست و بۆلای چەپم، یەکێکیان دەیوت بە(جولەکەیی) بمرە بەڕاستی چاکترین دینە، ئەوی تریان دەیوت: بە(نەصرانی) بمرە چاکترینی دینە، منیش پێم دەگوتن: نەخێر، نەخێر، ئەوەچی‌یە بەمنی دەڵێن؟)[2].

کۆتا و سەرەنجامە دڵتەزێنەکان:

بیستن و بنینی هەواڵی ئەو سەرەنجام و کۆتایی‌یە خراپ و نالەبارانە والە پیاوچاکان دەکات کەئەوەندەی تر بترسن و زیاتر خۆیان بۆ قیامەت ئامادەبکەن. لەو هەواڵانەی دەگێڕدرێنەوە ئەوەتا (ئیبو ڕەجەب) دەڵێت: (عەبدولعەزیزی کوڕی ئەبی ڕەواد) گێڕایەوەو وتی: لای پیاوێك ئامادەبووم لەسەرەمەرگدا بوو دەمویست شایەتومانی پێ بهێنم وتم بڵێ: لاإله إلا الله، بەلام لەوکۆتاییەدا شتێکی وت کە بەهۆیەوە بێباوەڕ دەبوو بەم جۆرە لەسەر ئەو حاڵە مرد، وتی: پرسیارم لەبارەوەکرد بۆم دەرکەوت کەئەو گیرۆدەی عارەق خواردنەوە بووە، ئنجا (عەبدولعەزیز) وتی: خۆتان لەگوناه و تاوان بپارێزن بەڕاستی هەرئەو دەتانخاتە ئەو مەترسی‌یەوەو گیرۆدەتان دەکات)[3].

(قورطبي) لە(التذكرة)دا دەگێڕێتەوەو دەڵێت:

(ڕەبیعی سبرة کوڕی معبد الجهنی) کە عابیدێکی خواناس بووە لە بەصرە وتی: (کەسانێکم دەناسی لەشام، بەپیاوێکیان وت: ئەی فلان بڵێ: (لاإله إلا الله) ئەویش وتی: دەیخۆمەوەو پاراودەبم، دیسان جارێك لەئەهواز بەپیاوێکیان وت: بڵێ: (لاإله إلا الله) ئەویش دەیوت: دە، یازدە، دوازدە، دیاربوو کاری ئەو پیاوە نووسین و

١- التذكرة، ص ٥٠.

٢- التذكرة، ص ٥٠.

٣- جامع العلوم والحكم، ص ٥٠.

ژمارەو کێشانەو پێوانـە بـوو، ئەوەنـدە پێـوەی خـەریك بـوو بـەم جـۆرە کارەکـەی بەسەریدا زاڵ ببوو)[1].

ئیمام (ئیبنولقـەیم) لەکتێبەکەیـدا (الجـواب الکـافي) لـەو چـیرۆکانەمان بـۆ بـاس دەکات کەلەسەرەمەرگدا چیان وتووە، دەڵێت: کەسی واهەبووە پێی دەگوترا بڵـێ: (لاإله إلا الله) ئەویش دەیوت: ئاه، ئـاه، نـاتوانم بیڵـێم، بەیـەکێکی تریـان وت: بڵـێ: (لاإله إلا الله) وتی: ناشیرینە، شلە، بەسەرتدا زاڵە، پاشان تەواو بوو مرد، بەیەکێکی تریان وت: بڵێ: (لاإله إلا الله) دەستی کرد بە گۆرانی وتن و دەیوت: تەتەن، تەتەن، هەتا تەواو بوو، دیسان بەیەکێکی تریان وت: بڵێ: (لاإلـه إلا الله) لەوەڵامـدا دەیـوت: ئەوەی ئێوە دەیڵێن سوودی نییە بۆمن، تازە وازناهێنم لەیاخی بوون تاتەواو بووەو مردووە نەیتوانیوە شایەتومان بهێنێ، داوایان لەیـەکێکی ترکـردووە بڵـێ: (لاإلـه إلا الله) وتویەتی: پێویستم بەوە نییە نازانم نوێژێك بۆ خوا بکەم، بەم جـۆرە هـەر نـەی توانیوە شایەتمانەکە بهێنێ، بەیـەکی تریـان وتـووە: بڵـێ: (لاإلـه إلا الله) وتویـەتی: هەرچەند دەمەوێ بیڵێم ناتوانم و زمانم دەگیرێت)[2].

دامەزراوی‌و خۆڕاگری لەخوا داوا دەکەین:

ئەم جۆرەباس و خەبەرانە داوامان لێ دەکەن هەر ئەوە بڵێینەوە کە چـاکترینی کەس—پێغەمبەری خوا ﷺ مژدەی بەبەهەشت پێ داوە کـە دەفـەرمووێت: ((یامقلـب القلوب ثبـت قلـبي علـى دینـك))[3]. واتـە: (ئـەی هەڵسوڕێنەری دڵـەکان دڵـم لەسـەر ئایینەکەت دامەزراوبکە). هەرکەسێك دامەزراوی بوێت گومانی تێدانییە هۆیەکانیشی دەڕەخسێنێ‌و هەوڵی بۆ دەدات. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾[4].

١- التذكرة، ١/٥١.

٢- الجواب الكافي: ص ١٠٥ – ١٠٦.

٣- الترمذي و صححه الألباني.

٤- الرعد: ١١.

مێرگی(٣٣)

تەوێڵی سوژدەبەر

مامۆستا (عبدول حەلیم خەفاجە) بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێت:

(ئەڵمانیەك موسوڵمانێکی بینی سوژدەی دەبرد، بەڕادەیەکی زۆر لەم جوڵەیەی سەری سوڕما! تاوای لێکرد لێی ڕاماو چاوەڕوانی کرد هەتا ئەو موسوڵمانە نوێژەکەی تەواوکرد، ئینجا بەرەولای چوو، دەربارەی ئەم جوڵانەوە پرسیاری لێکرد، بەتایبەتی لە- سوژدەکان- موسوڵمانەکەش زۆرجوان باسی نوێژو حیکمەت و کاریگەریەکانی بەوردیو تەواوی بۆ ڕوون کردەوە، ئەویش زۆر بەتاسەو سەرسوڕمانیەکی تێکەڵ بەخۆشیو پەرۆشی گوێی بۆ گرتبوو، هەروەکو ئەوەی بەسەرخۆی هاتووە گەیشتۆتە ئەو شتەی چەند ساڵە بەدوایدا دەگەڕێت، ئینجا هۆکاری ئەو هەموو سەرسوڕمانەی خۆی بۆ موسوڵمانەکە باسکرد: کە ئەو بەدەست نەخۆشیەکی دەروونیەوە دەناڵێنیو بەردەوام دڵتەنگ بووە، کاتێك ناوچەوانی خۆی بەزەویەوە دەلکاند هەستی بەئاسودەییو پشودان دەکرد، لەبەرئەوە هەر کە دڵتەنگی زۆری بۆهێناوە تەوێڵی خستۆتە سەرزەویو توند پێوەی لکاندووە تاهەست بە حەسانەوەو ئاسودەیی بکات و پشوویەك بدات، بەم شێوەیە هەتا ئەوکاتەی ئەو موسوڵمانە دەبینێت نوێژدەکات و ناوچەوانی بەزەوییەوە دەلکێنێ، لەوێدا نهێنی ئەو حەسانەوەو ئاسوودەییەی خۆی بۆ دەرکەوت کە هەستی پێدەکرد).

دوای ئەوە موسوڵمانەکە لەگەڵ خۆیدا بردی بۆ مەڵبەندێکی ئیسلامی لەشاری (میونخ)، لێپرسراوانی ئەوێ باسی ئیسلامیان بۆکردو جوان بۆیان لێکدایەوەو ڕونیان کردەوە، بەهۆی کاریگەری ئەوسەردانە بڕواهێنانی بەتاك و تەنیایی خوا ڕاگەیاندو موسوڵمان بوو، بەڵێ ئەو (سوژدە) بوو بەهۆی موسوڵمان بوونی ئەو پیاوە.

کەواتە سوژدە چیە؟ کاریگەری یەکانی چین؟ کامەیە ئاکارو سیفەتەکانی سوژدەبەران؟ شێوازو ڕێڕەوی ئەو سوژدەیە چۆنە کە مرۆڤ لە قوڕی زەوی دادەماڵێت و پەیوەستی دەکات بەئاسمانەوە لەپلەوپایە بەرزەکان و ڕاستی‌یەکانی دوارۆژ نزیکی دەکاتەوە؟

واتای سوژدە:

ئیمام(طبری) لە (ئیبنو عەباس)ەوە دەگێڕێتەوە لەسەر ئەو ئایەتەی خوای پەروەردگار کە دەفەرموێت: ﴿وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا﴾[1] دەڵێت: فەرمانیان پێدراوە بەکڕنوش و پێزانینەوە بچنە ژوورەوە، طەبەری دەڵێت:

ئەصڵی سوژدە چەمینەوەو نوشتانەوەیە بۆ ئەو کەسەی (سوژدە)ی بۆ دەبرێت بەمەبەستی بەگەورە زانینی، هەموو چەمینەوەیەك بۆ هەرشتێك بەمەبەستی بەگەورە زانین (سوژدە)بردنە بۆی، ئینجا دەڵێت:

ئەوە لێکدانەوەی (ئیبنو عەباس)ە بۆ ئەو فەرمودەیەی خوای گەورە (سجدا- چەمینەوە)یە، چونکە چەمینەوە کووڕبوونەوەیە، سوژدەبەریش زۆر زیاتر لەکوڕبونەوە دەچەمێتەوە[2].

لەڕاڤەکردنی ئەو فەرمودەیەی خوای گەورە﴿ فَمَا لَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ٢٠ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقُرۡءَانُ لَا يَسۡجُدُونَ ﴾[3]دا (شیخ محمد صواف)دەڵێت: سوژدە خواستێکە ئەوپەڕی پارانەوەو ملکەچی‌و خۆبەکەم زانین و پابەندیە بۆ ئەم قورئانە پیرۆزە، وەمەبەست لە(سوژدە): نوێژەو، لکاندنی نوێژ بەباوەڕەوە بەڵگەیە لەسەر گەورەیی‌و بەهاو بایەخ و پایەداری‌و لەئیسلامدا فەرمانی پێکراوە، نوێژ کۆڵەکەی دینەو ڕوکنێکی دامەزراوو جێگیرە، هەرکەس نوێژ بەگرنگ بزانێت و جێبەجێی بکات

١- البقرة: ٥٨.

٢- تفسير الطبري ٢/١٠٤،١٠٥.

٣- الإنشقاق: ٢٠-٢١.

ئەوادینی دامەزراوو جێگیرکردووە، هەرکەسیش وازی لێ بهێنێ ئەوا دینی وێران بووە[1].

بەهاو نرخی (سوژدە) لەومانا گەورە بەرزانەوە سەرچاوە دەگرێت، بەگەورەدانان وملکەچی‌و پاڕانەوەو خۆبەکەم گرتن و خۆشکاندن چەند واتایەکن دەلالەت لەبەندایەتی بکەرەکەی دەکەن بۆ ئەوکەسەی پەرستش و بەندایەتی بۆدەکات، چونکە(سوژدە) ئەوپەڕی کوڕبونەوەو نوشتانەوەیە تا نزمترین ئاست، چ شتێ هەیە لە لکاندنی تەوێڵ و لووت بەزەویەوە نزمتربێ!!

لکاندنی تەوێڵ بەشوێنی پێیەکاندا، کەبەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرایە لەسەر ملکەچی‌و خۆشکاندنەوە بۆ ئەوکەسەی دەیپەرستێت، ڕێگە نەدراوە (سوژدە) بۆ هیچ کەس ببرێت جگە لەپەروەردگاری جیهانیان، هەموو چەمانەوەو (سوژدە)یەك بۆ غەیری خوا بەتاڵەو نەهی لێکراوە.

بنەچەی بەندایەتی

نارەزایی هود هود(پەپوسلێمانە):

لەبەرئەوەی دیمەنی (سوژدە) بەڵگەیەکە لەسەر ملکەچی‌و پاڕانەوەو پابەند بوون و خۆم بەکەم گرتن، کەئەویش لەدیارترین و بەرزترینی واتاکانی پەرستشن، هودهود وەڕس و بێزاردەبێت کاتێك لەیەکێك لەچوونە دەرو گەڕانەکانی‌دا قەومێك دەبینێت(سوژدە) بۆ غەیری خوای پەروەردگار دەبەن، ئەمەوای لێدەکات کە بەتووڕەیی بدوێت، هەروەکو خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت

﴿ أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴾[2].

واتە: (شەیتان ڕێی لێگرتن بۆ ئەوەی سوژدە نەبەن بۆ ئەو خودایەی کەنهێنی دەردەکێشێت لەئاسمانەکان و زەویداو دەزانێت ئێوە چی‌دەشارنەوەو چیش ئاشکرادەکەن).

١- فاتحة القرآن- الصواف: ص٢٠٤.

٢- النمل: ٢٥.

شێخ (عەبدولحەمید کوڕی بادیس) دەڵێت: شەیتان کردەوەکانی خۆیانی لەلاجوان کردبوون بەتایبەتی(سوژدە) نەبردنیان بۆ ئەوخودایەی کەبەڵگەیە لەسەر گەورەیی و دەسەڵاتی خوای پەروەردگارو بەجوانکاریو میهرەبانی خۆی چواردەوری گرتوون بەو هەموو نیعمەتە ئاشکراو پەنهانانە((ئەوەی کەنهێنییەکانی پێ کەنارو شاراوەو داپۆشراودەکەن و ئەوەش کە بۆ هەموان دیارو ئاشکرایە))[1]،

ئینجا دەڵێت: ((سوژدە دیمەنێکە ئەوپەڕی زەلیلیو خۆبەکەم زانین و پابەندیو تەسلیم بوونە، ئەوەش بنچینەی بەندایەتی‌یە، هیچ کەسێك شایەنی سوژدە بۆبردن نیە تەنها ئەوکەسە نەبێ کە دەوڵەمەندو تەواو بێ کەموکوڕییەو بەهێزو دەسەڵاتدارو بەخشندەبێت لەیەك کاتدا، هیچ کەسیش بەم جۆرە نیە جگە لەبەدیهێنەرەکەی، شێخ عەبدولحەمید ئەمەدەکاتە بەڵگە بەوەی کەتەنها خودا شایانی(سوژدە) بۆبردنەو کەسی ترنا، بەوەی کەهەموو شاراوەکانی دەرخستووەو زانایی ئەو نهێنی وئاشکرا دەگرێتەوە))[2].

هەود هەود ئەو هەموودوورییەی بڕی تاگەیشتە ئەو شوێنە لەگەڵ ئەوەشدا نەیتوانی گوێ بگرێت و بزانێت، ئەوانە لەنێوان خۆیاندا چی دەڵێن و ئەو خۆرەی لەجیاتی خودا دەیپەرستن چی بۆدەڵێن و ئەو وتە هاوەڵگەراییانەی کە گوایە پێی نزیك دەبنەوە لێی چین دەیڵێن، بەڵکو تەنها ڕوانینی بۆیان کەبەم جۆرە(سوژدە) بۆ غەیری خودا دەبەن بەس بوو بۆ ئەوەی بڕیاری کوفریان بەسەردابدات، چونکە لەحەزرەتی سلێمان(سەلامی خوای لێبێ) فێربووە کەئەو ملکەچیو پاڕانەوەو خۆشکاندن و جوڵەیە(سوژدە)یەو بەهیچ شێوەیەك ڕێگە بەکردنی نەدراوە بۆ غەیری پەروەردگاری زەویو ئاسمان.

١- تفسیر بن بادیس (٤٥٨،٤٥٩).

٢- تفسیر بن بادیس (٤٥٨،٤٥٩).

سوژدەی گشتگیر:

خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴾[1].

واتە: (ئایا نەتبینیوەو نەتبیستووە کەبەڕاستی هەرکەس و هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدایە سوژدە بۆ خوا دەبەن، هەروەها خۆرو مانگ وئەستێرەو چیاکان و درەخت و مالآت و زۆرێك لەخەڵکی، زۆرێکیش خۆی شایستەی سزاو تۆڵە کردووە، جائەوەی خوا قەدرو ڕێزی بشکێنێت و ڕیسوای بکات ئەوە هیچ ڕێز لێنەرێکی نییە بەڕاستی خوا ئەوەی بیەوێت دەیکات).

ئەگەر خۆبەکەم گرتن و پابەندیو زەلیلی لەواتاکانی (سوژدە) بن، لەڕاستیدا هەموو بەدیهێنراوێك بەبێ ویستی خۆی سوژدە دەباو لەسوژدەدایە، تەنها مرۆڤ جیاکراوەتەوە لەباقی بەدیهێنراوانی تر لەوەدا کەبەئازادانە سوژدەدەبات ئەویش بەو (ژیری)یەی کە پێی دراوەو خێرو شەڕی پێ لەیەك جیادەکاتەوە ویست و ئیرادەی پێ بەکاردێنێت، لەگەڵ ئەوەشدا لەناو مەردومدا کەسی واهەیە سەرپێچی دەکات و (سوژدە) بۆ خوای پەروەردگار نابات، بەڵام بۆ هێنانەدی حەزو ئارەزووەکانیو کەمێك لەجوانی دنیا لە(ماڵ وسامان وپلەو پایە)ئامادەیە (سوژدە)بۆکەسێك بەرێت کەلە خۆی نزمترە لەستەمکارو سەرکەشە شەڕانییەکان جگە لەخوا، یالەترسی زیان و زەرەرێك کەهیچ لەدەستی ئەواندا نیە، یا(سوژدە)دەبات بۆ خۆر یامانگ یان ئاگر یان ئاژەڵ یاجانەوەر بەم شێوەیە مرۆڤ خۆی لەگەورەترین نازونیعمەت بێبەش دەکات کە خوا پێی بەخشیوە، ڕازی دەبێت بەوەی لەگەڵ ئاژەڵەکاندا یەکسان بێت بەڵکو نزمتریش لەوان، چونکە ئاژەڵان هەرهەموویان (سوژدە) بۆ خوا دەبەن.

١- الحج: ١٨.

(سەید قطب – ڕەحمەتی خوای لێبێت)دەڵێت: (ئەو ئایەتە دڵ ساز دەکات بۆ تێفکرین و لێ وردبونەوە، ئەگەر زیندەوەران هەرهەموویان کۆببنەوە، ئەوانەی مرۆڤ هەست بەبوونیان دەکات و ئەوانەش کەهەستیان پێناکات، ئەگەر گەردوون و هەسارەکان هەموو کۆببنەوە ئەوەی مرۆڤ دەیزانێت و ئەوەش کەنایزانێت، ئەگەر چیاو کێوەکان و درەخت و گیانلەبەران کەلەسەر ئەم زەویە دەژین هەموویان کۆببنەوە، بەم کۆبوونەوەیە هەرهەموویان بەکۆمەڵ و لەکۆڕێکی ملکەچانەدا (سوژدە)بۆ خواببەن و بەیەکرێزی بەدوای یەکدا ڕووله خوا بکەن، تەنها ئەو مرۆڤە جیادەبێتەوەو: ﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾[1]، وادەردەکەوێت ئەو مرۆڤە نامۆ بێت لەو کۆمەڵە ڕیز بەستووەدا).

لێرەوە بڕیار دەدرێت ئەوکەسەی شایانی سزاو تۆڵەیەو ون دەبێت و دەفەوتێت ﴿وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ﴾[2]: (ئەوەی خوا قەدرو ڕێزی بشکێنێت و ریسواری بکات ئەوە هیچ ڕێز لێنیەرێکی نیە). هیچ ڕێزێکی نیە جگەلەرێزنانی خواو، هیچ عیززەت و سەربەرزیەکی نییە جگە لەعیززەت و سەربەرزی لەلایەن خواوە، هەرپێدراوێك بۆ غەیری پێدەرو بەخشندەکەی ملکەچ بکات ئەوا سووك و زەلیل و نزم دەبێتەوە[3].ئەو بەدیهێنراوانەی لەگیاندارو بێگیانەکان هەرهەموویان تەسبیحی خوادەکەن، بەڵام ئێمە لەتەسبیحاتەکەیان ناگەین ونازانین، وەکو خوای پەروەردگار هەواڵی بەمەداوە ئەوان (سوژدە)دەبەن، بەڵام وەکو (سوژدە)ی مرۆڤەکان نا.

لە ڕاڤەی ئەم ئایەتانەدا:﴿وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ﴾[4]: (ئەستێرەو درەختەکان، ڕووەکە بێقەدو درەختە بەرزەکان هەموویان سوژدە دەبەن بۆ دروستکاریان لەنەخشەی دیاریکراو دەرناچن کەبۆیان دانراوە).

١- الحج: ١٨.

٢- الحج: ١٨.

٣- الظلال ٤/٢٤١٤.

٤- الرحمن: ٦.

ئیمام(الشوكانی) دەڵێت: مەبەست لەسوژدە بردنی ئەستێرەو درەختەكان، پابەندبوونیانە بەخوای پەروەردگار وەكو پابەندبوونی ئەو سوژدە بەرانەی داوایان لێكراوە. (الفراء) دەڵێت: (سوژدە)ی ئەوان پێشوازی كردنە لەخۆر كاتێ هەڵدێ ئینجا لەگەڵیدا لاردەبنەوە كاتێك سێبەرەكەیان دەشكێتەوە (الزجاج)دەڵێت: (سوژدە)ی ئەوان خولانەوەی سێبەرە لەگەڵیاندا، وەكو لەوتەیەكدا هاتووە- سێبەریان دەگەڕێتەوە لەخۆرئاواوە بۆ خۆرهەلآت: (الحسن مجاهد) دەڵێت: مەبەست لەئەستێرەی ئاسمانەو(سوژدە)كەی هەڵهاتنیەتی. (ئیبنو جەریر)ئەوە بەپەسەند دەزانێت كەگوتراوە (سوژدە)كەی ئاوابوونیەتی و، (سوژدە)ی دارودرەخت: جێگیروگەورەبوون وبەتوانا بونیەتی بۆ سەوزبوون و وەبەرهاتن[1].

عن أبي ذر-رضی الله عنه- قال: (قال النبيﷺ لأبي ذرحين غربت الشمس: أتدری أين تذهب؟ قلت: الله ورسوله أعلم، قال: فأنها تذهب حتی تسجد تحت العرش، فتستأذن فيؤذن فلها، ويوشك أن تسجد فلا يقبل منها، وتستأذن فلا يؤذن لها، فيقال لها: ارجعي من حيث جئت فتطلع من مغربها، فذلك قوله تعالی﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾..))[2].

واتە: ئەبوذەر-خوالێی رازی بێت-وتی: لەكاتی ئاوابوونی خۆردا، لەمزگەوت بووم، لەخزمەتی حەزرەتداﷺ فەرمووی: ئەی ئەبو زەر دەزانی كە خۆرئاوا دەبێت دەچێ بۆ كوێ؟ وتم: خواو پێغەمبەری خواﷺ باش دەزانن. فەرمووی: ئەم خۆرە دەڕوات، هەموو ڕۆژێ ئەمە ئیشیەتی دەچێت لەژێر عەرشا كوڕنوش دەبا داوادەكاتەوە لەخوا كە دیسانەوە ڕێگەی پێ بداتەوە تا لەشوێنی خۆیەوە جارێكی تریش هەڵبێتەوە، هەر لەكڕنووشدا دەبێ تا خوا ڕێگەی پێ دەداو سەرلەنوێ، وەك جاری جاران لە شوێنی خۆیەوە هەڵدێتەوە، بەلآم هاكا ئەو ڕۆژە هات كە خۆر دەچێ وەك جاران كڕنوش دەبا و لێی قبوولێ ناكرێو داوای ڕوخسەت دەكا وەك

١- فتح القدير ١٣٢/٥.

٢- أخرجه البخاري (الفتح: ٣١٩٩). يس: ٣٨.

جاران لەشوێنی خۆیەوە هەڵبێتەوە خوا ڕێگەی ئەوەی پێناداو پێی دەفەرموێ: بەسەرشوێنی خۆتا بگەڕێرەوە دواوە، لەو شوێنەوە هەڵبێ کەلێی ئاوابووی! ئیتر خۆر لەخۆرئاواوە هەڵدێت، مەبەست ئەمەیە لەو فەرمودەی خوایە کە دەفەرموێت:

﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾[1].

واتە: (خۆریش لەگەردش و سوڕانەوەی خۆیدا بەردەوام و بەرەو سرەوت دەچێت. یاخود بەدەوری چەقی خۆیدا دەسوڕێتەوە، وەبێگومان ئەوە توانای زانستێکی بالادەست و زانا دەردەخات (کە هەموو شتێکی بەرێك و پێکی دروستکردووە).

ئەو (سوژدە)یەی دارودرەخت و ئەستێرەکان دەیبەن پێشوازی کردنیان بێت لەخۆرو لاربونەوە لەگەڵیدا یا هەر جۆرێکی تر، ئەوە سوژدە بردنە بۆ خوای پەروەردگارو تەسلیم بوون و پابەندبوونیانە، کەنازانین چۆن وکەی تەواو دەبێت، هەروەکو نازانین لەوەو پێش چۆن تەسبیحی خوایان بەجێهێناوە، بەلام تەسبیحیان کردووە.

نزیکترین کاتی بەندە لە پەروەردگاری:

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (أقرب مايكون العبد من ربه وهو ساجد، فأكثروا الدعاء)[2]. واتە: نزیکترین کاتی بەندە لەپەروەردگاری، کاتی سوژدە بردنیەتی، کەواتە زۆر بپاڕێنەوە تیایدا.

ئیمام (نەوەوی)دەڵێت: مانای وایە نزیکترین کاتی بەندە لەڕەحمەت و فەزڵی پەروەردگاریەتی، کەتیایدا هانی دەدات لەسوژدەکانیدا زۆر بپاڕێنەوە، ئەوەش بەلگەیە بۆ ئەو کەسەی کە دەڵێت (سوژدە) لەهەموو وەستان و جوڵانەوەکانی تری پایەکانی نوێژ گەورەترە[3].

١- يس: ٣٨.

٢- مسلم ٤٨٢.

٣- شرح النووي ٤/٢٠٠.

(مەناوی)دەڵێت: نزیکترین کەس لەڕەحمەتی پەروەردگار ئەوکەسەیە بتوانێت ببێتە کەسێکی(سوژدەبەر)، هەروەکو زۆری تریش لەزانایان لەسەر ئەو ڕایەن، (الطیبي)دەڵێت: ئەم شێوازە لەڕەوانبێژی عەرەبیدا پێی دەوترێت (الترکیب من الإسناد المجازي).

چونکە نزیکی پاڵ دراوەتە پاڵ کات نەك شوێن، ئەوەش زێدەڕۆی کردنە بۆ بەندە، وە لێرەدا –المفضل علیه– نەهێڵراوە کەواتە ماناکەی ئەوەیە: بەندە دووحاڵەتی پەرستشی هەیە حاڵەتی یەکەمیان ئەو کاتەیە کە لە (سوژدەدایە)، حاڵەتی دووەمیان ئەو کاتەی لە غەیری (سوژدە)دایە، ئەو کاتەی کە(سوژدە) دەبات زیاتر لەنەفسی خۆی لەپەروەردگاری نزیك دەبێتەوە[1].

(فأكثروا الدعاء– دوعای زۆری تێدا بکەن) چونکە (سوژدە) حاڵەتێکە ئەوپەڕی زەلیلییە، کاتێك بەندە نەفسی خۆی ناسیو زانی چەندە زەلیل و هەژارو بێدەسەڵاتە، دەزانێت کە پەروەردگاری گەورەو باڵا دەست و دەسەڵاتدارو خاوەن خێری بێسنوورە، لەبەرئەوە (سوژدە)کان شوێنی گومانی باشە بۆ وەڵامدانەوەی دوعاو پاڕانەوەکان، ئینجا هاندان بۆ دوعا و پاڕانەوە تیایاندا بەفەرموودەکەی (فأكثروا......الخ)[2].

هەتا بەندە لەخوا نزیك بێتەوە خوای پەروەردگار زیاتر لێی نزیك دەبێتەوە، بڕی ئەو نزیك بونەوەیە، پەیوەستە بەبڕی نزیك بوونەوەی بەندە لەپەروەردگاری، خوای گەورە لەگەورەییو بەخشندەییو ڕەحمەتی خۆی لەبەندە نزیك دەبێتەوە چەند جارەی ئەو نزیك بوونەوەیەی بەندە بەرەولای دەڕوات، ئەوەتا بوخاری لەئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ لە فەرمودەیەکی(قودسی)دا دەگێڕێتەوە کە خوای گەورە دەفەرموێت: (إذا تقرَّبَ العبدُ إلي شبرا تقربت اليه ذراعا، وإذا تقرَّب إلي ذراعاً تقربت منه باعاً، وإذا أتاني يمشي

١– ئەوەی لەپەروەردگاری نزیك دەبێتەوە هەست بەئاسودەییو چێژێکی ئیمانی وادەکات لەو تام و لەزەتە نەفسی خۆی لەبیر دەچێتەوە.

٢– فیض القدیر ٢/٦٨.

أتيتهُ هرولة)[1]. واتە: (ئەگەربەندە بستێك لێم نزيك بێتـەوە ئـەوا مـن يـەك بـالّ لێـی نزيك دەبمەوە، ئەگەر باڵێك لێم نزيك بێتەوە ئەوا من چواربالّ لێـی نزيـك دەبمـەوە، ئەگەر بەپيادە بەرەو رووم بێت من بەڕاكردن بەرەو ئەو دێم).

بەندە هەتا زياتر لەخوای پەروەردگار نزيك بێتەوە وەزياتر لەئەصلی بەندايەتی تێـدەگات و دەزانـێ كـە بريتييـە لەملكەچـیو خۆشـكاندنەوەو تەسـليم بـوون و خۆبەكەم گرتن و پابەنـد بـوون، بـەرزترين نموونـەش (سـوژدە)بردنـی پارێزكارانـەو لەخواترسانەيە، بۆ ئەوەيە خوای پەروەردگار زياتر لـەو بەندەيـەی نزيـك دەبێتـەوە كەلە (سوژدە)دايەو، ئەوكاتەی هـەلێكی گـەورەو لـەبارە بـۆ پاڕانـەوەو نزاكـردن و، وەڵامدانەوەی، چونكە ئەو لەباری زەليلـیو خۆشـكاندن و تەسـليم بـوون و لاوازيـدا داوا دەكات و لەسەر ڕوودەكەوێت و، بەرزترين شوێنی دەكاتە سەر خاك كـە شـوێن پێی بەديهێنراوانە، ئەوە خۆ زەبوون كردنە بۆ خوا، دەی چـۆن خـوای گـەورە لێـی نزيك نابێتەوە كاتێك ئەو ئەم جۆرە بەندايەتیو پەرستشە ئەنجام دەدات!

ئەوە تام و چێژێكە ئـارامی بەدوايـدا دێـت و هـيچ چـێژو ئارامیـەكی تـری لـەم وێنەيە نيە، ئەو كاتەی مرۆڤ هەست بەلاوازیو كەمی خۆی دەكات لەبەرامبەر تواناو دەسەڵات و دەوڵەمەندی خوادا، ئـەو تـام وئارامیـیـە دەچـێژێت و واهەسـت دەكـات كـەخوای گـەورە لێـی نزيكـەو گوێبيسـتی دەبێـت و چـاودێری دەكـات و وەڵامـی دەداتـەوەو نـزاو پاڕانـەوەكانی لێوەردەگرێـت، لەبەرئـەوە هەرچـی ڕازو نيـازی نـاو دەروونيەتی هەمووی باس دەكات و لەبەردەم فەرمانڕەواكەيدا دانـی پيـادا دەنێـت، ئەوە ئەو چێژەيە مرۆڤ هستی پیێ دەكـات كاتێـك دڵنيـا دەبێـت كەپـەنا دەبـات بـۆ پايەيـەكی پتـەوو بـەهێزو بـەتوانا بـۆ جێبـەجێكردنی پێداويسـتيەكانی لـەدوای بێتواناییو بێدەسەڵات بوونی مرۆڤ، بەڵێ، مرۆڤ كاتێ هەست بـەو ئارامیـيـە دەكـات كەهەرچـی نيگـەرانیو نائـارمیو هـەمم و غەمـەكانی هەيـە لەبـەردەم فـەرمانڕەوای گەورەيدا هەڵيدەڕێژێت و بـەتاڵی دەكـات و، هـيچ شـتێ ناهێڵێتـەوە دوايـی دوودڵـی

١- البخاري ١٤٢٧/١٣.

بکـات، مـادام خـۆی داوەتـە دەسـت خـوداو کردوویەتیـە وەکیـل بۆدەرخسـتن و چارەسـەرکردنی چـونکە ئـەو بـەتواناو دەسـەڵاتە لەسـەر هەمووشـتێك بەڕاسـتی هەسـتکردن بـەو نزیکیـیە دەبێتـە هـۆی دروسـتبوون و هێشـتنەوەی ئـەو چـێژو ئارامییە(سوژدەبەر) دەوروپشتی خۆی لەبیردەکاو تەسبیح و پەرستش و سوپاس و ستایشی خوادەکات دوور لەهەموو ئەو دانراوو پەیوەند دارانەی پەیوەندییان بـەو قورەوە هەیە، هەربۆیە چێژو ئارامییە (سعیدی کوری جوبر)ی والیکردبوو گەیشت بە(مەسروق)وتی: (ئەبو سعید) هیچ شتێ نیە ئەوەنـدە شـەوق و ئـارەزووی تێدابێ جگەلـەوەی ڕوومـان بـەو خاکـە خـۆڵاوی بکـەین[1] مەسـروقیش لـەدوای ئـەوە وای لێهاتبوو هەرچی تام و خۆشیو لەزەتی دنیا هەیە لـەلای بچوك بـێ نـرخ و بـەهابوو دەسـتی لێبـەرداو بـۆ هیچـی پـەرۆش نـەبوو کەلـەم دنیایـەدا دوای مـردن بـەجێی دەهێڵێت جگە لەخۆشیو لەزەتی یەك شت ئەویش چێژوئاسودەییو لەزەتی سوژدە بووە، دەیوت: هچ شتێ لـەدنیادا جێگـای هـەمم و غـەم لێخـواردن نیە کاتێك دنیـا بەجێ دەهێڵی جگەلە "سوژدە"بردن بۆ خوای پەروەردگار[2].

لەبەرئەوە نـزیکترین بەنـدە لـەخوای گـەورە سـوژدەبەرە، ئـەوەتا فریشـتەکان فەرمان بەمریم (سەلامی خوای لێ بێ) دەکەن کەسوژدە ببات، خوای گەورە لەسـەر زمـانی ئەوانـەوە دەفـەرموێت: ﴿ يَـٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾[3]. واتـە: (ئـەی مریـەم ملکـەچ و فەرمانبـەرداری پـەروەردگارت بـە سوژدەو کڕنوشی بۆ ببە لەگەڵ کڕنوشبەراندا).

شێخ عەبدولڕەحمانی دوسری (ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ)، دەڵێـت: (القنـوت): واتـە: گوێڕایـەڵی، فریشـتەکان ئامۆژگـاری مریـەمیان (سـەلامی خـوای لێ بـێ) پێکـردووە، یەکـەم بـەئامۆژگاریو ڕاسـپاردەیەکی گشـتی، کـە بـەردەوام بوونـە

١- الزهد: لأحمد: ٣٤٩.

٢- الزهد ٣٤٩.

٣- آل عمران: ٤٣.

لەگوێڕایەڵی بەهەموو جۆرەکانییەوە، پاشان فەرمانیان پێکردو بەگەورەترین و بەرزترین جۆری بەندایەتیو پەرستش کە(نوێژە)، سیماو دیمەنی تایبەت دەکەن لە(سوژدەو کوڕنوش)دا، لەبەر بەرزیو گەورەییو بەهاوبایەخیان، وە(سوژدە) پێش (رکوع)دەخەن، چونکە نزیکترین کاتی نوێژخوێن لەخوای پەروەردگار ئەوکاتەیە (سوژدە)دەبات، (سوژدە) لەگەورەترین پایەکانی نوێژە.

سوژدە خێری زیاترە لەدنیاو ئەوەی لەدنیادایە:

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (والذي نفسي بيدهِ، ليُوشَكنَّ أنْ ينـزلَ فيكم ابنُ مريم حَكَماً عدلاً، فيكسر الصليب، ويقتل الخنزير، ويضع الحرب، ويفيض المال حتى لايقبله أحد، حتى تكون السجدة الواحدة خيراً من الدنيا ومافيها)، پاشان ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: ئەگەر حەزدەکەن بیخوێننەوە:﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴾[1].

مانای فەرمودەکە ئەوەیە: (سوێند بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە زۆری نەماوە کوڕی (مریم) دادەبەزێت بەفەرمانڕەوایەکی دادوەر، خاچ دەشکێنێو بەراز دەکوژێت و شەڕو ئاژاوە هەڵدەگرێت و نایهێڵێت، لێشاوی ماڵ و سامان ئەوەندە زۆر دەبێت کەس نایەوێت، هەتاوای لێ دێت یەك سوژدە خێری زیاتر دەبێت لەدنیاو ئەوەش کە لەدنیادا هەیە).

ئیمام (ئیبنوحەجەر) لە(الفتح)دا دەڵێت: بانگەواز دەکەن بۆ ماڵ و سامان کەس نایەوێت، هۆی زۆر بوونەکەشی دابەزینی بەرەکەت و زۆرخێرکردن بەهۆی دادپەروەری ونەمانی ستەم و زۆرداریيەوەیە.

لەوکاتەدا زەوی گەنجینەکانی دەردەخات و، حەزو ئارەزووی ماڵ و سامان پەنادان و کۆکردنەوەی زۆرکەم دەبێتەوەو نامێنێت، چونکە دەزانن کەتەنها بەپەرستش و بەندایەتی لەخوانزیك دەبنەو، نەك بە بەخشینی ماڵ و سامان، وتراوە مانای وایە کەخەڵك واز لەدنیا دەهێنێت و خۆی لێ لادەدەن هەتا سوژدەیەك لەلای

١- البخاري، الفتح ٣٤٤٨. (النساء: ١٥٩).

ئەوان پەسەندو خۆشەویستتر دەبێت لەدنیاو ئەوەش کەلەدنیادا هەیە)[1] ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو هۆیانەی ڕێگە دەگرن لەچێژو لەزەتی (سوژدە)بریتین لە:

١- بیرنەکردنەوە لەڕۆژی دوایی.

٢- جێبەجێکردنی پەرستشی تری جگەلە(سوژدە).

٣- هۆگریو ئالودەبوون بەڕازاوەییو جوانییەکانی دنیا.

کاتێ ئەو ڕێگرانە نەمان و، نیشانە گەورەکانی قیامەت دەرکەوتن، ئەوکاتەی مرۆڤ دڵنیادەبێ لەنزیکبوونەوەی قیامەت، ڕوو لەنوێژ دەکات، دەرفەت و ماوەی پەرستشەکانی تری نابێت، نوێژ دەکات بەتایبەتی(سوژدەکان) چونکە بەرزترین کارەتیایدا، پەرستشەکانی تری جگە لەنوێژ ڕێ لێگیراونین بەو مانایەی کارێکی نەویستراوبن، بەڵام مەبەست ئەوەیە نوێژی زۆرو درێژکردنەوەی(سوژدە) لەسەر دەروون قورس ودژوارە، لەبەرئەوەی پێویستی بەکاتێکی زۆرو دڵ ودەروونێکی ئارام هەیە کەزۆرکەس ونیان کردووە، لەحاڵێکدا بەخشینیماڵیش هەرچەندە لەسەر دڵی هەندێ کەس هەرناخۆش و گرانە بەڵام کاتی زۆری ناوێت وپێویستیشی بەو دەروونە ئارام و دڵ ئاسوودەییە نییە کە (سوژدە) پێویستی پێیەتی.

﴿ وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا ﴾[2]:

بەرێزو کڕنوشی (پێزانینەوە) بچنە ژوورەوە:

(الحافظ کوڕی کثیر) دەڵێت: (ئەوەبو کەڕزگاربوون لەوون بوون و پەرتەوازەیی دوای چل ساڵ لەگەڵ (یوشەع بن نون)-سەلامی خوای لێبێ-، خوای گەورە لە ئێوارەیەکی هەینیدا بۆی ڕزگارکردن و، لەو ڕۆژەدا بۆماوەیەکی کەم خۆری ڕاگرت تابتوانن فەتحی بکەن، وەکاتێ فەتحیان کرد فەرمانی پێدان کەلەدەرگای شارەکەوە بچنە ژوورێ بە(کڕنوش)ەوە بۆ پێزانین و سوپاسگوزاری ئەو بەخششەی خوای گەورە کە سەرکەوتووی کردن و شارو وڵاتی خۆیانی پێدانەوەو، ڕزگاری کردن لەگومڕاییو سەر لێشێوان و پەرتەوازەیی[3]).

١- فتح الباري ٤٩٣/٦.

٢- البقرة: ٥٨.

٣- تفسیر القرآن العظیم ٩٨/١.

بەڵام ئەوان نەیان ویست سوپاسگوزاری خوابکەن و بەملکەچی بۆ خوای گەورە بچنە ژووورەوە ئەوان ڕازی نەبوون جگە لەخۆبەگەورەکرتن وگاڵتەکردن بەفەرمانەکانی خوا هەروەکو عادەتی هەمیشەیی‌یان، ئیمام (ئەحمد)لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێبی)دەگێرێتەوە کە دەڵێت: پێغەمبەری خواﷺدەفەرموێ: خوای گەورە بە بەنی ئیسرائیلی فەرموو:﴿ وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا وَقُولُواْ حِطَّةٞ نَّغۡفِرۡ لَكُمۡ خَطَٰيَٰكُمۡ ﴾[1].واتە: (لە دەروازەی شارەکە بەڕێزو کڕنووشی (پێزانینەوە)بچنە ژوورەوە بڵێن: خوایە لەتاوانەکانمان ببورە ئەوکاتە ئێمەش لەهەڵەو تاوانەکانتان دەبوورین). بە پێچەوانەوە لەبری ئەوەی بەملکەچیو کڕنووشەوە بچنە ژوورەوەو بەقنگە خشکێ چوونە ژوورەوەو لەبری ئەوەی بڵێن (حطە)زمانیان گۆڕیو وتیان: (حیططە، حبە فی شەعەرە)[2] کە قسەیەکی بێ مانایە فەرمانی خوایان گۆڕیو خوای گەورەش (طاعون)و جۆرەها سزای بۆ ناردن لەپاداشتی ئەو گاڵتە پێ کردنەیانەوە. ﴿ فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ قَوۡلًا غَيۡرَ ٱلَّذِي قِيلَ لَهُمۡ فَأَنزَلۡنَا عَلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رِجۡزٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُواْ يَفۡسُقُونَ ﴾[3]، واتە: (کەچی ئەوانە ستەمیان کردبوو یەکسەر گوفتارەکەیان گۆڕی بەشتێك بێجگە لەوەی پێیان وترابوو(واتە بە لووت بەرزیەوە چوونە ژوورەوە) جائێمەش لەئاسمانەوە سزایەکمان دابەزاندە سەر ئەوانەی ستەمیان کرد بەهۆی ئەوەی لەفەرمانی خوا دەرچوون).

١- البقرة: ٥٨.

٢- أحمد ٣١٨/٢ والبخاري ٣١٢/٦.

٣- البقرة: ٥٩.

خـاوەنی تـەوێڵی (سـوژدەبەر)سـیفاتی زۆریـان هەیـەو بـەهۆی ئـەو ئاكـارو سیفاتانەوە لەنوێژی خوێنانی تر جیان دەكرێتەوە لەبەرزترین ئەو سیفەتانە:

١- درێژكردنەوەی سووژدە:

پێشـتر قسـەمان كـرد لەسـەرئەو هەسـتە پـڕ لەخۆشـیو دڵنیـاییو چـێژە دەروونییـەی لـەكاتی (سـوژدە)دا هەسـتی پێـدەكرێت و هەرئەوەشـە هـۆی درێژكردنەوەی (سوژدە)، ئەوانەی ئەو هەستەیان ون كردووەو نیانە هیچ شتێ نییە وایان لێبكات كەسوژدەكانیان درێژبكەنەوەو تیایدا ڕۆبچن. (عـوروە)لـە (عائیشـەوە — ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتـەوە كـە: پێغەمبـەری خـوایﷺ یـانزە ڕكـات نوێـژی— لەشەونوێژدا— دەكرد، سوژدەیەكی وای دەبـرد بەقـەد ئـەوەی هەریـەكێكی لـەئێوە (٥٠)ئایەت بخوێنێ پێش ئـەوەی سـەری بەرزكاتـەوە. وەدوو ڕكـات نوێـژی لـەپێش نوێژی بەیانیدا دەكرد، پاشان لەسەر لای ڕاستی پاڵ دەكـەوت تابـانگ دەردەهـات بۆنوێژ[١].

ئەگـەر واحیسـاب بكـەین ئـەو (٥٠)ئایەتـە بـە (تـەرتیل)بخـوێنن ئـەوا نزیكـەی (١٠)خولـەك دەخایـەنێت كەلـە(سـوژدە)داماوەتـەوە، ئـەوەش بێگومـان ماوەیـەكی درێژە، بەبەراورد لەگەڵ سووژدەكانی ئێمە.

ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەو ئاسوودەییە ڕۆحیو دڵئارامییەی كە پێغەمبەرﷺ لە سـوژدەدا هـەیبووە، زۆرجـار سـوژدەكەی زۆر لـەوەش درێـژتر دەكـردەوە كاتێـك ڕۆچووە لەمناجاتی خوای گەورە.

١— البخاري— الفتح/٩٩.

وەك دەگێڕنەوە دەربارەی(عبدوللای کوری زوبەیر)،(کاتێ سوژدەی دەبرد چۆلەکە لەسەرپشتی دەنیشتنەوە، واتدەزانی دیوار یاکۆتەرە دارێکە)[1].

لەتەرجەمەکەی شوێنکەوتووی ناودار(عەنبەس کوڕی عوقبەی حەضرەمی)هاتووە دەڵێت: (عەنبەس- سوژدەی دەبرد هەتا باڵندەکان دادەبارینە سەرپشتیو لەسەری دەنیشتنەوەو وایان دەزانی پەناو دیوارێکە)[2].

بەم شێوەیە ئەوەندە (سوژدە)کانیان درێژدەکردەوەو تیایدا دەمانەوە بە جۆرێ ئەوەی لەدەوروپشتیاندا هەیە هەموویان لەبیردەکردو، لەهەموو هەست ونەستی دنیایدا دادەبڕێت و واتدەزانی ئەوان لەپێشوازی لێپرسینەوەکانی قیامەتدان، هەروەکو لەتەرجەمەی شوێنکەوتوو(موسلم کوڕی یەسار)دا (مەیمون کوری جابان) دەڵێت: هەرگیز موسلیم کوڕی یەسارم نەدیوە لەنوێژدا ئاگای لەدەوروبەری هەبووبێت و نوێژەکەی کورت و سووك بووبێ و درێژ نەبووبێ، جارێك لایەکی مزگەوتەکە ڕوخاو خەڵکی ناوبازاڕ لەدەنگ وڕووخانیدا ڕاچڵەکین و ڕژانە ناو مزگەوت لەبەر هێزی دەنگەکە، موسلم لەومزگەوتەدا لەنوێژدابوو ئاوڕی نەدایەوەو پێ نەزانیبوو[3].

(شەوذەب)دەڵێت: (موسلم کوڕی یەسار کەلەماڵەوە نوێژی دەکرد بەکەسوکاری دەگوت (قسەبکەن من قسەکانتان نابیستم)کەموسلیم دەچووە ماڵەوە ئەهلی ناوماڵ بێدەنگ دەبوون و قسەیەکت لێ نەدەبیستن، کاتێ ئەوهەڵدەستا بۆ نوێژکردن ئەوان قسەیان دەکرد و پێدەکەنین)[4].

گومانی تێدانیە ئەونەوەیە چاکترو نایابتربوون لەئێمە بەهۆی ئەو لەخوا ترسیو ملکەچیو پابەندبوونەیان بەهەموو بەشەکانی نوێژەوە بەتایبەت (سوژدە)کانیان،

١- الزهد لأحمد/ ٢٠٠.

٢- سوژدەکەی ئەوەندە بەرزدەکردەوەو تیایدا دەمایەوە وادەزانرا دیوارەو ناجوڵێ، صفة الصفوة ٧٢/٣.

٣- صفة الصفوة ٢٣٩/٣.

٤- صفة الصفوة ٢٤٠/٣.

زۆرمانــدوودەبوون بــەکردەی(پاکردنــەوەی دڵــەکانیان) لەهــەموو ئەوشــتانەی پەیوەستی دەکردن بە غەیری خواوە لەماڵ و سامان و ژن و پلەوپایەو پیاهەڵدان وخانووبەرەو زۆرشتی تری لەوێنەی جوانیو ڕازانەوەکانی دنیاو سەرپێچییەکان و ئەو شتانەی ئێمەی بێبەش کردووە لەوەی زیاتر بیربکەینەوە لە لەخواترسان وملکەچ بوون و پابەندبوون، ئەوەبوو کەئەمیری ئیمانداران خاوەن دوو ڕووناکی(عوسمانی کوڕی عەفان)ی (ڕەزای خوای لێبێ) والێکرد بۆنەوەکانی دوای خۆی ڕوون بکاتەوە بڵێت: (ئەگەر دڵەکانتان پاککردەوە هەرگیز لەوتەکانی خوای پەروەردگار تێرنابن)[1].

کەواتە مادام دڵەکانمان پڕبن لەناتەواویوکەم وکوڕیوناپاکی، ئەوا هیچ ئاسوودەییو تام وشیرینییەك لەدرێژکردنەوەی (سوژدە)و بەشەکانی تری نوێژ ناچێژین، بەڵکو روکوع و سوژدەکانمان تەنها وەکو جووڵانەوەیەکی ئالیەو هیچ هەست بەواتاکانیان ناکەین و، هیچ لەهەمم وغەم و ڕاڕاییو دڵتەنگییەکانمان کەم ناکەنەوەو لای نابەن، لەبەرئەوە دەبێت دەست بکەین بەکردەیەکی پاك کردنەوە لەهەموو کەم وکوڕیو ناتەواوییەك و، ئینجا دڵەکانمان ئامادەبکەین بۆ پێشوازی لەوتە سروشییەکان–کلمات الوحی– وتام وشیرینی و لەزەتی گفتوگۆ لەگەڵ خوادا لەسوژدەکاندا هەست پێبکەین و هیچ پەرچ و بەربەستێك نەمێنێت تا بیرو هەست و هۆشمان دوورخاتەوە لەخاوەنی زەوییو ئاسمانەکان.

٢- نزاو پاڕانەوە:

کاتێ ناوچەوان بەزەوییەوە دەلکێنرێت، هەست دەکرێت ئەو چرکانە نزیکترین کاتیەتی بەپەروەردگارییو، دەست دەکات بەچاکەکارییو بەجۆرێك پەرستشی دەکات کەچاوی لێیەتیو دەیبینێت خۆئەگەر ئەمیش ئەونەبینێ ئەوا پەروەردگاری ئەو دەبینێت. بۆیە دەزانێ ئەوە ئەوکاتەیە تیایدا بپاڕێتەوەو بەملکەچیو بێدەسەڵاتیو زەبوونی داوا لەخودا بکات تابەڵکو وەڵامی بدرێتەوە، وەکو لە

١– الزهد لأحمد ١٢٨.

عائیشەوە(ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕنەوە کەدەڵێت: (پێغەمبەری خواﷺ لەڕوکوع وسوژدە)کانیدا دەیفەرموو: (سبوح قدوس، رب الملائكة والروح)[1] واتە: بێ نەنگ وپاك وخاوێنەو پەروەرگاری فریشتەکان و جوبرائیلە. لەگەڵ ئەوەش کە پێغەمبەری خواﷺ پاکە لەگوناهو تاوان، بەڵام لەوکات وچرکانەدا کەزۆرنزیك بووەتەوە لەخوا بەبێدەسەڵاتیو لاوازییەوە داوای لێخۆشبونی لەخوا کردووە، وەکو ئەبوهورەیرە(ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: پێغەمبەری خواﷺلە (سوژدە)کانیدا دەیفەرموو: (اللهم اغفرلي ذنبي كله، دقّه وجلّه، وأوله وآخره، وعلانيته وسره)[2].

واتە: (خودایە لەهەموو گوناهەکانم خۆش ببە، لەوردیو لەدرشتی، لەپێشینیو لەدواییینی، لەئاشکرایو لەپەنهانی) پێغەمبەرﷺ لەدوا ڕوانیندا کۆتا وتەی بۆ هاوەڵانی کەلەدوای (ئەبو بەکر)ەوە نوێژیان دەکرد ئەوەبوو لە(سوژدە)کانیاندا زۆربپارێنەوەو دوعابکەن. ئەوە ئەو ڕاسپاردەیە بوو کەخۆشەویست بۆ خۆشەویستەکانی ڕایگەیاند پێش جیابوونەوە لێیان، موسلم لە(صحیح)ەکەیدا گێڕاویەتەوە کە(عبدوڵڵای کوڕی عەباس)(خوای لێ ڕازی بێ)وتی:(كشف رسول اللهﷺ الستر، ورأسه معصوب في مرضه الذي مات فيه فقال اللهم! هل بلغت؟((ثلاث مرات)) انه لم يبق من مبشرات النبوة الا الرؤيا. يراها العبد الصالح. أو ترى له، ألا وإنّي نهيت أن أقرأ القرآن راكعا أو ساجدا، فأما الركوع فعظموا فيه الرب عزوجل. وأما السجود فأجتهدوا في الدعاء فقَمنٌ أن يستجاب لكم)[3] واتە: (پێغەمبەری خواﷺپەردەکەی لادا[4] سەری پێچ دابوو لەو نەخۆشییەی وەفاتی تیاکرد فەرمووی: پەروەردگارا ئایا گەیاندم؟(سێ جار لەسەریەك)ئینجا فەرمووی: (ئەی خەڵکینە لەمژدەکانی پێغەمبەرایەتی نەماوە جگە لەخەونی چاك کە موسوڵمان دەیبینێ یان پێوەی دەبینرێت، ئایانازانن من (نەهی)م لێکراوە کەلە ركوع و سجودا قورئان

١- مسلم ٤٨٧.

٢- مسلم ٤٨٣.

٣- مسلم ٢٠٨ كتاب الصلاة.

٤- لەفەرمودەیەکی تردا ئەوەشی لێ زیادکراوە ئەوکاتە خەڵکی لەدوای ئەبوبەکر ڕیزببوون.

بخوێنم، له ڕکوعدا پەروەردگاری تێدا بەگەورەو مەزن ڕابگرن لەسوژدەشدا کۆشش بکەن لەدوعا و پاڕانەوەدا، شایانی ئەوەیە لێتان وەربگیرێت).

لە گرنگترین ئەو هۆیانەی ڕەغبەت و ئارەزووی دوعاو پاڕانەوە زیادەکەن ئەمانەن:

أ- بیرکردنەوە لە تاوانەکانی ڕابردوو، بەهیوای لێخۆشبون، هەرچەندە مرۆڤ بڕوانێتە تاوانەکانی ڕابردووی‌و بیریان لێبکاتەوە، زیاتر دەپاڕێتەوە تالێی خۆشبێت.

ب- بیرکردنەوە لەگوناهەکانی ئێستاو، ترسان لەوەی کاریگەریی لەسەر کردەوە چاکەکانی هەبێت کەدەیانکات.

ج- بیرکردنەوە لەکردەوەی چاك و، ترسان لەوەی خوالێی وەرنەگرێت و، بترسێ کەنەکا تێکەڵ بەڕوپامایی نیمچە ڕیاییەك بێت، یان حەزکردن بەمەدح و پیاهەڵدان.

د- بیرکردنەوە لەکردەوەی پیاوچاکان و تێکۆشانیان و، هیواخوازی بۆ گەیشتنەوە پێیان.

هـ- داواکاری بۆ هەندێك لەکاروباری دنیاییی‌و، دڵنیابوون لەوەی کەخوا بۆی جێبەجێ دەکات.

و- ترسان لەخراپی دواساتەکانی تەمەنی‌و ئاخرشەری، هەتا ئەوترسە زیاتربێت ئەوا دوعاونزاشی زیاتردەبێت تابەڵکو خوای گەورە دوایی‌وکۆتایی تەمەنی بەخێر بگێرێت و بەرەوچاکی بچێت، بەتایبەتی کەبیردەکاتەوە لەدیمەنی ئەوانەی لەشەمەندەفەری بانگەوازی کەوتوونەتە خوارو دواکەوتون.

ز- ئاواتە خوازی بەمانەوەی لەسەرحاڵی چاکەو تەقواو پارێزگاریی‌و نزیك بوونەوە لەخوا، وای لێدەکات کەدوعابکات و داوای جێگیربوون لەسەرهەق و ڕاستی بکات لەدوای خۆی. هەرچەندە ئەوهۆیانەی زیاتر کاری تێبکەن، ئەوا ئەوەندەش دوعاو نزاو پاڕانەوەکانی درێژترو زیاتردەبن، بێئەوەی هەست بەڕۆشتنی کاتەکەی بکات. کەچەندە ئەو دەپاڕێتەوە، لەوێدا شیرینی‌و لەززەتێك دەچێژێت کەپەیوەستە بەملکەچی‌و زەبونی بۆ خوای پەروەردگار.

٣- كاریگەریو گریان:

بوونی کاریگەری لەکاتی گوێ گرتن لەئایەتی قورئانی پـیرۆز، یاکـاتی بیسـتنی وتارو ڕاسپاردەو ئامۆژگارییەکان، یاکاتی خوێندنەوەی وتە سروشتییەکان، یاکـاتی بینینـی دیمـەنێك کەقیامـەتی بیردەخاتـەوە، بەڵگەیـە لەسـەرپاکیەتی دڵ لـەلێڵیو وەڕزیوون وەزاڵ بوونی هـەمم وغـەمی قیامـەت بەسـەریدا، بـوونی ئـەو شـوێنەوارو کاریگەریە لەناوخەڵکدا لەیەکێکەوە بۆیەکێکی ترجیاوازە، هەڵبەتە بـەهۆی نـەرمیو ناسکی دڵەوەیە کاتێ گریان زاڵ دەبێ بەسـەریدا لـەکاتی قورئـان خوێندنـدا، یاهـەر گوێگرتنێك لێی، یاهەر دیمەنێك کەڕۆژی دوایی بیردەخاتەوە، هەروەکو (ئەبوبـەکر-ڕەزای خوای لێبێ).

لەبەرامبـەر ئـەوەدا ئەوکەسـەیش دڵـی ڕەقـە، کـەهیچ شـتێ کاریگـەری لەسەردروست ناکات هەتاکاتێ یـەکێ لـە خـزم و نزیکانیشـی دەمرێـت، یادەکەوێتـە گـەورەترین بـەڵاو کارەساتەوە، کـاتێ دڵـی ڕەش هـەڵ دەگـەڕێو پـەردەی گونـاه دایدەپۆشێ ئەوا تەڵخ و تاریك دەبێو چاك بەچاك نازانێو خراپیش بەخراپ نـابینێ، تەنها ئەوەی دەوێت و ئەوە دەبینێت کە بەهەواو ئارەزووی ئەو دەخوات، لـەنێوان ئەو دوو چینەدا پۆل و چینی زۆرهەن لەناوخەڵکیدا، خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا لەسەرباسی یەکێك لەوچینانە دەفـەرموێت: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَآ ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴾[١].

واتە: (ئـا ئەوانـە کەسـانێکن کـەخوای گـەورە نازونیعمـەتی بەسـەردا ڕشـتوون لەپێغەمبـەران، لەنـەوەی ئـادەم و ئەوانـەش (کەلـە کەشـتیەکەدا) لەگـەڵ نوحـدا سـوارمان کـردن و لەنـەوەی ئیـبراهیم و یـەعقوب و لەوانـەی کەهیدایـەتمان داون و هـەڵمان بـژاردوون، ئەوانـە هـەرکاتێك ئایەتـەکانی خـوای میهرەبانیـان بەسـەردا

١- مریم: ٥٨.

بخوێنرێتـەوە، بەپەلـە سـوژدە دەبـەن و ئەسـرین لەدیـدەیان دەبارێـت (لـە سـۆزو خۆشەویستی پەروەردگاریان دڵانی پڕ نورو ئیمانیان دەکوڵێ و دەگرین.).

ئیمام (الحافظ بن كثير) دەڵێت: (کاتێ گوێبیستی وتەکانی خودا دەبن بـاوەڕی تـەواویان هەیـە بەهـەموو بەڵگـەو مەبەسـت و نیشـانەو ڕینمایییـەکانیو بەوپـەڕی ملکەچـی و بێدەسـەڵاتییەوە (سـوژدە) بـۆ پـەروەردگاریان دەبـەن و سـتایش و سوپاسـگوزاری خوادەکـەن لەسـەرئەو نیعمـەت و بەخششـە گەورەیـەی پێیـداون، (البكى) کۆی (باك)ە لەبەرئەوە زانایان کۆکن لەسەرئەوە کـە شـەرعیەتی (سـوژدە) لەوەدایە کەئەوانە بکرێنە ڕابەروپێشەنگ و شوێنکەوتەی شـێوەو ڕێبازەکـەیان بـن. (سوفیانی ثەوری) لـە (ئەعمـەش)ئـەویش لـە(ئـەبو عومـەر)ەوە دەڵێـت: (عومـەری کـوری خطـاب – ڕەزای خـوای لێبـێ)سـورەتی مریـەمی خوێنـدو سـوژدەی بـردو فەرموی: (ئەوە سوژدەیە، ئەی کوا گریانەکەی–گریانی دەویسـت)[1]. ئـەو قسـەیەی ئیمامی عومەر (ڕەزای خوای لێبێ) نیشانەی لاوازیو وەڕزبوونی نیە، ئینجا دەڵـێ: (ئەوە عومەرە وادەڵێت ئەی ئێمە دەبێ چۆن بین؟!) بەڵێ عومەر ئەو قسـەیەی بـۆ پاکانەو بۆ پینەی لاوازیو دڵڕەقی خۆی نەبوو، بەڵکو ئیمـامی عومـەر(ڕەزای خـوای لێبێ)کەئەوەی فەرمووە لەوپەڕی هەست ناسکیو دڵنەرمیو دڵسۆزی بـووە، ئەگـەر نا عومەر(ڕەزای خوای لێبێ) یەکێك بووە لە (گریاوەکان)، کاتێ گوێبیستی قورئـان دەبـوو دەگریـاو زەرد هەڵدەگـەڕا جـاری واهـەبوو ئەوەنـدە ڕەنگـی تێـك دەچـوو دەیانبردە ماڵەوەو نەیاندەزانی چی بەسەرهاتووە؟

شەو گوێی لەگریانی منداڵ بوایە دەگریا، کەگوێی لـەوتارو ڕاسـپاردەیەك بوایـە دەگریا، کاتێ لێپرسینەوەی لەگەڵ نەفسی خـۆی دەکـرد دەگریـا(عەبـدوڵای کـوڕی عیسا) دەڵێت: (لەسـەر ڕووی ئیمـامی عومـەر(ڕەزای خـوای لێبـێ) دوو هێڵـی ڕەش لەشوێنی فرمێسکەکانی دروست ببون ئەوەندە گریابوو)[2].

١– تفسير القرآن الكريم: ١٢٧.

٢– تأريخ عمر بن خطاب– لابن الجوزي ص١٩٢، ط–دار الإحياء.

خوای پەروەردگار لەوەسفی ئەوانەی لەتوندی ئەو کاریگەریو گریانە بەسەر رووياندا دەکەون و بەردەوام فرمێسکیان دەبارێت دەفەرموێت:﴿ قُلْ ءَامِنُوا بِهِۦٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَـٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴾[1] واتە: پێیان بڵێ ئەی خوانەناسان باوەڕ بەقورئان بهێنن یاباوەڕی پێ نەهێنن (بەدەست خۆتانەو ئەمڕۆ سەربەستن بەڵام بزانن بەڕاستی ئەوانەی پێشتر زانیارییان پێدراوە دەربارەی تەورات و ئینجیلی دەستکاری نەکراو، چاك دەزانن کەئەم قورئانە لەهەمان سەرچاوەوەیە، هەربۆیە کاتێك بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە (خۆیان پێناگیرێ) خێرا سەری ڕێزو نەوازشی بۆ دادەنەوێنن و سوژدە (بۆ نێرەری قورئان دەبەن) دەشڵێن پاکیو بێگەردی بۆ پەروەردگارمانە، بەڕاستی بەڵێنی پەروەردگارمان هەردێتە دی (بەسەرخستنی ئیمانداران لە دنیاداو سەرفرازیان لەقیامەتدا) ئەوانە سوژدەو کڕنوش دەبەن و دەگرین و ئەسرینی خۆشەویستی پەروەردگار لەچاوانیان دەبارێت، فرمێسکی ئیمان و شادی هەڵدەوەرێنن و تادێت زیاتر ملکەچ و فەرمانبەردارو دڵ پڕلەئیمان دەبن).

ئیمام (الشوکانی–رەحمەتی خوای لێ بێت)دەڵێت: (إذا يتلى عليهم) واتە: (قورئان)یان بەسەردا دەخوێنرێتەوە﴿ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴾[2] واتە: (لەسەر ڕوویان دەکەون و(سوژدە)بۆ خوای پەروەردگار دەبەن، واتە ئەو کەوتنە بریتییە لەکەوتن بەهەموو جەستەو توانایەوە بەسەر چەناگەدا، چونکە چەناگە شوێنی بەیەکگەیشتنی جەمسەری هەردوو شەویلگەیەو، یەکەم شوێنە کەدەگاتە زەوی. (الزجاج) دەڵێت: لەبەرئەوەی چەناگە شوێنی کۆبوونەوەی هەردوو شەویلگەکانە هەروەکو مرۆڤ لەوێوە دەست بەکەوتنی دەکات بۆ (سوژدە)بردن و یەکەم شوێن لە

١– الإسراء: ١٠٩–١٠٧.

٢– الإسراء: ١٠٧.

ڕوخســـاردا کـــەدەگات بـــەزەوی چـــەناگەیە، ﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ﴾[1]، واتـــە: لە(سوژدە)کانیاندا دەڵێن: پـاکیو بێگـەردی بـۆ پـەروەردگارمانـەو دووروو پاکـە لـەو درۆو دەلەسانەی نەفام و نەزانەکان دەیڵێن و دوورە لەلادان لەبەڵێنـەکانی ﴿إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا﴾[2].

ئنجا زیکرو یادی خوا دەکەن و خۆیان دەخـەن بەسـەر چـەناگەیانداو دەگـرین. وەکو دەفەرموێت: ﴿ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ ﴾[3]، لێرەدا کەوتن بەسەر چەناگەدا دووبـارە دەکاتـــەوە بـــەهۆی جیـاوازی هۆیەکـــەوە، یەکـــەم جـــار بەمەبەســتی بەگەورەزانین و بەرز ڕاگرتن و پاکیو بێگەردی خوایەو، لەدووەم جاردا بـۆ گریـان و کاریگەری ئامۆژگارییەکانی قورئانـە لەدڵیانـداو، زیـادبوونی لەخواترسـان و ملکـەچ بوونیانە)[4].

ئەوە تەنها جوڵانەوەو کردارێکی گریاوەکان نیەو بەکاریگەریو لەخواترسییەوە دەری دەخەن، بەڵکو ئەو کاریگەریەکی راستەقینەیەو بەبیّ ویسـتی خۆیـان لەسـەر ڕوودەیان خات و(سوژدە)دەبەن بۆ پەروەردگارو لەبەردەستیدا دەگرین.

(سەید قوطب– ڕەحمەتی خوای لیّ بێت) لـە وەسـفی ئـەو دیمەنـەیان دەڵێـت: ئەوان لەتوندی ئەو کاریگەریەدا بەسەر ڕوودا دەکەون و(سوژدە)دەبـەن ((بەڕاسـتی ئەوە دیمەنێکە هەست و ویژدان دەبزوێنیّ، ئەوە دیمەنی خاوەن زانستـەکانی پـێش ئەوانـــەش بـــووە، بـــەڵیّ ئەوانـــە کـــاتیّ گـــویّ لـــەقورئانی پـــیرۆز دەگـــرن زیـــاتر لەخوادەترسن، ﴿يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا﴾[5]، ئـەوان خـاوەنی نەفسـی خۆیـان نـین و،

١– الإسراء: ١٠٨.
٢– الإسراء: ١٠٨.
٣– الإسراء: ١٠٩.
٤– فتح القدير ٣/٢٦٤.
٥– الإسراء: ١٠٧.

تەنها (سوژدە)نابەن، بەڵکو ﴿ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴾[1]، ئینجا زمانیان بەگۆدێت و بەوەی کەهۆشی شڵەقاندوون لەهەست و نەست و بیرکردنەوەیان لەگەورەیی و شکۆمەندی خواو ڕاستی پەیمان و بەڵێنەکانی ﴿ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴾[2]کاریگەریەکەی ئەوەندە زاڵە بەسەریاندا کە بەهیچ جۆرێ زمان ناتوانێ بەوتەکانی وێنەی ئەو هێرش و سوپایە دەرخات کەلەسنگیاندا وروژاوە، هەربۆیە فرمێسکەکان سەرچاوە دەگرن وگوزارشت لەوکاریگەریە زۆرە دەکەن کەوشەکان ناتوانن وێنای بکەن)[3].

٤- بە پاك زانین و ستایش کردنی خوای گەورە:

کاتێك لە سوژدەکانیاندا هەست بەگەورەیی خوای پەروەردگاردەکەن، ترس دایاندەگرێت و هەست و نەستیان دەجولێت و فرمێسکەکانیان دادەبارێن، بەپاکی دەزانن و سوپاسگوزاری خوادەکەن لەسەر ئەو بەخشش و نیعمەتە زۆرانەی لەژمارە نایەن، هەرچەندە بیردەکەنەوە لەنیعمەتێك لەو نیعمەتانەی خوا بەسەری‌دا ڕژاندوون و پێی بەخشیون لەکاتێکدا خەڵکانێك لێی بێبەشن ئەوازیاتر سوپاس و ستایشی خوا دەکەن، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾[4]. واتە: (بەڕاستی تەنها ئەوانە بڕوا بەئایەتەکانی ئێمە دەهێنن، کاتێك یادەوەری دەکرێن پێی، خێرا سوژدە دەبەن تەسبیحات و سوپاسگوزاری پەروەردگاریان دەکەن، لەکاتێکدا ئەوانە بەهیچ شێوەیەك فیزیان نیەو خۆیان بەگەورە نازانن)[5].

١- الإسراء:١٠٧.

٢- الإسراء: ١٠٨.

٣- في ظلال القرآن: ٢٢٥٤/٥.

٤- السجدة: ١٥.

٥- تەفسیری ئاسان.

(قـورطبی)دەڵێـت: (واتــە تەسـبیحات و سـتایش ئاوێتــە دەکــەن لەگــەڵ سوپاسـگوزاریو پــاك و بێگــەردی ڕادەگــرن لەهــەموو نــەنگیو کــەم وکوڕیــەك لەسـوژدەکانیاندا دەڵـێن: سـوپاس و سـتایش بـۆ خـوا، پـاکیو بێگـەردی بـۆ پەروەردگاری بەرزو بێ هاوتا، سوپاسگوزارن، واتـە خـوا بـەدوورەو پاکـە لەوتـەی هاویەش پەیداکاران و هاوەڵ بۆ خوا دانەران).

٥- ترس و هیوا:

دووسیفەتن لەبەرزترین و دیارترین سیفەتی (سوژدە)بـەرانن، ئـەوان بەڕاستی لەخوا دەترسن، بەڵام ئەوترسە بەرەو نائومێدیان نابات و بەهیوای سۆزو ڕەحمەتی خوان، بەڵام ئەم هیواو ئومێـدەش نایانبـات بـەرەو پاڵدانـەوەو وازهێنـان لـەکرداری چـاکە، لــەقورئانی پــیرۆزدا وەســفی ئەوانــە کــراوە: ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۝١٥ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾[١]، واتـە: بەڕاسـتی تـەنها ئەوانە بڕوا بەئایەتەکانی ئێمە دەهێنن، کاتێك یادەوەری دەکرێن پێی، خێرا سوژدە دەبـەن و تەسبیحات و سوپاسـگوزاری پـەروەردگاریان دەکـەن، لەکاتێکدا ئەوانـە بەهیچ شێوەیەك فیزیان نیەو خۆیان بەگەورە نازانن، ئەو (ئیمانـداره بەختەوەرانـە) نێوانیان خـۆش نیـە لەگـەڵ ڕاکشـان لەجێگـەو ڕێگـەی گـەرم ونـەرما(واتـە بەنوێـژو خواپەرسـتی بەشـێکی شـەو دەبەنەسـەر)، هەمیشـە نـزاو پاڕانـەوەیان ڕوو بەپەروەردگاریانــە لەخەشــم و قــین و دۆزەخــی دەترســن، ئـاواتی ڕەزامەنـدیو بەهەشـتیان هەیـەو لـەو ڕزق و ڕۆزیو توانـاییو زانیاریـەی پێمـان بەخشـیون دەبەخشن.

(سـەید قوطـب –ڕەحمـەتی خـوای لـێ بێـت) دەڵێـت: (ئـەوە دیمـەنێکی پـاکو خاوێنی ڕۆحی بڕوادارانـە، دڵسـۆزیو میهرەبانییـە، ڕۆشـن و هەسـتیارو موچـرکاویە لەترسـی خـوای گـەورەو تـەقواو پارێزکـاریو، ئاڕاسـتەیان دەکـات بـەرەو

---

[١]- السجدة: ١٦-١٥.

پەروەردگاریان و، بەهیواو ئومێدەوە فەرمانبەرداری دەکەن، بەبێ خۆ بەزل زانیو خۆبەرز ڕاگرتن. ئەوە ئەو (ڕۆح –گیان)انەن کەپڕ لەباوەڕن بەئایەتەکانی خوداو بەدڵێکی بەئاگاو دەروون و ویژدانێکی ڕووناك و درەوشاوەو، هەستێکی شپرزەو ڕاچڵەکاوەوە دەیانخوێننەوەو وەری دەگرن و لێی وردەبنەوە).

ئەوانە کاتێ بیر لەئایەتەکانی پەروەردگاریان دەکەنەوە دەکەونە ژێر کاریگەریان ﴿ خَرُّواْ سُجَّدًا ﴾[1] واتە: بەڕوودا دەکەون و سوژدە دەبەن بۆ بەگەورە زانینی خوداوبەرز ڕاگرتنی[2]. پاشان دەڵێ: (ئەوەندە بەترس و ملکەچیەوە ڕوودەکەنە خواو بەرەو لای دەڕۆن لەبەر ناکۆکی نێوان (ترس وهیوا)یان بەردەوام ترسیان هەیە لەسزای خوداو هیواشیان بەڕەحمەت و بەزەیی خودا هەیە، ترسیان لەخەشم و تووڕەیی خواو تەماعیان بۆڕازیکردنی خوا، ترسان لەسەرپێچی کردنیو تەماع و ئومێدیان بۆ پشتیوانیو یارمەتی خودایی)[3].

ئەوکەسەی بەم جۆرە ترس و هیوای بەڕەحمەتی پەروەردگاری هەیە. هەمیشە داوا لەخوا دەکات و پێداگری لەسەردەکات و، بەردەوام لە (سوژدە)کاندا لەخوا دەپاڕێتەوەو دوعا دەکات لەئاگرو لێپرسینەوە بپارێزێت و، داوای گیرابوونی نزاو پاڕانەوەکانیو بەهەشت و لێ ڕازیبونی دەکات، ئەو کەسە یەکسان نییە لەگەڵ کەسێکی وڕو بێ ئاگاو وێڵ و گومڕا لەگێژاوی حەزو خولیاکانیدا کە بیرو هزری هەربەلای هەواو هەوەسەکانیدایەو بێ هەست و هۆشەو، لەگەڵ بێگیانەکاندا وەك یەکیان لێ دێت، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾[4]، واتە: ئایا ئەو جۆرە کەسانەی کەباسکران چاکترن) یا ئەو ئیماندارەی

١– السجدة: ١٥.

٢– الظلال ٥/٢٨١٢.

٣– الظلال ٥/٢٨١٣.

٤– الزمر: ٩.

کـه لـەدووتوێی شـەوگاردا هەڵدەسـتێت بۆخـوا پەرسـتی سـوژدە دەبـات و بـەپێوە دەوەسـتێت. لەلێپرسـینەوەی قیامـەت دەترسـێت و ئومێـدو هیـوای بـەمیهرەبانی پەروەردگاری هەیە. ئەی پێغەمبەرﷺ بڵێ: ئایا ئەو کەسانەی کەدەزانن و شارەزان وەك ئەوانەن کەهیچ نازانن و شارەزاییان نیە؟ بەڕاستی تەنها خاوەن بیروهۆشەکان لەم جۆرە یادەوەریانە سوود وەردەگرن و تێدەگـەن (لەحەقیقـەتی دنیـاو قیامـەت، وەدڵنیان ژیـانی دنیـا فرسـەتێکی بەنرخـەو بـۆ بەدەسـت هێنـانی ڕەزامەنـدی خـوا بەکاری دەهێنن).

خۆیان بۆ قیامەت ئامادە دەکەن و بەشێوەیەکی گشتی لێی دەترسن، ئەمـەش سیفەتی لەخواترسانیانە، سەعیدی کوڕی جوبەیر وتی: (واتە سـزای قیامـەت). ئـەو خـۆی کەسـێکی بـەئاگابوو لەهـەموو سـزایەکانی ڕۆژی دوایـی دەترسـا، سـزای زیندووبوونەوە، سزای حەشر، سزای خـۆر کەدادەبەزێتـە سەرسـەری دروسـتکراوان لـەکاتی حەشـردا، سـزای چـاوەڕوانی لەمەیـدانی حەشـردا، سـزای گـەڕان بـەدوای تکاکـاردا، سـزای لێپرسـینەوە، سـزای چـاوەڕوانی دەرەنجـامی کێشـانەی چاکەوخراپەکانی لەتەرازووی خێروشەڕدا، سزای ڕەت بوون بەسەر پـردی سـیرات و قولاپە هەڵواسراوەکانی سەری، سزای ئاگری دۆزەخ، بەڕاستی ئەو دەترسا لەهەموو جۆرە سزاکانی ڕۆژی دوایی.

ئەو ئامادەگیو ئاگاداربوونە هەمەلایەنەو ترسان لەهەموو جۆرە سـزاکانی ڕۆژی دوایـی وای لێناکـات ڕەش بـین و بێهـوابێ لەڕەحمـەتی خـواو بـەڵکو بەئومێـدی ڕەحمـەت و سـۆزو بـەزەیی پەروەردگاریـەتی، بەهیوایـە کەزینـدوو دەبێتـەوە نـورو ڕووناکی خوای گـەورە لەبـەردەم و لای ڕاسـتییانەوە بـڕوات و، هیـوادارە دووربێـت لەگەرمای خۆرو بەڵکو لەژێر عەرشی خوادا حەشر بکرێت، هیوادارە لەوحەفتا هەزار کەسـەبێت کەبـەبێ لێپرسـینەوە دەچـنە بەهەشـت یـا لەوکەسـانە بێـت کـە نامـەی کرداریان بەدەستی ڕاست دەدرێتەوە، بەهیوایە بتوانێ لەوکەسانە بێت کەلەحەوزی کەوسەری (پێغەمبەری خواﷺ) دەخۆنـەوە، بەئومێـدە بـە خێرایـیو وەکـو هـەورە بروسکە یا بایەکی هاتووی توند بەسـەر پـردی سـیراتدا تێپـەڕێت، بەهیوایـە لەگـەڵ

دەستەی یەکەم کە ڕوخساریان وەکو (مانگی تابان) شەوی چواردە دەدرەوشێتەوە بچێتە بەهەشتەوە، بەڵێ ئەو لەنێوان ئەو ترس و هیوایەدا دەبێتە خواپەرستێك بۆ خوا هەتا پێی دەگاتەوە.

٦- شەونوێژ:

سوژدە بردن لە شەودا دوای ئەوەی خەڵکی دەخەون، هەموو شتێك بێدەنگ و هێمنەو بەشێوازی تایبەتی خۆی لەزەتی تێدا دەبینیێو ئاسودەیە، لەوکاتەدا گفت وگۆ لەگەڵ خوای پەروەردگاردا زۆر خۆش وشیرینتر دەبێت، کاتێ تاریکی چاوی خەڵکانی تری داپۆشیوە لەبینینی (سوژدە)بەران و چاودێری کردنیان، ئەو بەتەنها لەگەڵ خوای گەورەدا دەمێنێتەوەو هەست دەکات کەئەو بەتەنها لەگەڵ خوای پەروەردگارەو خوا گوێبیستی ئەوە کاتێ گفتوگۆی لەگەڵدا دەکات و لەبەردەستیدا دان بە هەڵەو تاوانەکانیدا دەنێت، شەونوێژ یالەسەرەتای شەودا دەکرێت کەپێ دەگوترێت (شەونخونی-بەیات) یالەکۆتایی یا لەناوەڕاستی شەودا دوای نوستن هەڵدەستنەوەو دەیکەن بەوەش دەڵێن (شەوبێداری-تەهەجود)ئەوەتا دەربارەی (شەونخونی- بەیات) خودای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴾[1]. واتە: (ئەوانەی کەشەوگار بۆ پەروەردگاریان بەسوژدەو وەستان و نوێژ دەبەنە سەر). (زوجاج)دەڵێت: پیاو شەونخونی کردووەو دەیکات کەشەو بەسەریدا تێدەپەڕێت، ئینجا ئەگەر تیایدا بنوێت یانەنوێت.

کاتێك پێڵووە خەواڵووەکانی زۆریان بۆدەهێنن وجێگەو پێخەفەکەیان بانگیان لێدەکەن، بەڵام لەڕاستیدا شیرینی (سوژدە) لەهێمنی شەوداو، بیرکردنەوە لەمردن و لێپرسینەوەی دوا ڕۆژ زاڵ دەبن و سەردەکەون بەسەر پێڵووە خەواڵووەکان و بانگەوازی جێگەو پێخەفەکەی خۆبەدەستەوە دەدەن و تەسلیمی لەخەو هەستان دەبن ئەو کاتە سوژدەکان زۆرشیرین دەبن، بەوە ئەو سرووودە دەچڕن:

١- الفرقان: ٦٤.

مەهێڵە پێڵوەکانت تامی خەوتن بچێژن
باشەونم بدەنە ڕوو، بافرمێسکان بڕێژن

بزانە کەدەمریت و لێپرسینەوەت دەکرێت
واوەیلا بۆ کەسانێك خودالێیان دەڕەنجێت

هەندێ بۆ خۆشەویستی خودا دڵسۆزوکاران
بۆڕەزامەندی خوداپارێزکارو بەتەقوان

کەتاریکیان لێداهات، باڵی بەسەردا کێشان
شەوەکان بەسەردەبەن بەنوێژوسوژدە وەستان

سکیان پووکاوەو بەتاڵ، چاك و پاکوخاوێنن
ئەوان جگەلە حەلاڵ، تامی خواردن ناچێژن[1]

(ئیبنو عەباس)دەڵێت: هەرکەس دووڕکات نوێژیان زیاتر بکات لەدوای نوێژی خەوتنان ئەوا بەسووژدە بردن و وەستانەوە شەونخونی بۆخواکردووە.

(الكلبي) دەڵێت: هەرکەس دووڕکات لەدوای نوێژی (ئێوارە-شێوان)بکات و چوار ڕکات دوای نوێژی (خەوتنان-عیشا)بکات ئەوا شەونخونی کردووە بەسووژدەو وەستانەوە[2]. ئەگەر پاداشت بەقەدەری ماندووبوون بێت، ئەوا (شەوبێداری)بارگرانیەکی لەسەردەروون هەیە چونکە مرۆڤ لەوجێگە گەرمە دەردەهێنێت و لەوخەوە خۆشە هەڵی دەستێنێت، خێری زیاترە لەشەونوێژی سەرەتای شەو بەتایبەتی ئەگەر ئەو بێداربونەوە لەسێیەکی کۆتایی شەودا بێت کەتایبەتمەندیەکی جیاوازی هەیە لەباقی کاتەکانی تری شەو ئەوەش بەهاتنە خواری پەروەردگار بۆ ئاسمانی یەکەم و مرۆڤ هەست دەکات ئەوکاتە لەهەموو کاتێك زیاترو زۆر نزیکترە لەخوای پەروەردگاری. ئەگەر مانەوە لەسوژدەدا بۆ خوا پێڵووەکان لەخەوبێبەش دەکات لەسەرەتای شەوداو، ئەوە مەیل و ئارەزوومەندی

١- تفسير القرطبي: ٧/ ٤٧٨٧.
٢- تفسير القرطبي ٧/ ٤٧٨٨.

بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ خوادا لەسوژدەکاندا لەتاریکایی شەودا ئەوانە بێبەش دەکات لەو خەوە خۆش و بەلەزەتەی سەرەتای شەو، ئەمەش لەترسی لەدەست چوونی ئەوچەند چرکە ساتە بەنرخەی تەمەنیانە نەکا لەکیسیان بچێت.

هەرکە هەوڵی نووستن دەدەن و پاڵ دەکەون ئەوا حەزو خولیایان بۆمانەوەو تەنیا بوون لەگەڵ خودا ناهێڵێت پاڵ کەون و بخەون، ئەوەتا خوای گەورە وەسفیان دەکات و دەفەرموێت: ﴿ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾[1]. واتە: ئەو ئیمانداراە بەختەوەرانە نێوانیان خۆش نیە لەگەڵ ڕاکشان لە جێگەو نوێنی گەرم و نەرما واتە: بە نوێژوخواپەرستی بە شێکی شەو دەبەنەسەر، هەمیشە نزاو پاڕانەوەیان ڕوو بەپەروەردگاریانە لەخەشم و قین و دۆزەخی دەترسن، ئاواتی ڕەزامەندیو بەهەشتیان هەیەو لەو ڕزق و ڕۆزیەو تواناییو زانیاریەی پێمان بەخشیون دەبەخشن.

قورطبی دەڵێت: ﴿ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ ﴾[2]، واتە: (بەرز دەبێتەوەو لەجێگەی نوستنەکەی دێتە دەرێ و بەجێی دەهێڵێت). سەید قوطب(ڕەزاو ڕەحمەتی خوای لێبێ) دەڵێت: واتە هەڵدەستن بۆ نوێژی شەو کەسەرەتاکەی نوێژی خەوتنانەو کۆتاییشی نوێژی وەترە، ئینجا شەو بەئاگادێنەوە بۆ نوێژو، دوعاوپاڕانەوە، بەڵام قورئانی پیرۆز ئەم هەستانەوەیە بەجۆرێکی تر دەردەبڕێت: ﴿ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ ﴾[3]، دیمەنی جێگەی پاڵکەوتن لەشەودا بەجۆرێ وێنا دەکات کەداوا لەلاکەلەکەو تەنیشتەکان دەکات بۆ پاڵکەوتن و پشوودان و چێژی خەوتن، بەڵام ئەم لاکە لەکانە هیچ وەڵام نادەنەوەو توانایەکی زۆر بەکاردەهێنن بۆ بەربەرەکانی حەزو داوای پاڵکەوتن چونکە کاری پێویستتری هەیە

١- السجدة: ١٦.

٢- السجدة: ١٦.

٣- السجدة: ١٦.

لەپاڵکەوتن و خەوتن لەو جێگە خۆش و نەرمەدا، ئەوکاری بە پەروەردگاری هەیە، کاری بەوەستان لەبەردەمیدا هەیە.[1].

(ئیبنو عەباس)دەڵێت: هەرکەسێك حەزدەكات خوای گەورە وەستانی ڕۆژی قیامەتی لەسەر سووك بكات، باڵەتاریكایی شەودا خوا ببینێ هەستێ سوژدە ببات و بیر لەقیامەت بكاتەوە، بەهیواو ئاواتی ڕەحمەتی پەروەردگاری بێت[2].

٧- خۆزگەو ئاواتیان تەنها بەدەستهێنانی ڕەزامەندیو پایە بەرزییە لای خوا:

ئەوان ئەوەندە (سوژدە)زۆر دەبەن ویست و ئاواتیشیان تەنها بۆخودای پەروەردگارەو نایانەوێ لەبەردەم خەڵكیو بۆ بەدیهێنراوان ئەو پەرستش و بەندایەتییە بكەن، ئەوان دوای ئەوە لایان گرنگ نیە كەخەڵكی لێیان ڕازی بن یانارازی، مادام بەرەو ڕازی كردنی خۆشەویستەكەیان دەڕۆن كەخوای پەروەردگارە، ئەوان مەبەستیان لەو پەرستشە دڵسۆزانەیە تەنها ڕەزامەندی خوایەو، داوای بەهەشت دەكەن و ئەوەی لەناویدایە لەڕزقی هەڵڕژاوو بەهرەو بەخششەكانی خوا، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ﴾[3]. واتە: موحەمەد ﷺ ڕەوانە كراوی خوایە، ئەوانەش كەلەخزمەتیدان و شوێنی كەوتوون توندوتیژن بەرامبەر بێباوەڕان و بەبەزەییو میهرەبانن لەنێوان خۆیاندا، دەیانبینیت سەرگەرمی نوێژو خواپەرستین. كڕنوش و سوژدە دەبەن، هەردەم ئاواتیان بەدەستهێنانی ڕەزامەندیو پایەبەرزییە لەلای خوا)[4]. (الحافظ بن كثیر) دەڵێت: ﴿ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ﴾[5] وەسفیان دەكات بەزۆری كردەوەی

١- الظلال ٢٨١٢/٥.

٢- تفسیر القرطبي: ٨/ ٥٦٨٣.

٣- الفتح: ٩.

٤- تەفسیری ئاسان.

٥- الفتح: ٢٩.

چاك و نوێـژی زۆر کەئـەویش چـاکترین کردەوەیـەو، وەسـفیان دەکـات بەدڵسۆزی تیایدا بۆخۆی (عزوجل)وبەهیوابوونی ئەجرو پاداشتی خوا کەبەهەشتی هەمەلایەن و ڕازاوەیە بەهەموو ڕزق و بەهرەو بەخششەکانیەوە، ئەوان مەبەستی هەرەگـەورەیان ڕەزامەنـدی خـوای گەورەیـە هـەروەکو (جـل وعـلا) دەفـەرموێت (ورضـوان مـن الله أكبر)[1].

٨- پشت بەستن بەخوا:

ئەوپشت بەستن و خودانە دەست خوایە جورێکی تایبەتـەو، جیایـە لـەو پشت پێبەستنەی بۆ ڕۆزیو پێداویستـیەکانی دنیـایی مـرۆڤن، بـەڵکو ئـەم جـۆرە پشـت بەستنە بەخوای گەورە لەکاروباری بانگخوازیدایە، لەبواری گەیاندنی ئەو ئەمانەتەی کە زەویو ئاسمانەکان و چیاکان لەئاستـیدا بێتوانـابوون، ئـەم جـۆرە تەوەککولـە متمانەو باوەڕی تەواوە بەخوا کـاتیَ خـەڵکی ناهـەق و نادروسـت پـیلان بـۆ خـاوەن هـەق و ڕاسـتـیەکان ڕێـك دەخـەن تانـەهێلن دەعـوەو بانگـەوازی بگەیـەنن، ئـەوە باوەڕپێبوون وخۆدانە دەست ئەو کەسـەیە کـە بـەهێزترو بـەتواناترەو چارەنووسـی هەمووکەسی بەدەستە، بەهەرشتێك بڵێ ببە دەبێت، بەدەسەڵات و خـاوەن موڵـك و سامانەو دەیداتـە هەرکەسـێك خـۆی حـەزبکات و، هەرکەسـیش خـۆی بیـەوێت لێـی دەگرێتەوە، ئەو بێ تواناو ناکارا نیە لەهەرشـتێ کەلـەزەویو ئاسمانەکانـدا هەیـەو، بانگخوازەکانی دەبینێت کەبەرەولای دێنەوەو لێی نزیك دەبنەوەو لەسـوژدەکانیاندا داوادەکەن سەریان بخات و پشتیوانیان بێت لەگەیاندنی ئەو پەیام و سپاردەیە.

خوای گەورە کە پێغەمبەرەکەیﷺدەدوێنێت دەفەرموێت:

﴿ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِى يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴾[2]. واتە: ئەگەر خوانەناسان یـاخی بـوون و سەرپێچـیان کـرد، ئـەوەپێیان بڵـێ: کەبەڕاسـتی مـن بـەریم لەهـەموو ئـەو

١- الفتح: ٢٩.

٢- الشعراء: ٢١٦،٢٢٠.

کاروکردەوانەی کەدەیکەن، ئەی (موحەمەدﷺ پشت بەخوای بالآدەست ومیهرەبان ببەستە. ئەو زاتەی کەدەتبینێت کە چۆن لەریزی سوژدەبەراندا هەڵس وکەوت دەکەیت. بەراستی ئەو خوایە زاتێکی بیسەرو زانایە بەگوفتارو نیەتتان).

(سەید قوطب) لە (في الظلال) دا دەڵێت: وازیان لێبێنەو خۆیان و کردەوەکانیان و مەچۆ ژێرباری کردەوەکانیان و نکوڵیان لێ بکە، روو لەپەروەردگارت بکەو بەرەولای وەرەو پشتی پێ ببەستەو. داوای کۆمەکیو پشتیوانی بۆ هەموو کاروبارەکانت لەوبکە. خوای گەورە وەسفی خۆی بەدوو سیفەتی دووبارە بووەوە دەکات لەوسورەتەدا: (العزة والرحمة: خوای گەورە خاوەن دەسەڵات وبالآدەست و بەسۆزو میهرەبانە). ئینجا پێغەمبەرﷺ لەدڵەوە هەست بەنزیك بوونەوەو هۆگری دەکات و هەست دەکات پەروەردگاری دەیبینێت لەهەستانەوەی بۆنوێژ بەتەنهاو دەیبینێت لەریزی کۆمەڵە سوژدەبەرەکان. لەتەنیایدا دەیبینێت و لەریزەکانی نوێژی جەماعەتدا دەیبینیێ کەپەیمانیان پێدەدات و رێکیان دەخات و پێشەوایەتیان دەکات و لەبەینیاندا دێت و دەچێت)[1].

٩- خاوەن پەیمان و بەڵێنن:

خوای گەورە وەسفی سیفاتە بەرزەکانی ئەوانە دەکات کەپەیمانی لەگەڵدا دەبەستن بەفرۆشتنی (سەروماڵیان)، لەوانە سیفەتی سووژدە بردن وەکو لەسورەتی (التوبة)دا دەفەرموێت:﴿إِنَّ ٱللَّهَ ٱشْتَرَىٰ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلْجَنَّةَ ۚ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ وَٱلْقُرْءَانِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ ۚ فَٱسْتَبْشِرُوا۟ بِبَيْعِكُمُ ٱلَّذِى بَايَعْتُم بِهِۦ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلْعَٰبِدُونَ ٱلْحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلْءَامِرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱلْحَٰفِظُونَ

١- الظلال، ٥/٢٦٢٠- الشروق.

لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾[1].(واتە: بەڕاستی خوا، گیان وماڵی لەئیماندااران کڕیوە بەوەی کەبەهەشت بۆ ئەوانەو بەشیانە بەڕاستی پەروەردگارێکی بەخشندەیە، هەرخۆی بەخشێنەری گیان و ماڵ و سامانە، کەچی ئاوا مامەڵە دەکات لەگەڵ ئیمانداراانداو نرخێکی نەبڕاوە، نرخێکی زۆرگەورەی بۆ بڕیارداوە، کاتێك لەپێناوی ئەودا دەیبەخشن) ئەوانە دەجەنگن لەپێناوی ئایینی خوادا دوژمنانی ئاینی خوا دەکوژن لەگۆڕەپانی جەنگدا یان دەکوژرێن و شەهید دەکرێن، ئەو پاداشت و بەڵێنە بەڕاستی لەسەرخودایەو باس کراوە لەتەورات و ئینجیل و قورئاندا، جاکێ هەیە بەقەدەر خوا بەوەفاو بەئەمەك بێت بۆ جێبەجێکردنی بەڵێنەکانی، کەواتە زۆردڵخۆش و کامەران بن بەومامەڵەیەی کەئەنجامتانداوە بەوفرۆشتن و کڕینەی کەلەسەری ڕێکەوتون بێگومان هەرئەوەشە سەرفرازیو سەرکەوتنی نەبڕاوەو بێ سنوور.

(جا ئەوانەی ئەومامەڵەیە دەکەن پێشتر بەم سیفەتە پیرۆزانە خۆیان ڕازاندۆتەوە) تەوبەکاران لەهەڵەکانیان پەشیمانن، خواپەرستن (لەهەموو هەڵسوکەوتیاندا) سوپاسگوزارن (لەسەر هەموونازو نیعمەتێك)گەڕۆکن لە(سەرزەویدا، ئەندێشەو بیرو هۆش بەکاردەهێنن بۆبیرکردنەوە، لەبوونەوەرو دەوروبەر)، سوژدەبەرو کڕنوش بەرو نوێژخوێنن، فەرماندەرن بەهەموو چاکەیەك قەدەغەی خراپەو هەموو نادروستیەك دەکەن و پارێزەرن بۆ سنوورەکانی خواو قەدەغە کراوەکانی، ئینجا مژدە بدە بەئیمانداران (ئەوانەی ئەو سیفاتانە لەخۆیاندا دەهێننەدی).خاوەن تەوێڵی سوژدەبەر، ئەوان خاوەنی پەیمانێکن لەگەڵ خوادا بەستوویانەو سەروماڵیان هەرزان فرۆش کردووە لەپێناو ڕازیکردنی خۆشەویستەکەیان، ئەوەش پاداشتەکەی بەهەشتە، ئەوان تەنها بەسیفەتی سوژدەبردن وازناهێنن کە لە میحرابەکانیاندا بمێننەوە دوور لە کۆمەڵگاو مەیدان چۆڵ کەن بۆ خەڵکی نالەبارو خراپەکار تائەوەی دەیانەوێت لەخراپەکاریو تاوان

---

[1] - التوبة: ١١٢-١١١.

لەزەویدا بیکەن، بەڵکو لەگەڵ ئەوەشدا فـەرمانیان پێدەکـەن بەچاکەو قەدەغـەیان دەکەن لەخراپـەو زانیاریـەکانیان پـێ دەگەیـەنن، بـەڵام خۆیـان بەسـەر بەنـدەکانی خوادا بەرز ناکەنـەوەو خۆهەڵناکێشـن بـەوبڕواداریو زانسـت و زانیاریـەی خـوا پێـی بەخشـیون، بـەڵکو دوای ئـەوەی لێپرسـینەوەیەکی وردی مەترسـیـیەکانی نەفسـی خۆیان دەکەن زیاتر تۆبە دەکەن نەبا بەهۆی ئەومەدح و ستایشەی دەکرێن تووشی لەخۆڕازی بوون و خۆبەرزکردنەوە بوبن بەسەر دروستکراوانی خوادا. ئەوان هـەرگیز فەضل و میهرەبانی خوا لەبیرناکەن کەئەو هیدایـەتی داون و ئەونیعمـەت و بـەهرەو بەخششـانەی خوایـان لەبیرناچـێتەوە کـە بەسـەریاندا بارانـدوون، کـە جوانترینیـان نیعمـەتی هیدایـەت و حەمـدو سوپاسـگوزاریو ثـەنـای زۆرە لەسـەریو ئـەو هـەموو سەرکەوتن و نیعمەت و بەخششانە بەهۆی پشتیوانیو کۆمەکی ئەودەزانن و نایدەنە پاڵ هۆو بۆنەوە بەڵکو دەیدەنـە پـاڵ هۆکـاری ئـەو هـۆو بۆنەیـەو بەدیهێنەرەکـەی، ئینجا بەهۆی ئەو ڕەوشت و ڕەفتارەیان دەگەنە نرخ و بەهای ئەو پـەیمان و بەڵێنـە کەئەویش بەهەشتە.

مێرگی (٣٥)
کاریگەرییەکانی سوژدە

گومانی تێدا نیە نزیك بوونەوە لەخوای گەورە بەهۆی سوژدەی زۆرو درێژکردنەوەی سوژدەکانەوە، نزاو پاڕانەوەو گریان و کاریگەری تیایداو بەترس و هیواو بەپاك ڕاگرتن و سوپاسگوزاری خوای گەورە لەناوسوژدەکاندا پەیوەندی لەگەڵ خوادا بەهێزتر دەکات، ئەمەش وادەکات ڕەنگ دانەوەو کاردانەوەیەکی زۆرچاکی لەسەر دەروونی سوژدەبەر هەبێت و کاریگەرییێت بۆتێڕوانینی لەژیان و هەڵوێستی لەکاتی بەلاو نەهامەتی‌یەکانداو لەسەر هەڵسوکەوت و ڕەوشت و ڕەفتاری. ئەم کاریگەریەش کە لەئەنجامی ئەوپەیوەندی‌یە توندوتۆڵەی هەیەتی بەخوای خۆیەوە وای لێدەکات کەمرۆڤێکی جیاوازبێت لەباقی خەڵکانی تر، دەبێتە مرۆڤێك وەك قورئان لەناو خەڵکی‌دا دەجولێتەوەو، وەکو مرۆڤێك کە لەقیامەت هاتۆتەوەو باسی دیمەنەکانی بۆ خەڵك دەکات، مرۆڤێکە وەك دەستکەوتێك وایە بەجێمابێ لەنەوەکانی یەکەم بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەوانەدا بژی کەلەدوای ئەوان دێن ئەوەی ئەو لەوان جیادەکاتەوە ئەوکاریگەری شوێنەوارەیە کە لەئەنجامی سوژدەکانیەوە دروستبوون کەلەگرنگترینیان:

١- نیشانەی پاکی‌و چاکی لەناوچەوانیاندا دەدرەوشێتەوە:

خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ۖ سِيمَاهُمْ فِى وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ ٱلسُّجُودِ ﴾[1]، واتە: موحەمەد ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە، ئەوانەش کەلەخزمەتیدان و شوێنی کەوتوون توندوتیژن بەرامبەر بێباوەڕان و بەبەزەیی‌و

١- الفتح: ٢٩.

میهرەبانن لە نێوان خۆیاندا، دەیانبینێت سەرگەرمی نوێژو خواپەرستین، کڕنوش و سوژدە دەبەن، هەردەم ئاواتیان بەدەست هێنانی ڕەزامەندیو پایەبەرزییە لەلای خوا، نیشانەی چاکیو پاکییان لەناوچەوانیاندا دیاریەو دەدرەوشێتەوە لەئەنجامی سوژدەبردن و خواپەرستیاندا.

أ- لەئیبنو عەباسەوە (ڕەزای خوای لێ بێ) (سیماهم في وجههم)واتە: ڕێگەوڕێبازی بۆچوونی چاکەو ئەوپەڕی چاکەخوازی

ب- موجاهیدو جگە لەویش دەڵێن: واتە لەخواترسان و خۆ بەکەم گرتن و پابەندبوون و ملکەچی .

ج- (السعدی)دەڵێت: نوێژ ڕواڵەتیان جوان ودرەوشاوە دەکات.

د- هەندێکی تر دەڵێن: بەڕاستی چاکەکاری ڕۆشناییە لەدڵداو درەوشانەوەو ڕوناکییە لەڕواڵەت و ڕوخسارداو فراوانییە بۆڕۆزیو خۆشەویستییە لەدڵی خەڵکیدا.

هـ- ئەمیری باوەڕداران(عوسمان-ڕەزای خوای لێ بێ): دەڵێت هەرکەس نهێنیەك لەدڵیدا بەند بکات، خوای گەورە لە ڕوومەت و دیمەنیو لەبەرەڵابوونی زمانیدا دەری دەخات.

لێرەدا مەبەستی ئەوەیە هەرشتێك لەدەروونا شاراوەبێت لەسەر ڕوومەتەکان و ڕواڵەتدا دەردەکەوێت، بڕوادار ئەگەر نیازو مەبەست و نهێنیەکەی لەگەڵ خوای خۆیدا ڕاست بێت ئەوا خوا ڕواڵەت و دیمەنیو ئاشکرای بۆ خەڵکی چاك دەکات وەکو (عومەری کوری خەطاب -خوای لێ ڕازی بێت)دەڵێت: هەرکەس نهێنی خۆی چاك بکات، خوای گەورە ئاشکراکانی چاك دەکات[1].

کەواتە ئەو گومانە ڕاست نیە کەهەندێ کەس وای بۆ دەچن کەئەو دومەڵە ڕەشەی بەناوچەوانەوەیە هەتا زۆر لەدەجاڵەکانیش ئەوشوێنەیان داخ دەکەن بۆ ئەوەی چاکی خۆیان بۆ خەڵکی دەربخەن و بیدەنە پاڵ ئەو ئایەتەو تەفسیری

١- تفسیر القرآن العظیم ٤/٢٠٤.

هەڵـەی بـۆ دەکـەن کەئـەوەش لێکدانەوەیـەکی هەڵەیـە،(مەنصـور لەمجاهـد)ەوە دەربارە ﴿ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾، وتی: لەخواترسـان و ملکەچـی، وتم: هەرکەسێکم بینیوە لەبڕواداران ئەو شوێنەوارە بەناوچاویەوە بووە، وتی: بەڵام ئـەو (پەڵە)یەم بەناوچەوانی کەسی واوە بینیوە کەدڵی لەفیرعەون ڕەقتربووە[1].

ئەو گێڕانەوەیە بەڵگەیە لەسەر ئەو تێگەیشتنە هەڵەی بـۆ ئـەو ئایەتـە دەکرێـت کـەتازە نییـەو بـەڵکو لەسـەردەمی شوێنکەوتوانیشـدا ئەوتەفسـیرە هەڵـە هـەبووە، لەبەرئەوە دەبینیت کەلەم سەردەمەی ئێمەدا زۆر لەخراپەکارو ڕەوشت نالەبارەکان ئەونیشـانە ڕەشـە لەناوچـەوانیاندا هەیـە .سـەید قـوطـب لەسـەر ئـەو ئایەتـە ﴿ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم ﴾[2]، دەڵێـت: ئـەو نیشـانە لەڕواڵەتـدا لـەپاکیو ڕۆشـناییو تیشك و ڕوونیو صافییەوەیەو لەووشکهەڵاتن لەبەندایـەتیداو پەرستشـێکی زینـدوو گەش و ڕوون و جوان و چاکەوەیە. ئەوە مانای ئەو خاڵە ڕەشـە ناسـراوەی ڕواڵـەت نیە کەبەهەڵە لێـی تێدەگـەن لـەکاتی گوێبیسـتی ئـەو ئایەتـەدا﴿ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾[3]، مەبەسـت لەشـوێنەواری سـوژدەو کاریگـەریو شـوێنەواری بەندایەتی‌یـە، وتـەی سوژدەی هەڵبژاردووە چونکە پیشاندان و نمونە هێنانەوەی حاڵەتی ملکـەچ بـوون و لەخواترسان و پەرستشە بۆ خوای گەورە لەتەواوترین شێوەدا. ئەوە کاریگەری ئەو لەخواترسانەیە، شوێنەواری ئەو لەخوا ترسانەش لەشێوەو ڕوخساردا هەیـە، کاتێـك خەیاڵ و لەخۆبایی بوون و خۆپەسەندی‌یەکەی بـەخاك سـپاردو خۆبەکـەم گرتنێکـی جوامێرانـەو پـاکیو ڕوونـیو صـافی بـوونی هێمنانـەی لەشـوێن دانـا، ئەوتوانـەوەو خۆبـەکزو کـەم گرتنەیـە کەڕۆشـناییو ڕاسـتیو ڕووخۆشـیو جـوامێریو مەردایـەتی لەسەر ڕوخساری بڕوادار زیاد دەکات و دەری دەخات[4].

١- تفسير القرآن العظيم ٤/٢٠٤.

٢- الفتح: ٢٩.

٣- الفتح: ٢٩.

٤- الظلال ٦/ ٣٣٣٢.

٢- بەرزبوونەوەی پلەوپایەو سڕینەوەی گوناهەکان:

لەبەرئەوەی نزیکترین کاتی بەندە لەپەروەردگاری ئەوکاتەیە لە (سوژدە) دایە، هەربۆیە تا (سوژدە)کان زیاتربن لەخوا نزیکتر دەبێتەوە ئەو زیاتر نزیک بوونەوەیە لەخوای پەروەردگار دەبێتە هۆی سڕینەوەی هەڵەوگوناهەکانی‌و، بەرزبوونەوەی پلەوپایەی. هەرکەس بۆ خوا خۆی بەکەم بگرێت ئەوا خوا بەرز دەکاتەوەو، هیچ شتێك نیە وەکو (سوژدە) خۆبەکەمگرتنی تێدابێت، ئیمام(موسلم)لەخانەی (گەورەیی سوژدەو هاندان لەسەری) وتەیەکی (معدان کوڕی ئەبی طەلحەی یەعمەری) هێناوە کە دەڵێت: (لقيت ثوبان مولى رسول اللهﷺ فقلت: أخبرْني بعمل اعمله يدخلني الله به الجنة، أو قال قلت: بأحب الأعمال الى الله، فسكت، ثم سألتة فسكت، ثم سألتة الثالثة فقال: سألت عن ذلك رسول اللهﷺ فقال: عليك بكثرة السجود لله، فإنك لاتسجد لله سجدة: إلا رفعك الله بها درجة، وحط عنك بها خطيئة). واتە: (معدان)کوڕی (طەلحەی اليعمری)دەڵێت: گەیشتم بەثەوبانی کارگوزاری پێغەمبەری خواﷺوتم: کارێکم پێ بڵێ کەبیکەم و بەهۆیەوە خوا بمخاتە بەهەشتەوە، یاوتی خۆشەویسترین کار لەلای خوا، (ثەوبان)بێدەنگ بوو، ئینجا لێم پرسی‌یەوە هەربێدەنگ بوو، ئینجا بۆجاری سێ‌یەم لێم پرسی وتی: سوژدە زۆرببە بۆخوای گەورە، تۆهەرسوژدەیەك کەدەیبەیت بۆ خوا ئەوا پلەیەك بەرزت دەکاتەوەو، گوناهێکیشت لێ کەم دەکاتەوە[١].

٣- لابردنی غەم وپەژارە:

ویست وهەم وخەمەکانی بانگەوازی وەك ویست و هەمم و خەمەکانی دنیایی نین کەپەیوەستن بەخواردن و بەرگ و پۆشاك و خانوبەرەو هاوسەرگیری‌یەوەو، کە ئەوانە دابین بوون ئەوا خەم و خەفەتەکانیشی دەڕۆن، بەڵام مەبەست و خەم وخەفەتەکانی بانگەوازی کاتێ دێنەکایەوە کەخەڵکی دەستبەرداری هەق و ڕاستی‌یەکان دەبن، هەوڵی سەرکەشان و ستەمکاران و شوێنکەوتوانیان بۆ

١- موسلیم ٤٨٨.

لەمپـەردانان لەسـەر ڕێگـای بـانگخوازان بـۆلای خـوا، کـەوتنی هەنـدێ بـانگخواز لـەوڕێزەداو نەگەیشـتنیان بەهەنـدێ ئامانجـەکانی بانگـەوازیو ئەوهەڵانـەی هەنـدێ بانگخواز تێی دەکەوێت، چەند هۆیەکن بۆ بـەڵاو نەهامەتیـەکانی بانگـەوازی، ئـەو کارو بارانەو شتی تریش خەم و خەفەتی بانگەوازی پێکدەهێنن، هـەروەکو دەهاتـە ڕێگـای پێغەمبـەری خـواﷺ ئـەویش پـەنای بـۆ نوێـژکردن دەبـرد، بەتایبـەتی (سوژدەکان)، بۆ سووك کردنی ئەم خەم وخەفەتەی بەهۆی وتەوگوفتاری دوژمنـانی بانگەوازیـەوە بـۆی دەهاتـە پـێش لـەبێباوەڕیو هـاوەڵ دانـان بـۆ خـواو گومـان پەیداکردن و دانانی کۆسپ و تەگەرە لەسەر ڕێگای ئیسلام و گەڕانەوە بـۆلای خـوا. خوای پەروەردگار دەبینێت و دەزانێت کەپێغەمبەری خواﷺ چ ڕەنجێك دەدات و چ خەفەت و ماندوویی‌یەك دەچێژێت و بەهـەمان شـێوە خـوای گـەورە ئاگـادارو زانایـە کەهەربانگـەوازێکیش دێتـە ژێـر ئـاڵای بانگـەوازی ئـەو نەهامـەتیو ناڕەحەتیـیـە دەچێژن.

خـوای گـەورە نێـردراوە خۆشەویسـتەکەی ڕادەسـپێرێت، وە ئەوانـەی دوای ئەویش دێن بەپەنا بردن بۆ نوێژکردن بۆ سووك کردنـی بـاری ئـەو خـەم وپەژارانـەو دەفـــــەرموێت: ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴾[1]، واتە: سوێند بـەخوا ئێمـە چـاك دەزانـین کەبەڕاسـتی دڵـی تـۆ تـەنگ دەبێـت بـەو گوفتـارە نابەجێیـەی کەخوانەناسـان دەیڵـێن (جـا لەهـەموو کاتێکـدا بەتایبـەتی لـەکاتی دڵ تـەنگیدا) تەسـبیحات و سـوپاس و ستایشـی پـەروەردگارت بکەو لەڕیزی سوژدەبەراندابە).

(شێخ الآلوسي)دەڵێت: (وکن من السـاجدين)مەبەسـت لێـرەدا نوێژکـەرانن واتـە لەڕیزی نوێژ خوێنان بە، بـەڵام لێـرەدا کـە وشـەی (سـاجدين)ی بـەکارهێناوە ئـەوە تـەعبیرە لەهـەمووی بـەهۆی بەشـێکەوە (التعـبير عـن الكـل بـالجزء)ئـەو بەشـەش ئـەولاترو گـەورەترە لـەباقی بەشـەکانی تـر، ڕاسـتی ئـەوەش لەفـەرموودەدا

١- الحجر: ٩٨-٩٧.

دەردەکەوێت کە پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (أقرب مایکون العبد من ربه وهو ساجد)[1]، نزیکترین کاتی بەندە لەپەروەردگاریەوە کاتی سوژدەبردنیەتی، پاشان دەڵێت: لەمیانەی ئەوفەرمانەی خوای گەورە بەپێغەمبەریﷺ دەکات بەوشتانەی باسکران، ڕێنمایی دەکات بۆئەوکارەی کەئەو خەم و ناسۆرانە لادەبات کەدێنە ڕێگای. وەکو ئەوەی وتراوە: ئەوکارە بکەن خوای گەورە هەموو ئەو غەم و دڵتەنگی‌یەی هەتەلای دەبات، بۆ زیاتر گرنگی دان و ئاگاداری لەنوێژەکان فەرمانی پێکراوە، وەك دەبینی بەشێوەیەکی جیا لەفەرمانی پێشوو چونکە ئەمە لەسەر شێوەیەکی تایبەتە کە دەفەرموێت: ﴿وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ﴾[2]،بێگومان ئەمەش هاندانە بۆنوێژکردن وە پێغەمبەری خواﷺ کاتێك کارێك دڵی تەنگ دەکرد پەنای بۆنوێژکردن دەبرد[3]، هانی شوێنکەوتوانی دەدات پەنا بەرنە بەرنوێژ ئەوەتا بەبیلال دەفەرموێت (یابلال أقم الصلاة، أرحنا بها)[4] واتە: ئەی بیلال بانگی نوێژ بدە بابەهۆیەوە بحەوێینەوەو ئاسودەبین. پێغەمبەری خواﷺ هەستی بەئاسودەیی‌یەکی تەواودەکرد لەنوێژداو لەخەم و ناسۆرەکانی دنیا لای دەداو دووری دەخستەوە لەو شتانەی بێبڕواکان پێیەوە گیرۆدە بوون و دەناڵێنن.

(المناوي) باسی کاریگەری نوێژ دەکات لەسەر مرۆڤ و دەڵێت: (شیفایە بۆ نەخۆشی‌یەکانی دڵ و جەستە و خەم وخەفەت. ﴿ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾[5]. واتە: (داوای کۆمەك و یارمەتی لەخوا بکەن بەهۆی ئارامگرتن ونوێژکردنەوە). لەبەرئەوەیە پێغەمبەری خواﷺ کەشوێنکەوتوانی کارێکیان دەبوو پەنای دەبردە بەرنوێژ. نوێژ: (هێنەری ڕزق و ڕۆزیەو پارێزەری تەندروستی‌و لابەری ئازارەو لادەری نەخۆشی‌یەو چالاکی بەخشی دڵ و مایەی گەشی و کرانەوەو سینە

١- روح المعاني ١٤-٨٧ط، إحياء التراث.

٢- الحجر: ٩٨.

٣- روح المعاني ١٤-٨٧ط، إحياء التراث.

٤- أحمد في المسند ٥/٣٦٤، وصححه الألباني ص ج ص ٧٧٦٩.

٥- البقرة: ١٥٣.

فراوانییـەو لابـەری تەمبـەڵیو سسـتییەو چـالاکی دەبەخشـێ بەئەندامـەکان و وزە بەخشــەو خـۆراکی ڕۆحــەو ڕوونــاك کــەرەوەی دڵ ودەروون و ڕۆشــن کــەرەوەی ڕوخسـارەو پـارێزەری بـەهرەو نیعمەتەکانـەو لادەری خەشـم و تووڕەبـوونی خـوای گەورەیــەو هێنــەری بەرەکــەت و لادەری ناخۆشیــو نەهامەتییەکانـەو نوێـژ هـۆی دوورکەوتنەوەیە لەشەیتان ودەبێتە هۆی نزیك بوونەوە لەخوای بەخشندە، بەگشتی کاریگەرییەکی زۆر سەرسوڕهێنەری هەیە لەپاراستنی تەندروستی دڵ و جەسـتەداو بەهێزیان دەکات و، لابەری هەموو مـاددە خراپەکانـە لەسـەریان، بەتایبـەتی ئەگـەر هەقی تەواوی پێبدەن و نوێژەکان بەباشـی ئـەنجام بـدەن ئـەوا لابـەری ئازارەکـانی هەردوو دونیایەو هێنەری چاکەو بەرژەوەندیەکانە بەهەمان شێوە)[1].

٤- ئارام گرتن:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَٱصۡبِرۡ لِحُكۡمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعۡ مِنۡهُمۡ ءَاثِمًا أَوۡ كَفُورٗا ﴿٢٤﴾ وَٱذۡكُرِ ٱسۡمَ رَبِّكَ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلٗا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَٱسۡجُدۡ لَهُۥ وَسَبِّحۡهُ لَيۡلٗا طَوِيلًا ﴾[2]. واتە: خۆڕاگربە بۆ فەرمانی پەروەرگارت. نەکەیت ملکەچ و فەرمانبەرداری تاوانباران و بێبـاوەڕان بیـت لەوان. ئینجا بەردەوام یادی پەروەردگارت بکەو ناوی پیرۆزی با ویـردی سـەرزمانت بێت، لەبەرەبەیان و دەمەوئێواراندا، لەشەوگاریشدا سوژدەی بۆ ببـەو تەسـبیحات و ستایشی لەهەندێك شەودا زۆربکە.

ئـارام گـرتن گـەورەترین بەرگرییــە کـەبانگخوازەکان پێویسـتییان پێیــەتی لەکاروانی بانگەوازیدا، ئەگەر نا بـەهیچ جۆرێـك نـاتوانن لـەو کاروانـە بـەردەوام بـن. ئارام گرتن کاریگەرییو دەرەنجامێکـە بـۆ ئـەو توێشـووەی خـوای پـەروەردگار لـەو ئایەتەدا باسی لێـوە دەفـەرموێت ئـەوەش بـەپاك ڕاگـرتن و سـوژدە بـۆ بردنیـەتی، هەرکەس لەسەر پەرستش و بەندایەتی ئارام بگرێت دەتوانێت لەسەرهەموو شـتێکی تر باشتر ئارام بگرێت، هەرکەس پەرستشەکان بەپەلە پەل ئەنجام بدات و دەروونـی

١- فیض القدیر ٥٢٧/٤.

٢- الإنسان: ٢٤،٢٥،٢٦.

بۆ ئامادە نەكات و بەهیمەتەوە بەجێیان نەگەیەنێت ئەوا لەكاروبارەكانی جگەلە پەرستشیش بێ ئارامترەو زووتر لەكیسی دەچێت، لەبەرئەوەیە خوای گەورە فەرمانی كردووە بەپاك ڕاگرتنیو سوژدە بردن بۆی. بۆ ڕاهێنانیان لەسەری تابتوانن سەبرو ئارامیان هەبێت لەسەر هەموو ئەوشتانەی لەكاروانی بانگەوازیدا دێتە ڕێیان.

سەید قوطب (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: ئارام بگرە لەسەر ئازارو بەلاكان، ئارام گرتن لەسەر شتە بەتاڵ و پووچەكان سەركەوتنە بەسەریدا ئارام گرتن لەسەر شەڕ دەپەڕاندنیەتی، پاشان ئارامی زیاترت هەبێ لەسەر هەموو ئەو ڕاستی‌یانەی لەقورئانی پیرۆزدا هاتوون و دابەزیوەتە سەرت، ئارام بگرەوگوێ مەدە بەهەموو ئەو بەرژەوەندی و بەلاونەهامەتی‌یانەی لەنیوەی ڕێگادا لەسەرحیسابی بیروباوەڕت دێنە ڕێگات و تووش دەبن. ئارام بگرە هەرچەند ماوەكەی زۆر بێت و بەلاكان توندبن، وەسیلەكانی لەخۆبایی بوون بەهێزبن و ڕێگاكە درێژبێ، ئاگاداربە، بەلام ئارامگرتن قورس و ناخۆشە، گومانی تێدا نیە توێشوی دەوێ، كاتی دەوێ ﴿ وَٱذۡكُرِ ٱسۡمَ رَبِّكَ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلٗا ۝٢٥ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَٱسۡجُدۡ لَهُۥ وَسَبِّحۡهُ لَيۡلٗا طَوِيلًا ﴾[1]، ئائەوەیە توێشوو! . یادی پەروەردگارت بكە بەیانیان و ئێواران، لەشەواندا سوژدەی بۆببە، سوژدەكانت درێژبكەوەو تەسبیحی زۆری بكە،... ئەوە پەیوەندی كردنە بەو سەرچاوەیەی كەقورئانی پیرۆزی ناردۆتە خوارەوە بۆ سەرت و بانگەوازی پێ سپاردوویت، ئەو كارێزی هێزو تواناو سەرچاوەی توێشوو بەهاناوە هاتنە...، پەیوەندی پێوەكردنی زیكرو پەرستش و نزاو پاڕانەوەو ستایش كردنیەتی بەدرێژایی شەو.

ڕێگاكە دوورو درێژە، بارەكە قورس و گرانە، ئەمەش پێویستی بەتوێشووی زۆرو هاوكارێكی گەورەیە، ئەو لەوێیە كاتێ بەندە خەڵوەت و ڕازو نیازی لەگەڵ پەروەردگاری‌دا دەكات بۆگفت وگۆو گوێڕایەڵی‌و هۆگربوون لەگەڵی‌دا، ئەوكاتە لافاوی حەوانەوە هیلاكی‌و كەفتەیی لادەبات و هێزو توانای زاڵ دەبێت بەسەر

١- الإنسان: ٢٥،٢٦.

بچـووکیو لاوازیـداو، لەودەمــەدا ڕۆح و گیـانی کارویـارو هەسـت وهـەمم و خەمـە بچووکەکان دەوەرێنێت و، ئەو ڕاسپاردەو ئەمانەتە قورسە دەبینێت و، هـەر درك و داڵ و نەهامەتیـیەك لـەو ڕێگایـەدا تووشـی دێـت لـەلای بچـووك دەبێتـەوەو گـوێی پێنادات[1].

لێرەدایە بانگخواز هەتا ئارامی زیـاتر بێـت و خـۆڕاگرتر بێـت ئـەوا دەبـێ هـەوڵ بدات توێشووی زیاترو گەورەتر کۆبکاتەوە تابتوانێ زیاتر ئارام بگرێت.

٥- ملکەچی:

ملکەچی بەرهەم و دەرەنجامی بەندایەتیو پەرستشی زۆرە، لەقورئان خوێندن و زیکرو دوعاو پاڕانەوەو بیرکردنەوەو... هتد. بـەڵام ئـەوەی ملکەچـیو تەقوایـەکی زۆر دروسـتدەکات (سـوژدە)بردنــە بـۆ خـوای پـەروەردگار، بەڕاسـتی سـوژدە لەخواترسی زیاتر دەکات چونکە زیـاتر نزیـك بوونەوەیـە لـەخوا، ئـەوەتا خـوا (جـل جلالە) دەفەرموێت: ﴿...إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَـٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴾[2].

واتە: (پێیان بڵێ ئەی خوانەناسان باوەڕ بەقورئان بهێنن یا باوەڕی پێ نەهێنن (بەدەسـت خۆتانـەو ئـەمڕۆ سەربەسـتن بـەڵام بـزانن بەڕاسـتی ئەوانـەی پێشـتر زانیارییان پێدراوە دەربارەی تـەورات و ئینجیلـی دەسـتکاری نـەکراو، چـاك دەزانـن کەئەم قورئانە لەهەمان سەرچاوەوەیە، هەربۆیە کاتێـك بەسـەریاندا دەخوێنرێتـەوە وەخۆیان پێناگیرێ خێرا سەری ڕێزو نەوازشی بۆ دادەنەوێنن و سوژدە (بۆ نێـرەری قورئان دەبەن). دەشڵێن: پاکیو بێگـەردی بـۆ پەروەردگارمانـە، بەڕاسـتی بـەڵێنی پـەروەردگارمان هەردێتــەدی (بەسەرخسـتنی ئیمانـداران لـەدنیاداو سـەرفرازیان لەقیامەتدا).

١- الظلال ٦/٣٧٨٥.

٢- الإسراء: ١٠٧-١٠٩.

ئەوانــە ســوژدەو کڕنــووش دەبــەن و دەگــرین و ئەســرینی خۆشەویســتی پەروەردگار لەچاوانیان دەبارێت. فرمێسکی ئیمان و شـادی هەڵدەوەرێنن و تادێت زیاتر ملکەچ و فەرمانبەردارو دڵ پڕ لەئیمان دەبن.

(الزمخشری) لە (الكشاف) دا دەڵێت: بەسەر چەناگەیاندا دەکەون و دەگرین و ملکەچیو لەخواترسانیان زیاتر دەبێت. دەڵێت: قورئان خوێندن دڵ نـەرم دەکـات و چاوەکان شێدار دەکات[1]. ئـەو کاریگەرییـە بـەهۆی بیرکردنـەوە لەگـەورەیی خـوادا دروسـت دەبێـت و تونـدی ئەوکاریگەرییـە وایـان لێـدەکات بەسـەر ڕوودا بکـەون و بگرین و(سوژدە)ببەن بۆ خوای پەروەردگار، هیچ شتێ نیە ئەوەندە بەهۆیەوە نزیك ببنەوەو خۆیانی پێ کەم بگرن و زەلیلیو زەبوونی خۆیانی پێ نیشـان بـدەن جگـە لەسوژدەیەکی ملکەچانە کەشەرم و لەخواترسانی زیـاتر دەخاتـە سـەر ئـەو هـەموو پارێزکـارییو لەخواترسـانەی هەیانەوخۆشـکاندنی زیـاتر دەچـێتە سـەر ئـەو هـەموو خۆشکاندنەی هەیانەو، شـیرینی بـاوەڕ دەچـێژن و ئیمانیـان زیـادو پتـەو دەکـات و تامی ئەو لەخواترسیو تەقواو گفت وگۆو موناجاتەیان لەگەڵ خوای خۆیانـدا زیـاترو زیاتربێت.

٦- درەوشانەوەی شوێنی سوژدە:

کاتێـك قیامـەت دێـت و خـوای پـەروەردگار هـەمووان زیندوودەکاتـەوەو هـەر لەسەرەتاوە تاکۆتایی بەملیۆنان کەس لەسەریەك زەوی کۆدەکاتەوە، بـەرزو کـورت و ڕەش و سپی بەیەکەوە، خەڵکی واتێکەڵ دەبن مـرۆڤ نـاتوانێ کـەس بناسـێتەوەو لەوکـەش و هەوایـەدا جیاکردنـەوەیان زۆرگرانـە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێت: (مـامِن أمتي مِن أحدٍ إلا وأنا أعرفه يوم القيامة: قـالوا: وكيـف تعـرفهم يارسـول الله في كثـرة الخلائق، قال: أرأيت لو دخلت صبرة فيها خيل دهم بهم، وفيها فرس أغر محجـل أمَـا كنت تعرفه منها؟ قال: بلى. قـال: فـإن أمـتي يومئـذٍ غـرّ مـن السـجود محجلـون مـن الوضوء)[2].

١- الكشاف: ٢/ ٤٦٩.

٢- رواه أحمد في المسند ١٨٩/٤ بإسناد صحيح.

واتە: هیچ کەسێ نیە لەئوممەتی من نەیناسمەوە لەڕۆژی قیامەتدا، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەناو ئەوهەموو دروستکراوانەدا چۆن دەیانناسیتەوە؟ فەرمووی ئەگەر ڕەوگە ماینێکی ماڕۆنی چوارپەل سپی هەبێت و لەناو ڕەوگە ماینێکی ڕەشی پەتیدا بێ ئایا ڕەوگەکە لەناویاندا ناناسیتەوە؟ وتیان: بەڵێ، فەرموی: بەڕاستی ئومەتی من لەو ڕۆژەدا بەهۆی چاکی سوژدەکانیانەوە شوێنی دەستنوێژیان سپیوگەش وجوانە چەند پلەیکی بەرزو پیرۆزە!.. نەتەوەی (موحەمەد ﷺ) لەباقی نەتەوەکانی تر جیادەکرێنەوە بەونیشانەی شوێنەواری سوژدەیە.

ئەو زەرەرو زیانەش کەنوێژ نەکەر دەیکات چەند گەورەیە!.... ئەوکەسەی ناوچەوانی خۆی لەوە بەگەورەتر دەزانێ کەبیخاتە سەرزەوی‌و هەروەکو ئەوانەی لێدێت کەبێباوەڕن و هیچ نیشانەیەکیان نییە جیایان بکاتەوە لەوانی تر... لەوچارە ڕەشییەی تێی دەکەون، زۆر دەگرین و پەشیمانن ...بەڵام ئەوپەشیمانییە هیچ سوودیان پێناگەیەنێت لەو ڕۆژەدا کەزۆر گەرم و برسیکەرو پڕ مەترسییە ... بەڕاستی جێگەی هەڵوێست و شانازییە بۆ هەموو ئەوانەی دەست و پێیان سپی دەچێتەوەو بەهۆی شوێنەواری سوژدەکانیانەوە، چونکە لەدنیادا سەریان نزم دەکەن بۆ خوای گەورە، ئەوەتا خوای گەورەش لەڕۆژی قیامەتدا لەناو ئەو هەموو دروستکراوانەدا بەرزیان دەکاتەوە بەسەر هەموو بەدیهێنراوەکانیدا – دروستکراوەکانیدا– .

٧- گریانی شەیتان:

هەرجارێك مرۆڤ سوژدەی قورئان خوێندن دەبات، ئەوا شەیتان تووڕەو جاڕس دەکات و چیرۆکی خۆی لەگەڵ حەزرەتی ئادەم (سەلامی خوای لێ بێ) بیردەکەوێتەوە، کەخوای گەورە فەرمانی پێدەکات سوژدە بۆحەزرەتی ئادەم (سەلامی خوای لێ بێ) ببات، ئەو لووت بەرزی نواندو سوژدەی نەبرد، بۆیە پەشیمان دەبێتەوە بەتوندترین پەشیمانی گریەنەر، بەڵام پەشیمانییەکەی بۆش و بەتاڵە لەوازهێنان لەو سەرپێچییە، ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێ بێ) دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (إذا قرأ ابن آدم السجدة فسجد اعتزل الشيطان يبكي،

يقول ياويله (وفي رواية أبي كريب: ياويلي، أُمِر ابـن آدم بالسجود فسَجَدَ فَلَـهُ الجنـةَ. وأُمِـرْتُ بالسجود فأبيـت فلِـيَ النـار)[1]. واتـه: (كـاتێ ئـادەمیزاد کەئایـەتی سـەجدە دەخـوێنیو سـوجدەی تـیلاوەت دەبـا بـۆ خـوا، شـەیتان لـەتاوان کـەنار دەگـریو دەگریاو دەڵێ: ئەی هاوار لەخۆی، لەگێڕانەوەی (أبـی کریـب)دا دەڵـێ: ئـەی هـاوار لەخۆم! فەرمان کرا بەئادەمیزاد کەکوڕنوش ببات و کوڕنوشـی بـردو بەهەشـتی بـۆ بـوو، وەفـەرمان کـرا بـەمن کـەکوڕنوش ببـەم، بـەڵام مـن کوڕنوشـم نـەبردو ئـاگری دۆزەخم بۆمایەوە.

ئەوە ئەو شەیتانەیە کەتوانای ئەوەی وەرگرتووە بتوانێـت ئـادەمیزاد لەخشـتە ببات و وێڵ و سەرگەردانیان بکات و ببێتە هۆی چوونی خەڵکانێکی زۆری تر بۆ نـاو ئاگر، دەبینیت چەندە بچووك و لاوازو نزم و بێ نرخەو دەگریـەت، گریـانێکی تونـد، کاتێـك موسـڵمانێك دەبینێـت قورئـان دەخـوێنیو سـوژدە دەبـات بەڕاسـتی شـیاوو جوانە کەموسوڵمان سوژدەی زیاتر ببات لەڕقی شەیتان وگریاندنی.

٨- ڕزگاریو سەرفرازی ڕۆژی قیامەت:

بوخاری (ڕەزای خوای لێبێ) فەرموودەیەکی هێناوە لەبابی (قـول الله تعـالی)دا ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴾[2]، کـە پێغەمبـەری خـواﷺ قسـەی لەسـەر کـردووە لـە- ڕووداوەکانی قیامەت- فەرموویەتی: (حتى إذا فرغ الله من القضاء بين العبـاد، وأراد أن يخرج برحمته من أراد من أهل النار أمر الملائكـة أنْ يخرجـوا مِـن النـار مَـن كـان لايشرك بالله شيئا ممن أراد الله أن يرحمه ممـن يشـهد أن لا إلـه إلا الله فيعرفـونهم في النار بأثر السجود، تأكل النار ابن آدم إلا أثر السجود، حرم الله على النار أنْ تاكل أثر السجود، فيخرجون من النار قد امتحشوا فيصب عليهم مـاء الحيـاة فينبتـون تحتـه، كما تنبت الحبة في حميل السيل...)[3]، بەواتای: کاتێ خـوای گـەورە دادوەری نێـوان بەندەکانی تەواوکرد، بەڕەحم و بەزەیی خۆی دەیەوێت دەستەیەك لەئـەهلی ئـاگر

١- مسلم: ٨١.

٢- القيامة: ٢٢.

٣- البخاري- الفتح/٧٤٣٧، وە تەواوکەریشی هەیە.

دەربهێنێت، فەرمان بەفریشتەکان دەکات: هەرکەسێ هاوەڵی بۆ خوا بڕیار نەدابێت دەری بهێنن، ئەوانەی خوای گەورە ڕزگاریان دەکات لەوانەن: شایەتیان داوە کەتەنها یەك خودا هەیەو بەشوێنەواری سوژدەکانیاندا دەناسرێنەوە، چونکە ئاگر هەموو شوێنێکی ئادەمیزاد دەەسووتێنێ تەنها جێگای سوژدە نەبێت، کەخوای گەورە ئاگری لەسەر سووتاندنی شوێنی سوژدە حەرام کردووە، پاشان دەردەهێنرێت لەئاگر کە بەتەواوی وشك بوونەوەتەوەو بوون بەخەڵوز، ئینجا ئاوی ژیانیان بەسەردا دەبارێنێت و دەیانژێنێتەوەو دەڕوێنەوە هەروەکو چۆن تۆوێك لەناو لیتەی لافاودا سەوز دەبێتەوە. ئەوانە خەڵکی خراپەکاربوون بەڵام نوێژیان کردووەو لەکاتی گوناهو تاوانەکانیشیان وازیان لە نوێژ نەهێناوە، لەسەر سەرپێچیەکانیان سزادەدرێن، بەڵام خوای پەروەردگار ئاگری حەرام کردووە لەسەر ئەو شوێنانەی شوێنەواری (سوژدە)ن و نایانسوتێنێت. بەم شێوەیە جیایان دەکاتەوە لەباقی ئەهلی ناو ئاگرو هێنانە دەریان بۆ فریشتەکان ئاسان دەکات.

٩- چوونە ناو بەهەشت:

موسلم لە (صحیح)ەکەیدا فەرمودەیەك لە (ئەبی سەلەمە)وە دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: (حدثنی ربیعة بن کعب الأسلمي، قال: کنت أبیت مع رسول اللهﷺ فأتیته بوضوئه وحاجته، فقال لي (سل)فقلت: أسألك مرافقتك في الجنة قال (أوغیر ذلك) قلت: هو ذاك، قال: (فأعني علی نفسك بکثرة السجود)[1]، واتە: ڕەبیعەی کوری کەعبی ئەسلەمی وتی: لەگەڵ پێغەمبەری خواداﷺ بووم ئاوی دەستنوێژم بۆ هێنا، دەستنوێژی گرت و پێویستی خۆی بەجێهێنا، ئینجا فەرمووی: (داوابکە) وتم: داوات لێدەکەم هاوەڵت بم لەبەهەشتدا، فەرمووی (جگەلەوە)، وتم: هەرئەوە، فەرمووی (بە سووژدە بردنی زۆر یارمەتیم بدە). ئەو هاوەڵە بەڕێزە کە لەخزمەتی پێغەمبەرداﷺ بووەو ئەو هەلە گەورەی بۆ ڕەخساوە کەهەرچی بیەوێت داوابکات، دەشزانێ کەداوای پێغەمبەرﷺ وەڵام دراوەیە، ئەگەر داوای کرد باچەند چیایەکی

١- مسلم: ٤٨٩.

بۆ بکاتە ئاڵتون، ئەوا خوای پەروەردگار داواکەی وەردەگرت و بۆی گیرا دەکرد، بەڕاستی دەرگای داخوازی بۆ کراوەتەوە هەرشتێ دەیەوێت داوای بکات، وەکو وەفایەك بۆ ئەو خزمەتەی بەپێغەمبەری خوای کردبووﷺ، ئەوەتا پێی دەفەرموێت:

(داوابکە)هەرچی دەتەوێت بێ ئەوەی هیچ بڕێك یاجۆری داواکەی بۆ دیاری بکات، بەلام ئەو هاوەڵە پایە بەرزە بەهیمەتی بەرزی خۆی سنووری زەویو ڕابواردنی ژیانی دنیای بڕیو وەلای ناو بەرزبووەوە بۆ چوونە بەهەشت، بۆ هاوەڵی کردنی پێغەمبەرﷺ تیایدا، بێگومان ئەوە هیمەتێکی بەرزە، بەلام ئەو هەوارگە بەرزەی کەفیردەوسی بەرزو بڵندەو جێگای پێغەمبەران و(سەلامی خوایان لێ بێ) شەهیدانە، دەست ناکەوێت، مەگەر بەکرداری گەورەنەبێت، پێغەمبەرﷺبۆی ڕوون کردەوە چۆن دەچێتە بەهەشتەوەو لەوێدا دەبێتە هاوەڵی ئەو، کەئەوەیش بەسوژدە بردن، ئەوەتا پێی دەفەرموێ: نەفست والێ بکە کەیارمەتیم بدەی، چونکە نەفس فەرمان بەخراپە دەکات و حەزی لەپابەند بوون و بەندایەتی کردن نییە، نەفس دەبێت بەردەوام پاك ڕابگیرێت و تێکۆشانێکی زۆری لەگەڵدا بکرێت تاسارد نەبێتەوەو بەسەریدا زاڵ بێت و ئەوەی خوای گەورە دەیەوێت بیکات و گوێڕایەڵ و فەرمانبەرداربێت.

وە (سوژدە)ی زۆر ببرێت، ئەوەش بەنوێژکردنی زۆر دەبێت، دوای بەجێ گەیاندنی ئەو فەرزانەی خودا فەرمانی پێکردوون، سوننەتەکان بکەن وەکو نوێژی چێشتەنگاو نوێژی گەڕانەوەو شەونوێژ جا چ لە سەرەتای شەو یاناوەڕاستی یاکۆتایی شەوداو سوونەتی ڕەواتب و نێوان هەرنوێژو نوێژێکی ترداو سوننەتەکانی تر.

مێرگی (٣٦)

سوژدەکانی ڕۆژی دوایی

١- سوژدەی پێغەمبەرﷺ:

سوژدەکانی پێغەمبەرﷺ لە ڕۆژی قیامەتدا زۆرگرنگن و بایەخێکی گەورەیان هەیە، ئەو لەدنیادا سوژدەکانی زۆردرێژ دەکردەوە تائامادە بێت بۆ ئەو سوژدانەی دوای ئەوان دێن، بۆ ئەو ڕووداوە گەورەی کەئوممەتەکەی چاوەڕوانی دەکەن دوای چەشتنی تاڵاوی وەستانی سەرزەمینی حەشرو تووش بوونیان بەو هەموو بێ هێزیو تەنگانەی بەرگەرمای تیشکی خۆری ڕۆژی قیامەت، لەڕاستیدا ئەوە شەفاعەتی گەورەیە، ئەوشەفاعەتەی کەموسوڵمانان لەهەموو کات و سەردەمێکدا دوای هەموو بانگێك دوعا دەکەن کە ئەوە ببەخشێت بەپێغەمبەرەکەیانﷺ تا بەڵکو لەڕۆژی قیامەتدا ڕەحمیان پێ بکات، لە(صحیح)ی بوخاریدا فەرموودەیەك لەسەر ڕۆژی حەشر هاتووە: (وتدنو منهم الشمس، فيقول بعض الناس، ألاترون الى ما أنتم فيه، إلى مابلغكم؟ ألا تنظرون الى من يشفع لكم الى ربكم؟ فيقول بعض الناس: أوكم أدم، فيأتونه فيقولون ياآدم أنت أبو البشر، خلقك الله بيده، ونفخ فيك من روحه، وأمر الملائكة فسجدوا لك، وأسكنك الجنة، ألا تشفع لنا الى ربك؟ ألاترى مانحن فيه وما بلغنا؟ فيقول: ربي غضب غضبا لم يغضب قبله مثله، ولا يغضب بعده مثله. و نهاني عن الشجرة فعصيت، نفسي نفسي، اذهبوا الى غيري، اذهبو الى نوح. فيأتون نوحاً فيقولون: يانوح أنت أول الرسل الى أهل الأرض، وسماك الله عبداً شكوراً، أما ترى إلى مانحن فيه؟ ألاترى الى مابلغنا؟ ألاتشفع لنا إلى ربك؟ فيقول: ربي غضب اليوم غضبا لم يغضب قبله مثله، ولا يغضب بعده مثله، نفسي نفسي*[١]،

* ئەم فەرموودەیە درێژترەو، باس لەوە دەکات کە خەڵکی دوای حەزرەتی نوح دەچنە لای چەند پێغەمبەرێکی تریش (سەلامی خوایان لێ بێ)، بەڵام نووسەر لێرەدا ئاماژەی پێ نەکردووە، بۆیە منیش نەمویست دەسکاری بکەم و هەروەکو خۆی نووسیمەوە. وەرگێڕ.

أئتوا النبيﷺ فيأتوني. فأسجد تحت العرش، فيقال يامحمد ارفع رأسك، واشفع تشفع، وسل تعطه)[1].

وفي رواية (أحمد) يتبين أنه يسجد أكثر من سجود، وأنه يطيل في سجوده مقدار أسبوع فعندما يأتون الناس عيسى (عليه السلام) يقول لهم (انطلقوا الى سيد ولد آدم فإنه أول من تنشق عنه الأرض يوم القيامة، انطلقوا الى (محمدﷺ) فيشفع لكم إلى ربكم عزوجل، قال: فينطلق فيأتى جبريل (عليه السلام) ربه فيقول الله عزوجل ائذن له وبشره بالجنة، قال فينطلق به جبريل فيخر ساجداً قدر جمعة ويقول الله عزوجل إرفع رأسك يا محمدﷺ وقل يسمع واشفع تشفع، قال فيرفع رأسه فإذا نظر الى ربه (عزوجل)خرَّ ساجدا قدر جمعة أخرى، فيقول الله (عزوجل)إرفع رأسك وقل يسمع واشفع تشفع قال فيذهب ليقع ساجدا فيأخذ جبريل (عليه السلام) بضبعيه فيفتح الله (عزوجل)عليه من الدعاء شيئاً لم يفتحه على بَشَر قط فيقول أي ربي خلقتني سيد ولد آدم ولا فخر....)[2]. واته: (... خۆر لێیان نزیك دەبێتەوەو هەتاو تینیان بۆ دێنێ و دەكەونە تەنگانەوە، لەناو خۆیاندا بەیەكتری دەڵێن: ئایا خۆدەبینن لە چ تەنگانەیەكداین؟ ئادەی باكەسێك بدۆزینەوە بەڵكو لەلای خوای پەروەردگار تكامان بۆ بكات لەم خەم و پەژارەو سەخڵەتی‌یە رزگارمان بكات، هەندێكیان دەڵێن: بابچین بۆخزمەت باوكە– ئادەم– (سەلامی خوای لێبێ)، دەچنە خزمەتی پێی دەڵێن: ئەی ئادەم (سەلامی خوای لێ بێ) تۆ باوكی هەموو بەرەی ئادەمیزادی، خوا بەدەستی خۆی دروستی كردووی، لەگیانی خۆی كردووە بەبەرتا، فەرمانی كرد بەفریشتەكان كڕنووشیان بۆ بردیت، لەبەهەشتدا نیشتەجێی كردیت، كەواتە لای خوا خاترت هەیە، ئایا لەخزمەتی خوادا تكامان بۆ ناكەیت؟ ئایا نابینیت كەچیمان بەسەرهاتووەو تووشی چ ڕۆژێكی ڕەش بووین؟ حەزرەتی ئادەم (سەلامی خوایان لێ بێ) دەفەرموێت: ئەمڕۆ پەروەردگارم ڕقێكی ئەوتۆی گرتووە، نەلەمەوبەر ڕقی وا

١– البخاري– الفتح– ٣٣٤٠.

٢– أورده الهيثمي في مجمع الزوائد قال: رواه أحمد وأبو يعلي بنحوه والبزار ورجالهم ثقات.

هەڵساوەو نەلەمەودوا ڕقی وا هەڵدەستی، کاتێ خۆی خودا قەدەغەی کرد لێم لەو درەختە بخۆم ...

بەڵام من سەرپێچیم کردو بێفەرمانی ئەوم کرد، من خەمی خۆمەو بەس (نەفسی، نەفسی، خۆم، خۆم، هەقم بەسەر کەسی ترەوە نیە)، بچنە لای کەسێکی تر بڕۆنە خزمەتی نوح. ئەوجا دەچن بۆلای حەزرەتی نوح (سەلامی خوای لێ بێ) و دەڵێن: ئەی نوح! تۆ یەکەم ڕەوانەکراوی بۆ سەر خەڵکی سەرزەمین خودا لەقورئانی پیرۆزدا ناوی ناویت بەندەی سوپاسگوزار تۆدەبینیت لەچ حاڵێکداین و چەند پەرێشان و پەشێوین و چیمان بەسەردا هاتووە؟ دەی لەخزمەت پەروەردگاردا تکامان بۆ بکە، نوحیش پێیان دەفەرموێت: پەروەردگارم ئەمڕۆ بەشێوەیەك تووڕەیەو ڕقی هەڵساوە هەرگیز لەمەوبەر وا تووڕە نەبووەو لەمەودوایش ئاوا تووڕە نابێت و ڕقی هەڵناستێ، خوای گەورە کاتی خۆی نزایەکی گیرابووی پێ خەڵات کردووم، ئەم نزایەشم لەجیهاندا لەگەڵ خۆم کردووە (نەفسی، نەفسی، خۆم، خۆم) دەفەرموێ: بچن بۆلای پێغەمبەرﷺ بۆلای من دێن و منیش لەژێر عەرشا سوژدە دەبەم، پێم دەگوترێت: ئەی (محمدﷺ) سەرت بەرزکەرەوە، داوا بکە لێت وەردەگیرێت، تکا بکە تکاکەت وەردەگیرێت).

لە گێڕانەوەیەکی ئیمام (ئەحمەد)دا ڕوون دەبێتەوە کەزیاتر لە سوژدەیەك دەبات و ئەو کڕنووشێکی دووردرێژی پڕ لەستایشی جوان لەژێر تەختی پەروەردگاردا دەبات کەماوەی یەك هەفتە دەخایەنێت، دوای ئەوەی حەزرەتی (عیسا- سەلامی خوای لێبێ) پێیان دەفەرموێت: بچن بۆلای گەورەمان نەوەکانی ئادەم ئەوکەسەی کەیەکەم کەسە زەوی بۆ شەق دەبێت لەڕۆژی قیامەتدا، بچن بۆلای (محمدﷺ) با ئەو تکاتان بۆ بکات لەخزمەت پەروەردگارتان، فەرمووی دەچن و خوای گەورە حەزرەتی جبرئیل (سەلامی خوای لێ بێ) دەنێرێ خوای گەورە دەفەرموێ: ڕێگای بدەو مژدەی بەهەشتی پێبدە، فەرمووی: لەگەڵ جبریلدا دێت و دەگاتە ژێر تەخت و بارەگای خوداو، لەوێ کڕنووشێکی دوورو درێژو پڕ لەستایش دەبات بۆ خودا کەهەفتەیەك دەخایەنێ، خوای گەورە دەفەرموێ: سەرت بەرزکەوە

ئـەی (محمـدﷺ) داوابکـە تاپێـت بـدەم و قسـەبکە دەبیسـترێت و تکـا بکـە گـەورە یابچووك گیرای دەکەم، ئینجـا سـەر بـەرز دەکاتـەوە بـۆ پـەروەردگاری دەڕوانێـت، جارێکی تر دەچێتەوە سوژدە بەم جۆرە سوژدەیەکی درێژی پـر لەستایشـی جـوان کەخوا بۆ خۆی خسـتویەتیـیە دڵیـەوەو هەفتەیـەکی تـر دەخایـەنێ، خـوای گـەورە دەفەرموێ: سەرت بەرزکەرەوەو قسەبکەو داوا بکە وەری دەگرم و تکا بکە تاگیرای بکـەم، دەفـەرموێ: دیسـان دەیـەوێت بچـێتەوە سـوژدە بـەلام حـەزرەتی جبریـل (سەلامی خوای لێ بێ) قۆڵـەکانی دەگرێـت و بـەرزی دەکاتـەوە خـوای پـەروەردگار رووخسەتی دەدات داوا بکات بەجۆرێك هەرگیز دەرگای پاڕانەوەی لەسەر هیچ کەس بـەم جـۆرە نەکردووەتـەوە، دەفـەرموێت: پـەروەردگارم تـۆ بەگـەورەی نـەوەکانی ئادەم (سەلامی خوای لێ بێ) دروستت کردووم و............).

٢- سوژدەی بڕواداران:

کـاتی پیرۆزتـرین و پایـە بـەرزترین سـوژدە لـەڕۆژی قیامەتـدا سـوژدەی پێغەمبـەرﷺ بێـت، کە لـەپێناوی ئـەو تکـا کردنـە گەورەیـە بـۆ ئوممـەتی دەبیـات بەرزترین سـوژدە لـەدوای سـوژدەی (پێغەمبـەرمان ﷺ) سـوژدەی بڕوادارانـە، ئـەو کاتـەی خـوای پـەروەردگار پـەردە لەسـەر هـەموو شـتێ لادەدات و لاقـی خـۆی هەڵدەماڵێ (يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ) وەهیچ شتێ هاوشێوەی نیـە ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾[١]، کاتێ دووڕووەکان و خاوەن سوژدە ساختەو ناڕاستەکان لەئوممەتی (موحەمـەدﷺ) هەوڵ دەدەن سوژدە ببەن بەلام ناتوانن و جیادەکرێنەوە لەوانەی لەدنیادا بەڕاستی سوژدەیان بۆ خوا بـردووەو لەکۆمـەڵی (خـاوەن تـەوێڵی سـوژدەبەر)بـوون، ئـەوەتا خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ﴾[٢]. واتـە: (ڕۆژێك دێت پەردە لەسەر هەموو شتێك لادەبرێت و لاق دەردەکەوێت، خوانەناسـان

١- الشورى:١١.

٢- القلم: ٤٢،٤٣.

بانگ دەکرێن بۆ سوژدەبردن بەلام ناتوانن، ئەوانە ئەو ڕۆژە چاویان شۆڕەو زەلیلیو خەجاڵەتی بەتەواوی دایاندەگرێت، چونکە کاتی خۆی بانگ دەکران بۆ نوێژکردن و سوژدەبردن، لە کاتێکدا لەوپەڕی تەندروستیو سەربەستیدا بوون (بەلام گاڵتەیان پێ دەهات).

(شیخ عبدوڕەحمانی السعدی) دەڵێت: (کەڕۆژی قیامەت هات و پەردە لەسەر هەموو شتێك لادرا پەشێویو لەرزانەوەو مەترسییەکان دێن ودەردەکەون ترس و وەهم دایاندەگرێت، کردگار دێت بۆ جیاکردنەوەو دادوەری لەنێوان بەندەکانیانداو بۆنامە پێدانیان، پەردە لەسەر هەموو شتێك لادەدات و لاقی ڕێزداری دەردەکەوێت، کەهیچ شتێ هاوشێوەی نییە، دروستکراوان گەورەییو شکۆمەندی خوا دەبینن کەبەهیچ جۆرێك لێك نادرێتەوەو تەعبیر ناکرێ، لەوکاتەدا داوا دەکەن سوژدە بۆ خوا ببەن، ئەو بڕوادارانە سوژدە دەبەن کەبەڕەزامەندیو لەخۆبووردوویی خۆیان سوژدەیان بۆ خوا بردووە).

خراپەکارو دووڕووەکان دەڕۆن تا سووژدە ببەن، بەلام ئەوان ناتوانن سوژدە ببەن و پشتیان ڕەق دەبێ وەکو شاخی مانگای لێ دێ، هەرچەندە هەوڵ دەدەن ناتوانن بچەمێنەوە سوژدە ببەن، ئاوا لەبەرچاوی ئەو عەشاماتە تەریق و چاوشۆڕو ڕیسوا دەبن ئەوەش سزای کردەوەکانیانە، ئەوانە کاتێ لەدنیادا بوون داوایان لێکراوە خوا بەتاك بزانن و بەندایەتی بۆ بکەن و سوژدەی بۆ ببەن، لەکاتێکدا لەوپەڕی ساغیو تەندروستیدا بوون، بەلام بەبێ هۆ لووت بەرزیان نواندوەو خۆیان لەوە بەگەورەتر زانیوە کەسوژدە بۆ خواببەن و بگەڕێنەوە. لەو ڕۆژەدا پرسیار نەلەحاڵیان دەکرێت و نەلە خراپیو نالەباری شوێنەکانیان شایانی سزان و خوای پەروەردگار لێیان تووڕەیەو هەموو هۆکارێکیان لێ دەبڕێت و، پەشیمانییان هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێ و لەڕۆژی قیامەتدا بیانوو هێنانەوە هیچ دادیان نادات.

موسلم فەرمودەیەکی هێناوە کەخوای پەروەردگار دوای ئەوەی (جوولەکەو نەصاریەکان دەخاتە ئاگرەوە هیچ کەس نامێنێتەوە تەنها ئەوانە نەبێت کەبەندایەتییان تەنها بۆ خوا کردووە لەچاکە کارو خراپەکار ئینجا خوای گەورە

لەشێوەیەکدا کەنایناسنەوە خۆیان نیشان دەدات دەفەرموێت: (فما تنتظرون؟ تتبع کل أمة ماکانت تعبد. قالوا: یا ربنا! فارقنا الناس في الدنیا أفقر ماکنا إلیهم، ولم نصاحبهم فیقول: أنا ربکم فیقولون: نعوذ بالله منك. لاتشرك بالله شیئا (مرتین أو ثلاثا) حتی أن بعضهم لیکاد أن ینقلب. فیقول: هل بینکم وبینه آیة فتعرفونه بها؟ فیقولون: نعم. فیکشف عن ساق فلا یبقی من کان یسجد لله من تلقاء نفسه إلا أذن الله له بالسجود، ولایبقی مَن کان یسجد إتقاء ورياء إلاجعل الله ظهره طبقة واحدة. کلما أراد أن یسجد خر علی قفاه، ثم یرفعون رؤوسهم، وقد تحول في صورته التی رأوه فیها أول مرة فقال: أنا ربکم، فیقولون: أنت ربنا ......)[1].

واتە: (ئێوە چاوەڕێی چی دەکەن؟ هەرکەس شوێنی پەرستراوەکەی دەکەوێت. ئەوانیش دەپاڕێنەوەو دەڵێن: خوایە گیان، پەروەردگارمان ئێمە جیابووینەوە لەخزم وکەس و هاوڕێیانمان لەکاتێکدا پێویستمان پێیان بووە بەڵام چاوەڕێی ئەو ڕۆژەمان دەکرد کەدەگەینەوە بەخوداو وازمان لەوان هێنا لەبەرئەوەی ئەوان بێفەرمانی خوایان دەکردو هاوەڵیمان نەکردن.

دەفەرموێ: من پەروەردگارتانم دەڵێن: پەنادەگرین بەخوا لە تۆ هیچ هاوەڵێك بۆ خوا بڕیار نادەین و ئەمە شوێنمانە تاپەروەردگارمان دێت دەفەرموێت: ئایا نیشانەیەك لەنێوان ئێوەو ئەودا هەیە، بەهۆیەوە بیناسنەوە؟ دەڵێن: بەڵێ پەردە لەسەر هەموو شتێ لادەدات و لاقی هەڵدەماڵێ، هەرکەس سوژدەی بۆ خوا بردبێ بەڕاستی ئیلا روخسەتی دەدا لەکاتی گەیشتنەوەی بەخوا سوژدە بۆ خوا ببات، وەکەسیش نامێنێ لەوانەی کەسوژدەی بۆ ڕوپامایی بۆ خوا بردبێ پشتی دەکاتە یەك پارچەی ڕەق، هەرکەویستیان سوژدەی بۆببەن بەپێوە ڕەق دەبن و ناتوانن. ئینجا خوای گەورە لەو شێوەیەدا کەدەیناسن دێت و دەفەرموێ: من پەروەردگارتانم، دەڵێن، تۆ پەروەردگاری ئێمەی...).

بەڵێ بەڕاستی بڕواداران دەتوانن سوژدە ببەن و سوژدەکانیان بۆ خوای گەورە درێژدەکەنەوە، لەدنیادا تەنها بەهەستکردن بەنزیکی ئەو ئاوا کڕنوشی درێژیان

---

[1]- مسلم ٣٠٢ ، کتاب الإیمان.

دەبـردو تیایـدا ستایشـی جـوانی خوایـان دەکـرد، دەی ئێسـتا بەچـاو دەبیـنن لەبەردەمیاندایە دەبێ چۆن بن؟ لـە کاتێکدا ئـەوان ئـەو خۆشەویسـتەیان دەبیـنن کەڕێنمایی کـردوون بـۆ ڕێگـای ڕاسـت، پاڵنـەریان بـووە لـەدنیاداو دڵـەکانی ڕووناک کردوونەتـــەوە، دوای چـــاوەڕوانیو پەرۆشـــیەکی زۆر بـــۆی ئێســـتا دەبیـــنن لەبەردەمیاندایە، دەبێ ئەو سوژدەیە یان چ سـوژدەیەك و چـۆن سـوژدەیەك بێـت؟ چەند درێژ بێت؟ ئەوە پاداشتە بۆ (سوژدە)کانیان.

ئەگەر سوژدە ڕەنگیْ بیْ لەڕەنگەکانی ئەو ئاسوودەیی‌یەی پێغەمبەرﷺ هەستی پێکردووە کاتیْ کاری زۆری لەسەر کۆبووەتەوەو خەم و خەفەتی زۆر ڕووی تێکردووە، دەپاڕایەوە بەو دوعاو نزایانەی کەخوای گەورە دەیخستە دڵیەوە بۆ لابردنی ئەو خەفەت و دڵتەنگی‌یەی توشی دەبوو، ئەی (الهم والکرب– خەفەت و دڵ توندیو بێزاری) بەمانای چی دێت؟ (پێغەمبەرمانﷺ) چی فێرکردوین تاله دوعاو پاڕانەوەکانمان بیڵێین لەکاتی خەم و خەفەت و بێزاریدا.

واتای دڵتەنگیو خەفەت (الکرب والهم):

(ئیبنو مەنصور) دەڵێت: الکرب: ئەو خەم وخەفەتەیە کەنەفس دادەگریْو (وکربە الامر، والغم یکربە کربا، أشتد علیە) ماتەمینی دایگرت، بێزاربوو، تەنگاوو بێتاقەت بوو، ئەستەم و مەحاڵە لەسەری.

وأکرب الإناء: قاپەکە پڕبوو: نزیکی لەسەر ڕژانە.

پەست و خەفەت باربوون، هەراسانیو هاتنەوەیەك و تەنگ پیْ هەڵچنین.

(وکرب الأرض یکرُبُها کربا وکربا، قلبَها للحرث وآثارها للزرع. واتە: کێڵان و هەڵگێڕانەوەو ژێرەو ژوورکردن، چۆن زەوی دەکێڵدرێت بۆ چاندن وکشتوکاڵ.(ئیبنو مەنظور) دەڵێت: (الهم) واتە: خەفەت، گرنگی دانی زۆرو زیادەڕۆیی لەکاروبار. یا بەواتای زۆر توندو سوتێنەر.

لەمەوە ڕوون دەبێتەوە (الکرب والهم)– (خەفەت و ماتەم و هەراسان بوون)بەواتا لێك نزیکن هەریەکێکیان بە مانای: (خەفەتێکی توند، هاتنەوەیەك و تەنگ پیْ هەڵچنین بەجۆرێك کەبیروهۆش پەرش و پەرتەوازە دەکات و هەست و هزر بڵاودەکات و دەیهەژێنیْ چۆن زەوی بۆ کێڵان ژێرەوژوور دەکرێت و شوێن شوێن

دەکرێت بۆ چاندن ... لەتوندیدا مرۆڤ دەپێچێتەوە لەنێوان لوولـدان و توندکردنـدا، هەروەکو چۆن گوریسێك لـەناو دەستـەکانیدا لـوول دەداو دەپێچێتەوە، بـەجۆرێ تـەنگی پێهەڵدەچـنێ توانـای هـیچ کـارێکی نـامێنێ، هـەروەکو کەوتبێتـە بـەڵاو نەهامەتییەکـەوە کـەزۆری لەخـەڵکی تواندووەتـەوە بـەو هـەموو ڕەقییەیانـەوە هەروەکو تیشکی خۆر بەفر دەتوێنێتەوە).

نزاو پاڕانەوەی خەفەت و دڵ تەنگی:

لەبەردەم ئەو نەهامەتییەی کە لەتوندیدا مرۆڤ دەتوێنێتەوە کەس ناتوانێ خۆی بۆ ڕاگرێت، مەگەر کەسێك پەیوەنـدی بکـات بەوکەسـەوە کەچـارەنووس و نـەمانی بەدەستی ئەوە، بەتواناو دەسەڵاتە، بـەزەلیلیو ملکەچـییەوە داوای لـێ بکـات دان بەتاوانەکانیدا بنێو لەدەرگای بدات و، داوای یارمەتی لێ بکات، دڵنیاو یەقینی بێت کەئەو بەتوانایە بۆلابردنی، جگەلەو کەس ناتوانێت خەم و خەفەت لابەرێت، هەرئـەو بەدەسەڵاتە لەسەر هۆیـەکان و ئامادەیـان دەکـات بـۆ بەنـدەکانی، ئـەو خـەم و دڵ توندییە لاناچێت هەتا ئـەو داوانـەکات لەپـەروەردگار کـەتواناو دەسـەڵاتی لابردنـی هەیەو تەنها داوا لەو بکات بەبێ ئەوەی هیچ هاوەڵێکی بۆ بڕیار بدات .

لەبەرئـەوە پێغەمبـەرﷺ فێـری کـردووین چـی بڵـێین لـەکاتی هەرغـەم و دڵ توندییەك کەلەکاروانی ژیانماندا دێتـە ڕێمـان بـۆ ئـەوەی خـوای گـەورە لەسـەرمان لابەرێت و ئەو خەفەتەمان بۆبگێڕێ بە دڵخۆشی، لـە (عەبـدوڵای کـوڕی مەسـعود — ڕەزای خوای لێ بێ) دەگێڕینەوە دەڵێن: پێغەمبەرﷺ فـەرمووی: کـێ خەفـەتی زۆر بوو با بڵێ:

(اللهم إني عبدك وابن عبدك، وابن أُمتك، وفي قبضـتك، ناصـيتي بيـدك، مـاضٍ في حكمك، عدل فيَّ قضـاؤك، أسـألك بكـل اسـمٍ هـو لـك سميت بـه نفسـك، أو أنزلتـه في كتابك، أو استأثرت به في مكنون الغيب عندك: أنْ تجعـل القـرآن ربيـع قلـبي، وجـلاء همي وغمي، ماقالها عبد قط إلا أذهب الله غمه، وأبدله به فرحا)[1]. واتە: پەروەردگارا

١- رواه أحمد في مسنده.

من بەندەی خۆتم، کوڕی بەندەو کەنیزەکی خۆتم، لەژێر دەستی خۆتدام، ناوچەوانم بەدەستی تۆیە، بڕیاری تۆ بۆمن دراوە، بڕیارت بۆ من داد پەروەرانەو بەجێیە، داوات لێدەکەم بەهەرناوێك لەناوە پیرۆزو جوانەکانت کەلەخۆتت ناوە، یالە کتێبە پیرۆزەکەت ناردوتە یانهێنیو شاراوەیە لای تۆو ئێمە نایزانین و لامان نادیارە، قورئان بکەیتە بەهاری دڵم و لابەری هەمم و غەمەکانم، هەربەندەیەك ئەوە بڵێت خوای پەروەردگار غەمەکەی لەسەر لادەبات و بۆی دەگێڕێت بەخۆشیو دڵکراوەیی).

من بەندەی تۆم:

ئەو کاتێ تووشی غەم و بێزاریەك دەهات دەیفەرموو: (إني عبدك، وابن عبدك، وابن أُمتك): (من بەندەی تۆم، کوڕی بەندەو کەنیزەکی خۆتم) بەو وتەیە مانای بەندایەتی خۆی دەردەبڕی، ئەوەیە کەئیمام (ئیبنو تەیمیە)وەسفی دەکات ودەڵێ: (ناوێکە هەموو ئەو ناوانەی تیا کۆبووەتەوە کەخودا بۆ خۆی پێی خۆشەو ڕەزامەندە لەسەریان لەگوتارو کردارە نهێنیو ئاشکراکاندا لەدیارو نادیارەکان)[1].

لەهەموو ئەوەی کەفەرمانی پێکردووین و لەوەش کەلێی قەدەغە کردووین لەدیندا دەچێتە خانەی بەندایەتیو پەرستشەوە. (دین مانای خۆبەکەم زانین و زەلیلی دەگرێتەخۆ دەڵێ: دینداری بۆ خوا دەکات واتە: خوا دەپەرستێو گوێڕایەڵ و فەرمانبەرداری خوایە بۆ خوا خۆی بەکەم دەگرێت: بەندایەتی خوا دەکات و گوێڕایەڵی فەرمانەکانی دەکاو خۆبەکەم گرو ملکەچە بۆ خوا).

بەندایەتی واتاکانی ملکەچیو پابەندبوون و خۆبەکەم گرتن هەڵدەگرێ بەهەموو حەزو دڵ پێ خۆشبوونێکەوە. (ئیبنو تەیمیە)دەڵێت: (ڕیشەی مانای بەندایەتی: خۆزەلیل کردن و بەکەم زانینە، دەگوترێت: ڕێگای پەرستراو، کاتێك زۆر پەرسترابێت، بەلام پەرستش و بەندایەتی فەرمان پێکراو واتاکانی خۆزەلیل کردن وحەزو خۆشەویستی لەخۆ دەگریت، هەروەها ئەوپەڕی زەلیلی بۆ خوا دەگرێتە

١- العبودية/ ٣٨.

خۆ، بەوپەڕی پێخۆشبوون و حەزکردن لەو زەلیلی‌یە لەو پێناوەدا، ئیمام (الحافظ ئیبنوکثیر) فەرموودەکەی خوای پەروەردگار لێکدەداتەوە (ما أصاب من مصیبةٍ إلا بأذن الله، ومن یؤمن بالله یهدِ قلبه): هیچ بەڵاو نەهامەتیەك تووشی کەس نابێت ئیللا بەئیزنی خودانەبێ و هەرکەس باوەڕی بەخوا هەبێت خوای گەورە ڕێنمایی دەکات و دڵی ڕۆشن دەکاتەوە) دەڵێت: هەرکەس تووشی نەهامەتیەك هات بزانێت کەئەو قەدەری خوایەو بەفەرمانی ئەوە، سەبرو ئارامی لەسەرگرت و تەسلیم بەفەرمانی خودابوو ئەوا خوای گەورە دڵی ڕووناك دەکاتەوەو ڕێنمایی دەکات ... وەئەوەی لەدنیادا لەدەستی چووە خوا بۆی قەرەبوو دەکاتەوە بەڕێنمایی کردن و دڵدانەوەیو، بەبڕواو یەقینی ڕاست و تەواو، وتەی (انی عبدك)ئامادەکردن و بەرجەستەکردنی ئەو واتایانەیە کەبەرزترینیان زانیاری‌یە بەوەی کەچارەنووس و قەدەری بەدەستی خودای پەروەردگارەو، ئەوکە بەندەیە بۆی نییە ڕەخنە لەگەورەکەی بگرێت، بابرسیار لەهۆی ئەو بەسەرهاتەی بکات و، هیچی بۆ نیە جگە لەئارام گرتن و دامەزراویو، خۆدانە دەست بڕیارو فەرمانەکانی خودا، بەبێ سکاڵاکردن و بۆڵە بۆڵ، بەڵکو پێویستە ئەو خۆدانەدەست خودایە بەڕازی بوونێکی تەواوەوە بۆ خواو یەقین و باوەڕێکی وا کەهەرشتێ تووشی بڕوادار دەبێ خێری تێدایە بۆیو ئەگەر لەڕواڵەتدا وادەردەکەوێت پێچەوانەی ئەوەیە.

ئەگەر دڵنیایی تەواوی بەوە هەبوو ئەوا دەڵێ (إني عبدك) کە ئەو بەڵاو نەهامەتی‌یەی تووشی هاتووە خوای گەورە بۆی هێناوە بۆ تاقیکردنەوەی ناخ و قوڵایی پەرستش و بەندایەتی‌یەکەی، ئەگەر بینی ئارام گرەو خۆی داوەتە دەست خوا ئەوە هەقی خۆیەتی کەخوای گەورە بیکاتە یەکێك لەو پیاوچاکە خواپەرستانەی کەخۆشی دەوێن، وەئەگەر شپرزەو بێئارام بوو، پەست و ناڕازی بوو خۆڕاگر نەبوو ئەوا لەکۆمەڵی خواپەرستە چاکەکانی دەردەکات و، بەڵاو نەهامەتیەکەی زیاتر دەکا لەسەریو وازی لێ دێنێ خۆیو نەفسی خۆی.

بوونی بەخۆشەویستی خواو حەزکردنی بەوەی کە لەپۆلی ئەو خواپەرستانەدا بمێنێتەوە کەخوا خۆشی دەوێن و هەڵی بژاردوون ئەو بەوگوتارەی (إنی عبدك)

دەری دەخات و ئاشكرای دەكات كەبەردەوام لەسەر پەیمانی خۆیەتی كەدەڵێ: (من بەندەی تۆم)واتە لەسەر ئەو بەڵێنەم لەگەڵ تۆداو باوەڕی تەواوم بەتۆ هەیەو خۆم داوەتە دەست بڕیارەكانت و ڕازیم پێیان. ئیمام (ئیبنو لقەیم)دەڵێت: (ئەگەروا بزانێت كەئەو نەهامەتیەی بۆی هاتووە بۆ ئەوەنییە تا بەهیلاكی بدات و بیكوژێت، بەڵكو بۆی هاتوە تا تاقی بكاتەوە چەندە خۆڕاگرو بەئارامە یاچەندە پێوەی گرفتارو موبتەلایە، ئەوكاتە دەردەكەوێت ئایا بۆ ئەوە دەشێت بەكاربێت تابكرێتە یەكێك لەدۆستانی خواو كۆمەڵی ئەوان یانا؟ ئەگەر خۆڕاگرو دامەزراو بوو ئەوا هەڵیدەبژێرێت و دەیپارێزێت و لەهەموو ئەوشتانەی پاك دەكاتەوە كەڕێزی لادەبەن و بەبەرگی شكۆمەندی دەیپۆشێت و دۆستانی خۆیو كۆمەڵەكەی دەكاتە یاریدەدەرو پشتیوان بۆی، وەئەگەر پشتی تێكردو گەڕایەوە بۆدواوە ئەوا خوای گەورە دەری دەكات لەسۆزی خۆی زلە لەپشتی ملی دەداو، بەڵاو بەسەرهاتەكانی چەند بارە دەبێتەوە، ئەو لەوحاڵەدا هەست بەوەناكات لەسەری زیاد بووەو یاگەورە بووە، بەڵام دەزانێت دوای ئەوە كەكارەسات و نەهامەتی لەڕاستیدا بۆتە چەندین بەڵاو نەهامەتی تر، هەروەكو ئارام گرو خۆڕاگرێك دەزانێت، بەڵاوكارەسات لەڕاستیدا بۆتە چەند بەهرەو نیعمەتێكی زۆر)[١].

خەفەت و دڵتەنگی گەورە دووشتن ئاماژە بەخێردەكەن لەسەر خۆشەویستی خوا بۆ ئەو بەندەیە، لەبەرئەوە پێغەمبەران و ڕەوانە كراوان لەهەموو خەڵكی تر زیاتر تووشی بەڵاو كارەسات بوون و پاشان چاكتربوون و بوونەتە نموونەو باشترین لە نموونە. هەروەكو (كعب الاحبار- ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: خوای گەورە ڕێز لەهەر كەسێك بنێت بەڵاو نەهامەتی لەسەر زیاد دەكات).

لەبەر هەموو ئەوانەیە هەر لەسەرەتاوە بەندە ڕایدەگەیەنێت كەبەندەیەكی دڵسۆزە بۆ خوا كە دەڵێت: (اللهم اني عبدك، وابن عبدك وابن أمتك).

١- طريق الهجرتين، ص٤٩٤- مطبوعات الشوؤن الدينية- قطر.

(في قبضتك): من لەچنگی تۆدام– من لەژێر دەسەڵاتی تۆدام:

(القبض) لە زمانەوانیدا دژە واتای دەست بڵاوکردنەوەو کردنەوەی دەستەو، (القبض) کۆی پەنجەکانەو گرتنی شتە لەناودەستدا بەچنگ و بەهەموو پەنجەکانی دەست. و(القبض): گرتنی شتە لەناو دەستدا بەتوندیو بەهەموو پەنجەکان ئەگەر تەنها بەپەنجەکان بیگری دەوترێ (القبض) واتە بە (ص نەك ض) وە (قبض) لەسەر شتێ واتە لەناو چنگدا گرتن و چەمانەوەی هەموو پەنجەکان بەسەریداو توند گرتنە ناودەست)، بەو واتایە کەئەوەی لەناو دەستدا چنگی لێدراوە نەتوانێت جووڵە بکات بەهۆی زاڵ بوونی تەواو بەسەریداو گرتنی بەشێوەیەکی زۆر توند لەلایەن ئەو کەسەی چنگی بەسەردا گرتووە. ئەوە ناتوانێت تەنانەت تۆزقاڵێ بجولێت ئیللا مەگەر چنگی لەسەر سووك بکات ئەگەر نا نەتوانای هەوڵدانی هەیەو نەهێزی هەیە.

کاتێ بەندە دەڵێت (في قبضتك) دان بە بەندایەتی کردنێکی ڕاستەقینەدا دەنێت و لەتەواوی واتاکانی تێ دەگات، کەدەڵێت من بەندەی تۆم و دیلی تۆم و لەژێر هێزو دەسەڵاتی تۆدام هەرچیەکت بوێت دەتوانی بەسەرم بهێنێ بەبێ ئەوەی هیچ هێزو توانایەکم هەبێ، خوایە تۆ بەهێزترینی، منیش لاوازو بێ هێزم، تۆ دەوڵەمەندو دەسەڵاتداری ئێمە هەژارو بێتواناین هەروەکو چۆن ئەهلی نەخۆش زۆری لەنەخۆشەکەیان دەکەن بۆ بەکارهێنانی دەرمان و نەخۆشیش ڕقی لەو دەرمانەیەو حەزی لێناکات بەڵام ئەوان بەزۆر پێی بەکاردەهێنن بۆ بەرژەوەندی نەخۆشەکەو سوود لێوەرگرتنی، هەروەهاش خوای گەورە مامەڵە دەکات لەگەڵ بەندەی گرفتار بەتاوان کەسەرپێچی کردبێت یاکەم وکوڕی هەبوبێت، ئەو گیرۆدەی کردووەو لەژێر دەسەڵاتی خۆیدایە بەهیوای ئەوە کەپاداشتی خێری بدات، هەر ئەوەبوو شوێنکەوتووی بەڕێز(عەونی کوڕی عەبدوڵڵا) هەستی پێ کردووە کاتێ دەڵێت:

(بەڕاستی خوای گەورە زۆر لەبەندەکانی دەکات لەسەر بەڵاو نەهامەتی چۆن کەس و کاری نەخۆش زۆر لەنەخۆشەکەیان دەکەن بۆ بەکارهێنانی دەرمان و

چارەسەر چونکە بۆی پەرۆشن و پێی دەڵێن: ئەو دەرمانە بخۆوە بۆ تۆ باشە و پێی چاك دەبیتەوە)[1].

زۆرجار حیکمەتی بەڵاو نەهامەتی‌یەکان لەئێمە ون دەبێت بەڵام هەست کردنمان بەوەی کەلەژێر دەسەڵات و توانای ئەودایین و باوەڕمان بەحیکمەتی ئەو وامان لێدەکات کەواز لەهەرتۆزقاڵێ یاهەرگومان و مەترسییەك لەمەترسی‌یەکانی ڕەخنەو ناڕەزایی دەهێنین لەسەر هەربڕیارێك لەبڕیارەکانی خوداوەند.

ئیمام (ابو الفرج ابن الجوزي)دەڵێت: ئایا دەبینی‌و توانات هەیە لەسەر ڕوون کردنەوەو دەرخستنی کردارەکانی کردگار چ جای لەسەر خوێندنەوەی زاتی خودا؟ وەچۆن دەتوانین فەرمانەکانی لەسەرخۆمان وحاڵمان پێوانە بکەین؟ لە کاتێکدا بینیومانە پێغەمبەر (موحەمەدﷺ) داوای لێکردووە بۆ دایکی‌و بۆ مامی ئەو لێی وەرنەگرتووە، پرسی کردووە لەکاتێکا دونیا موڵکی خۆیەتی‌و خاوەنی هەموو بوونەوەرە، هاوەڵان دەکوژرێن و سەرکەوتنیش بەدەست بەدیهێنەرەکەیەتی، ئایا ئەوە بەس نیە بۆ سەراسیمە بوون و واق وڕمان؟ ئێمە چین تاڕەخنە بگرین لەسەر خاوەنی دونیاو بوونەوەر لەکاتێکا حیکمەتی دامەزراوەو بڕیارەکانی جێگیرو دامەزراوە.

لە کاتێکدا دەڵێت: (وفي قبضتك) گومانی تێدانیە دەبێت لەمانای (لاحول ولاقوة إلا بالله) تێبگات.

ئیمام (ئیبنو حەجەر) دەڵێت: (لاحول، واتە: بەندە توانای خۆلادان لەگوناهی نیە بەڵکو خودا بەلوتف و گەورەیی خۆی لای دەدات. وەهیچ هێزو توانای نیە لەسەر گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوا ئیللا مەگەر بەتەوفیقی خودا، (النووي) دەڵێت:

ئەوە وتەی خۆ بەدەستەوەدان و دەسەڵات دانە دەست خودایەو، ئەوە دەگەیەنێت کە بەندە خاوەنی هیچ شتێك لەکاروبارەکانی نیەو، هیچ کارێکی پێناکرێ بۆ لادانی شەڕو هێزو توانای نیە لەهێنانی خێردا ئیللا بەویستی خوایە،

١- صفة الصفوة ١٠١/٣.

ئەوەتا لەفەرمووده‌دا هاتووه: (إذ قال العبد لاحول ولاقوة إلا بالله، قال الله أسلم عبدي واستسلم)[1]. واتە: کاتێ بەندە دەڵێت: (لاحول ولاقوة إلا بالله)، خوای گەورە دەفەرموێ بەندەکەم خۆی دایە دەستی من و خۆی بەدەستەوەدا. چونکە دڵنیایە کەخۆی هیچ تواناو هێزی نیەو هیچی پێناکرێ، ئیللا لەژێر دەسەڵاتی خوایەو رازیە بەچارەنووسیو بەوەی دێتە رێگای بەفەرمان و حیکمەتی خودا.

(ناصیتی بیدك): ناوچەوانم بەدەستی تۆیە:

(الناصية) لەزمانەوانیدا: (بەشی پێشەوەی سەرە کەپرچی لێدەروێت، نەك ئەوپرچەی خەڵکی عەوام پێی دەڵێن پێشەسەر، ئەو وردە پرچەش هەر بەپێشەسەر (الناصية) ناودەبرێ بەهۆی روانی لەو شوێنە).

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآ﴾[2]. واتە: هیچ گیانلەبەرێك نیە جڵەوی بەدەست خوای گەورە نەبێت).

(سید قوطب– رەحمەتی خوای لێ بێ) دەڵێت: (ئەو وێنا هەستەوەرەیەکە زاڵ بوون و توانای بیرکردنەوە لەتوانای گرتن بەپێشە سەرو جڵەوی هەموگیانلەبەرانی سەرزەمین، کەلەو زیندەوەرانەدا مرۆڤیش دەگرێتەوەو پێشە سەر بەرزترین جێگەی سەرو روویە، کە زاڵ و پێشەواو سەرکردەیە، لەوێنەیەکی هەست پێکراوکە، دەگونجێو پەیوەستە بەو هەڵوێستە و پەیوەندی هەیە بەتوورەیی قەوم و توندیان و پەیوەندی بەرەقی جەستەو هەڵکەوتەییانەوە هەیە و، پەیوەندی بەتوندیو زبری هەست و بیرکردنەوەیانەوە هەیە)[3]. گرتن لەپێشە سەرەوە زاڵ بوون و سەرکەوتن دیاردەخات هەورەکو زەلیل بوونیش پیشان دەدات، خۆ زەلیل کردن بۆ خودا عیززەت و سەربەرزییەو، چێژ بەدەروونی بڕوادار دەبەخشێت و وای لێدەکات بڵێت: (ناصیتی بیدك) کە ئەوەدان نانە بەبوونی تەواوی تواناو دەسەڵاتی خوا

١– فتح الباري ٥٠١/١١ السلفية– والحديث أخرجه الحاكم من حديث أبي هريرة قال الحافظ ابن حجر، سنده قوي– الفتح ٥٠١/١١.

٢– هود: ٥٦.

٣– الظلال ٨٩٩/٤.

لەسەرىو، خۆزەلیل کردن و بەکەم گرتن بۆ خواو قبوڵ کردنی ئەوە کەتەواو کاروبارەکانی دەداتە دەست خوداو کەهەرچی بێتە ڕێگای ڕازیە بەبێ ڕەخنە گرتن باشپرزە بوون و ناڕەزایی دەربڕین و بۆڵە بۆڵ کردن.

(ماض في حكمك): بڕیارەکانت لەسەر من دراوە:

ئەوەش هەستکردن و دڵنیایی تەواوە بەوەی کەبڕیارو کاروبارو چارەنووسی لای خوا دراوەو جێبەجێ بووەو هیچ ڕەخنەی لێناگرێت و ناڕازی نیە پێیان و لەبەردەمیاندا هیچ ناوەستێ و کەسێ نابینێ ئەو بڕیارانەی بووەستێنێ ، ئەگەر بەدیهێنراوان هەرچەندە خاوەن دەسەلات و ماڵ و سامان و چەك و هەرچی‌یەك بن ئەوا ناتوانن ئەوەی خوا دیاری کردووە بۆی بیگۆڕن بابیوەستێنن، مەگەر خوا حەزبکات، ئەو هەست پێکردنە وای لێ دەکات پەنا بۆکەس نەبات جگەلە خوای پەروەردگار، لەبەرئەوەی خەڵکی خاوەنی هیچ شتێك نین لەکاروباری نەفسی خۆیان.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾[1]. واتە: (هەرکاتێك خودا دەروازەی ڕەحمەت و بەخششی خۆی لەخەڵکی بکاتەوە، ئەوە هیچ کەس و هیچ شتێك ناتوانێت بەری بگرێت، هەرکاتێکیش دەروازەی ڕەحمەتی بگرێتەوەو دای بخات، کەس ناتوانێت لەدوای گرتنەوەکەی خودا بێجگەلە خۆی بیکاتەوە، ئەو زاتە هەرخۆیشی بالادەست و دانایە). (سەید قوطب- ڕەحمەتی خوای لێ بێ) دەڵێت: (کاتێ ئەوجۆرە تێگەیشتنە جێگیربوو لەدڵی بەشەردا ئەوا گۆڕانی تەواوی بەسەردا دێت لەڕوانگەی بیرو بۆچوونەکانیو هەست کردنەکانیو ئاراستەو هاوسەنگی بوون و کێشانە کردن و بەهاکان لەو ژیانەدا بەگشتی).

ئەو جۆرە تێگەیشتنە دای دەبڕێت لەهەموو گومانێك و، هەموو هێزو توانایەك لەزەویو ئاسمانەکاندا دەیگەیەنێتەوە بەدەسەلات و توانای خوای گەورە، بێ

١- الفاطر: ٢.

ئومێدو بێنازی دەکات لەهەموو گومـان لێکـردن و دڵ کرمـیّ بـوون و قەبڵانـدنێك و، هەموو ڕەحمەت و بەخششەکانی زەویو ئاسمانـەکان دەگەیەنێتـەوە بەڕەحمـەت و بەخششی خودا، لەبەردەمیدا هـەموو دەرگاکـانی زەویو ئاسمانـەکان دادەخـرێن و دەرگای خوای گەورە لەبەردەمیدا دەکرێتەوە، ڕێبازو ڕێگاکانی زەویو ئاسمانـەکان دادەخرێت و بەرنامەو ڕێبازی بەرەو خودا دەگرێتە بەر.

ڕەحمـەتی خـودا لـەزۆر جـۆردا بەرجەسـتە دەبێـت و لەژمێرنایـەت و مـرۆڤ دەستەوسـان دەکـات و تەنانـەت لەلێکۆڵینـەوەو پشـکنین و نووسـین و تۆمـاری لەنەفسی خۆیدا، لەچۆنێتی دروست بوون و پێکهاتەی خۆی، لەو ڕێژەی لێـی نـاوە، لەوەی کەخودا هەمووی بۆ خزمەتی ئەو داناوە ئـەوەی لەدەوروبەریـەتی یـا لەسـەر سەریا یا لەژێریدایە لەو هەموو بەهرەو نیعمەتەی خوا بەسـەریدا بارانـدووەو لـەوەی کەفێری کردووەو زانستی پیّ بەخشیوەو ئەوەی نەیدەزانی فێری کردووەو لای ئـەو زۆرە.

وەڕەحمــــەتی خــــوا دەردەکــــەویّ لەقەدەغــــەکانی هــــەروەکو لەخــــەڵات و بەخششـەکانیدا دەردەکـەوێت، مـرۆڤ هەسـت بـەبوونی دەکـات لەهەرشـتیّ خـودا دەرگای ڕەحمەت و بەخششی لەسـەر دەکاتـەوە، لەهـەموو باردۆخێکـدا، لەهـەموو شوێن و جێگایەکدا بـوونی هەیـە لـەخودی خۆیـدا، لەهەسـت و نەسـتەکانیدا بـوونی هەیـە لەهـەموو دەوروبەریـدا، جالەهـەر جێگایەکـدا بێـت و هەرچـۆنیّ بێـت، ئەگـەر هەمووشتیّ لەدەست بدات لەوەی کەخەڵکی لەدەست دانی ئەو شتانە بەلیّ بیّبـەش بـوون دەزانـن و دەگـەڕیّ بـەدوای ئـەوەی خـودا لێـی گرتوتـەوە دەروازەی لـیّ داخستووە لەهەموو شت، لەهەموو بارودۆخێکدا، لەهەموو جێگەیەکدا ئەگەر هـەموو بەدەست بێنیّ لەوەی خەڵکی دایدەنێن بەنیشانەی ویژدان و لێڕازی بوون .

هیچ نیعمەتیّ نیە خوای گەورە ڕەحمەتی لێبگیرێتەوە هەتا بۆ خۆی بەدەسـتی خۆی نەیگۆڕێت بۆ بێزاریو تاڵی ژیان. وەهیچ کارەسات و بـەڵاو نەهامەتییـەك نیـە بەڕەحمەتی خوا دانەپۆشـرابیّ هـەتا بۆخـۆی دەبێتـە نیعمـەت و بەخششـێك، مـرۆڤ لەسەر درك دەنویّ– لەگەڵ ڕەحمەتی خوادا– ئەگـەر نـەرم ونیـان بـوو، وە لەسـەر

حەریرو ئاوریشم دەنوێ- ئەگەر لەسەری گرتەوە، ئەوە بریتییە لە دڕك ودالّ، گرنگترین کاروبارەکانی چارەسەر دەکات- بەڕەحمەتی خودا- ئەگەر ئەوە لە سەرخۆو ئاسان بێت، ئاسانترین کاروباری چارەسەر دەکات- ئەگەر رەحمەتی خوای لەگەڵدا نەبوو- ئەوا ماندوو کەنەفت و هیلاکی دەکات، ترس و مەترسییەکانی لەسەر لادەچێ ئەگەر ئەو سەلیم و ئارام بێت، رێ دەکات بەبێ پەیڕەوو ڕێبازێك ئەگەر ئەو هیلاککەرو بێکەڵك وفەوتاوبێ)[1].

ئەو بیروباوەڕو بۆچوونە باوەڕیە بۆ هەموو موسڵمانێك پێویستە، کەبەردەوام پێغەمبەرﷺ لەدەروونی هاوەڵە بەڕێزەکانیدا دەیچاند، لەڕێگای ئەو هەموو ئایەتانەی کەتەئکید لەسەر ئەم بۆ چوون و بیروباوەڕە دەکەونەوە لەڕێگەی ئەو پێکەوە ژیانەی ڕۆژانەیان هەتا لەگەڵ هەموانىدا، ئەوە ئیبنو عەباس بۆمان دەگێڕێتەوە کەچۆن پێغەمبەرﷺ ئەو مانایەی فێرکردووە ئەوەتا دەڵێت: (کنت خلف النبيﷺ يوماً- فقال لي ياغلام إني علمك كلمات: إحفظ الله يحفظك، إحفظ الله تجده تجاهك، إذا سألت فسأل الله، وإذا استعنت فاستعن بالله، واعلم أنَّ الأُمَّة لو اجتمعتْ على أنْ ينفعوك بشيءٍ، لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله (تعالى) لك، وإنْ اجتمعوا على أنْ يضروك بشيءٍ، لم يضروك إلابشيءٍ قد كتبه الله (تعالى)عليك، رفعتْ الأقلام وجفتْ الصحف)[2].

واتە: کاتێ منداڵ بووم لەدوای پێغەمبەرەوەﷺ سواربووم، فەرمووی: ئەی منداڵ باچەند وتەیەکت فێرکەم: ئاستی خوا بپارێزە خوا دەتپارێزێ، کەسنوری ئاینی خوات پاراست، ڕێگات نیشان دەداو دەکەویتە بەردەمی ئەو، کەداوات کرد لەو داوابکە ، ئەگەر یارمەتیو کۆمەکت ویست داوای کۆمەك و یارمەتی لەوبکە، پشت بەو ببەستە، بزانە ئەگەر هەموو خەڵك کۆبێتەوە لەسەر ئەوەی سودێکت پێ بگەیەنن ، پێت ناگات مەگەر خوا بۆی نوسیبیت، وەئەگەر هەرهەموویان کۆببنەوە زیانێکت لێبدەن ئەوا بزانە ناتوانن هیچ زیانێکت پێ بگەیەنن مەگەر خوا بۆی

١- الظلال /٢٩٢١،٢٩٢٢.

٢- رواه أحمد في مسنده ٢٩٣/١،٣٠٧ وصححه الألباني ص ج ص ٧٨٣٤.

نوسیبیت، قەڵەمەكان بەرزبوونەوە، مەرەكەبەكە وشك بۆتەوە، واتە هەموو شتت بۆ دیاری كراوە).لێرەدا پێغەمبەرﷺ بۆ ئیبنو (عەباس)ی ڕوون كردۆتەوە كەئوممەت هەر هەمووی نەك هەریەكێك خاوەنی دەسەڵاتە تەنها، بەڵكو هەموو ئوممەت ئەوەی تیایەتی لەستەمكارو دەسەڵاتدارو ئەوەی هەیە لەزۆردارو لەژێرو داناو بلیمەت و فیڵبازو جەورو ستەم، هەرهەمووی كۆببنەوەو ڕێك بكەون، كەلەڕاستیدا شتی وانابێ، بەڵام پێغەمبەرﷺ وای داناوە ئەگەر وایش بكرێت، هەتا ئەگەر كۆببنەوە لەسەر گۆڕینی حوكمی خوا ئەوا ناتوانن لەو ڕێگایەوە بیگۆڕن و هیچ توانایەكیان نییە جا ئەگەر بیانەوێ بیگۆڕن بۆ خێر یا بۆ شەر، وتەكەی (ماضٍ في حكمك) ئەو مانایە هەموو هەڵدەگرێت، هەست و نەستی خۆ بەدەستەوەدان و پابەندبوون بەقەدەری خودا زیاتردەكات و ڕازی بوون بەوەی كە ڕوو دەدات.

(عدل فيَّ قضاؤك): بەجێهێنانی بڕیارەكانت دادپەروەرانەیە بۆ من پاك و بێگەردی بۆ ئەو خودایە كەزوڵم و ستەم لەبەندەكانی ناكات، بەڵكو ئەو دادپەروەرە لەهەمووشتێكداو حیكمەت و داد لەبڕیارو بەجێگەیاندنی بڕیارەكانیدا هەیە، وەكو لەچوارچێوەی ئەو چیرۆكەی لەنێوان حەزرەتی موساو(سەلامی خوای لێ بێ) حەزرەتی (خدر)دا ڕوی دا، موسا(سەلامی خوای لێبێ) نێردراوی خوایە ڕەخنە لەكرداری حەزرەتی خدر دەگرێت بەخراپ كردنی كەشتییەكە، لەكاتێكا ئەوانی بەبێ كرێ هەڵگرتووەو، كوشتنی ئەو منداڵە هەرزەیە بەبێ تاوان و، دروست كردنەوەی دیواری دوو منداڵەكانی تر لەو شارەدا كە خەڵكەكەی هیچ خواردنێكیان پێنەدان، دواتر خدر ئەو كردەوانەی كەكردوونی ڕوون دەكاتەوە بۆ (موسا – سەلامی خوای لێ بێ) كە ئەو لەخۆیەوە ئەوانەی نەكرد بەڵكو بەفەرمانی خوای پەروەردگار جێبەجێی كردوون ﴿وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى﴾[1]، (ئەو كارانەم لەخۆوە نەكردووە) ئینجا دادپەروەری خوای گەورەی بۆ ڕوون دەكاتەوە لەجێبەجێكردنی ئەو كاروبارانە كەلەڕواڵەتدا دادپەروەرانە نین هەروەكو حەزرەتی موسا– سەلامی

١– الكهف: ٨٢.

خوای لێ بێ– وای دەزانیو قسەی لەسەردەکرد ﴿ أَمَّا ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتۡ لِمَسَٰكِينَ يَعۡمَلُونَ فِي ٱلۡبَحۡرِ فَأَرَدتُّ أَنۡ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٞ يَأۡخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصۡبٗا ﴾[1]. واتە: (ئەو کەشتیەی عەیبدارم کرد چەند هەژارێك خاوەنی بوون لەدەریادا کاریان دەکرد جامنیش ویستم عەیبداری بکەم، لەکاتێکدا لەو ناوەدا پاشایەك هەبوو کەهەموو کەشتیەکی (چاك و رێکوپێکی داگیر دەکرد). کەواتە ئەو کەشتیەکەی کون کردو عەیبداری کرد بۆ ئەوەبوو تائەو پاشا ستەمکارەو دەست و پێوەندەکانی ئەو عەیبەیان تیابینی داگیری نەکەن لێیان.

لەسەرمنداڵەکەش پێی دەڵێت: ﴿ وَأَمَّا ٱلۡغُلَٰمُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤۡمِنَيۡنِ فَخَشِينَآ أَن يُرۡهِقَهُمَا طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗا (٨٠) فَأَرَدۡنَآ أَن يُبۡدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيۡرٗا مِّنۡهُ زَكَوٰةٗ وَأَقۡرَبَ رُحۡمٗا ﴾[2]. واتە: منداڵەکەش کەکوشتم دایك و باوکێکی ئیمانداری هەبوو، ترساین لەوەی کە بە سەرکەشیو بێ دینیو خوانەناسی هیلاك و ماندویان بکات (چونکە هەر لەئێستاوە سەرکەشیو لاساریی پێوە دیاربووە). بەوکارەمان ویستمان کەپەروەردگاریان (لەجیاتی ئەو) پاکترو چاکتریان پێ ببەخشێت و بەمنداڵێکی خاوەن بەزەییو میهرەبان تر بەهرەوەریان بکات (منداڵەکەش بەهەشتی بێت). ئەگەر گەورەبایە دەبوو بەئازارو ئاکامی خراپ دەبوو لەسەر ئەو دایك و باوکە چاکەکارە، خوای گەورە رەحمی پێکردن و ئەو منداڵەی لێوەگرتنەوە تالەجیاتی ئەو باشترو چاکتر لەویان پێبدات، لەسەر دیوارەکەش کەدروستی کردووە وتی:

﴿ وَأَمَّا ٱلۡجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيۡنِ يَتِيمَيۡنِ فِي ٱلۡمَدِينَةِ وَكَانَ تَحۡتَهُۥ كَنزٞ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحٗا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبۡلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسۡتَخۡرِجَا كَنزَهُمَا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَ ﴾[3].

واتە: (دیوارەکەش کەچاکم کردەوە، خاوەنەکەی دوومنداڵی هەتیوی شارۆچکەکە بوون لەژێریدا گەنجینەیەکی (زێرو زیویان) هەبوو (کە باوکیان بۆی

١– الكهف:٧٩.

٢– الكهف: ٨٠–٨١.

٣– الكهف: ٨٢.

شاردبوونەوە ئەگەر گوێمان پێ نەدایە، باران و لافاو دەری دەخست و ئەو خەڵکە ڕەزیلەی کەمیوانداریان لێ نەکردین، دەستیان دەکەوت). باوکی ئەو دوو منداڵەش خواناس و چاك بوو، جا پەروەردگارت ویستی کاتێك گەنجینەکەیان دەست بکەوێت کەگەورەو بەهێزبن، ئەوسا دەری بهێنن، ئەمەش وەکو ڕەحمەتێکی تایبەتی لەلایەن پەروەردگارتەوەو لەبەرخاتری باوکیان).

خوای گەورە فەرمانی پێکرد کە ئەو دیوارە دروست بکاتەوەو چاکی بکاتەوە کەببوە کەلاوەو خەریکی ڕووخان بوو، چونکە تاکە نیشانەیەك بوو بۆ ئەو گەنجینەیەی کە باوکیان لە ژێریدا بۆی شاردبوونەوە لەپێش وەفات کردنیدا.

حیکمەت و عەدالەتی فەرمانی خوا لێرەدا بۆ موسا (سەلامی خوای لێبێ) دەرکەوت وانەیەك لەسەردەستی حەزرەتی خدر (ڕەزای خوای لێبێ) فێربوو، بەم جۆرە بەردەوام و هەمیشە یاساو فەرمانی خوا دادوەرانەیەو ستەمی تێدا نییە، بەڵام ئەوە مرۆڤە کەلە کارەکانیدا پەلە پەل دەکات و تووڕەو بێزار دەبێ لەو فەرمانە، بەتایبەتی ئەگەر کارەکە تاڵ بێ.

ستەم دەکاو واحساب دەکا ئەو مستەحەقی خێروچاکەیەو ئەوە خوای گەورە بەخێرو خۆشی بەسەری نەکردۆتەوە، واگومان دەبات کەخوا ڕقی لێیەتیو ئەوە بەسەرکردنەوەی نیە بەڵکو ناخۆشی دەوێت خوا (جل جلاله) دەفەرموێت:

﴿ فَأَمَّا ٱلۡإِنسَٰنُ إِذَا مَا ٱبۡتَلَىٰهُ رَبُّهُۥ فَأَكۡرَمَهُۥ وَنَعَّمَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّيٓ أَكۡرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّآ إِذَا مَا ٱبۡتَلَىٰهُ فَقَدَرَ عَلَيۡهِ رِزۡقَهُۥ فَيَقُولُ رَبِّيٓ أَهَٰنَنِ ﴾[1]. واتە: کاتێك ئادەمیزاد لەلایەن پەروەردگاریەوە تاقی دەکرێتەوە، ڕێزی لێدەنێت و نازو نیعمەتی بەسەردا دەڕێژێت، دەڵێت: (بە خوا دیارە) پەروەردگارم خۆشی دەوێم و ڕێزم هەیە لەلای، بەڵام کاتێك تاقی دەکاتەوەو ڕزق و ڕۆزی کەمی پێدەبەخشێت و لێی دەگرێتەوە دەڵێت: وادیارە پەروەردگارم منی خۆش ناوێت و ڕقی لێمەو ڕیسوای کردوم) .(سەید قوطب — ڕەحمەتی خوای لێ بێ)لە (الظلال)دا دەڵێت: ئەوە بۆچونی مرۆڤە کاتێ خوای

١- الفجر: ١٦-١٥.

گەورە مرۆۋ تـاقی دەكاتـەوە لـەو حاڵەتانـە، لەخۆشـیو ناخۆشـی تـاقی دەكاتـەوە بەڕێزو بەهرەو بەخشش پێـدان لـەماڵ یاپلەوپایـە، هەسـت ناكـات كەئـەوەش تـاقی كردنەوەیـە، ڕیێ خـۆش كـردن و ئامادەكردنـە بـۆ پاداشـت وسـزا، بـەڵكو واحسـاب دەكات كەئەو ڕزق و ڕۆزیو پایەو شوێنە بەڵگەیە لەسەر ئـەوە كەشـایەنی ئـەو ڕێـز لێگرتنەیە لەلایەن خوداوە، نیشانەی ئەوەیە خوا هەڵیبـژاردووەو جیـای كردۆتـەوە، بـەلاو نەهامەتیـەكانیش بەتاقیكردنـەوەو سـزا دەزانێـت و بەكـەم و كـورتی ڕێـزی لەلایـەن خـوداوە لـەو ژیانـەدا كـەوا بـەڕۆزی لێگرتنـەوە تـاقی كرۆتـەوە بـەلاو ناخۆشییەكان بەم جۆرە لێك دەداتەوە وای بـۆ دەچـێ ئـەوە سـزادانەو خـوا ڕێـزی ناگریێ كەئاوا ڕزقی كـەم پێـدەدات و ئەگـەر خۆشـی بویسـتایە ئـاوا ڕۆزی كـەم پـێ نەدەدا.

دیارە كە ئەو لەهەردوو حاڵەتەكەدا هەڵەیە لەبیروبۆچونیدا وە هەڵەیـە لـەدیاری كـردن و هەڵسـەنگاندنەكەیدا، پێـدانی ڕزق یاگرتنـەوەی تاقیكردنـەوەی خوایـە بـۆ بەندەكەی، بۆ ئەوەی شوكرو سوپاسی لێدەردەكەوێت یالەخۆی بایی دەبێـت، یـان ئایا ئارام و خۆڕاگری لەسەرئەو نەهامەتییە دەگرێت یا ناڕازیو بۆڵە بـۆڵ دەكـات و بیێ ئارام دەبێت، وەپاداشتەكەی لەدوای ئەوە وەردەگرێت، پێدانی دنیاو والاكردن و خستنە بەردەمی دنیا بۆی یا گرتنەوەی لێی ئەوە پاداشت پێدان یاسزادان نییە.

كەواتە دادپەروەری لەجێبەجێكردنی بڕیارو فەرمانەكانی خودا هەست پێنـاكریێ و نازانرێت، مەگەر یەكێك دڵنیایی لە حیكمـەت لەبـەلاو تاقیكردنـەوەكانی دەروونـی ئاسوودەكردبێت لەوەی كە ئەوە چارەنووس و دیاریكردنی گەورەكەیەتی، وەپـاك و بێخەوش بیێ لەپەشێوی و ڕەخنەگرتن یاتەنگ بەخۆهەڵچنین و نـاڕەزایی دەربـڕین، هەمم و غـەم دەڕوات و نـامێنیێ كـاتیێ دەروون لـەومانا گەورەیـە دەخواتـەوەو تێـی دەگات (ئیمام جوزی) لەدەوری ئەو مانـا پڕشـكۆیە بیردەكاتـەوەو خولیـای دەبـیێو سەری سوڕدەمێنیێ لەبڕیارو فەرمانی خوداو حیكمەتەكانیو دەڵێت:

پـاك و بێگـەردی بـۆ ڕاپەڕێنـەرو ڕێكخسـتنی بـەدیهێنراوانی بـەئاوارەكردنیو بەسـەركردنەوەی بـۆ زانـین و تـاقی كردنـەوەی سـەبرو ئارامیـان و، دەرخسـتنی

جوامێریـان لەتاقیکردنەوەکانـدا، ئـەوە حـەزرەتی ئادەمـە (سـەلامی خـوای لێ بـێ) فریشتەکان هەموو سوژدەی بـۆ دەبـەن پاشان دوای ماوەیـەکی کـەم لـە بەهەشـت دەردەکرێت، ئەوە حەزرەتی نوحە (سەلامی خوای لێ بێ) لێی دەدرێـت تـا لـەهۆش خـۆی دەچـێت، ئینجـا دوای ماوەیـەکی کـەم لەکەشـتیەکەدا ڕزگـاری دەبێـت و دوژمنەکانی دەفەوتێن، ئەوە ئیبراهیم خەلیلە (سەلامی خوای لێ بێ) فڕێ دەدرێتـە نـاو ئـاگرەوە پاشـان دوای کـەمێك بەسـەلامەتی لێـی دێتـەدەر، ئـەوە حـەزرەتی ئیسماعیلە (سەلامی خوای لێ بـێ) دەبـێ بکرێتـە قوربـانیو خۆبەدەستەوە دەدات دواتر سەلامەت دەبێت و مەدح و چاکی بۆ دەمێنێتـەوە، ئـەوە حـەزرەتی یەعقوبـە (سەلامی خوای لێ بـێ) بـەهۆی دوری کوڕەکـەی بینـایی لەدەست دەدات و پاشـان چاك دەبێتەوەو پێی شاد دەبێتەوە، ئەوە حەزرەتی موسایە (سەلامی خوای لێ بێ) دەبێتـە شـوان و پاشـان بەرزدەبێتـەوەو خـودا قسـەی لەگـەڵ دەکـات، ئـەوە پێغەمبـەری خۆمـان (موحەمـەدﷺ) دوێـنێ منـداڵێکی بـێ بـاوك بـوو، چـەند شـتی سەرسوڕهێنەر (ئاوەژوو دەبێتەوە جارێك تووشـی پیلانـی دوژمنـان دەبـێ و جـارێ تووشی هەژاری دەبێ، بەڵام لەکێوی (حیراء) دامەزراوترە، کاتێکیش مەککەی فەتح کردو مەلیکەکانی سەرزەوی کەوتنە ژێر دەسـتی و فـەتحی وڵاتـانی کـرد، دواتـریش فریشتەی مەرگ دەبێتە میوان و دەیگوازێتەوە بۆ ئەو دنیا...).

هەرکـەس چـاو بـەدەریای دنیـادا بخشـێنێ بزانێـت چـۆن شـەپۆلەکانی بەیـەك دەگەن و لەیەك دەدەن، دەزانێ چۆن ئارام دەگرێت لەسەر بەرگری ڕۆژەکـانی ئـەوا مەترسی لەهاتنی بەڵاو تاقیکاری نییە، دڵخۆش نابێ بەهاتنە پێشی خۆشییەکان)[١].

پێویستمان نییە بەزانینی بەیەککەیشتنی شەپۆلەکانی دەریای دنیاو چـۆنیەتی ئارام گـرتن لەسـەر ئـەو بـەرگری ڕۆژانەیـەی کـە(ئیمـام ئیبنـو ئـەلجوزی) ئامـاژەی پێکردووە، بـەڵکو مەلـەکردن لەودەریایـەدا پێویسـتی بەناسـینی شـەپۆلەکانی ئـەو دەریایە هەیـە، بەرزبوونـەوەو نـزم بوونـەوەیان، کـەی بەرزدەبنـەوەو هەڵدەسـتن و

١- صید الخاطر/ ١٦٣- الطنطاویان.

کەی دەنیشنەوەو هێمن دەبنەوە، کەی وەکو کێویان لیّ دێت، ئەوەش هونەرو زیرەکیيە، چاك نابێت مەگەر کەسێك حیکمەتی بەڵاو تاقیکردنەوە بزانێت و بناسێت، کاتیّ هەر مەترسیەکی خراپ دابەزێتە سەری یاخەم و هەمم و ڕەخنە گرتنێك، دوای ئەوە هەست بەخۆشی دەکات، وە بەدڵتەنگیو هەممەکان دووردەکەونەوە لەسینەو دڵیداو خوای گەورە بۆی دەگۆڕێت و لەجێگای ئەوە خۆشی و ڕازی بوون و دڵنیابوون دەخاتە دڵ و سینەیەوە.

"أسألك بكل إسم هو لك سميت به نفسك أو أنزلته في كتابك أو استأثرت به في مكنون الغيب عندك":

ئەودوعا دەکات و دەپاڕێتەوە بەهەموو ناوەکانی خودا، ئەوەی دەیانزانێت وەئەوەش کەنایزانێت، ئەوەی نووسراوەو ئەوەش کە شاراوەو نادیارە، ئەو دوعا تەنها بەناوێکیەوە ناکات یا تەنها بەسیفەتێك، بەڵکو ئەو دەپاڕێتەوە بەهەموو ناوو سیفەتەکانی.

لەدوای ئەو پێشەکیيەکی پاك و سەناو خۆزەلیل کردن و ملکەچیو داننان بەخۆبەدەستەوەدانەوە دوعا دەکات بەوەی کە هەمم و غەمەکانی لەسەر لابات و دەڵێت: ((أن تجعل القرآن ربيع قلبي، وجلاء همي وغمي)) ئەگەر بەغەم دەروونی داگیرابێت، ئەوا هەست کردن بەخۆشیودڵنیاییو ڕازی بوون بەقەدەری خوای پەروەردگار واحیساب دەکات کە پاداشتی هەیە لەسەر ئەو بەڵایە.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت:

((ماقالها عبد قط إلا أذهب الله غمه، وأبدله به فرحا)) بەندە هەرئەوەندە ئەوەی وت ئیللا خودای گەورە غەمەکەی لادەبات و لەشوێنی ئەوە خۆشی دەخاتە دڵیەوە.

لەگەڵ سورەتی (یوسف)دا..

خوای پەروەردگار لە قورئانی پیرۆزدا باسی چیرۆکی حەزرەتی (یوسف – سەلامی خوای لێ بێ)مان بۆدەکات لەگەڵ ژنی عەزیزی میسردا بەو چیرۆکە نمونەی لاوێکی دامەزراو دێنێتەوە لەهەرەتی گەنجێتیدا لەبەردەم گەورەترین فیتنەو بەڵایەکدا کەپیاوان تووشی دەبن، بەتایبەتی لەسەرەتای تەمەن و تافی لاویاندا، ئەوبەڵایەی کە دەستپێکی فریودان و لەخشتە بردنی بەنی ئیسرائیلییەکان بوو، ئەوفیتنەیە لەترسناکترین و دۆڕێنەرترین فیتنەیە لەسەر پیاوان کە پێغەمبەرﷺ لە دوای خۆی بەجێی هێشتووە، ئەوەتا لەفەرموودەیەکدا ئەوە باس دەکات کەئیمام ئەحمەد دەری هێناوە:

(ماتركت بعدی فتنة أضر علی الرجال من النساء)[١]. واتە: مەترسیدارترین فیتنە بۆ سەر پیاوان کەلەدوای خۆم بەجێی دەهێڵم ژنانن).

خوای گەورە لە سورەتی (یوسف – سەلامی خوای لێبێ)دا لەسەر ئەو چیرۆکە دەفەرموێت:

﴿ وَرَٰوَدَتۡهُ ٱلَّتِي هُوَ فِي بَيۡتِهَا عَن نَّفۡسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلۡأَبۡوَٰبَ وَقَالَتۡ هَيۡتَ لَكَۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَٰوَدَتۡنِي عَن نَّفۡسِيۚ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ

١– رواه أحمد، وصححه الألباني (صحيح الجامع الصغير ٥٤٧٣).

مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴾[1].

واتە: ئەو ئافرەتەی کەیوسف لە ماڵیدا بوو هەوڵیدا یوسف لەخشتە ببات و دڵی ڕابکێشێت بۆلای خۆی، هەموو دەرگاکانیشی داخست و وتی: وەرە پێشەوەو خۆت ئامادەبکە، یوسف وتی: پەنا دەگرم بەخوا کاری واناکەم، چونکە پەروەردگارم دەرووی لێ کردوومەتەوە، هەروەها مێردەکەشت چاك ڕەفتار بووە لەگەڵمدا (چۆن خیانەتی لێدەکەم)و چونکە من دڵنیام ستەمکاران سەرفراز نابن، سوێند بەخوا. بێگومان ژنەکە پەلاماری یوسفیدا ویستی لێی بدات، یوسفیش نیازی لێدانی هەبوو ئەگەر بەڵگەی خوایی نەزانیایە (کەسەرەنجامی لێدانەکەی بەخراپی بەسەریدا دەشکێتەوە) و ئابەو شێوەیەمان کرد (بۆ ئەوەی هەرچی گوناهو تاوان و خراپەیە لێی دوور دەخەینەوە) و بە ڕاستی ئەو لەبەندە هەڵبژاردەو پاکەکانی ئێمەیە، سەرەنجام هەردووکیان پێشبڕکێیان کرد بۆ دەرگاکە(یوسف بۆکردنەوەو ئەویش بۆ داخستن) ژنەکە توانی دەستی لەکراسەکەی گیربکات و لەپشتەوە دڕاندی، ئەوسا هەردووکیان لەبەردەمی دەرگاکەدا تووشی مێردەکەی هاتن، خێرا هاتە قسەو ویستی یوسف تاوانباربکات بۆیە وتی: باشە ئاخۆ سزای ئەوکەسە چیە کەویستبێتی خراپە لەگەڵ خێزانەکەتدا بکات، جگە لەوەی بەند بکرێت یان سزایەکی بەئێش بدرێت، یوسف وتی: (نەخێر وانییە)ئەو ویستی لەخشتەم بەرێت، یەکێك لەخزمانی ژنەکە شایەتیداو وتی: ئەگەر کراسەکەی یوسف لە پێشەوە دڕابێت ئەوە ژنەکە ڕاست دەکات و ئەوکاتە یوسف یەکێکە لە درۆزنان، خۆئەگەر کراسەکەی لە پشتەوە دڕابێت ئەوە ژنەکە درۆ دەکات و یوسف یەکێکە لەڕاستگۆیان کاتێك مێردەکەی بینی کراسەکەی یوسف لەپشتەوە دڕاوە، بەژنەکەی وت: بەڕاستی ئەمە پیلان و نەخشەی خۆتانە، بێگومان فێڵ و تەڵەکە و نەخشە و پیلانی ئێوە زۆر گەورەیە (لەم جۆرەشتانەدا).

١- یوسف: ٢٣،٢٨.

وروژاندنی ڕەگەزی:

سەید – رەحمەتی خوای لیٚ بیٚ لە (الظلال)دا دەڵێت: (کەواتە ویست و داواو مەبەستی ژنەکە لەو کاتەدا بیٚ پەردە بووەو لەڕاستیدا کۆتا کرداری لیٚ داواکردووە....) داخستنی دەرگاکان بۆ ئەنجامدانی دوایین کارە، کاتیٚ ئەو ژنە گەیشتووەتە چرکەی کۆتایی کە پاڵنەرە جەستەییە سەرکێشەکەی پێویستی بووە وەڵامی دوا بانگەوازی جەستەیی داوەتەوە. ((بانگی دەکات و هاواری لێدەکات و دەڵێت: هاوار لەخۆت!)) ئەوە داواکاری ڕوو بەڕەڵایەکی ئامادە باشی سەرکێشەو داوایەکی کەم و سەرەتایی نیە، بە ڵکو دوایین داواو مەبەستە، بەڕاستی ناکرێت ژن بۆ خۆی ئەو داوایە بکات مەگەر لەوپەڕی ناچاریو زۆر بۆ هاتن و پێویستی دابیٚ، لە کاتێکدا ئەو گەنجەش لەگەڵ خۆیدا بژیت و تواناو لاوێتی تێرو تەواو بێت و مێینەیی ئەو ژنەش تەواوو پێگەیشتووبیٚ، بێگومان لەپێش ئەو داوا کتوپڕو سەرکێش و توندە لەوێدا فریودەرو وروژێنەری هەمە جۆری شیرین و جوان هەبووە[1].

کاتێك (یوسف – سەلامی خوای لیٚ بیٚ) بەهێزەو پاڵی پێوە دەنێت و دەیگێڕێتە دواوە، کەئەوەش هەڵقوڵاوی باوەڕێکی قوڵ و هەستکردنە بەچاودێری بەردەوامی خودایی ﴿قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ﴾[2].
ژنی عەزیز بەوەندە وازی نەهێنا، بەڵکو کاتێك (یوسف – سەلامی خوای لیٚ بیٚ) لەدەستی ڕایکردو ویستی خۆی لەو فیتنەیە ڕزگار بکات، تا دین و ڕێبازەکەی بەوکارە پڕ شەرم و تێشکاوە لەپیس بوون و لەکەداربوون بپارێزێت، بەڵام ئەو شوێنی کەوت و کراسەکەی لەپشتەوە توند گرت تادڕاندی، چونکە دەیویست ڕێگای لێبگرێت و نەهێڵێت ڕابکات، وەدەیویست ئەو تاوانە ناشیرینەی بەزۆر لەگەڵدا ئەنجام بدات، ئەو هەڵچوونە جنسییە لەلایەن ژنی عەزیز ڕاناوەستێت، تەنانەت بەزانینی مێردەکەی بە ڕووداوەکە، بەڵکو بەردەوام هەڕەشەی لە (یوسف –

١– الظلال ٤/١٩٨٠.

٢– یوسف:٢٣.

سەلامی خوای لێ بێ) دەکردو زیادەڕەوییو هاش و هوشی پێوە دەکرد، تـاوای لـێ هات کۆمەڵێك لەژنانی بەناوبانگی لەخێزانە بەرزو شکۆدارەکانی ئەوکاتـەی میسـری بانگ کردو هەموویانی بەشدار کرد لەو فیتەیەی (یوسـف – سـەلامی خـوای لێ بـێ) لەبەردەم ئەواندا هەڕەشەی لێکرد، کە ئەگەر ئەو هەڵەو تاوانە نەکات ئـەوا زینـدانی دەکـات، بـەڵام هـاواری کـرد، دوا هـاواری یـەکلایی کـەرەوە بـۆ هـەموو ئـەو هەوڵـە پڕتاوانانەی، کە ئەوەندە زیاد ڕۆیشت و درێژە کێشا.

خۆڕاگری یوسف:

﴿ قَالَ رَبِّ ٱلسِّجۡنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدۡعُونَنِيٓ إِلَيۡهِ ﴾[1]، واتـە: (یوسـف کەئەمـەی بیسـت وتی: پەوەردگارا من زیندانم لـەلا خۆشەویسـتترە لـەوەی کـە ئـەوان بـانگم دەکـەن بـۆی) نـەیگووت: (ماتـدعوني اليـه) چـونکە ئـەو ژنانـە هـەموویان لـەو داواکاریـە بەشداربوون، جا قسەکردن بێـت یـا بەجووڵـەو حـەرەکات یابـەئاماژەو چـاوگێڕان و لالێکردنـەوە. کاتێـك ئـەو داوای فریاکـەوتنی پـەروەردگاری کـرد تاڕزگـاری بکـات لەهەوڵی ئەو ژنانە کەدەیانەوێت بیخەنە تەڵەو داوی خۆیـان، ترسـی ئـەوەی هـەبوو لەچرکە ساتێکدا لەبەردەم ئەو هەموو ورووژێنەرو هەڵچوونە بەردەوامەیانـدا تووشـی لاوازی بێت، وای لێهـات لەنەفسـی خـۆی بترسـێت، داوای لـەخواکرد ڕزگـاری بکـات لەوفیتنەو بەڵایە، ﴿ وَإِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّي كَيۡدَهُنَّ أَصۡبُ إِلَيۡهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴾[2]، واتە: ئەگـەر لەفێڵ و تەڵەکەی ئەوانە ڕزگارم نەکەیت و لەپیلان و نەخشەکانیان دەربازم نەکەیت و لام نەدەیت، لەوانەیە منیش مەیلم بۆ دروست ببێت و ئارەزوویـان بکـەم و پاشـان بچمە ڕیزی نەفام و گوناهبارانەوە. کەئەوەش داوای مرۆڤێکی تێگەیشتوو بەئارامـەو زانایە بەمرۆڤایەتی خۆی لەخۆبایی‌و بێئاگا نییـەو خـۆی بـەپاك و بـێ هەڵـە و پەڵـە نازانێت و دەیەوێت زیاتر لەژێر چاودێریو ئاگا لێبوون و پـەرژینی خـودایی دابێـت و پارێزاوبێت.

١– یوسف: ٣٣.

٢– یوسف:٣٣.

﴿ فَٱسْتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴾[1]. واتـــــــــــــــه: پەوەردگاری بە هانایەوە چوو نزاکەی گیرا کردو لەتەڵەکەو فێڵی ژنان پاراستیو لایدا، چونکە بەڕاستی هەر ئەوزاتە بیسەری نزاکانەو زانایە(بە دڵ و دەروونەکان). ئەو(الصرف)ە بۆ ئەوە دەبێت تائەو ژنانە دوای ئەو هەوڵانەش لەدڵەوە نائومێدبن و بزانن کەیوسف (سەلامی خوای لێ بێ) وەڵامیان ناداتەوەو زۆر بەتەواوی وازی لەو فریودەرانە هێناوە تا واهەست نەکات کەهیچ شوێنەوارێکی لەدڵدا ماوە یا لەلای ئەوان)[2].

ژنان لە ئەمریکا:

ئەمە وێنەی ژنی عەزیزی میسربوو، کە (یوسف – سەلامی خوای لێ بێ)ی ماندوو کرد، ئەم وێنەیە لەئەمریکاو وڵاتانی ئەوروپا چەند جار دووبارە دەبێتەوە ئەو ڕاستییەش ئەوانە دەیزانن کەلەوێدا دەژین.

ژنی عەزیز خۆشەویستی خۆی بە (یوسف – سەلامی خوای لێ بێ) لە مێردەکەیو ئەوانەی لەکۆشکدا لەگەڵیدا دەژیان دەشاردەوە، بەڵام ژن لەئەمریکاودەوڵەتە ئەوروپاییەکان ئەو حەزە ناشیرینە لای باوکی باس دەکات، بەڵکو خۆشەویستەکەی دەهێنێ و بەباوکیو هەموو ئەندامانی خێزانەکەی دەناسێنێ، زۆرجاریش لەگەڵ هاوسەرەکەیدا لەسەرەتای هاوسەریاندا وارێك دەکەوێت کەئەو بۆی نیە خۆی لەکاروباریدا هەڵبقورتێنێ، تەنانەت کەپەیوەندیەکی خراپی لەگەڵ پیاواندا دەبێت، هەروەها ئەویش مافی ئەوەی نەبێت کەمێردەکەی پەیوەندی لەوجۆرەی لەگەڵ ژنانی تردا هەبوو، پێویست ناکات ئەو پەیوەندییانە لەکۆمەڵگەی سەردەمدا بشاردرێتەوە ! !...

ژنی عەزیز کاتێ پەردەی لەسەر شێتیو شەیداییەکەی خۆی لاداو جوانی خۆی دەرخست، لەشوێنێکی داخراوی دوور لەچاوی خەڵکی بوو، بەڵام ژنان لەئەمریکاو

١– یوسف:٣٤.

٢– الظلال ٤/١٩٨٥.

دەوڵەتەکانی تری ئەورووپا پەردە لەسەرھەموو جوانیو شەیدایی خۆیان لادەدەن، زۆرجار ھەموو شوێنێکیان دەردەخەن، لەبەردەم ھەموو خەڵك و بەڕۆژی ڕووناك و بەبێ داخستنی دەرگاکان و بەبێ خۆشاردنەوە لەپشت پەردەکان، بەڵکو لەھەموو شوێنێك، لەشەقامەکان و بازاڕو شوێنەگشتییەکان و زانکۆو باخچەکان و تەلەفزیۆن و ڕۆژنامەکان و لەسەر شۆستەو ڕێگاکان، بەتایبەتی لەمانگەکانی ھاویندا.

ژنی عەزیز، خۆی ئامادەکردو جلەکانی کردەوەو جوانی خۆی دەرخست و بۆنی خۆشی لەخۆیدا، لەکاتێکی دیاریکراوو لەشوێنێکی دیاریکراودا بوو، دوای داخستنی دەرگاکان و دڵنیا بوو لەوەی کەس نایبینێ و ئامادەبوو بۆ ئەنجامدانی تاوانێکی قێزەون، خۆی ڕازاندبووەوە بەجوانییەکی واکە پیاو فریو دەداو دەیوروژێنی بەوحاڵەتە کەپیاوێك دەگاتە ژنێك، بەڵام ژنان لەئەمریکاو ڕۆژئاوا بەردەوام و لەھەموو کاتێك و لەھەموو شوێنێکدا ئامادەیە قژێکی ئاڵتوونی بژوبڵاوکردۆتەوەو شانەی دەکات و بەرەڵای دەکات و دەڕژێتە سەرشانی ھەروەکو ئاوێك لەبەرزاییەوە دێتە خوار، خاڵ لەسەر ڕوومەتی دادەنێ و سووریان دەکات و بەبێ سنور چاوی ڕەش دەکات، ڕەنگ لەسەر برۆکانی دادەنێت بەگوێرەی ڕەنگی کراسی یاھەر بەرگێك لەبەری دەکات، برژانگەکانی درێژو ڕەنگ دەکات، لێوەکانی بەجۆرێك ڕێك و ڕەنگ دەکات، ھەتا بۆخۆی بانگی گەنجان دەکات و دەڵێت (وەرە ئامادەم)، بۆنی واله خۆی دەدات زۆری پێ خۆشەو بۆنی دەڕوات بۆ دووری چەندین مەتر، ڕۆیشتنێکی بەلەنجەو عیشوەو فریودەرانە دەڕوات بەڕێوە.

ژنی عەزیز، لەژوورێکی دەرگا داخراودا بانگی خۆشەویستەکەی کرد بۆ کردنی کاری ناڕەوا لەگەڵید، بەڵام ژن لەڕۆژئاوا سەرسامە بەگەنج و بانگی دەکات بۆ کاری ناشیرین لەبەردەم ھەمواندا، بەبێ شەرم و بەڵکو جارھەیە پێکەوە ئەوکارە قێزەون و ناڕەوایە لەبەردەم خەڵکیدا ئەنجام دەدەن، بێ ئەوەی لەو کۆمەڵگەدا ئەو ڕەفتارە ناڕەوایە جێی سەرسوڕمان بێت یاکەسێك ڕێگایان لێبگرێت و ئینکاریان بکات.

لاوان لەبەردەم خۆڕاگریو ڕووخانیاندا:

ئەگەر هاوشێوەی ژنی عەزیزی میسر لەو کۆمەڵگایەدا هەیە، ئەی بۆ لەوێنەی (یوسف – سەلامی خوای لێ بێ) نابینین، ئەوەی لەوێدا بوونی هەیە ژنانی لەوشێوەیەن، بەڵام ئەوەی خەریکە ون دەبێت ئەوە (یوسف)ە، چەندە زوو گەنجەکان تووشی فیتنەو بەڵادێن و شەیدا دەبن لەوێ، ئەوەی لەولاتی خۆیدا دامەزراوو خۆڕاگرە، لەوێ چەندە خێرا دەڕوخێت، چەند بەخێرایی لاوان لەبەردەم ژنانی هاوشێوەی ژنی عەزیز دەتوێنەوە، بەڵام هی واش هەیە وێنەی یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) دووبارەدەکاتەوە، لەگەڵ ئەو هەموو هۆکاری فریودان و وورووژێنەرانەی بانگی دەکەن بۆکاری خراپەو تاوانی قێزەون دەڵێن: ﴿قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ﴾[1].

لەوێش کەسی واهەیە بیر لەچاودێری خودایی بەسەریەوە دەکاتەوە، بیر لەخەسارەتمەندی دنیاو قیامەتی خۆی دەکاتەوە، ئەگەر بێتو خۆبەدەستەوە بدات بۆ ئەو گێژاوە فریودەرانە، لەوێدا تەنها یەك جار ژنی عەزیز لەژیانیاندا ڕوونادات، بەڵکو لەیەك ڕۆژدا چەندان جار دووبارە دەبێتەوە.

لەوێ هەرکەس خۆڕاگربێت و وەکو کێوێکی چەسپاوو لەو بەڵایە ڕاکات وەکو ڕاکردنی یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) ئەو ڕاکردنە دوبارەبکاتەوە بەدامەزراوییو دەست هەڵگرتن لەوەی جەستەی خاوێنی خۆی بتلێنێتەوەو ناموسی خۆی بشکێنێت بەو ڕەفتارە پیس و بۆگەنە.

لەوێ تووش بوون بەگەورەتر لەفیتنە هەیە، یەکسەر دەڕوخێت لەبەردەم ژنە ڕووخاوەکان و دەبنە بەندەی ئەوان، هەروەکو هاوشێوەکانی ئەو لەو کۆمەڵگایەدا هەن وەچەو هاوچەرخیی ئەوان بن.

بەڵام ئەوەی چاوی خۆی دەپارێزێت، خۆی بەرزو بڵند دەگرێت لەو ژنانە شوێنی دەکەون و شەیداو بەئاواتن بۆی، بەڵام ئەو هیچ بایەخیان پێنادات و بەهیچ

١– یوسف:٢٣.

شێوەیەك بیری بەلایاندا نابات، بەردەوام ڕووەو ئەو دەرگایانە دەڕوات کەلەو بەلاو گێچەڵە لای دەدەن، هەروەکو پێشەنگەکەی یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) کردوویەتی، بەرپەرچی نەفسی دەداتەوە هەروەکو یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) پێشتر هاواری کردووە ﴿ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِيٓ إِلَيْهِ ﴾[1]، ئەو پەنا دەباتە بەر پەروەردگاری تا بەهێزو دامەزراوی بکات و دەڵێت: ﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴾[2]. بەلام هەموو ئەو کەسە خۆڕاگرو دامەزراوانە زۆرکەمن بەبەراورد لەگەڵ ئەوانەی دەڕووخێن و دەکەونە داوی ژنان لەو ولاتانە.

هۆیەکانی ڕووخان و خۆڕاگری:

ڕووخانی ئەولاوە غەریبانە بەرامبەر فریودانی ئەو ژنانە بەهۆی بەکارنەهێنانی هۆیەکانی دامەزراویو خۆڕاگرییە، دامەزراویو خۆڕاگری ئەو لاوانەش بەهۆی کۆشانیانە بۆ ئەو هۆیانەی خۆڕاگریان دەکات لەوانە:

١- هەست کردن بە چاودێری بەردەوامی خودایی.

٢- بیرکردنەوە لەلێپرسینەوەی قیامەت و تۆمارکردنی کردەوەکان لەلایەن دوو فریشتەکانەوە.

٣- چوونیان بۆماڵی خوداو سوژدەبردن لەوێ.

٤- سووربوون لەسەر هاوڕێیەتی کەسانی چاك.

٥- خوێندنی قورئان.

٦- چاوپاراستن لەسەر هەموو ئەوانەی ژنانی میسری بیردەخەنەوە لەڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و هەرشتێکی تر لەو بابەتە.

٧- هانا بردنی بەردەوام بۆ خودای خۆیان، تا بەڵکو ڕزگاریان بکات لەفرۆفێڵی ژنان و دامەزراوو خۆڕاگریان بکات لەبەردەم لێشاوی فریودەران و وروژێنەران کەبێ بڕانەوەن.

١- یوسف: ٣٣.

٢- یوسف: ٣٣.

٨- خۆپشت ئەستووركردن لەسەرئەوەی بەهۆی بەجێهێنانی هەندێ لەسوننەتەکان کەتوێشوویەکی بەهێزیان دەداتێ لەو بیابانە بۆش و بەتاڵە لەهۆیەکانی ژیان.

ئەوە وێنەی ژنانی عەزیزن لەئەمریکاو دەوڵەتە ئەوروپیەکان و رۆژئاوا بەگشتی و زۆر لەولاتانی رۆژهەلاتیش، ئەوەش وێنەی ئەوانە کە یوسف (سەلامی خوای لێ بێ) دەکەنە پێشەوایان و هەڵوێستی ئەو لەگەڵ ژنی عەزیز دووبارە دەکەنەوە.
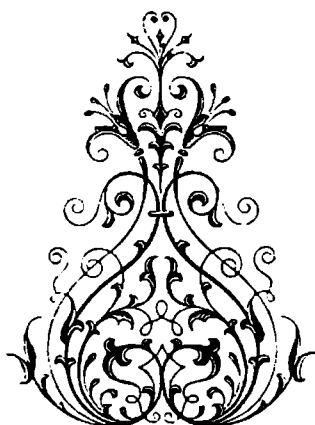
دژیەکەکان:

لە ئەبوبەکری (صدیق)ەوە دەگێڕنەوە فەرمویەتی:

تاریکییەکان پێنجن و، چراکانیش پێنجن...

خۆشەویستنی دنیا تاریکاییەو، چراکەی تەقوا لەخواترسانە...

گوناهو تاوان تاریکاییەو، چراکەی تەوبەو پەشیمانییە...

ناوگۆڕ تاریکاییەو، چراکەی (لاإله إلا الله محمد رسول الله)یە...

ڕۆژی دوایی تاریکاییەو، چراکەی کرداری چاکەیە...

پردی سیراط تاریکاییەو، چراکەی (یەقین)[1]ە...

لە نهێنییەکانی خوای پەروەردگار لەم ژیانەدا ئەوەیە دژەکانی دروستکردووە کەلە گرنگترین هۆیەکانی بەردەوامی ژیان و دەرخستنی ناوە پیرۆزەکانی خوداو، بەندایەتی کردنیەتی بەشێوەیەك کەخودا پێی خۆشە، شەوی دروستکردووەو لەگەڵیدا ڕۆژی دروستکردووە، وشکانی دروستکردووە لەگەڵیدا دەریاکانی دروستکردووە، ژیان و مردنی دروستکردووە، بەهێزو لاوازی دروستکردووە، تووڕەیی و نەرم ونیانی دروستکردووە، درێژو کورتی دروستکردووە، ڕاست و ناڕاستی دروستکردووە، بیناو نابینای دروستکردووە، هەروەها هەموو دژ بەیەکەکانی ترو هیچ دروستکراوێك نیە دژێکی بۆ دروست نەکردبێت.

ئیمام (ئیبنولقەیم) باسی حیکمەت لەدروستکردنی (ابلیس)دەکات کەسەرچاوەی هەموو شەڕێکە، لەو حیکمەتانەی کەلەخەڵکی شاراوەو نادیارن وەکو: (کاریگەری دەرخستنی ئەو ناوو سیفەتە پیرۆزانەی خودا کەلەلایەنی نەرم و

١- الإستعداد ليوم المعاد ص٥٥.

نیانیو لێبوردەیی نیشان دەدات و لێخۆشبون و داپۆشەریو زیادپێدانی مافی خەڵك و ڕزگـــارکردنی بەنـــدەکانی کەپەرســـتش و بەندایـــەتی دەکـــەن ،....، ئەگـــەر دروستکراوێکی لەو جۆرە نەبوایە کەڕقی لـەو هۆکـارە زۆرفراوانانەیـە دەرخسـتن و پیشاندانی کاریگـەریی ئـەو نـاوو سـیفەتە پیرۆزانـە ئـەوا حیکمـەت و سـوودەکانیان دەوەستان)[1].

وە دەڵێـت: (هـەروەها بـۆ دەرخسـتنی کاریگـەریی نـاوو سـیفەتە پیرۆزەکـانی دەسەلاّت و تواناو زالّ بوون و خەشمیی وەکو: (تووڕەییو خـەشمگیریو سـزادانیو سەخت و لێپرسینەوەی خێراو، تۆڵـە سـتاندنی تونـدو بـەزەبرو دادپـەروەری و ...) بەڕاستی ئەو ناوو سیفەت و کردارە تـەواو کـەماڵن، هـیچ شـك و گومـانێ لەپێکـەوە پابەندبوونیان نیە، ئەگەر هاتبایەو خەڵکی هەموو لەسەر سروشتی فریشتە بوونایە: کاریگەری ئەم ناوو سیفات و کارانە دەرنەدەکەوتن). هەروەها خوای گەورە لـە نـاو هـەموو ئـەو دژ بەیەکانـەدا تاریکـایی و ڕوونـاکی دروسـت کـردووە، تاریکیـیەکان دەکـرێن بـە دووبەشـەوە: تـاریکی ڕاسـتەقینە و تـاریکی مەعنـەوی –واتـا– وەبـۆ هەریەکێك لەم دووجۆرە چرا هەیە تاریکییەکە دەرەوێنێتەوەو ڕووناکی شـوێنەکەی دەگرێتەوە.لەوتـەی پێشـوی ئـەبوبکری صـدیق (ڕەزای خـوای لێبـێ)دا دووتـاریکی واتایی– مەعنەوی– هەن کەتاریکی خۆشویستنی دنیاو تاریکی هەڵەو تاوان و باس لەسـێ تـاریکی حـەقیقی دەکـات کـەتاریکایی (نـاو گـۆڕو تاریکـایی ڕۆژی دوایـیو تاریکـایی پـردی سـیراط)ن، لەگـەڵ ئـەوەش کەتاریکیـیە واتاییـیەکان دەگـۆڕێن بەڕاسـتیو حـەقیقی کـاتێ کاریگـەرییو شـوێنەواری تاریکیەکـە لەسـەرتاوانکارەکە دەردەکەوێت.

تاریکایی یەکەم: خۆشویستنی دنیا:

خوای پەروەردگار لەوەسفی حەقیقەتی دنیادا دەفەرموێت: ﴿ ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا لَعِبٞ وَلَهۡوٞ وَزِينَةٞ وَتَفَاخُرُۢ بَيۡنَكُمۡ وَتَكَاثُرٞ فِي ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِۖ كَمَثَلِ غَيۡثٍ أَعۡجَبَ

١– مدارج السالكين ٢/١٩٥.

ٱلْكُفَّارَ نَبَاتُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَٰمًا ۖ وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنٌ ۚ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴾[1].

واته: (چاك بزانن ژیانی دنیا تەنها بریتییە لەیاریو گەمەو ڕازاندنەوەو خۆ هەڵكێشان لەنێوان یەكتریدا، هەروەها زۆركردنی سامان و ماڵ و منداڵ، جا ئەوانە هەرهەمووی وەك بارانێكی بەپیت وایە كەببێتە هۆی بەرهەمێكی زۆر، كشتیارەكان سەرسام بكات، لەوەو دوا وشك ببێت و زەرد هەڵگەڕێت، پاشان وردو خاش ببێت و بكەوێت، بێگومان لەقیامەتیشدا سزای زۆر سەخت بۆدنیا پەرستان ئامادەیە، لەولاشەوە لێخۆشبوون و ڕەزامەندی لەلایەن خواوە ئیمانداڕانی چاكەخوازی لێ بەهرەوەر دەكرێت، ژیانی دنیاش دوور لەخواناسیو دینداری جگەلەوەی كەبریتییە لەڕابواردنێكی كەم شتێكی تر نیە، زۆر كەسیش پێ غەڕاو دەستخەڕۆ دەبێت).

پێكهاتەكانی ژیانی دنیا:

خوای گەورە لەو ئایەتە پیرۆزانەدا باسی پێكهاتەكانی ژیانی ئەم دنیایەمان بۆ دەكات، كەهەمووی تەڵەو داوە لەسەر ڕۆژی دوایی، هەرئەوەندە بەیەكێكیانەوە بوو و تێوەی گلا ئەوە بۆی دەبێتە ڕێگر بۆ ئاوڕدانەوەو بایەخ دان بەڕۆژی دوایی، لەكاتێكدا ئەوەی لەم دنیایەدا داوای لێكراوە بەندایەتی كردنە. ئیمام (الشوكانی) دەڵێت: ((خوای پەروەردگار باسی دەستەی دووەم و ئەوەی تێی دەكەون لەدرۆزنیو بێباوەڕی ڕوون دەكاتەوە، ئەوەش بەهۆی لاكردنەوەو حەزكردنیان بەدنیاو كاریگەریەكانیو، بێ بایەخی دنیایان بۆ ڕوون دەكاتەوە كەلە وەبێنرخترە بەم جۆرە بكەونە ژێر كاریگەریەوەو قیامەتیان لەبیربباتەوە)):

١- یاری و گەمە: بۆ خۆخلافاندن و ڕابواردنێكی بۆش و بەتاڵە، یاریوگەمە بەهەرشتێك دەگوترێ كەخۆی پێوە خەریك بكرێت و پاشان تێدەپەڕێت و دەڕوات (مجاهد) دەڵێت: هەموو یارییەكی خۆخلافاندن و كات بەسەربردنە، وەدەڵێت: ئەو

١- الحدید: ٢٠.

یاریانەی زوو ڕەغبەتی دنیا زیاد دەکەن خەریکت بکەن و دواڕۆژت لەبیر ببەنەوەو لە پەرستش و بەندایەتی دوات بخەن.

٢- **ڕازانەوە:** ڕازاندنەوەو جوانکردن بەخۆشییەکانی دنیا بەبێ هیچ کردەوەو کارێك بۆ قیامەت.

٣- **خۆهەڵکێشان لەنێوان یەکتریدا:** واتە هەندێکتان خۆ هەڵدەکێشن بەسەر هەندێکدا بەهۆی هێزو ڕەفتارو بنەماڵەو نەژادو وەجاغ زادەیی‌و ئەوانەی عەرەب لەسەر یەکتر کردوویانە.

٤- **زۆرکردنی ماڵ و سامان و منداڵ:** واتە ماڵ و سامان زۆر دەکەن و بەماڵ و منداڵی زۆرەوە خۆیان بەبەرزو باڵاتر دەزانن لە هەژاران. خوای پەروەردگار هاووێنەو لێك چونێك بۆ ئەم دنیایە ڕوون دەکاتەوەو نمونەیەك دەهێنێتەوەو دەفەرموێت ﴿كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ ٱلْكُفَّارَ نَبَاتُهُۥ﴾[1]، واتاکەی: وەك بارانێکی بەپیت کەببێتە هۆی بەرهەمی زۆرو کشتیاران پێی سەرسام دەبن، مانای وایە ژیانی دنیا وەك کشتوکاڵ و چێنراوێکە بینەرانی بەو هەموو سەوزاییو گەشاوەیی‌یەی سەرسام دەبن و پاشان هەروا نامێنێتەوە، زەرد هەڵدەگەڕێت و وشك دەبێت و دەبێتە پووش و پەڵاش هەروەکو نەشبوبێت)[2].

ژیان وگوزەران تیایدا بەخششێکە خودا بۆمرۆڤی دروستکردووەو نەحەرامەو نەمەکروهە، بەڵام کاتێك بووە هۆی ڕاوکردنی‌و تێوە گلاو قیامەتی لەبیرکرد ئەوا چووەتە بەشی مەکروهو حەرام، ژیرو هۆشمەند کەسێکە ئەو هەموو بەهرەو بەخششە خودایی‌یە بەکاردەهێنێت و خۆشی‌و ئاسوودەیی لێ وەردەگرێت بەبێ ئەوەی بەهۆیەوە بخافڵێت و لەو مەبەستە دوورکەوێتەوە کەخوا لەپێناویدا دروستی کردووە کە (عیبادەت و بەندایەتی‌یە) یەڵکو دەیکاتە هۆیەك بۆ پاڵشت و یارمەتی دەری لەسەر بەندایەتی کردنی پەروەردگاری‌و بەرزبوونەوەی پلەوپایەی لەقیامەتدا.

١- الحديد:٢٠.

٢- فتح القدير ١٧٥/٥.

هاوەڵان چۆن لەدنیا گەیشتبوون:

هاوەڵان(خوا لێیان ڕازی بێ) بەوجۆرەی پێغەمبەرﷺ فێری کردبوون واتای ژیانی دنیایان جوان دەزانیو هەستی ئەوەیان هەبوو کە هیچی تیادا نیە، تەنها ڕاڕەوێکە بۆ قیامەت، بەگوێرەی تێگەیشنیان لێی هەڵس وکەوت و ڕەفتاریان تیایدا دەکرد، ڕۆژێك لەڕۆژان نەبووەتە هۆیەك بۆ دوورخستنەوەیان لە قیامەت.

دنیا زۆر زوو دەچێتە ناودڵ و بەسەریدا زاڵ دەبێت، کوێری دەکات لەئاستی قیامەت، هەر لەبەرئەوەش پێغەمبەرﷺ خۆیو هاوەڵانی بایەخیان پێنەدەداو لەدڵی خۆیان دەریان کردبوو و ئاوڕیان لێ نەدەدایەوەو وازیان لێ هێنابوو، مەیلیان بەلایەوە نەبوو، بەزیندانێکیان دەزانیو نەیاندەویست بەنەویستنێکی ڕاستەقینە، خۆنەگەر ویستبایان ئەوا بەهەموو خۆشەویستییەکەوە لێیان دەخواردەوەو دەگەیشتن بەهەموو ئەو شتانەی حەزیان لێ بوا، ئەوەتا کلیلی خەزنەکانی خرایە بەردەستی پاڵی پێوەناو بەسەرهاوەڵاندا کرایەوە گێڕایانەوە دواوەو، خۆشبەختی قیامەتیان بە دنیا نەگۆڕیەوەو، وە هاوکاریان تێدا دەکرد کەدنیا تەنها گوزەرو ڕاڕەوێکەو جێگەی مانەوەی هەتا هەتاییو نیشتەجێ بوون نییە، بەڵکو خانەی پێدا ڕۆشتنە نەك خانەی دڵ پێ خۆشکردن، ئەو تەنها وەك هەوروهەڵایەکی هاوینەیە کەبەسەر هەندێ شوێندا بڵاودەبێتەوە، ئەندێشەو خەوو خەیاڵێکە هەتا ڕوخسەتی ڕۆیشتنی نەدرێت نابڕێتەوەو کۆتایی نایەت.

بەڵام کەسێك واتێی بگات کەخانەی تیادا دانیشتن و مانەوەی بەردەوامەو شوێنی حەوانەوەو خۆشییەو ڕاڕەوێك نییە بۆ قیامەت و هەورو هەڵایەکی زستانەیە نەك هەورو هەڵایەکی پەرش و بڵاوی هاوینە، وەلەگەمەو یاریو ڕازانەوەو خۆ هەڵکێشان و زیادکردنی ماڵ و سامان و منداڵدا هەتا بنا گوێی نقووم بوو، قیامەت و خۆئامادەکردنی بۆی لەبیر بردەوە ئەوا دەکەوێتە تاریکاییەکی شەوە زەنگی نووتەك ئەوەش لەبەرئەوەی تاریکی دژی ڕووناکییە، هەرکەس لەتاریکایدا بوو حەقیقەتی کارەکان نابینێت و لەو ژیانەدا وەکو کوێری لێ دێت و ڕێگای قیامەت نابینێت تاخوای گەورە لەڕۆژی قیامەت بەکوێری زیندووی دەکاتەوە، بەردەمی

خـۆی نابینێـت و دەڵێـت: ﴿ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴾[1]، واتـە: ئـەو جـۆرە کەسە دەڵێـت: ئـەی پـەروەردگار بـۆ بـەکوێری حەشـرت کـردم خـۆمن کـاتی خـۆی چاوساغ و بینابووم).

خوای گەورە وەڵامی دەداتەوەو بـیری دەخاتـەوە کەئـەو تاریکی‌یـەی لـەدنیادا تیایـدابووەو کـوێری کـردووە لەئاسـتی بینینـی ڕێگـای ڕاسـت، پێـی دەفـەرموێت: ﴿ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴾[2]، واتە: لە وەڵامدا خوا دەفەرموێت: تـۆ ئابەو شێوەیە بویت (کوێربوویت لە ئاستی ئایەت و بەڵگەکانی ئێمەدا کاتێك پێـت ڕادەگەیـەنرا، ئێمـەش ئـەمڕۆ ئـاوا مامەڵـەی کەسـێکی لـەبیرکراوت لەگەڵـدا دەکەین(لەسزاو ئازاردا دەهێڵرێتەوە). وەخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلْـَٔاخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴾[3]. واتـە: ئـەوەی لەم دنیایەدا دڵ و دەروون و بیروهۆشی کوێربێت ئەوە لـە قیامەتـدا چـاوی کـوێرەو زۆر سـەرگەردانترو سـەر لێشـێواوترە چـونکە چـاوی سـەری بـۆ بینـایی‌و تێفکـران بەکارنەهێناوە لەدنیادا).

چرای یەکەم: پارێزکاری (تەقوا):

ئەو تاریکی‌یەی واتایی‌یە (مەعنەوی)ی لە (خۆشویستنی دنیا)وە پەیـدا دەبێـت بەسەرقیامەتدا هەڵیدەبژێرێت، لەقیامەتـدا دەگۆڕێـت بـۆ تاریکی‌یـەکی ڕاسـتەقینەو خاوەنەکەی تیایدا دەژی‌و لەڕۆژێکدا کەماوەی (٥٠)هەزار ساڵەو لەوێ زۆر پێویسـتی بەنوورو ڕۆشنایی هەیـە کـەڕێگای پـێ ببـینێ لـەڕۆژی حەشـردا، لـەکاتێکا بـەملیۆن ملیۆنان خەڵکی پێشینەکان و کۆتایی‌یەکان کۆبوونەوەو لەو تاریکایی‌یـەدا دەکەونـە ویسـتگەیەکەوە کەبەڕاسـتی تـەنها چـرای تـەقواو لەخواترسـان ئـەو تاریکایی‌یـە بڵاودەکـاو دەیڕەوێنێتـەوە. تـەقوا لەزمانەوانیـدا بـەواتای (وریـایی‌و چـاودێری‌و

١- طه: ١٢٥.

٢- طه: ١٢٦.

٣- الإسراء: ٧٢.

پارێزگاریو پاراستن)دێت، لەزارەوەی شەرعدا واتای: (دەستەواژەیە کەلەسەر تەواوی سڵەمینەوەو خۆپاراستنی مرۆڤ لەوەی لەڕۆژی قیامەتدا زیانی لێدەدا، یاکردنی ئەوکارو کردەوانەی کەخودا واجبی کردووەو پێیان ڕازیەو پاداشتی دەداتەوەو، دوورکەوتنەوە لەوانەی نەهیان لێکراوەو دەبنە هۆی تووڕەبوونی خوداو سزای خودا) [1].

پایەکانی تەقوا:

عەلی کوری ئەبو طالب (ڕەزای خوای لێبێ) لەباسی تەقوادا تەقوا دەکاتە چوار بەشەوەو ئەو کۆمەڵە ڕووناکی‌یانە دەردەخات کەتاریکی خۆشویستنی دنیا لەدڵدا دەردەکات، وەهەرکام لەو چوارانەی تیادا نەمێنێت ئەوا تاریکی خۆشویستنی دنیا شوێنەکەی دەگرێتەوە، دەفەرموێت: (تەقوا ترسانە لەخوداو، کارکردنە بەوەی دابەزیوەتە سەریو قایل بوون و ڕازی بوونە بەکەم، خۆ ئامادەکردنە بۆ ڕۆژی ڕۆیشتنی- بەجێ هێشتنی دنیا).

ئەگەر مرۆڤ خاوەنی ترس بێ لەخوا، ترس لەلێپرسینەوە، ترس لەسزادانی لەسەر تاوانەکانی لەدنیادا لەسەرپێچی‌و کەم وکورتی‌یەکانی، ترس لەسزای ناوگۆڕ، لەسزای ڕۆژی دوایی، بەڕاستی ئەو ترسە وای لێدەکات:

أ- لەهەموو حەرام و گومان لێکراوەکان دووردەکەوێتەوە .

ب- وای لێدەکات بایەخی زۆر بەکاتەکانی بدات کەلەیاریو گەمەو ڕازاندنەوەدا ونی نەکات لەسەر حیسابی نزیك بوونەوەی لەخودا، ئەوترسەیە کەپاڵی پێوەدەنێت کار بەفەرمانەکانی خوا بکات و دووربکەوێتەوە لەوشتانەی نەهی لێکردووە، ڕازی بوون بەکەم وای لێدەکات کەنەفسی خۆی بەهیلاك نەبات و کاتی بەفیڕۆ نەدات لەپێناوی درهەمی زیاتردا، یاستایشی خەڵکانی تر نەکات بۆ گەیشتنی بەپلەوپایە، ئەگەر ڕازی بێت بەوەندە ڕۆزیەی پێداویستی ژیانی جێبەجێ دەکات و دەست و دەرون

١- التقوى- لماردیني، ص٤٦.

پـاك بێت لەسـەر نیـازو داواكـاری خـەڵك و كاتـەكانی بـۆ نزیـك بوونـەوەی لـەخودا بەكاربهێنێت.

هەركەس ترس لەخودا بەسەریدا زاڵ بێت و لەچركەساتی مـردن بترسـێت ئـەوا هەرچـی هـەموو كـەس كـردی ئـەو نایكـات و ئەوترسـە وای لێـدەكات بـەردەوام ئامادەبێت بۆ ڕۆژی دوایی، نابینی كاتی خۆی جگە لەوە بۆ هیچی تر بەكاربهێنێ و، ئەگـەر هەنـدێ كـات بـەكاری شـیاوو ڕێگـە پێـدراو خـەریك بـوو بەڕاسـتی ئـەوە بـۆ دەرچـوونیەتی لـە ئاڵۆزیـەكی گـەورەتری ڕۆژی دوایـی، بەوهۆیـەوە تـاریكی خۆشویستی دنیا بەتەقواو ترسان لەخوا لادەبات و پەرش و بڵاوی دەكات.

مەرجی لێپرسینەوە:

ئـەو پایانـەی تـەقوا لـە (لێپرسـینەوەی مـرۆڤ لەنەفسـی خـۆی)ەوە سەرچـاوە دەگـرن و پەیـدا دەبـن، چـونكە نـەفس فـەرمانكارە بەخراپـەو (لـە خۆپرسـینەوە) چاودێری لەسەر كاروكردەوەی ڕۆژانەی خـۆی یـەك بەیـەك پـاكی دەكاتـەوە، هـەتا نـەفس فـەرمانی بـۆ تەمبەڵیوكەمتەرخـەمی پـێ بكـات، ئـەو زیـاتر لـەخۆی دەپرسێتەوە، هەر لەبەرئەوەیە شوێن كەوتوی بەشكۆ(مەیمون كوڕی مەهران) هـیچ پیاوێـك بـەپارێزكارو لـەخواترس نازانێـت، ئەگـەر لـەخۆ پرسـینەوەی نـەبێت، دەفەرموێت:

(هیچ كەسـێك نابێتـە كەسـێكی بەتـەقواو لـەخواترس هـەتا بەتونـدترین شـێوە لەنەفسی خۆی نەپرسێتەوە، هەتا دەزانێت لەكوێ دەخوات؟ لەكوێ خـۆی پۆشـتە دەكـات؟ ئـاو خۆرگـەی لـە كوێیـە؟ ئایـا ئـەوە حەڵاڵـە یاحـەرام؟)[١]. هـەركات تاریكایییەك خزایە دڵیەوە بە لەخۆ پرسینەوەی بـەردەوام دەری دەكـات و بـڵاوی دەكات و بەردەوام بە تەقواو لەخواترسان ڕووناكی دەكاتەوە).

١- صفة الصفوة ١٩٤/٤.

تاریکایی دووەم: تاریکی گوناهەکان:

هەڵەو تاوان لە دیاردەو ڕواڵـەتی دەسـتکەوت و خۆشـی ڕابـواردن و سـەرکەوتن وزاڵ بوونەوە دەست پێدەکات، بەڵام لەڕاستیدا تاریکییەکە لەخودی تاوانەکەدایە، بەردەوام هەستی پێدەکرێت چونکە دەزانێت کەئەو هەڵەیـە کەپێچـەوانەی شـەرع و بەرنامـەی خوایـە کردوویـەتی ئـەوا لـەدەروونیدا جـێگیرەو هەمیشـە هەسـت بەتاوانەکەی دەکات.

وەکو ئەوەی تاریکییەك لەهەردوولاوە بیگوشێت و تـەنگی پـێ هەڵدەچنێت و لەبەختـەوەریو حەقیقەتەکـەی بـێ بەشـی دەکـات، لەبـەردەم خەڵکدا بـەختیارەو پێدەکەنێت، بەڵام کاریگەریی ئـەو تاریکییـە لـەناوەوە دەیسـوتێنێت، بەشێوەیەك هەتا شوێنەواری ئەو تاوانـە لەسـەر ڕواڵەتیشـی دەردەکـەوێت، هەرکەسێك ڕواڵـەت ناس بێت، پێوەی دەبینێـت و هەسـتی پێـدەکات، ئیمـام (ئینولقـەیم) لەکتێبەکـەی (الجواب الكافي)دا شوێنەوارەکانی سەرپێچیو تاوانەکان ڕوون دەکاتەوەو تیایدا باس دەکـات، لەوانـە: (هەسـت بەهـەبوونی تاریکییـەك لـەدڵیدا دەکـات هـەروەك چـۆن هەست بەتاریکی شەوێکی ڕەشی نوتەك دەکات، کاتێ دەوروبەر دادەگرێت.

ئـەو تاریکییـە سەرپێچـییە لەدڵدا دەبێتـە تاریکییـەکی لەناوبـەر بـۆ هەسـتی ببـنین، لەبەرئـەوەی گوێڕایـەڵیو فەرمانبـەرداری نـورو ڕووناکییـەو، سەرپێچـیو تاوانیش تاریکییە، هەتا ئـەو تاریکییـە زیـاتر بێـت ئـەویش شـپرزەترو چەواشـەتر دەبێـت، تـاوای لێـدێت دەکەوێتـە کاروبـاری فەوتێنـەرو بیدعـە- داهێنـراو- لادان لەڕێگای ڕاسـت بـەبێ ئـەوەی هەسـت بـەخۆی بکـات، هـەروەکو کوێرێـك لـەتاریکی شەودا بچێتە دەرو بەتـەنیا بـەڕێگادا بـڕوات، هێـزی ئـەو تاریکییـە لەچاوەکانیشـدا دەردەکەوێت پاشان ئەو هێزەو ڕوخساری دادەگرێـت و ڕەش دادەگـەرێت و هـەموو کەس ئەوەی تێدا بەدی دەکات (ئینو عەباس- ڕەحمەتی خوای لێبێ) دەڵێت:

(بەڕاستی چاکەکاری ڕۆشناییە بۆ ڕوخسارو، نورو ڕوناکییە بۆ دڵ، فراوانییـە بـۆ ڕۆزی، هێـزە بـۆ جەسـتەو لاشـە، خۆشەویسـتییە لـەدڵی خـەڵکیداو بەڕاسـتی خراپەکاریش: ڕەشیو لێڵییە بۆ ڕوخسار، تاریکاییە بۆ دڵ، بێ ورەییو لاوازییـە

بۆ جەستەو لاشە، کەم و کورتی‌یە بۆ رزق و ڕۆزی، ڕق وقینە لەدڵی خەڵکی‌دا دروست دەکات)[1].

ئەو شوێنەوارانە کەلێرەدا (ئینو عەباس- ڕەحمەتی خوای لێبێ) باسی کردوون تەنها بە نموو نەهێناویە، ئەگەرنا بەس نیەو بەوەندە کۆتایی نایەت، بەڵکو ئەوەتا هاوەڵی بەڕێز (ئیبنو مەسعود- ڕەحمەتی خوای لێبێ) کاریگەریی‌و شوێنەواری خراپە باس دەکات کەبەو تاریکی‌یە پەیدا دەبن لەوانە: (لەبیرچوونەوەی زانست و زانیاریە کە دەڵێت: (من وادەزانم پیاو کە زانست و زانیاری لەبیردەکات دەزانێت بەهۆی ئەو هەڵەو تاوانەوەیە کە دەیانکات)[2].

ئەو تاریکی‌یە ڕەش داگیرسانی دڵی خاوەنەکەی زیاتر دەکات، تاسەر ڕێژ دەکات و دەگاتە ڕواڵەتی، هەروەکو پێشتر لەقسەکەی (ئیبنولقەیم)باس کرا. ئەوەتا شوێنکەوتووی زاهدو دونیا نەویست (سلیمان بن طرخان التیمی)باسی لێوە کردووەو بەهەمان شێوە ڕوونی دەکاتەوە کاتێ دەڵێت: (کەپیاوێك تاوانێك ئەنجام دەدات، کەڕۆژی لێبووەوە کەنەفتی‌و نەنگی‌یەکەی دەکێشێت و دەکەوێتە سەری)[3].

ئەو کەنەفتی‌و ریسوابوونە لەڕواڵەتیدا دەردەکەوێت و لەڕاستیدا ئەوەش شوێنەواری ئەو تاریکی‌یەیەو هیچ شتێك لەدڵی خاوەنەکەیدا لای نابات و پەرشی ناکات تەنها چرای تەوبەو پەشیمانی نەبێت.

چرای دووەم: تەوبەو پەشیمانی:

ئەوە چرایەکە خودا فەرمانی داگیرساندنی بەهەمووان دەکات، هەتا بڕوادارە دڵسۆزەکانیش، لەبەرئەوەی هۆکاری ڕزگاربوونەو ناکوژێتەوە، خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَتُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[4].. واتە: (هەمووتان ئەی ئیمانداران بەرەو لای خواو بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەو

١- الجواب الكافي ص ٦٢،٦١ ط، دار الكتب العلمية.

٢- الزهد- لأحمد ١٥٦.

٣- صفة الصفوة ٣.

٤- النور: ٣١.

بگەڕێنـەوە بـۆ ئـەوەی ڕزگـارو سـەرفرازبن). ئـەو ڕزگاربوونـە گرانبـەهاو بەنرخـەو سـەرکەوتنێکە لـەڕۆژی دوایـیو بەتەویـەو پەشـیمانیو گەڕانـەوە بـۆلای خـوا دەستدەکەوێت، خوای گەورە تەویـەی وەرگـیراو ڕوون دەکاتـەوە، ئـەو تەوبەیەیـە: مەرجەکانی تەوبەی ڕاستەقینەی تیادا هەبێت لە:

١- پەشیمانیو وازهێنان لەسەرپێچیو بێ فەرمانی بەونیازو مەبەستەی جارێکی تـر نەگەڕێتەوە سەری.

٢- هەق و مافی خەڵکی بگێڕێتەوە بۆخاوەنەکانیان .

٣- کردنی هەرکارێکی چاك کەپێویستی پێیەتی بۆ پاك کردنەوەی لەو نەنگیو کەم و کوڕیو ناتەواویەی پەست و بێزاری کردووە.

٤- ترسێکی بەردەوامی وا کەنەهێڵێو مەنعی بکات لەگەڕانەوەی بـۆ سـەر تـاوان و سەرپێچی.

خـوای گـەورە (سـبحانه)دەفـەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾[1]،واتـە: (ئـەی ئـەو کەسـانەی کـەباوەڕتان هێنـاوە ئێـوە بەتەویـەو پەشیمانییەکی پوخت و دڵسۆزانەوە ڕووبکەنەوە خوا). هەتا پێغەمبەرﷺ کـەپاك و بێتاوانە دەفەرموێت:

(والله إني لأستغفرالله وأتوب إليه في اليوم أكثر من سبعين مرة)[2]. واتە: (وەڵڵاهی من داوای لێخۆشبون لـەخوا دەکـەم و دەگەڕێمـەوە لای لەڕۆژێکـدا زیـاتر لەحـەفتا جار).

لە گێڕانەوەی (موسلم)دا: (فـإني أتـوب في اليـوم مائـة مـرة)[3]. واتـە: (مـن خـۆم لەڕۆژێکدا سەدجار تۆبەدەکەم لەخزمەت خوادا). ئەگەر گەورەو پێشەواو سەروەری خەڵکی بەم شێوەبێت و ئـاوا بکـات و، ئـەوەش فـەرمانی خوابێـت کـە بـەبڕوادارانی

١- التحريم: ٨.

٢- رواه البخاري ٨٥/١١.

٣- مسلم ٢٧٠٢.

کـردووه، کەواتـە خـاوەن هەڵـەو سەرپێچـیو تاوانبـاران ئـەولاترو پێویسـتترن بـەو چرایە، تا ئـەو تاریکاییـیـەی پـێ برەوێننـەوەو دڵیـان ئامادەبکـەن بـۆ پێشـێوازیو وەرگرتنی وتەکانی (سـروش) تـا دڵـەکانیانی پـێ زینـدوو بکەنـەوەو کـرداری چـاکە ئەنجام بدەن، هەڵبەتـە ڕونـاکی ئـەم چـرایە دەکەوێتـە بـەر هەرەشـە ئەگـەر بێتـوو تووشبوو بەردەوامی داگیرساندنی پێ نەدرێت بە:

١- وەرگرتنـی زانسـت ئـەوەی نـەیزانیوە فێـری دەبێـت و دەزانـێ چـی دەوێـت بۆمانەوەی ئەو داگیرسان و ڕوناکییەو ڕاست کردنەوەی ئەو هەڵەو تاوانانەی بەهۆی نەزانیەوە تووشیان بووە.

٢- بـەئارام گـرتنیش پشـت ئەسـتوورو بـەهێز دەبێـت و خۆڕاگردەبێـت بەرامبـەر ماندوێتی ئەو داواکاریو بەرگریانەی کەتاوان و سەرپێچی لەبەرچاو جوان دەکـەن و سەرپێچی بۆلای ڕادەکێشن.

شێخ (جمالەدین ئەلقاسمی)دەڵێت: (بزانە نابێ نەخۆش واز لەدەرمان بهێنێ تـا نەخۆشییەکەی مابێ، دەرمـان هـیچ واتایـەکی نیـە تـەنها بـۆ دژی نەخۆشـییەکەی بەکاردێت و هۆی تووش بوون بەنەخۆشییەکەی لادەبات و نایهێڵێت).

هۆی بەردەوامی لەسەرپێچیو تاوان بێئاگاییو هەواو هەوەس و ئارەزوویە تەنها (عیلم وزانسـت) دژی بێئاگـاییو نەزانینـەو (ئـارام وسـەبرو خـۆڕاگریش) دژی هـەواو هەوەس و ئارەزووەکانە.

بێئاگایی سەری هەڵەوتاوانەو دەرمانی نییـە، کەواتـە (تەوبـە) هەویرێکـە تـەنها دەبێ بە شیرینی زانست و تاڵیەتی سەبر و خۆڕاگری بشێلرێت.

تاریکایی سێیەم: ناوگۆڕ:

بەتەنیا دەخرێتە ناو ئەو چاڵەوە بـێ هـاوڕێ و هـاوەڵ و بـێ منـداڵ و ئەوکاتـە لەهەموان جیادەبێتەوەو بەجێیان دەهێڵێت، لەسەری دەگرین و ماوەیەك خەفـەتبار دەبـن و پاشـان لـەیادی خۆشەویسـتان و خـزم و دۆسـتانیدا لاپـەڕەی ژیـانی دەپێچـرێتەوە، خـواردن و هـاتن و چـوون و پێکـەنین و قسـەکانی جـارێکی تـر ناگەڕێنەوە، هەمووی لە بیردەچنەوە، مەگەر شوێنەواری خێرو چاکەیەك کەلـەدوای

خۆی بەجیٚی هیٚشتبیٚ بەلاٚم ئەگەر لەوجۆرە چاکەو شوێنەوارانەی لەدوا بەجیٚ نەمابیٚ زۆر زوو لەبیر هەموان دەچیٚتەوە هەتا نزیکترین کەسی خۆشی.

مرۆڤ لەو چالەدا بەتەنها دەژی، هەروەکو چۆن بەتەنها هاتە دنیاوە لە دووتاریکی ڕاستەقینەدا دەژی: تاریکایی ئەو چاڵەو تاریکایی تەنهایی ناوگۆڕ، ئەگەر بێتو سەرپێچیو بێفەرمانی خوای کردبێت، ئەواتاریکی سێیەمیشی بۆ دروست دەبێت، ئەویش تاریکایی هەڵەو تاوانەکانیەتی، لەناو ئەو تاریکیيانەدا پرسیاری (نەکیرو مونکەر)یشی بۆ زیاد دەبێت، تینی بۆ دەهێنن و ترسی زیاتر دەکەن، لەوێدا جێگای خۆی لەبەهەشتدا نیشان دەدەن و ئینجا پێی دەڵێن: ئەوە جێگای تۆ بوو لەبەهەشتدا بەلاٚم خوا بۆی گۆڕیوی بەجێگایەکی تر لەئاگردا، ئەوتاریکاییيانە ترسی ئەوەندە بۆ زیاد دەکەن بەهیچ شتیٚ ناڕەوێتەوە جگەلە چرایەك کە ئەویش:

چرای سێیەم: لاإله إلا الله محمد رسول الله:

براوە ئەو کەسەیە بەهۆی (لا إله إلا الله محمد رسول الله) وە دێتە ناو ئیسلام و دوا وتەشی هەر ئەوە دەبێت کەلەم دنیایە دەچێتەدەر، بەلاٚم هەرکەس لەکاتی چوونە دەری لەم دنیایەدا ئەم وتەیە دوا وتەی نەبوو شتێکی تری دژی ئەمەی وت ئەوا لەخەتەرێکی گەورەدایەو ئەو نورە ون دەکات کەتاریکییە کەڵەکە بووەکانی سەریەکی ناوگۆڕ لادەبات و دەیڕەوێنیٚ، کاتێك (نەکیرو مونکەر)دێن و لێی دەپرسن کیٚ پەروەردگارتانە؟ دەشڵەژیٚ و خاوە خاو دەکات و زمانی تێکەڵ و پێکەڵ دەبێت و دەڵێت: (هاه، هاه، لاأدري، فيقولان له: مادينك؟ فيقول: هاه هاه لاأدري، فيقولان: فما تقول في هذا الرجل الذى بعث فيكم؟ فلايهتدى الى اسمه، فيقال: محمد! فيقول: هاه هاه لاأدري. سمعت الناس يقولون ذاك! قال: فيقال: لادريت ولا تلوت، فينادي مناد من السماءأ كذب فافرشوا له من النار، وافتحوا له بابا الى النار، فيأتيه من حرها وسمومها، ويضيق عليه قبره حتى تختلف فيه أضلاعه...)[1].

١- بەشێکە لەفەرموودەیەکی درێژ کە أبوداود دەری هێناوە ٢٨٢/٢، وەحاکم (٣٧/١،٤٠)و وصححه الألباني- سەیری (أحكام الجنائز ص١٥٩) بکە.

واتە دەڵێت: (ها ها نازانم، پێی دەڵێن، ئاینەکەت کامەیە؟ دەڵێن: ها ها نازانم، پێی دەڵێن: چی دەڵێیت دەربارەی ئەو پیاوەی لەخۆتان بۆتان نێردرابوو؟ ئەویش هیچی لێنازانێت و نازانێت بڵێ چیو هەردەڵێ: ها ها نازانم، ئاگام لە هیچ نییە، ئەوەندە هەیە سەیری دەمی خەڵکم کردووە، ئەوان چیان وتووە ئەوەم وتووە، نەم دیوەو نەم ناسیوە، لە ئاسمانەوە دەنگێك دێت بانگ دەکات: ئەو درۆ دەکات، جێگایەکی لەئاگر بۆ ڕادەخەن و دەرگایەکی بۆ دەکەنەوە لەئاگر کەلەوێوە گڕوگەرماو تینی ئاگری بۆ دێت و گۆڕەکەی لەسەر تەنگ دەبێتەوەو وێك دێتەوە بەجۆرێك پەراسووەکانی بەسەریەکدا تێك دەپەڕێنێت).

بەم شێوەیەو بەم وەڵامە ناخۆش و شپرزەیی‌یەوە تاریکایی دایدەپۆشێت بەڕەنگێك هیچ نابینرێ (چاو چاو نابینێ) لەگەڵ سزای (نەکیرو مونکەر)و بینینی جێگای خۆی لەئاگرداو لەوهەمووە هاواروناڵەیەی کەهەموو دروستکراوێك دەیبیستن جگەلە (مرۆڤ و جنۆکە)، ئەمە هەمووی لەفەرموودەکەدا هاتووە.

ئەوەی ئەم تاریکایی‌یەی ڕووناك دەکاتەوە هەرئەوەیە کەبەهۆیەوە هاتووەتە ناو ئیسلامەوەو دواوتەی بووە کە لەدنیا ڕۆیشتووەو هەرئەویشە کۆتایی‌یەکەی چاك دەکات و بەخێری دەگێڕێت.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (مَن كان آخر كلامه لاإله إلا الله دخل الجنة)[1]. واتە: هەرکەس دوا وتەی لااله إلا الله بێت دەچێتە بەهەشتەوە).

کەسیش لەدواچرکەدا لەوتنی ئەو وتەیەدا سەرکەوتوو نییە مەگەر کەسێك بەدرێژایی ژیانی بەهۆیەوە ژیابێت، کاری لەپێناودا کردبێت، ئامانجی بووبێت و شوێنی کەوتبێت، شەڕو ئاشتی‌و بەخشین و وەرگرتنی لەپێناوی ئەودا بووبێت، بەڵام کەسێك خۆی لێ لادابێت و دوورەپەرێزی کردبێت و بەجوانی‌و ڕازانەوەکانی دنیاوە خەریك بووبێت و، دنیا بنەمای پەیوەندیەکانی بووبێت لەگەڵ خەڵکی، لەکاتی لە دنیا دەرچوونیدا لەسەری دەوەستن تا بەڵکو لەو چرکانەی کۆتایی

١- أخرجه الحاكم- وحسنه الألباني- أحكام الجنائز ص ٣٤.

تەمەنیدا(ئەوە بلێت) بەڵام هەر ئەوەی لەبیرە کە بەدرێژایی تەمەنی پێوەی خەریك بووە لەجوانیو ڕابواردنەکانی دنیا.

وەکو (ئیمام ئینولقەیم) ژمارەیەك چیرۆکی لەسەر عاقیبەت خراپی کەسانێك هێناوە کەنایانتوانیوە ئەوە بڵێن و لەڕێگەی: (لاإله إلا الله محمد رسول الله) دوورکەوتوونەوە، دەڵێت: (بەهەندێکیان وتراوە بڵێ (لاإله إلا الله) وتویەتی ئاه، ئاه، ناتوانم بیڵێم، بەیەکێکی تر وتراوە: بڵێ (لاإله إلا الله) وتویەتی: ئەوەی ئێوە دەیڵێن سودی بۆمن نیەو واز لەسەرپێچی ناهێنم تا تەواوبووە نەیگووتوە)[1].

پاشان ئیمام (ئیبنو لقەیم)لەسەر ئەو ڕووداوانە دەڵێت: کەسێك کەدڵی بێئاگابووە لەزیکرو یادی خوای پەروەردگار بەدوای هەواو ئارەزووکانی کەوتووە چۆن لەکۆتایی تەمەنیدا سەرکەوتوو دەبیت لەکاتێکا هەرچی کاروباری هەیە بێ سەرو بنەو لەسنور دەرچووە، دووربووە لەخوای گەورەو دڵی لێی بێ ئاگا بووە، بەندایەتی بۆ هەواو هەوەس بووە، دیلی ویست و خواستەکانی بووە، زمانی وشك بووە لەیادی خواوە دڵی بێ کارو لاری بووە لەخودا، بەسەرپێچییەکانیەوە خەریك بووە، چۆن کۆتایی ژیانی چاك دەبێ و چۆن لەدوا چرکەکانی تەمەنیدا سەرکەوتوو دەبێت)[2].

لە ڕاستیدا ئەوە نورێکە تاریکایی ناو گۆڕ پەرش و بڵاو دەکات و لای دەدات، کاری کەسێك بوبێت پێوەی خەریك بوبێت بۆ داواکردنی خانەی ڕۆژی دوایی، لەسەرووی هەموویانەوە گەورەی دروستکراوان و پێشەوای چاکەکان و پارێزکاران پێغەمبەرمان (موحەمەدﷺ) هەتا ئەو زۆرینەی دوعاو نزاکانی: (یامقلب القلوب ثبت قلبي علی دینك)[3]. واتە: (ئەی هەڵسوڕێنەری دڵەکان دڵم جێگیر بکە لەسەر ئاینەکەت). هیچ کەسێك ناتوانێت پشتیوانی کەس بکات لەو کۆتاییەی تێی کەوتووەو لەو شوێنەی لەڕۆژی دواییدا پێی دەدرێت، لەبەرئەوە ترس زۆریان بۆ

١- الجواب الكافي ص ١٠٥،١٠٦- ط- دار الكتب العلمية.

٢- الجواب الكافي.

٣- رواه الترمذي والحاكم في (المستدرك) وصححه الألباني، ص ج ص ٧٨٦٤.

دێنێت تـازۆری واهـەن خۆزگـە دەخـوازن کەهـەر دروسـت نـەبووبان، یاگـەلا دارێـك بوونایەو ئاژەڵێك هەڵی پاچیبان و دواییان هاتبا.

تاریکایی چوارەم: ڕۆژی دوایی:

لـە ڕۆژی دوایـیدا تاریکاییـەکان زۆرن، بـەتاریکی نـاوگۆڕ دەسـتپێدەکات و بـەتاریکی مەحشـەردا ڕەت دەبێـت و ئینجـا تـاریکی (صـیراط). بـەتاریکایی ئـاگر کۆتایی دێت، لەچەندین سورەتی قورئـانی پـیرۆزدا ئاماژە بـەو تاریکییانـە کـراوە لەوانە سورەتی (الحدید): ﴿ يَوْمَ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱنظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ٱرْجِعُوا۟ وَرَآءَكُمْ فَٱلْتَمِسُوا۟ نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُۥ بَابٌۢ بَاطِنُهُۥ فِيهِ ٱلرَّحْمَةُ وَظَٰهِرُهُۥ مِن قِبَلِهِ ٱلْعَذَابُ ﴾[1]. واتە: (لەو ڕۆژەدا کەئیمانداران بەرەو بەهەشت بـەڕێ دەکـرێن) پیـاوان و ژنـانی دووڕوو دەهێنرێنـە سـەر ڕێیـان، بەغەمبارییـەوە بـۆ ئیمانـداران دەڕوانن، ئیماندارانیش هیچ لایان لێ ناکەنەوە، بۆیە بەغەم و پەژارەیـەکی زۆرەوەو پێیان دەڵێن: دەتەماشایەکمان بکەن با لەنووری ڕوخسـارتان بـەهرەوەربین، بـەلام پێیـان دەگوترێـت بگەڕێنـەوە دواوە خۆتـان بەشـوێن نـورو ڕونـاکیدا بگـەڕێن، دەسـتبەجێ دیوارێـك دروسـتدەکرێت لـەنێوان ئیمانـداران و دووڕووەکانـدا، دەروازەیەکیشی تێدایـە، دیـوی نـاوەوەی ڕووی لەئیماندارانـەو ڕووی لەڕەحمـەت و بەهەشتەو دیوی دەرەوە کەڕووی لەدوو ڕووەکانە لەسزاو دۆزەخـە). لـە تەفسـیری (القرطبي)دا قسـەیەکی (ئیبنـو عـەباس و ئـەبی ئومامـە)هـاتووە دەڵێـت: (لـەڕۆژی دواییدا تاریکی خەڵك دادەپۆشێت— (مەوروردی)دەڵێت: من وا گومان دەبەم لـەدوای جیاکردنـەوەو دادوەری بێـت پاشـان ڕووناکییـەکیان پێـدەدرێت بەهۆیـەوە بـڕۆن، موفەسـیران دەڵـێن: خـوای گـەورە لـەڕۆژی قیامەتـدا ڕوونـاکی دەدات بـەبڕواداران بەگوێرەی کردەوەکانیان تابەهۆیەوە بەسەر پردی (صیراط)دا بڕۆن بەهەمان شێوە دووڕووەکانیش ڕووناکییەك وەردەگرن بـۆ خەڵـەتانیان. بەڵگەکـەش ئـەو ئایەتـەی

---

[1]- الحدید: ١٣.

خوایه ﴿وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾[1]. (الكلبي) دەڵێت: بەڵكو دووڕووەكان لەڕووناكی بڕواداران سوود وەردەگرن و ڕووناكی‌یان پێنادرێت، لەو نێوانەدا ئەوان بەهۆیەوە دەڕۆن، تاخوای گەورە ڕەشەباو تاریكی‌یەك دەنێرێت و ئەو ڕووناكی‌یە لەدووڕووەكان دەكوژێنێتەوە ئەوەتا خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا﴾[2]، واتە: (پەروەردگارا ئەم نورو ڕوناكی‌یەمان بۆ زیاد بكە و لێمان خۆشبە) ئەوە نزای بڕوادارەكانەو ئەوان دەیڵێن لەترسی ئەوەی نەكا خودای گەورە لێیان وەرگرێتەوەو ڕەشی داگیرێت هەروەكو چۆن لەدووڕووەكانی ستاندەوە، كاتێ تاریكایی بۆ دووڕووەكان مایەوە ئەوا شوێن پێی خۆیان نابینن و بەبڕوادارەكان دەڵێن:

﴿ٱنظُرُونَا نَقۡتَبِسۡ مِن نُّورِكُمۡ﴾[3]، واتە: (تەماشایەكمان بكەن با لەنوری ڕوخسارتان بەهرەوەربین).

چرای چوارەم: كردەوەی چاك:

لە سورەتی (التحريم)دا خوای گەورە لەسەر بڕواداران دەفەرموێت:

﴿يَوۡمَ لَا يُخۡزِي ٱللَّهُ ٱلنَّبِيَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥۖ نُورُهُمۡ يَسۡعَىٰ بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَبِأَيۡمَٰنِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا وَٱغۡفِرۡ لَنَآۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾[4].واتە: (ڕۆژێك دێت كەخوا پێغەمبەرﷺ ئەوانەی لەخزمەتیدان خەجاڵەت و شەرمەزار ناكات، نورو ڕووناكیان دەدرەوشێتەوەو دێت و دەچێت لەبەردەم و لای ڕاستیانەوەو دەڵێن پەروەردگارا ئەم نورو ڕوناكیەمان بۆزیاد بكەو لێمان خۆش ببە، چونكە بەڕاستی تۆ دەسەڵاتت بەسەر هەمووشتێكدا هەیە).

ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كردەوەی چاك تاریكی ڕۆژی قیامەت پەرش و بڵاو دەكاو دەیڕەوێنێتەوە، (علامة القصيم الشيخ عبدالرحمان السعدي) دەڵێت:

١- النساء: ١٤٢.

٢- التحريم: ٨.

٣- تفسير القرطبي، ٩/ ٦٤١٥،٦٤١٦.

٤- التحريم: ٨.

(کاتیٚ لەرِۆژی قیامەتدا بڕواداران هەوڵ دەدەن بەنورو ڕۆشنایی باوەڕەکەیان ڕێگا بکەن و بەهۆیەوە پشووبدەن و خۆشی وەرگرن و بسرەون، بەڵام کەدەبینن ئەو ڕوناکی‌یەی دووڕووەکان وەریانگرتبوو دەکوژێتەوە، ئەوان تەنگەتاو دەبن و دڵیان دەسووتیٚ و داوا لەخوا دەکەن کەڕووناکی‌یەکەیان بۆ زیادبکات و لێیان خۆش بێت، خوای گەورە وەڵامی داواکەیان دەداتەوەو بەو یەقین و ڕووناکی‌یەی لەگەڵیانەو پێی داون دەیانگەیەنێتە بەهەشتی پڕ لەنازو نیعمەت و دراوسێیەتی پەروەردگاری بەرزوباڵا، ئەوە هەمووی لەکاریگەریی‌و شوێنەواری تەوبەیەکی ڕاست و پاك ودڵسۆزانەیە)[1].

بڕواداران نورو ڕووناکی بەگوێرەی چاکەکانیان وەردەگرن کەپێشتر ئەنجامیان داوە.

تاریکی پێنجەم: پردی صیراط:

لەپێش (صیراط)و لەسەر(صیراط) تاریکی‌یەکی زۆرتوندو نوتەك هەیە کەهیچ کەس توانای بینینی نیە مەگەر ئەوکەسەی خوای گەورە بەهۆی یەقینی ڕاست و کردەوە چاکەکانی خۆی سەرکەوتوو ڕزگاری بکات.

شارح و لێکدەرەوەی (العقیدة الطحاویة) دەڵێت:

(بڕوامان بە پردی صیراط هەیە، کەپردێکە لەسەر دۆزەخ، کاتیٚ خەڵکی ئەو وێستگە تاریکی‌یە تەواو دەکەن کەلەبەردەم پردەکەیە وەکو عائیشە (ڕەزای خوای لیٚبیٚ) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەڵێت: ان رسول اللهﷺ سئل: أين الناس يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات؟ فقال: ((هم في الظلمة دون الجسر))[2]. واتە: پرسیاریان کرد لە خۆشەویستﷺ ئەو ڕۆژەی زەوی و ئاسمانەکان دەگۆڕێن بە زەویەکی تر خەڵکی لەکویٚ دەبن؟ فەرمووی: ئەوان لە تاریکییەکدان لەبەردەم پردەکە). وەکو لە گێڕانەوەکەی (الحاكم)دا هاتووە لەو فەرمودەیەدا ئەو تاریکی‌یە

١- تيسير الكريم الرحمن ٧/ ٤٢٣،٤٢٤.

٢- شرح العقيدة الطحاوية ص٤٦٩- والحديث أخرجه مسلم ١٧٣/١.

باس دەکات کەلەسەر(صیراط) پەیدا دەبێت و، خەڵکی بەگوێرەی کردەوەکانیان ڕووناکی بۆ وەردەگرن، فەرموودەکەی پێغەمبەرﷺ بەم جۆرەیە:

(فيعطون نورهم على قدر أعمالهم، وقال: فمنهم من يعطى نوره مثل الجبل بين يديه، ومنهم من يعطى نوره فوق ذلك، ومنهم من يعطى نوره مثل النخلة بيمينه منهم من يعطى دون ذلك بيمينه، حتى يكون آخر من يعطى نوره على إبهام قدمه، يضيء مرة ويطفأ مرة، إذا أضاء قدم قدمه، إذا طفيء قام: قال: فيمر، ويمرون على الصراط كحد السيف دحض، مزلة، فيقال لهم، امضوا على قدر نوركم...)[1].

واتە: (ڕووناکییان بەگوێرەی کردەوەکانیان پێدەدرێت، لەناویاندا کەسی واهەیە ڕوناکی بەقەد چیایەك لەبەردەمیدا دەبێ هی واهەیە لەوەزیاتریشی پێدەدرێت و هەیانە وەك دارخورمایەك لەڕاستیەوەو هەیە لەوە کەمترو، هەتاوای لێدێت لە کۆتاییدا هەرئەوەندە ڕووناکی وەردەگرێت کەتەنها سەرپەنجەی پێیەکانی خۆی دەبینێ و جارجار ڕووناکی دەبێ و جارجار لێی دەکوژێتەوە، ئەوەیش کەڕووناك دەبێتەوە دەڕوات کەکوژایەوە دەوەستێت، بەم جۆرە بەردەوام دەبێت و بەسەر(صیراط)دا دەڕوات، کەپردی صیراط وەك شمشێری تیژ وایە لەسەری هەڵدەخلسکێت، پێیان دەگوترێت: (بەگوێرەی ڕووناکییەکەتان تێپەڕن).

چرای پێنجەم: یەقین:

یەقین دژو پێچەوانەی شك وگومانە، بەرزترین پلەی باوەڕ پێبوون و بەڕاست زانینە، بەرزترین پلەی باوەڕهێنان وەك ئەوەیە:

مرۆڤ بەچاوی خۆی ببینێ و بەگوێیەکانی ببیستێ و دوای ئەوە کەمترین گومانی لە لادا نەبێت بەرامبەر ئەو ڕاستییە، ئەوکاروبارە شاراوەو نهێنییانەی خوای گەورە هەواڵی پێداون لەسوننەتە پاك و پیرۆزەکانی بەڕاستیان بزانێت و باوەڕی پێ هێنابن بەپلەی یەقین، ئەوکاتە خاوەنی ئەو یەقینە واکار دەکات هەروەکو بینەرێك بەچاوی خۆیو بیسەرێك بەگوێیەکانی دیمەنەکانی ڕۆژی دوایی

---

[1] - أخرجه الحاكم، وهو جزء من حديث ٢/٣٧٣، وصححه الألباني، شرح الطحاوية ص ٤١٥..

ببینێ و ببیستێ و بەجۆرێك سەیریان دەكات و وەكو بەتەواوی لەبەرچاوی بن، كەئەوەش وای لێدەكات زیاتر هەوڵی بۆ بدات و كاری لەپێناودا بكات، ئەوەش دەبێتە هۆی ئەونورو ڕووناكی‌یەی لەكاتی تێپەڕبوونی بەسەر (صیراط)دا وەری دەگرێت.

ئەو ڕووناكی‌یە هەڵەوكارە خراپەكانی دەسووتێنێت و لەسەرسیراط نایانهێڵێت و شوێن پێی خاوەنەكەی ڕووناك دەكاتەوەو هەتا لەچاو تروكانێكدا تێدەپەڕێت هەروەكو لەڕۆژی ڕووناكدا بڕوات بەهۆی ئەو هەموو نورو ڕووناكی‌یەی پێی دراوە، ئەوەتا لەماناى ئەوەدا خواناسی زاهید (یەحیا كوڕی معاذ) دەڵێت: (بۆ یەكتاپەرستی نورو ڕووناكی هەیەو بۆ هاوەڵگەرو هاوبەش پەیداكەران ئاگر).

نوری یەكتاپەرستی بۆ خراپیەكانی یەكتاپەرستان سوتێنەرەترە لەئاگری هاوبەش پەیدا كردن بۆ سووتانی چاكیەكانی هاوبەش پەیداكەران[1].

پێغەمبەرﷺ بەدەگمەن لەمەجلیسێك هەڵدەستا هەتا ئەو دوعایانەی نەخوێندبا: (اللهم اقسم لنا من خشيتك مايحول بيننا وبين معاصيك، ومن طاعتك ماتبلغنا به جنتك، ومن اليقين مايهون علينا مصيبات الدنيا، ومتعنا بأسماعنا وأبصارنا وقوتنا ما أحييتنا، واجعله الوارث منا، واجعل ثأرنا على من ظلمنا، وانصرنا على من عادانا، ولاتجعل مصيبتنا في ديننا، ولاتجعل الدنيا أكبر همنا، ولامبلغ علمنا، ولا تسلط علينا من لايرحمنا)[2]. واتە: (ئەی خودایە! داوات لێ دەكەم ئەوەندەمان ترس لەخۆت پێ ببەخشە كەببێتە ڕێگرێك لەنێوان ئێمەو سەرپێچی لەفەرمانەكانت، ئەوەندە گوێڕایەڵیتمان پێ ببەخشە كە بەبەهەشتمان بگەیەنێ و، دڵنیاییەكمان بدەیە كە ناڕەحەتی‌یەكانی دنیامان لەسەر سووك بكات و، گوێ و چاوو هێزو وزەمان بۆ بكەی بەمایەی چێژوخۆشی‌و، تا لەژیاندا بین ئەو چێژەمان بۆ بەردەوام بكەی‌و، لەدوای خۆمان بەمیرات بەجێی بهێڵە بۆ كەسوكارو نەوەكانمان، وە ڕق و توڕەییمان ڕوو پێ بكەرە ئەو كەسەی ستەمی لێ كردوین و

١- كتاب اليقين- ابن أبي الدنيا، ص٢٠.

٢- أخرجه الترمذي (٣٥٠٢) وقال حديث حسن والحاكم في المستدرك ٥٢٨/١ وصَحَحَه ووافقه الذهبي.

سەرمان بخە بەسەر هەرکەسێکدا کە دوژمنایەتیمان دەکات و دەست درێژی دەکاتە سەرمان ئاشوب و نەهامەتی نەخەیتە ئاینمانەوەو دونیاش نەکەیتە گەورەترین خەممان و کۆتا زانستمان و هەرکەسێ بەزەیی پێماندا نەیەتەوە زاڵی نەکەیت بەسەرماندا).

بەڵاو نەهامەتیەکان دەبنە کۆسپی سەر ڕێگای ئەوانەی کاروکردەوەکانیان بۆ قیامەت ئەنجام دەدەن، پەکیان دەخەن و دوایان دەخەن لەوکاروکردەوانە، لەبەرئەوە ئەو دوعاوپاڕانەوە بەیەقینەوە بەڵاو نەهامەتیەکان سووك و ئاسان دەکەن و وایان لێ دەکەن نەبنە کۆسپ و تەڵەو داو لەسەر ڕێگاو کارکردنیان بۆ ڕۆژی دوایی تابەردەوام بن بۆ گەیشتن بەونووره لەدنیاداو ببێتە هۆی لابردن و ڕەواندنەوەی تاریکایی صیراط لەقیامەتدا.

کاتی سەرەمەرگ...

چرکە ساتەکانی سەرەمەرگ دوایین کاتی تەمەنی مرۆڤە، کەخوای گەورە بۆ هەموو خەڵکی دیاری کردووە، بریتییە:

لەتوندترین و سەختترین کاتەکانی ژیانی، ئەو چرکە ساتانە کاتێکن کەهیچ کەس دوای مردنی نەگەڕاوەتەوە، درێژەی باسی ئەو ئازارو ناڕەحەتی‌یەمان بۆ بگێڕێتەوەو باسی بکات، تابزانین چۆنە! بەڵام ئەوەتا چاکترین کەس و دوایین پێغەمبەرﷺ لەکاتی سەرەمەرگدا ئارەقی موبارەکی ناوچەوانی دەسڕێت و دەفەرموێت: (ان للموت سكرات)[1]. واتە: (بەڕاستی مردن بەحەسرەت و ئازارە). ئەگەر لەسەر چاکترینی دروستکراوان وابێت، ئەی بۆکەسانی تردەبێ چۆن بێت؟!!

ئەوە چرکە ساتێکن کەترسی ئەو کەسەی لەسەرەمەرگدایە لەهیچ شتێ ناهێڵێت و لایدەبات، ترس لەنەفس، ترس لەرزق و ڕۆزی، ترس لەئایندەی، ترس لەمرۆڤەکان، ترس بەهەموو جۆرە فریودانەکانیەوە، وە ئەو ترسەی قەدەغەی دەکات لەگوتنی ئەو ڕاستی‌یەی بڕوای پێی هەیەو، لەو وتەیەی بیروباوەڕی لەسەریەتی‌و، لەوکردەوەیەی پاداشتەکەی دەزانێت.

بەڵێ هەموو ئەو ترسانە لادەبات و تەنها یەك ترسی دەمێنێتەوەو پێوەی گیرۆدە دەبێت کەترسێکی ڕاستەقینەیەو فەرمانی پێکراوە ئەویش ترسان لەخوایە.

کاتێ ئەوکەسە لەسەرەمەرگدایەو تەسلیمی مەرگ دەبێت، ئەو مەرگەی هێواش هێواش جەستەی دەخوات، کە خۆی‌و خۆشەویستانی بەچاوی خۆیان دەیبینن چۆن جەستەی هەڵدەلووشێت، بەڵام بێدەنگ دەبن و ناتوانن ڕەوتی مردنەکەی ڕابگرن، ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾

١- أخرجه البخاري (فتح الباري ١٤/ ١٤٩-حلبي).

﴿ فَلَوۡلَآ إِن كُنتُمۡ غَيۡرَ مَدِينِينَ ٨٦ تَرۡجِعُونَهَآ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾[1]. واتــە: (ئێــوە بــۆ بیرناکەنــەوە، ڕۆژێـك دێـت کـەڕوحتان دەگاتــە گـەروتان، ئێـوەش بـەدەوری ئـەو کەســەدا بــێ دەسەڵاتانە تەماشا دەکەن و سەرنج دەدەن، لەکاتێکدا کەئێمـە لـە ئێـوە نـزیکترین لێــی، بــەڵام ئێــوە نامــان بیــنن، خــۆ ئەگــەر ئێــوە زیندووناکرێنــەوەو پاداشــتتان نادرێتەوە.. ئەو ڕۆحەتان دەگێڕایەوە ئەگەر ڕاست دەکەن و دەسەڵاتتان هەیە).

دڵنیـا دەبـن کـە هـاتنی مـردن گومـانی تێـدا نیـەو هـەردەبێ بێـت. ﴿ وَظَنَّ أَنَّهُ ٱلۡفِرَاقُ ﴾[2]. واتە: (بەڵام لـەو کاتـەدا، ئەوکەسـەی لەسـەرەمەرگدایەو دڵنیایـە کـەئیتر هیچ شتێك فریای ناکەوێت و کاتی ماڵئاواییيە).

باوەڕی تەواو دەهێنن بەوەی کە هۆیەك نیە لێی بترسن جگەلە مردن، ئـەو لـەو چرکە ساتانەدایە کەبەوتەکانی کۆتـایی وەگۆدێـت و، هـەموو ئـەو جـۆرە بەرگريانـە لادەبات کەڕوونییەکەی لـێ لێـڵ دەکـەن، بەتايبـەتی ئـەو وتانـە کەسـانێك بيانڵێـت کەهەموو تەمەنیان لەخزمەتی پەروەردگارو شوێنکەوتنی سوونەتی (پێغەمبـەرﷺ) بەسەربردووە، وتەکانیان دەبنە چرایەك بۆ ڕۆشن کردنەوەی ڕێگای ئەوانەی بەدوای ئەواندا دێن، تا بەهەمان ڕێبازدا بە خۆڕاگریو دامەزراوی ڕێگا ببڕن.

وتەکانی ئەبوبەکر (ڕەزای خوای لێبێ):

کاتێك ئەبوبەکری صدیق لەسەرەمەرگدا بـوو چـەند ڕاسـپاردەیەکی بەعومـەری کوڕی خەطاب گەیاندو تیایدا وتی:

(بزانە کەخوای گەورە ئەو مافەی لەڕۆژدا بەسەرتەوەیەو دەبێ ئەنجامی بدەیت بەشەو لێت وەرناگرێت، ئەوەش کەبەشـەو بەسـەرتەوەیە لـەڕۆژدا لێـت وەرناگرێـت وەبزانە تافەرزەکان بەجێ نەگەیەنی سوننەتت لێ وەرناگرێت، بزانـە خـوای گـەورە یـادی ئـەهلی بەهەشـت دەکاتـەوە بەچـاکی کردەوەکانیـان، ڕەنگـە کەسـی واهەیـە دەڵێت: کردەوەی من لەکوێ و هی ئەوانە لـەکوێ؟ ئـەوەی خـوای گـەورە کـردەوە خراپەکانیان لەسـەر لادەبـات و کاریگـەرییيان نـابێ لەسـەری، وەبزانـە خـوا یـادی

---

[1]- الواقعة: ٨٣،٨٧.

[2]- القيامة: ٢٨.

ئـەهلی ئـاگر دەكاتـەوە بـەهۆی خـراپترین كارەكانیانـەوە، لەوێـدا یـەكێك دەڵـێ: خۆكردەوەی من چاكترە لەكردەوەی ئەوانە، ئەوا خوای گەورە چاكترینی كردەوەی بەسەریدا دەداتەوەو لێی وەرناگرێت، بزانە كەخوای گـەورە هەرئایـەتێكی خۆشـیو ئاسودەییو نەرمی لەگـەڵ ئایـەتێكی تونـدو تـووڕەییدا ناردۆتـە خـوارەوە، لەگـەڵ هەرئایەتێكی توندیشدا نەرم ونیان و خۆشگوزەرانی ناردووە، بۆ ئەوەی بڕوادار هەم ئارەزوومەندو هیواداربكات و هەم بیترسێنێت تـاكو بەدەسـتی خـۆی خـۆی تووشـی هیلاكـیو فـەوتان نـەكات و، هـیچ خواسـت و خۆزگەیـەكی لـەخودا نـەوێت جگـە لەڕاسـتی، بزانـە كـە هەركـەس لـەدنیادا شـوێن كەوتـەی هـەق و ڕاسـتی بێـت ئـەوا تەرازووی قیامەتی قورس دەبێت، وەبزانە شوێن كـەوتنی بـەتاڵ و بـۆش تـەرازووی قیامەت سووك دەكات، ئەگەر تۆ ئەم ڕاسپاردەیەم وەربگریـت ئـەوا هـیچ شـتێ نیـە لــەمردن خۆشەویســتتربێ لــەلات، كــە بەدڵنیاییــەوە پێــی دەگــەیت، ئەگــەر ڕاسپاردەكەم لەدەست بدەیت ئەوا هیچ شتێ نیە لەلای تـۆ بەقـەد مـردن ڕقـت لێـی بێت)[1]. ئەو وتانـەی پێشـكەش بەجێنشـینەكەی كـرد كـەوەكو پـەیڕەوو پرۆگرامێـك پێویسـتی پێـی بـوو تاجێبـەجێی بكـات، بـۆ ئـەوەی لەوسـەركردایەتی كردنـەی نەتـەوەدا دەرچـێت و سـەركەوتووبێت. دەرچـون و سـەركەوتنی نەتـەوە بـەهۆی دەرچـوونی سـەركردایەتییەوەیە كەئـەم ڕاسـپاردەیە لەشـەش سـتوونی ئیمـانیدا كۆدەبێتەوە:

ستوونی یەكەم: كاتەكانی پەرستش و بەندایەتی:

لـەم سـتونەدا یـادی دەخاتـەوە كـەگرنگی بـدات بەكاتـەكانی عیبـادەت و دوای نەخات بۆ كاتەكانی ناچـاریو بێـزاری، یـان تێكـەڵ بەكاتـەكانی غـەیری عیبـادەتی نەكات، هەركەسێك گرنگـی نـەدات بەكاتـەكانی بەندایـەتیو دوای بخـات بـۆ غـەیری كاتی خۆی، ئەوا مافەكانی خەڵكانی تر زیاتر دوادەخات و ونی دەكات و لەدەستیان دەدات.

١- وصايا العلماء للربعي ص٣٥.

ستونی دووەم: گرنگی دان بەفەرزەکان:

دوای ئەوەی لەکۆڵەکەی یەکەمدا ئەوە دەخاتەڕوو کەگرنگترین کاتی بەندایەتی بەجێهێنانی فەرزەکانە، بەهیچ جۆرێك ڕێگە نەدراوە بەدواخستنیان لەکاتی خۆی، هەتا ئەگەر هۆی دواخستنەکەی خەریك بوون بەسوونەتەوە بێت، لێرەدا مەبەستی لەفەرزەکان تەنها فەرزی نوێژو ڕۆژووەکان نیە، بەڵکو واتاو مەبەستی هەموو فەرزێکە کە خوا فەرزی کردووەو سزای داناوە بۆ وازلێهێنانی، ئەوەش ڕاست نیە کەگرنگی بدرێت بەسوننەت و فەرزەکانیش تەرك بکات، وەکو ئەوکەسەی شەوانە هەڵدەستێ بۆشەونوێژ و بۆنوێژی بەیانیش خەبەری نابێتەوەو هەڵناستێت، یاوەکو ئەوکەسەی زۆر خۆ خەریك دەکات بەزیکرو ویردەکان، لەباتی داواکردن و بەدوا داچوونی زانست و زانیاریو، زۆرتر لەم بابەتانە.

ستونی سێیەم: وازهێنان لە بێهیواییو نائومێدی:

لەم ستوونەدا ئاوڕدانەوەیەك هەیە دەڕوانێتە کێشەیەکی گرنگی ئیمانی، ئەویش بەسووك ڕوانینی برواداره بۆ ئەو کردارە چاکەی دەیکات و ئەنجامی دەدات، هەرشتێ لەبارەی کردارە باشە تەواوەکانەوە دەبیستێ دەڵێت: (کاری من لەکویێ کاری ئەوانەدایە). (خەتەری ئەو کارە لەوەدایە وای لێبکات بەتەواوەتی دەست لەکاری چاك هەڵبگرێت و وازی لێ بهێنێت، یا بوەستێ لەو پێشبڕکێیەو نەیکات کە قورئان لەچەندین شوێندا باسی لێوە دەکات)[1]. گومانی تێدا نیەو دەزانین بەرپرسیارو ڕاسپێردراوین بەئەنجامدانی ئەوکارەی خوا فەرمانی پێکردوین و دوورکەوتنەوە لەوەی کەنەهی لێکردووین و، نزیك بوونەوە لەخوا بەهۆی سوونەتەکانەوە، دوای ئەوە بەهیوای ڕەحمەتی خواین تا بەڵکو ئەو کردەوانەمان هۆیەك بن بۆچوونە بەهەشت، هەروەکو لە پێغەمبەرەوەﷺ دەگێڕنەوە کەدەفەرموێت: (لایدخل احد الجنە بعملە)[2]. واتە: (کەس بەکردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشتەوە). ئەوەش بێ ئومێدمان نەکات و بەسووکی سەیری هیچ کارێکی چاکە

١- مەگەر ئەو قسەو بیرکردنەوە ببێتە پاڵنەرێك بۆ زیاتر ئەنجامدانی کردەوەی چاك.

٢- مسلم.

نەکەین هەتا ئەگەر کەمیش بێت، هەروەکو یەکێك لەبەنی ئیسرائیلی بەهۆی ئاوپێدانی سەگێکەوە چووەتە بەهەشتەوە)[1]. و(ژنێکیش چووەتە ئاگرەوە بەهۆی ئەوەی پیشیلەیەکی لەخواردن گرتۆتەوە)[2].

ستونی چوارەم: فریوخواردن و بەکەم زانینی گوناهوتاوان:

ئەوە دەردێکی خەتەرناکەو وەکو مێرووله دەخشێت بەبێ ئەوەی زۆرینەی خەڵکی هەستی پێبکەن، کەیەکێك سەرپێچی فەرمانی خوا دەکات و، هەندێك لەفەرزەکان دوادەخات و، تەمبەڵی لەهەندێکیاندا دەکات، کاتێك کەگوێبیستی حاڵی ئەهلی ئاگرو کردەوەکانیان دەبێت کەبەهۆیەوەو خراونەتە ئاگرەوە، هەناسەیەکی قوڵ هەڵدەکێشێت و دەڵێت: (من لەوانە باشترم وکردەوەم لەوان باشترە) بەم جۆرە بەراورد لەنێوان خراپەکاری خۆیو ئەواندا دەکات و ئەوەی لەبیردەچێتەوە کەخوای پەروەردگار باسی کردەوەچاکەکانیانی نەکردووە کەپێشکەشیان کردووەو لەچاکەی ئەویش زیاترن، بەڵام خوای گەورە لێی کردون بەتەپ و تۆزو بەفیڕۆچوون، بڕوادار نابێ هیچ سەرپێچییەك لەفەرمانی خوا بەکەم بزانێت هەتا ئەگەر زۆرزۆر کەمیش بێت کەڕەنگە لە تەرازووی خودا گەورەبێت، هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (إیاکم ومحقرات الذنوب...) واتە: (خۆتان بپارێزن لەگوناهە بچوکەکان..) بڕوادار بەوە نەخەڵەتی کەکارێکی چاك دەکات لەکاتێکدا نازانێ لێی وەرگیراوە یان نا..؟

ستونی پێنجەم: ترس و هیوا:

بڕوادار کاتێ هاوسەنگی نێوان ترس و ئومێدی تێك دەچێت ئەوا هاوسەنگی ڕەفتارو ڕێڕەویشی دانامەزرێت و لەنگەر ناگرێت، کە ترس بەسەریدا زاڵ دەبێ ئەوابێ هیواو ڕەنجەڕۆ دەبێت، کاتێکیش هیواو ئومێد بەسەریدا زاڵ دەبێت، ئەوا پاڵی لێدەداتەوە، ئەو لێشێوان و تیك چوونەیە ئەبوبەکر بۆ عومەری (خوا لێی ڕازی بێ) ڕوون دەکاتەوە کە بەرەوفەوتان و بەهیلاك چوونی دەبات، یەکێك لەزانایان

١- لەگێڕانەوەیەکی موسلیمدا هاتووە (٢٢٤٥).

٢- لەگێڕانەوەیەکی بوخاریدا هاتووە الفتح (٣٣١٨).

دەڵێن: تـەواوترین بـارودۆخ هاوسـانیو لەنگـەرگرتنی تـرس و ئومێـدو زاڵ بـوونی خۆشەویستی‌یە، (خۆشەویستی کەشتی‌یە، ئومێد لێوارەو، ترس لێخـوڕە، خـودایش بەگەورەیی‌و بەخشندەیی خۆی گەیەنەریەتی)[1].

ئیبنولقەیم ئەو هاوسەنگی‌یە وەسـف دەکـات بـەدوو بـاڵی باڵنـدە کەفڕینەکـەی ڕاستاڵ و هاموارنابێ بەشێوان یاتێکچوونی باڵەکانی دەڵێت: (دڵ لە ڕەوتایـە بـەرەو خودا بەشێوەی باڵندەیەك، خۆشەویستی سـەریەتی، تـرس و ئومێـد باڵەکانییـەتی، هەرکاتێ سەروباڵەکانی تەندروست بوون باڵندەکە بەباشی دەفڕێت، کەی سەری بڕا باڵندەکـە دەمرێـت، وە ئەگـەر باڵـەکانی لەدەسـت بـدات ئـەوا ئامادەیـە بـۆ هـەموو تێشکانێك و کەوتنە دەستی هەموو ڕاوچی‌یەك).

ستونی شەشەم: هەستکردن بەتەرازووی ڕۆژی دوایی:

لەڕاسپاردەی کۆتایی‌دا نهێنیەکی بۆ ئاشکرا دەکات و دەخاتـە ڕوو لەقورسـایی تەرازووی ڕۆژی دوایی‌دا کەتـەنها بەشـوێن کـەوتنی هـەق و ڕاسـتی ناکرێـت، بـەڵکو بەهەستکردن بەقورسی ئـەو سـپاردەیەی کەوتووەتـە ئەسـتۆیان، ئـەو قورسـایی‌یە ترسانە لەقبوڵ نەکردنی چاکەکانی‌و، ترسانە لـەکۆتایی‌و سـەرئەنجامیان و، ترسـانە لەسـزای نـاوگۆڕ، ترسـانە لەمەترسـیەکانی قیامـەت و ئـەوەی تیایدایـە لەپرسـیارو زیندووبوونـەوەو صـیراط و لێپرسـینەوەو تـەرازوو ئـاگرو هـەروەها ..، ئەوهەسـتە بەقورسی ئاکامەکەی لەگەڵ شوێن کەوتنیشیان بۆ هەق، ئەوەیـە کەتەرازووەکـەیان قورس دەکات لەڕۆژی قیامەتدا، لەگەڵ ئـەوەش ئـەو نهێنییـە دەردەخـات لەسـووك بوونی تەرازووی خەڵکانێك کەشوێن کەوتەی بەتاڵن و تاوانەکانیان بەبچووك دەزانـن و دەیشارنەوە، ئەوەش وایان لێدەکات کەزۆر بەنەترسـی کـاری وابکـەن خـوا زیـاتر لێیان تووڕە دەبێت، ئەوەش تەرازوویان سووك دەکات لەڕۆژی قیامەتدا دوای ئـەوە دەچنە ناو ئاگرەوە.

١- تهذيب مدارج السالكين ص٢٧٢.

خۆشویستنی مردن:

هەرکەس بەهەموو بەشەکانی ئەو ڕاسپاردەیە کاربکات و بەهەموو ئەو هێزوتوانایەی هەیەتی خۆی بۆ قیامەت ئامادەبکات، ئەوا حەزی لەژیانی زیاتری دنیا نیە، بەڵکو زۆر پەرۆش و ئارەزوومەندە بۆ گەیشتنەوەی بەخوای خۆیو ئەوەندەی بتوانێ لەپێناویدا دەیکات، چێژوخۆشییەکانی دنیا لەبەرچاوی زۆر کەم و بچوك دەبێتەوە لەچاو ئەوچێژوخۆشییەی کەخوای گەورە لەقیامەتدا بۆی ئامادەکردووە، ئەوهەستە بوو پێغەمبەریﷺ والێکردبوو لەوچەند ڕۆژانەی کۆتایی تەمەنیدا دەیفەرموو:

(إن عبداً خيره الله بين أن يؤتيه من زهرة الدنيا ماشاء وبين ماعنده فأختار ماعنده)[1]، (واتە: بەڕاستی بەندەیەك خوا سەرپشکی کرد لەنێوان هەڵبژاردنی خۆشییەکانی دنیاو ئەوەی لای خودا خۆیەتی ئەوا ئەوەی لای خوایە هەڵی بژارد.

(خۆشویستنی مردن)مانای ئەوەنییە حەزی لەئازارو نەهامەتییەکانی ڕۆح کێشان بێت، بەڵکو مەبەست لەخۆشویستن و حەزکردن لەمردن دوای ئەوەیە(واتە دوای مردنە)، ئەوەتا ئیمام (ئەبو عەبید لقاسم بن سلام) لەنوسینێکیدا باس لەو فەرموودەیەی پێغەمبەرﷺ دەکات کە دەفەرموێت: (من أحب لقاء الله أحب الله لقاءه، ومن كره لقاء الله كره الله لقاءه). واتە: (هەرکەس حەزبکات بەگەیشتنەوە بەخوا ئەوا خواش حەز بەگەیشتنەوەی ئەو دەکات، هەرکەس حەز نەکات بگاتەوە بەخوا، خوداش حەز بەگەیشتنەوەی ئەو ناکات).

عائیشەو هەندێ لەخێزانەکانی دەڵێن: ئێمە حەز بەمردن ناکەین، دەفەرموێت: ئەم شێوەیە نا، بەڵام بڕوادار کاتێ دەگاتە کاتی مردن مژدەی پێدەدەن بەڕازی بوونی خودا لێی و ڕێزلێنانی، ئەوا هیچ شتێ لەلای لەوە خۆشەویستتر نیە کە لەبەردەمیدایەو حەزدەکات بگاتەوە بەخوداو خوایش حەز بەگەیشتنەوە بەودەکات، بێ بڕواش کاتێ لەسەرەمەرگدایەو مژدەی سزاو تۆڵەی خودایی پێدەدەن، ئەوا هیچ

---

[1] - البخاري ١٨/٧ في المناقب.

شتێکی لەوە پێناخۆشتر نابێت کە لەبەردەمیدایەو حەز ناکات بگاتەوە بەخوداو خودایش حەز بەگەیشتنەوە بەو ناکات)[1].

ئیمام (ئەبو عبید) دەڵێت: بەڕای من ئەم فەرموودەیە مەبەستی ئەوە نیە هەرکەس حەزی لەگەیشتنەوە بەخودابێت حەزی لەناخۆشیو نەهامەتییەکانی سەرەمەرگ بێت، چونکە کەس حەزی لەئازارو ناخۆشییەکانی سەرەمەرگ نیە، بەڵام ئەوەی سەرزەنشت دەکرێو باش نیە هەڵبژاردن و پەسەندکردنیو پشت پێ بەستنی دنیایە، حەز نەکردنە بەگەڕانەوە بۆلای خواو ڕۆژی دوایی)[2].

(خەطابي) دەڵێت: (واتای حەزکردنی بەندە بەگەیشتنەوە بەخوا پەسەندکردنی قیامەتە بەسەر دنیاداو حەزناکات بەردەوام تیایدا بمێنێتەوە، بەڵکو خۆی ئامادە دەکات بۆ بەجێهێشتنی)[3]، ئەوەش جیاوازە لە بێ ئومێد بوون لەژیان، یا ڕووخان بەرامبەر گێچەڵ و فیتنەکانیو لەقورسایی باری گرانی ئەوان ڕابکات و پەنابەرێتە بەر خۆکوشتن لەپێناوی ڕزگاربوون لەو نائومێدیو تەنگەتاویەی تێی کەوتووەو لەڕەحمەتی خوا بێ ئومێد بوو بێت، بەڵکو پەرۆش و تامەزرۆیە بۆ بینینی خوداو، ئەوەی خوا بۆی ئامادەکردووە لەبەخشش و خۆشیە نەبڕاوەکان، لەبەرئەوە (خالید کوڕی وەلید)لە هەندێ لەشەڕەکان لەگەڵ فارس دا دەڵێت: (بەسوپایەکەوە هاتووم بۆتان کەحەز بەمردن دەکەن چۆن ئێوە حەز لە ژیان دەکەن) مەبەستی پێ حەزکردنە لەشەهیدبوون و ئاکامە خێرەکەیەتی لەپێناویدا).

گفتوگۆی حوزەیفە لەگەڵ مردن:

حوزەیفە کوڕی یەمان هاوەڵی نهێنییەکانی پێغەمبەرﷺ بوو ڕاستگۆیییەکەی لەخۆشویستنی بۆ مردن ئەوەی کردوویەتی بۆ دوای مردن دەسەلمێنێو لەدواچرکەکانی تەمەنیداو لەسەرەمەرگدا دەڵێت: (وەرە ئەی مردن لرخەکەت بێنە، ئەی مردن ئازارو توندیەکەت زیاتر کە، دڵم لەهەموو شت خۆی دووروبەرز دەگرێت

١- البخاري ١١/٣٠٨،٣١١ في الرقاق.
٢- فتح الباري ١١/٣٦٠.
٣- فتح الباري ١١/٣٦٠

جگەلەحەزکردن بەتۆ، خۆشیو ئاسوودەیی ژیان و گوزەرانی دوای تۆ بەرێوەیەو دەگاتەجێ، خۆشەویست لەکاتی پێویستدا دێت، لەپەشیمانی ڕزگارنابم، لەدوای خۆم نازانم چی دەبێت، سوپاس بۆ ئەو خوایەی لەپێش فیتنەو گێچەڵەکاندا دەم باتەوە)[1].

وەکو دەیخاتە ڕوو بەم جۆرە حەزی بەمردن کردووە، ئەودەزانێت چی کردووە، ئەو کردەوە چاکانەی پێش خۆی بەڕێی کردوون و، لە وە دڵنیایەکە دۆستایەتی دنیا هەرهەمووی ناکاتە یەك چێژ لەخۆشی چێژەکانی قیامەت، لەبەرئەوەیە دەڵێت: (خۆشگوزەرانی لەدوای تۆدێت) حەز لەمردن دەکات چونکە خوا دەیباتەوە لای خۆی پێش ئەوەی بگاتە ئەو ڕۆژانەی فیتنەی تیادا دێت و هیچ کەس لەشەرِوزیانی ئەو فیتنەیە ئەمین نابێت.

بۆچی ڕقمان لەمردن دەبێت؟

ئەم ڕاستییە زیاتر ڕوون دەبێتەوە لەئامۆژگاری زانای پایە بەرز ئیمام (ئەبو حازم بۆ سلێمانی کوڕی عەبدولمەلیك) کاتێ پرسیاری لێدەکات دەڵێت: (ئەبو حازم ئێمە بۆچی ڕقمان لەمردنە؟)

ئەبو حازم دەڵێت: (دنیای خۆتان ئاوەدان کردۆتەوەو قیامەتی خۆتان وێران کردووەو حەزناکەن لەو ئاوەدانییەوە بچنە کاولگەو وێرانە)[2]. هەرکەس هەڵپەی دنیا بکات لەباتی خۆ ئامادەکردن بۆ قیامەت و گوێڕایەڵی فەرمانی خواو وازهێنان لەوەی خودا نەهی لێ کردووەو، واڵە دنیا نەڕوانێ کەخانەی نەمان و لەناو چوونە بەڵکو وابۆی بڕوانێ و کاری تێدا بکات کەخانەی مانەوەو نەمرییە، ئەوا زۆر ڕوو لەڕێگە پێدراوەکان دەکات، جوانی دنیا بەجۆرێك سەرسامی دەکات بۆ گەیشتن بەو جوانیو ڕازاوەییەی دنیاو، هیچ کاتی بۆ نامێنێتەوە تابیدات بەجوانی قیامەت و کاری تێدا بکات بۆی.

١- وصايا العلماء- للربعي ص٥٤.

٢- المصباح المضيء ٢/٤٨.

بەڕاستی گومانی تێدانیە ئەو چینەی خەڵك لەمردن دەترسن لەبەرئەوەی خۆیان بۆ دوای مردن ئامادەنەکردووە، وە خۆ ئامادەکردن بۆ هەرکام لەم دووخانەیە ئەوەیە کەئەبو حازم بە (ئاوەدانکردنەوە) ناوی بردوەو خۆ ئامادەنەکردن بۆیان (وێران کردن و تێکدانە)ئەوەیە هۆی ڕق لێبوونەوەی هەندێ کەس لەمردن، لەبەرئەوەیە حەز ناکەن و دەترسن کەبگوازنەوە بۆ خانەو لانەیەك کەهیچ شتێکیان تێدا بنیات نەناوە، هیچ جێگەو مەئوایان نییە لەوێ کەحۆریەکان تیایدا چاوەڕێیان بکەن و خزمەتکارو باڵندەو ڕووباری شیروهەنگوین و شەراب و ئاویان نیەو شتێ کەچاو نەیدیوەو گوێ نەیبیستووە نیانە، جێگاو مەئوایان تەنها لەئاگردایە بۆ سزاو تۆڵە لێستاندنیان.

ئاوەدانکاری قیامەت ناترسێت:

لەسەر ئەو ڕاستی‌یەی هەرکەس قیامەتی خۆی ئاوەدان بکاتەوە ناترسێ لەمردن، لەبەرئەوەی بەهیواو ئومێدی ئەوەیە کەخوا لەدوای مردن بۆی ئامادە کردووە لەخۆشگوزەرانی‌و بەهرەو بەخششەکانی، ئەوەیە کە (سەید قوطب – ڕەحمەتی خوای لێبێ) لەڕۆژەکانی دوایی ژیانی‌دا، کەتیایدا چاوەڕێی لەسێدارەدانی دەکرد کەلەهەر چرکەیەکدا بیکەن ئەو ڕاستی‌یە دەسەلمێنێت و بەدڵنیاییەوە دەڵێت: (هیچ نیە لەمردن زیاتر تاهاواری بۆ ببەم هەتا بەڵکو لەچرکە ساتێکدا بێت و بەڕاستی لەم ژیانەدا زۆرم وەرگرتوە، واتە، بەخشیوە ! !).

هەندێ جار دەمارگیریەکی تەواو لەسەر جیاوازی ئەم دوو وشەیە(الاخذ والعطاء، وەرگرتن و بەخشین)هەیە لەبەرئەوەی یەك ناوەڕۆکیان هەیە لەجیهانی ڕۆحدا ! لەگشت جارێکدا (بەخشیم بەڕاستی واتە: وەرم گرت). واتای ئەوە نیە یەکێك شتێکی پێداوم بەڵکو واتە من هەرهەمان ئەوەم وەرگرتووە کەبەخشیومە، چونکە دڵخۆش بووم بەوەی بەخشیومە کەئەوەش کەمتر نیە لەخۆشی ئەوەیان کەشتەکەی وەرگرتووەو پێی دڵخۆش بووە، (هیچم نیە جگە لەپەنای مرن بەڵکو لەکاتێکدا بێت بەڕاستی ئەوەندە کارم کردووە بەقەدەری ئەوەی تاتوانیومە بیکەم ! لەوێدا شتی زۆر هەیە کەڕەنجی بۆ بدەم و تێبکۆشم و بیکەم ئەگەر بێتوو

ژیانم درێژتربێتەوە، بەڵام ئاهو حەسرەتی ئەوەش دڵم ناخوات ئەگەر ژیانم درێژ نەبێ و نەتوانم، بەڵکو کەسانی تر بتوانن بیکەن، ئەگەر بۆمانەوە چاك بێت لەناوچێت، بەڕاستی من دڵنیام بۆ ئەوەی ئەو بایەخ و چاودێرییەی تێبینی ئەو هەبوونە دەکات نایەوێ بیروبۆچوونی چاك بمرێت)[1].

١- أفراح الروح ص٢٦-ط- ابن القيم.

وتەکانی ئیمامی عومەر (خوای لێ ڕازی بێت):

(عەبدوڵای کوڕی ئیمامی عومەر) بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێت: ئەوکاتەی عومەر پێکرابوو، واتە بریندار کرابوو سەری لەکۆشمدا بوو گووتی: سەرم بخەرە سەرزەوی، دەڵێت واگومانم دەبرد کەبێزارو بێتاقەت بووە، دڵم نەهات و بەقسەم نەکرد دیسان وتی: ڕوومەتم بخەرە سەرزەوی هاوار لەخۆم، ئەگەر خوالێم خۆش نەبێت)[1].

لە گێڕانەوەیەکی تردا کە (سالم کوڕی عەبدوڵای کوڕی عومەر) لەباوکیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێت: سەری لەسەر ڕانم بوو لەو زامداریەی کەبەهۆیەوە شەهیدبوو، پێی وتم: سەرم بخەرە سەرزەوی، پێم وت چیتە؟ سەرت لەسەر ڕانم بێت یا لەسەر زەوی جیاوازی چیە؟ وتی: پێت دەڵێم سەرم بخەرە سەر زەوی، وازی نەهێنا تا کەوتە سەرزەوی‌و وتی: هاوار بۆخۆم و دایکم، هاوار لەخۆت عومەر، ڕەنجەڕۆ دەبم ئەگەر خوا ڕەحمم پێنەکات)، لەگێڕانەوەکەی (ئیبنو عەباس)دا کە دەچێتە ژوورەوە بۆلای‌و ئەویش لەسەرەمەرگدایە، پێی دەڵێت: (ئەی ئەمیری ئیمانداران! تۆ موسوڵمان بوویت کاتێ خەڵکی بێباوەڕ بوون، لەگەڵ پێغەمبەرﷺ خوادا جیهادت کردووە کاتێ خەڵکی نەیان دەکرد، بەشەهیدی ڕۆیشتی، پێغەمبەریﷺوەفاتی کردو لێت ڕازی بوو، عومەر وتی: وتەکانت دوبارە بکەوە، ئەویش بۆی دووبارە کردەوە فەرمووی: بێئاگاو خەڵەتاو کەسێکە بە بیرکەوتنەوەکانی لەخۆبایی دەبێت، وەڵڵاهی ئەگەر ئەوەی ڕۆژی بەسەردا هەڵدێت

١- وصايا العلماء- للربعي ص٣٧،٣٨.

و ئاوادەبێت هەمووی هی من با دەمبەخشی لە ترس و لەرزی سزای ڕۆژی قیامەت!).

داوای ڕەحمەت و لێخۆشبوون:

دەبێ چ گوناه و تاوانێك فاروقی مژدە پێدراوی بەهەشتی هەراسان کردبێت، تابەم جۆرە ترسە بترسێت کاتێ لەسەرەمەرگدایە؟!! ئەوە هەستەوەری ئیمان و باوەڕە وای لێ دەکات دوعا بکات و هاواری ڕەنجە ڕۆیی بۆ خۆیو دایکی بکات، ئەگەر خوا لێی خۆش نەبێت، ئەوە لەبەر ئەوەیە دەزانێت کە ڕەحمەت و لێ خۆشبوونی خوا بەکردەوە بەراورد ناکرێت وەکو وادەزانرێت، ئەو دەترسا لەوەی کە سیمای پێغەمبەرﷺ لەگەڵ دووڕووەکاندا چۆن بوو، بۆیە کاتێك (حوزەیفەی کوڕی یەمان) هات کە (پارێزەری نهێنیەکان)ی پێغەمبەرﷺبوو، پێی گووت: کەهەواڵی بداتێ لەوەی ناوی ئەو لەناو ئەوانەدا نەبوو، بەڵام هەرفەرقی نەکرد لەو هەموو ترسەی هەیبوو تادوا چرکەکانی ژیانیو دواهەناسەی.

نەیدەویست مەدح و ستایشی بکرێت:

فارووق لەو کەسانە نەبوو لەکاتی (مدح)ی دا خۆی هەڵنێتەوەو حەزی پێ بکات و ڕاستیەکانی نەفس و چەواشە بوونەکانی لە بیربچێتەوە، کاتێك (ئیبنو عەباس) چووە ژوورەوە بۆلایو دڵنیای کردەوە لەسەرەنجام خێریو مژدەی چاکەکاری پێدا، کەچەندین کاری چاك و گەورەی ئەنجام داوەو پێشکەشی کردووە بەڵام ئەو بەهۆیەوە بەرزبووەوەو نەیدەویست بەم جۆرە تەزکیەی بکات، بەڵکو پێی فەرموو:

(بێئاگا ئەوکەسەیە کە بەگێڕانەوەو بیرهێنانەوە دەخەڵەتێ و مەغرور دەبێت) ئەو لەچرکەیەکدا بوو هەستی بەقیامەت دەکرد زیاتر لەهەرچرکەیەك لەچرکە ساتەکانی ڕابردووی تەمەنیدا، ئەو دەیوت: ئەگەر دنیاو ئەوەی تیایدا بەماڵی ئەو بوایە دەیبەخشی لەپێناوی ڕزگاربوون لەمەترسیو سزای کاتەکانی سەرەتای ژیانی بەرزەخ، کە نازانێت تیایدا تووشی چی دەبێت و چ مژدەیەکی پێ دەدرێت.

سێ کاروبار:

خوێندنـەوەی زۆر کـراوە بـۆ وتـەکانی ئەوکەسـانەی لەسـەرەمەرگدا بـوون، لـە لێکۆڵینەوەو وەرگێڕانەکانی پیاوچاکانی پێشین، گرنگترینیان لە سێ خـاڵی گرنگـدا کورت کراونەتەوە کە ئەمانەن:

١- بیرکردنەوە لەوکارانەی پێشتر کردوویانەو پێشکەشیان کردووە.

٢- هەست کردن بە قەبارەی دنیا[1].

٣- بیرکردنەوە لەوەی کەدێتە پێشیان لەژیانی بەرزەخ و ڕۆژی دوایی[2].

یەکەم: بیرکردنەوە لەو کارانەی پێشکەشیان کردووە:

ئەوەش بە خستنە ڕووی هەموو ئەو کردەوانـەی پێشـتر کردوویانـە، بەتایبـەتی کەهەستی کرد بەهۆیەوە خوا لێی تووڕە دەبێت، یابۆ خودایان نـەکردووە، لەوانـەی کەناکۆکی دروست دەکەن لەگەڵ کەسانی تردا، جا ئەو لەوێدا ستەمکاربێت یاسـتەم لێکراو، یاتاوانەکانی زمانی لەشـایەتی فێڵبـازیو ساختەییو درۆکـردن و غەیبـەت و باسی پاشملەو زۆر قسەکردن و، بەرزکردنەوەی دەنگ بەسەردایك و باوك و کەسانی تـــردا، یـــان تاوانـــەکانی دەســـت، یاهـــەنگاوەکانی پێـــی کەهـــەنگاوی پێنـــاوەو هەڵهێناوەتەوە بـۆ ئـەو شـوێنانەی کـەبۆیان چـوبێت بـۆ بینینیـان لەبەرچاوی لـەو شوێنانەبوون کەخەشمی خـوای پـەروەردگار زیـاد دەکـات و پێـی خـۆش نیـە بـۆی دەچێت، لەوەی بینیویەتی کەسـتەم کـاربووەو ئـەویش بێـدەنگ بـووەو پشـتیوانی لێنەکردون، یاعەیب و عاری نامەحرەمی بەچاو دیبێ‌و چاوی کەوتبێ بەشوێنە پڕلـە تاوان و سەرپێچی کارەکان، یاهەواو هـەوەس دڵ و عـەقڵی داگیرکردبێـت و هـۆش و دەروونی پێوە خەریك و گیرۆدە بوبێت، یالە بەزاندنی سـنووری فەرمانـەکانی خـوا، بـــەم جـــۆرە بـــەردەوام بیردەکاتـــەوە لەهێنانـــەوە بیروخســـتنەڕووی کـــردەوە چاکەکانی‌وخراپەکانی، هەرجارێك ئاوڕ لەکردەوە چاکەکانی دەداتەوە دەترسێ کەم بـن و بەشـی ڕزگـاربوونی نـەبن، هەرچـەندە ئـاوڕیش لـە خراپـەکانی دەداتـەوە

١- ئەم خاڵە لەمێرگی (چل و دوو)دا باس و ڕوونکردنەوەی لەسەر کراوە.

٢- ئەم خاڵە لەمێرگی (چل و دوو)دا باس و ڕوونکردنەوەی لەسەر کراوە.

دەترسێت بەهۆیانەوە خوای گەورە بیخاتە ئاگرەوەو، فرمێسکەکانی بەخوڕ دەبارن لەترسی ئەو کارانەی کردوونی‌و بەم شێوەیە ترسی زیاتر دەبێت و هیچ کارێك ناکات و دەرگای تەوبە دادەخات[1].

عەمری کوڕی عاص:

وەکـو دەگێڕنــەوە هـاوەڵی بـەڕێز(عـەمروکوڕی عـاص)لـەکاتی سـەرەمەرگدا فرمێسکی لەچاوان دەباری‌و دەگریا، عەبدوڵای کوڕی پێی وت: بابەگیان من ناترسـم لەبەرئەوەی هەرشتێ خوای گەورە فەرمانی لەسەربووبێ و بۆی ناردبێت تۆ ئارامـت لەسـەر گرتـووە، فـەرمووی: کـوڕی خـۆم خـوای گـەورە سـێ جیاکـاری بـۆ باوکـت ناردووە، یەکەمیان: ڕاگرتنی کردەوە، دووەمیان: دەرکردنێکی ترسێنەرو سامناکە، سێیەم: جیابوونەوە لەخۆشەویستان و بەجێ هێشتنیان کەئەمە ئاسانترینیانە).

ئینجا فەرموی: خوایە تۆ فەرمانت کردو یاخی بـووم، نـەهیت کـردو سەرپێچـیم کرد، خوایە نەریت و سروشتی تۆ لێخۆشبون و عەفوکردن و ڕوخسەتدانە)[2].

لـە گێڕانەوەیـەکی تـردا دەڵێـت: کـاتێ زۆر گریـاو گریانەکـەی درێـژە کێشـا، کوڕەکەی وتی: باوکی خۆم ئەی (پێغەمبەری خواﷺ) مژدەی فلانە شتی نـەدایتێ؟ لەسەر جێگای دانیشتنەکەیەوە ڕووی تێکردو وتی: گەورەترین شت ئامادەی بکـەین شایەتیدانە(أشهد أن لاإله إلا الله وأن محمـد رسـول الله)، بەڕاسـتی مـن لەسـەر سـێ حاڵ ژیاوم، کاتێ هەبوو کەس بەقەدەر من ڕقی لە پێغەمبەری خواﷺ نەبوو، هیچـم لەوە پێ خۆشتر نەبوو کەبیگرم و بیکوژم، ئەگەر لەسەر ئەو حاڵە مردبـام لەئـەهلی ئاگر دەبووم، بەڵام کاتێك خوای گەورە ئیسلامی خستە دڵمـەوە چـووم بـۆ خزمـەت (پێغەمبەری خواﷺ) پێم وت: دەستی ڕاستت بهێنـە تـا پـەیمانت بـدەمێ، دەسـتی هێناو من دەستم گێڕایەوە فەرموی: چیتە ئـەی عـەمرو؟ وتم: ویسـتم مـەرج بکـەم، فـەرموی: (مـەرجی چـی؟) وتم: بمبـوورەو لـێم خۆشـبە لـەوەی بـووەو ڕووی داوە،

١- تەوبە لەدوو حاڵەتدا وەرناگیرێت، یەکەم: لەکاتی سـەرەمەرگ، دووەم: لـەکاتی دەرکـەوتنی نیشـانە گەورەکانی قیامەت.

٢- وصايا العلماء ص٦٨،٦٩،٧٠.

فـەرموی: خـۆدەزانی ئیسـلام بـوون ئـەوەی پێشـتر بـووە هـەمووی لادەبـاو ڕەشدەکاتەوەو کۆچکردن هەموو ئەوەی پێشتر ڕووی داوە نایهێڵێ، وەحـەج کـردن ئەوانەی پێشتر بوون دەیڕمێنێ و لایـدەبات و هـەڵی دەوەشـێنێتەوە، عـەمر دەڵـێ:
بـەم جـۆرە بەیعـەتم دا بەپێغەمبـەرﷺ وەکـەس نـەبوو لـەلام لـە پێغەمبـەرﷺ خۆشەویستتربێت و هیچ شتێ وەکو بینینـی ئـەو چاوی ڕوون نەدەکردمـەوەو نـەم دەتوانی پڕبەچاوی خۆم سەیری کەم ئەوەندە بەڕێزوشکۆدار بـوو، ئەگـەر ویسـتبام وەسـفی بکـەم نەمـدەتوانی چـونکە نەمـدەتوانی پـڕ بەچـاوی خـۆم سـەیری کـەم ئەوەندە لە چاومدا گەورەو بەشکۆبوو، ئەگەر لەسەر ئەو حاڵە مردبام ئومێدم وابوو لەئەهلی بەهەشت بم، پاشان چەند شتی پیداین و هەندێ فـەرمانمان گرتـە دەسـت نـازانم حـاڵم تیایـدا چـۆن بـووە، جـا ئەگـەر لەسـەر ئـەم حاڵـە مـردم لـەدەورم مەلاوێننەوەو شین وگریان و مەشخەڵی ئـاگر یـاوەرم نـەبێت و ئەگـەر شـاردتانمەوە خـۆڵی زۆرم بەسـەردا بکـەن، ئینجـا ئەوەنـدەی دەتـوانن بـەدەوری گۆڕەکەمـدا بووەستن بەقەدەر ئەوەی وشترێك سەرببڕێت و گۆشتەکەی دابەش بکرێت، بادڵتـان پێ خۆش بکەم و بزانم چۆن وەڵامی فریشتەکانی پەروەردگارم بدەمەوە.

بەڕاسـتی هەسـت بـەو هـەموو ترسـەی ئـەو دەکـەیت (خـوا لێـی ڕازی بێـت)، کەدەڵێت: پاشان هەندێ شتمان گرتە دەست کەنازانم حاڵ و بارم بە هۆیـەوە چـۆن دەبێت) وەکو دیمەنەکانی تاقیکـاریەو گێچـەڵەکان لەخەیاڵیـدا هاواربکـەن، قیامـەت لەبەرچاویدا لەجووڵەدایەو نزیکی هاتنە، ئەو بەراوردی ڕووداوەکـانی تیـادا دەکـات، لەخیلافی نێوان هاوەڵانـدا(خوایـان لـێ ڕازی بێـت) بەتایبـەتی ئـەوەی کردوویـەتیو لەڕۆژەکانی سەردەمی پێغەمبەرداﷺچی ڕوویداوە، ئەوەتا خۆزگـە دەخوازێـت لـەو ڕۆژانەدا بمردایە بـەڵکو بـەهیوای ئـەوە بوایـە لەئـەهلی بەهەشـت بێـت، بـەڵێ، ئـەو لەسەر ئەو حاڵە بووەو بەو جۆرەش ترساوەو بیری لێ کردووەتەوە.

عوبادەی کوڕی صامت:

لـە ڕاسـپاردەکانی ئـەو هاوەڵـە بـەڕێزە ((گێـڕەرەوەی فـەرمودەی (البیعـة– پەیماننامـە) لـەکاتی وەفـاتیدا کردەوەیـەك ناهێنێتـەوە بەرچـاوی خـۆیو بـیری

دەخاتــەوە، بــەڵکو بــۆ قــوڵتر دەڕوانێــت و داوا لەهەریــەکێك لەوانــەی دەوری خــۆی دەکـات، ئەگـەر خراپەیـەکی لەگـەڵ کـردبن یامـافێکی هەریـەکێکیانی خـواردبێ و هەسـتی پـێ نـەکردبێ ، بامـافی خۆیـانی لـێ وەربگرنـەوەو هەرلەوێـدا لەگـەڵیدا ببڕنــەوە، نــەکا لــەڕۆژی قیامــەت یــەکێکیان داوای لێبکاتــەوەو شــکاتی لێبکــات، هەروەکو(موحەمەدی کوڕی) دەگێڕێتەوە کە باوکی لەسەرەمەرگدا دەڵێت: جێگەکەم بۆببە حەوشەی ماڵ، پاشان وتی: دۆست و هـاوەڵان و خزمـەتگوزارو دراوسـێیان و هەرکەسێکی تر کە دەیەوێت بێتەلام کۆیان بکەنەوە، کاتێ هەموویان هاتن، عوبادە وتی: ئەمڕۆ ئاخر ڕۆژە سەردانم دەکەن و لەمڕۆ بەدواوە ناتـانبینم، ئەمشـەو یەکـەم شـەوی دوا ڕۆژمـە- هەرچـەند نەشـی دەزانـی ئـەو ڕۆژە وەفـات دەکـات- وەوتـی: هەرکەس لەئێوە بەدەستم یا بەزمانم زیادە ڕەویم لەگەڵدا کردبێ یاشتێکم لـە کـیس دابێت، ئەوکەسەو نەفسی عوبادە، لەڕۆژی قیامەت تۆڵەم لێ دەستێننەوە، داواتـان لێدەکەم کێ شتێکی لەدڵدایە لەناخ و دەروونیدایە بەرامبەر من، پێش ئەوەی گیـانم دەرچێت بالەگەڵم دا بیبڕێتەوەو تۆڵەی خۆیم لێ بکاتـەوە، ئـەوانیش وتیـان: بـەڵکو تۆ باوکمان بووی، لەوپەڕی باشیدابووی، پەروەر شیارمان بووی، هـەرگیز شـتێکی خراپت بەخزمەتکار نەگووتوە، وتی: ئایا لێم خۆشدەبن؟ وتیـان: بـەڵێ، وتـی: خـوا لەوە ئاگادارە، پاشان وتی: کەواتە ئێستا ئەم ڕاسپاردەو وەسیەتەم بپارێزن: نەهی لــە هەریــەکی لــەئێوە دەکــەم کــەبگریت، کـاتێ گیـانم دەرچـوو دەسـتنوێژ بگـرن بەجوانترین شێوە، ئینجا هەریەکێك لەئێوە لەمزگەوت نوێـژم لەسـەربکات و پاشـان داوای لێخۆشبوون بۆ عوبادەو نەفسەکەی بکەن، ئەوەتا خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴾[١]، واتـــــە: داوای کۆمـەك و یارمـەتی لەخوابکـەن بـەهۆی ئـارامگرتن و نوێژکردنـەوە) پاشـان زۆر زوو بەرەو چاڵەکەم ببەن، ئاگرم شوێن نەخەن و ئەم لاو لاو دەورو پشتم مەڕازێننەوە).

١- البقرة: ١٥٣.

یونس کوڕی عەبید:

ئـەو تابیعیـە[1] بـەڕێزە بەخزمـەت(ئەنـەس- ڕەزای خـوای لێبـێ)گەیشـتووەو لەڕەوشت و هەسـت و نەسـتی ئـەوی خواردووەتـەوەو پـاراو بـووە، یـونس کـاری بازرگانی دەکرد، لەکاتی سەرەمەرگدا بیری لەسەرپێچی‌یەك نەکردۆتەوە کەئەنجامی دابـێ یابـەڵاو فیتنەیـەك تێـوەی گلابـێ و خسـتبێتیە مەترسـی‌یەوەو نـەیزانیبێ بەهۆیەوە بەرەو چ ئاقارێك دەڕوات.

بەڵکو بیرکردنەوەی کورت هەڵهێنا بوو لەخێرێك نەیکردبێ یاکاری بۆ نـەکردبێ، بەتونـدترین شـێوە پەشـیمانی دەردەبـڕی لەسـەر نـەکردن و وازهێنـانی لـەو کـارە گـەورە، سـەیری پێیـەکانی خـۆی دەکـردو دەگریـا، ئەوانـەی لـەدەوری بـوون نەیاندەزانی هۆی گریانەکەی چی‌یەو، چی لەناخیدایـەو لێکـی دەداتـەوەو شـپرزەی کردوە، لێیان پرسی: (باوکی عەبدوڵا چـی وادەتگریـەنێ؟)وتـی: پێیـەکانم لـەڕێگای خـوادا تـەپ و تـۆزاوی نـەبوون) دەگریـاو پەشـیمانی دەردەبـڕی لـەوەی کـە بەبازرگانییەوە خەریك بووەو ماوەی بۆ نەماوەتەوە، چونکە وانەبووایە بەپێیـەکانی دەچـووە مەیـدانی جیهـاد، لوتکـەی بـاڵای ئیسـلام و خۆشەویسـترین پەرسـتش و بەندایەتی‌کردن بەلای خوای پەروەردگارەوە، ئەودەگریا، چونکە دەیزانی موجاهیـد لەلای خوای گەورە چ هەوارگەو پلەو پاداشتێکی هەیـە لـەڕۆژی قیامـەت، خۆزگـەی دەخواست کەلێی بەهرەوەرو بەهرەمەند بوایە.

ئەو لەبەرئەوە دەگریاو پەشیمانییەکەی زیاتر دەبوو، چـونکە قوتـابی هـاوەڵی بـەڕێز(ئەنەسـی کـوڕی مالـك)بـووە وەفـەرموودەکانی جیهـادی بـۆ گێڕابـووەوە، ئەوکەسە بـوو بەشـداری لەغـەزای بـەدردا کردبـوو کـاتێ لاوبـوو، ئەوچۆن لەپیریـدا کاریگەری لەسەر نابێت، ئەوکاتێ گوێبیستی ئەو باسانەببوو بەبازرگانییەوە خەریك بوو؟!! هەڵبەتە ئەو هەستە لـەکاتی خۆشـی‌و ئاسـوودەیی‌دا لەپەراوێزدایـە، بـەڵام کاتێ لەسەرەمەرگدا خۆشی‌و ئاسـوودەیی نـامێنێ و کـاتی گواسـتنەوەیە لەخانـەی

---

[1] - شوێنکەوتوو.

دنیاوه بۆ خانەی قیامەت، هەرئەو کاتەش دەست پێکردنی قیامەتی ئەو مرۆڤەیە، ئەو هەستە دەجوولێ زۆر شت دەخاتەوە بیری مرۆڤ کەزووتر ئەوەندە گرنگی پێنەداوە.

یوسف کوڕی حسین الرازی:

ئەو پرسیارەی کەجەماوەر لەدەروونی خۆیاندا دەیهێنن و دەیبەن و لەسەری سوورن بۆمتمانە پێکردنی ئەوانەی ڕاسپاردەو ئامۆژگاری خەڵکی دەکەن لەکاتی لێپرسینەوەدا ئەوەیە: (ئایا ئەوەی بەگوفتار دەیڵێن بەکردەوە ئەنجامی دەدەن؟) وەڵامی ئەم پرسیارگەلە هەروا سووك و ئاسان نیە، بەتایبەتی لەناو کۆمەڵی ئەو بانگخوازانەی ڕاسپاردەی خەڵکی دەکەن، ئەوە بۆ ئێوە چەندە کاتی دەوێت بۆ بەدواداچوونی ئەو مەوعیزانە؟ دەبێ پلەو بڕی جێبەجێ کردنی ئەوانە تاکوێ بێت؟ ئایا بەردەوام کاربەو ڕاسپاردەو ئامۆژگاریانە دەکرێت؟ پرسیارگەلێك کەهەر چینێکی بانگخواز تووشی دەبن و لەهەموو شوێنێك تێی دەکەون ئەو پرسیارگەلە دەیانگەزێ و دەیانسوتێنێ، ئەویش ئەوەیە هەرکاتێ هەست بە کەم وکوڕیەك دەکەن، یاهەرکاتێ کاریگەریی مەوعیزەو ئامۆژگاریەکانیان لەسەر کەسانی تردەبینن، لە گەیاندن و تەوبەو پەشیمانیو چاککردنی حاڵ وکاروباریان، ئەوکاتە هەست بەوە دەکەن کەسوودیان بەکەسانی ترگەیاندووە بەڵام بۆخۆیان لێی سوودمەند نەبوون، ئەو هەستە لەزۆرینەی حاڵەتەکاندا دروست نیە، بەڵام ناتوانن دەستبەرداری بن، چونکە دەزانن گەورەترین نەویستراوی خوای پەروەردگار قسەیەکە بەکردەوە ئەنجام نەدرێت، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفۡعَلُونَ ۝٢ كَبُرَ مَقۡتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُواْ مَا لَا تَفۡعَلُونَ ﴾[1]. واتە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە بۆچی شتێك دەڵێن و ئەنجامی نادەن؟ بۆچی گوفتارتان دژی کردارتانە؟ خەشم و ڕقێکی گەورەیە لای خوا ئەوەی دەیڵێن و نایکەن).

١- الصف: ٢-٣.

هـەروەها فـەرموودەکانی (پێغەمبـەرﷺ) روونـی دەکەنـەوە سـەختترین سـزای ڕۆژی قیامـــەت ســـزایەکە ئـــەو ئامۆژگـــارو بانگخوازانـــە دەیچـــێژن کـــەکردەوە بەگوفتارەکانیان ناکەن، ئەو ئایات و فەرموودانە سووربون لەسەر ئەو پرسیارگەل و بیرکردنەوەیە زیاتر دەکـەن و دەچـنە قـوڵایی نەفسـی ئـەو بانگخوازانـەو بەدوایانـدا دەچن و لێیان دەکۆڵنەوە. (یوسف کـوڕی حسـێن ڕازی) نمونەیـەك بـوو لـەناو ئـەو هەزاران بانگخوازانەی ئاگاداری ئەو هەست پێکردنـەبوو زۆری لێوەدیـاربوو، لـەکاتی سەرەمەرگدا براو دۆست و هاوەڵانی لەدەوری کۆببونەوەو لێیان دەپرسـی، ئـەویش لەوهەسـتەدا ڕۆچـووبوو تـرس دایگرتبـوو و بەسـەریدا زاڵ بووبـوو، وتیـان: بـاوکی یەعقوب شتێك بڵێ، ئەویش وتی: یارەبی خودایە مـن لەڕواڵەتـدا ئامۆژگـاری خـەڵکم دەکردو لەپەنهانیشدا فـێڵم لـەخۆم دەکـرد، لەوفێڵـەی لەنەفسـی خـۆمم کـردووە بم بەخشـە بـەهۆی ئـەو ئامۆگاریانـەی بـۆ دروسـتکراوانی تۆکردوومـە)[1]. دوای ئـەوەی دوعاو نزاکەی کۆتایی هات گیانی دەرچوو، (ڕەحمەتی خوای لێ بێت).

ئیبنو سەماك:

ناوی (موحەمەدی کوڕی صەبیح کوڕی سەماك)ە ئامۆژگاریکاری ڕەشید بووە، ئەو لەکاتی ئامۆژگاری کردندا بەجۆرێك دەگریـا، خـەریك بـوو بمرێـت، لـەجوانترینی وتەو ڕاسپاردەکانی: (ئەی نەوەی ئادەم، بەڕاسـتی ڕۆژ دەکەیـەوە بـۆ پەیـداکردنی دەستکەوت و بردنـەوەی قـازانجێکی بـاش، دەی دەروونـی خـۆت والـێ بکـە کارێـك بکات بەرهەم و دەستکەوتێکی ئەوەندە باشی ببێت کەنموونەی نەبێت[2].

ئەو لەڕاستیدا لەسەردەستی شوێنکەوتووان (ڕەزای خوایـان ێبـێ) پـەروەردە ببوو، باوکی لەسەردنیا نەویسـتیو بـاوەڕی ڕاسـتەقینە فێـری کردبـوو، ڕایهێنـابوو، لەباوکییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێت: (گوێم لەباوکم بوو دەیـوت: ئەگـەر دەتـوانی ببـە بـەپیاوێك چـێژ لـەمردن وەربگریـت و بـژی بـۆدوای ئـەو، داوای گەڕانـەوە بکـەو داواکارییەکانی جێبەجێ بکە، پێداویستی خۆی بدەیە، چونکە ئەو پـێش وەخـت و

١- صفة الصفوة ١٠٣/٤.

٢- صفة الصفوة ١٧٤/٣.

زۆر زوو ئامادەیە، کاری بۆبکە، ئەو کەسەی هیچ لەماڵ و سامانەکەی ناداتیّ و دەروونی بۆ ئامادە ناکات ئەوا بێئاگاو خەڵەتاوە[1]. بەم جۆرە بوو بەناوبانگترین ئامۆژگاریکاری پایتەختی خەلافەت و (رەشید) بە ئامۆژگارو راوێژکاری تایبەتی خۆی هەڵی بژارد، لەکاتی سەرەمەرگدا دەیوت: (یارەبی خوایە هەرچەندە من لەفەرمانی تۆ سەرپێچیم کردووە، بەڕاستی خۆشەویستترین کەس لای من ئەوکەسە بووە کەگوێرایەڵی فەرمانەکانی تۆبووە[2].

ئەو زۆر بیری لەو کردەوانە دەکردەوە کەپێشکەشی کردوون و لەپێش خۆیدا بەڕێی کردوون، هەستی بەگوناهە بچووکەکانیو شەرمەزاری نەفسی خۆی دەکرد، هەستێکی جێگیرو زۆر قورس بوو لەسەری هەروەکو ئەو هەستەی بەسەر (یوسفی کوڕی حسەیندا)هاتبوو، بەڵام ئومێدی بەکردەوەیەکی تری خۆی هەبوو، ئەویش ئەوەبوو کەفەرمانبەرداران و گوێڕایەڵانی خوای خۆش ویستووە، هەروەها کردەوەکانی ئەوەندە لەلا بچوك و تەنگ هەڵاتووبوو هەروەکو خەونێکی لێهاتبوو لەو چرکە ساتەدا، بەبچووك و کەمی دەزانێت و ترس دایگرتبوو لەبەرکەمی توێشوو بۆ دوای ڕۆیشتنیو گرفتی چوونە ناو بەهەشت یا ئاگر، هەروەکو ئەوەی ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێبێ) لەسەرەمەرگدا دەیوت.

١- صفة الصفوة ٣/١٧٦.

٢- صفة الصفوة ٣/١٧٧.

بیرکردنەوەو هەست کردن بەقەبارەی دنیا:

لێرەدا چینێکی تر لەوانەی لەسەرەمەرگدان لەکاتی وەفاتیدا، هەست بەڕاستی قەبارەی دنیادەکەن و، دەزانن وەکو باڵە مێشوولەیەکیش نابێت، هەروەکو پێغەمبەرﷺفەرموویەتی. ئەو هەست و پێزانینە وای لێدەکات زۆر پەشیمان بێت لەوەی کاتەکانی لەتاعەت و گوێڕایەڵیدا بەکارنەبردووەو پەشیمانە لەسەر بێئاگایی و دەرك نەکردنی بەحەقیقەتی قەبارەی بچووکی دونیاو، ئەو ڕاستی‌یەی کەخوای گەورە لەچەندین شوێنی قورئانی پیرۆزدا باسی کردووە، پەشیمانە لەوەی زۆربەی کاتی خۆی لەغەیری گوێڕایەڵیدا لەدەست داوەو ئەمڕۆو سبەی بەکرداری چاکەکاری کردووەو دوای خستووە تا نەخۆشی دەیخاتە سەرجێگای مردن.

عەبدولەلیکی کوڕی مەڕوان:

خەلیفە عەبدومەلیك یەکێکە لەو نموونانە، وەکو دەگێڕنەوە ئەو کاتەی هەستی کرد دەمرێت وتی: (جوان بەرزم کەنەوە، ئینجا وەکو دەیوت: بەم شێوەیە بەرزیان کردەوە، هەناسەیەکی وەرگرت و پاشان وتی: ئەی دنیا چاکی‌یەکەت چی‌یە؟ درێژخایەنیت کەم و کورتە، زۆریو زەوەندیت کەم وبێ نرخە، ئێمە بەتۆوە بێئاگا بووین).

بیرکردنەوە لەوەی دێتەڕێگای لەبەرزەخ و ژیانی ڕۆژی دوایی

بەڕاستی زۆر دەخوێنرێتەوەو دەبیسترێت لەسەر بەهرەو بەخشش و سزاو ئازارەکانی ناوگۆڕو، فووکردن بەکەڕەناداو، زیندووبوونەوەو حەشرو لێپرسینەوەو تەرازوو سیرات و حەوزی کەوثەرو بەهەشت و ئاگر، بەڵام لەوچرکە ساتەدا کەهەست

دەکات ئەم دنیایە بەجێ دەهێڵێت، ﴿ وَظَنَّ أَنَّهُ ٱلْفِرَاقُ ﴾[1]، واتە: (بەڵام لەو کاتەدا ئەو کەسەی لەسەرەمەرگدایە دڵنیایە کەئیتر هیچ شتێك فریای ناکەوێت و کاتی ماڵئاواییە).بەڕاستی وێنەی ژیانی بەرزەخ و ڕۆژی دوایی لەبەرچاوی جمەی دێت و تەنگی پێ هەڵدەچنێ، جارێك وێنەی (نەکیرو مونکەر) لەبەردەمیدا دەبینێ کەبەتووڕەییەوە پرسیاری لێ دەکەن. دەکەوێتە خەیاڵەوە ئایا لەوەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە چۆن دەبێت ئایا سەری لێ تێك ناچێ و دۆش دانامێنێ، یا دەتوانێ بەخێراییو بەباشی وەڵام بداتەوە؟! کاتێك بیرلەو فەرموودەیەی پێغەمبەرﷺ دەکاتەوە کەدەفەرموێت: (إن للقبر لضغطة لو نجا منها أحد لَنَجا سعد بن معاذ)[2]. واتە: (لەناو گۆڕا پەستانێك هەیە کەهەردوولای گۆڕەکە وێك دێنەوە ئەگەر کەسێك لەو وێك هاتنەوەی گۆڕە ڕزگار بووایە ئەوا سەعدی کوڕی مەعاذ ڕزگاری دەبوو). لەدڵی خۆیدا دەڵێت: جامن کێم تالەو پەستانەی ناو گۆڕ ڕزگار ببم؟ کاتێ بیردەکاتەوە لەوردەکاری لێپرسینەوەی ڕۆژی قیامەت کە لەسەر(سەنگی گەردیلەیەك لەچاکەو شەڕو خراپە دەپرسێتەوە کاتێ بیردەکاتەوە لەکەم وکوڕیو سەرپێچییەکانی کەتاوانی پێ ئەنجام داون لەژیانیدا لەلێپرسینەوەی پەروەردگار دەترسێت لەسەر ئەو تاوانانە، بیر لەچیرۆکی ئەو پیاوە دەکاتەوە کە (پێغەمبەرﷺ)لەسەری دەگێڕێتەوە: (یەکێك دەهێنن بەقەد کێوی (توهامەی سپی)کردەوەی چاکی هەیە بەڵام خوای گەورە پەرش و وێرانی دەکات، وەکو تەپ وتۆز بڵاودەبێت، لەبەرئەوەی بەکاری نەشیاوو نارەواو حەرام تێکی داوە).هەناسە هەڵدەکێشێ و ترس دایدەگرێت نەکا ئەو، ئەو کەسەبێت کاتێ بیردەکاتەوە لەو کەسانە بێت کە بەگاگۆڵکێ و سنگە خشێ بەسەپردی (صیراط)دا ڕەت دەبن، یالەو کەسەبێت کەقولاپە هەڵواسراوەکانی سەر پردی (صیراط) پڕی دەداتێ و دەیفڕێنێ، بەم جۆرە ئەم دیمەنانە بە بەرچاویدا دێن و دەچن و بیر لەهیچ شتێك ناکاتەوە جگە

١- القيامة: ٢٨.

٢- بوخاری گێراویەتیەوە.

لەوانە، هەتا وتەکانی کۆتایی بەشێك دەبن لەو بیرکردنەوانەی لەوچرکە ساتانەدا بەسەری دا زاڵ دەبن.

ئەبو موسای ئەشعەری (ڕەزای خوای لێ بێ):

هاوەڵی بەڕێز، خاوەنی ئەو دەنگە نەرم و شیدارەی کەپێغەمبەرﷺ حەزی بەگوێ لێگرتنی دەکرد، ئەو ئەو کەسە بوو شەوێك لەشەوەکاندا پێغەمبەرﷺ دوای ئەوەی گوێی لەدەنگی گرتبوو پێی فەرموو: (لقد أوتيت مزمارا من مزامير آل داود)[1]. واتە: (بەڕاستی سازێك لەسازەکانی بنەماڵەی (داود)ت پێدراوە.کاتێك گەیشتە کاتی سەرەمەرگ، کوڕەکانی بانگ کردو پێی وتن: بڕۆن چاڵەکەم بۆ هەڵکەنن و قوڵی بکەن، حەزی دەکرد قووڵ بێت، دوای ئەوەی هاتنەوە پرسیاری کردو وتی: چاڵەکە تەواو؟ وتیان: بەڵێ، چاڵەکەمان لێدا، فەرموی: لەتەنیشتم دانیشن، سوێند بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە دەچمە یەکێك لەم دووهەوارە، یاگۆڕەکەم ئەوەندە فراوان دەبێت هەتا هەر لایەکی دەگاتە (چل-٤٠) باڵ و دەرگایەك لەدەرگاکانی بەهەشتم بۆ دەکەنەوەو لەوێوە دەڕوانم بۆ جێگەو مەنزڵی خۆم و خێزانەکانم و ئەوەی خوا بۆی ئامادە کردووم لەبەهرەو بەخششەکانیو هەر لەئێستاوە بۆ ئەو جێگەیە دەچم و بۆن و بەرامەی ڕەیحانەکانی هەڵدەمژم تازیندو دەبمەوە، یا ئەوەتا هەردوولای گۆڕەکەم لەسەر تەسك دەبێتەوە تاپەراسووەکانم بەسەریەکدا دەڕۆن، تا ئەوەندەو ئەوەندە لەوێوە دەڕوانم بۆ جێگەکەم و ئەوەی لەوێدا خوا بۆی ئامادەکردووم لە(زنجیرو ئاگری هەڵگیرساو) پاشان بزانن من لەمڕۆوە بۆ ئەو جێگە یەم دەچم کە لەجەهەنەمدایەو ئاگرێکی سووتێنەرو ئاوی لەکوڵی زۆرگەرم وەردەگرم تازیندوو دەبمەوە).

ئەلنەخعیو ئیبنولحەواری:

زۆر لەو کەسانەی لەسەرەمەرگدا ئەوەندە بیردەکەنەوە لەژیانی دوای مردنیان بیرکردنەوەکە بەسەریاندا زاڵ دەبێ و ترسیان لێ دەنیشێ و دەگرین نازانن

١- متفق عليه.

پێشهاتیان چۆن دەبێ و دواڕۆژیان چۆنە؟ سەرەنجام و چارەنووسیان چی دەبێت، ئایا لەڕیزی ئەوانەیە بەرەو بەهەشت دەبرێن، یا لەڕیزی ئەوانەدایە کەبەرەو ئاگردەبرێن، لەناو ئەوانەدا:

أ- ئیمام ئیبراهیمی نەخعی:

شەرعزانی عیراق و، یەکێك لەناودارانی سەردەمی خۆیو موفتی ئەهلی کوفە بوو، بەڕاستی پیاوێکی چاك بوو، پارێزکارو زاناو لەخواترس و شەرع زان و کەم مەسرەف بوو، ئیمام ئەحمەد کوڕی حەنبەل دەربارەی دەفەرموێت: (بەڕاستی ئیبراهیم زیرەك و پارێزکارو خاوەن سوننەت بوو).(عیمران الخیاط) لەباسی چرکەساتەکانی سەرەمەرگیدا دەڵێت: (کاتێ چووینە ژوورەوە بۆلای ئیبراهیم نەخعی تاسەردانی بکەین بینیمان ئەو دەگریا، پێمان وت: چی دەتگریەنێ باوکی عمران؟ وتی: چاوەڕێی فریشتەی گیانکێشانم، نازانم مژدەی بەهەشتم دەداتێ یان ئاگر)[1].

ب- ئەحمەد کوڕی ئەبی حەواری:

باوکی لەئەهلی وەرع و دنیا نەویستان بوو، هەروەها براکەیو کوڕەکەیشی هەروا بوون، یەحیا کوڕی مەعین لەبارەیدا دەڵێت: ئەهلی شام واگومان دەبەن خوای گەورە بەهۆی ئەوەوە بەهانای ئەهلی شامەوە دێت و پاراویان دەکات)[2]. لەکاتی سەرەمەرگدا (دەستی لەژێر داپۆشەرەکە دەرهێناو بەرەوئاسمان بەرزی کردەوەو دەگریاو دەیوت: (ئەی هاوار چەند مەترسیدارە، وای چەند جێگای ترس و خەتەرە[3]). ئەو، ئەو وتانەی لەخۆوە نەدەگوت، بەڵکو بێگومان دوای بیرکردنەوەیەکی قوڵ و ورد لەچارەنووسی دوای مردنیو هاتن و چوونی دیمەنەکانی ڕۆژی دوایی لەبەر چاویداو بیرکردنەوە لەوەی کەدوای مردنیو دەرچوونی لەدنیا ڕاستەوخۆ بۆ ئەوێی دەبەن .

١- صفة الصفوة ٨٩/٣.

٢- صفة الصفوة ٢٣٧/٤.

٣- وصايا العلماء للربعي ص٩٧.

مێرگی (٤٣)
ئەوانەی بەسەر (صیراط)دا ڕەت دەبن

سیفەتی (صیراط):

(صیراط): ئەو پردەیە کەبەسەر جەهەنەمدا درێژبووەتەوە، هیچ کەس ناتوانێ بچێتە بەهەشتەوە تابەسەر ئەو پردەدا نەپەڕێتەوە، خوای پەروەردگار لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴾[1]، واتە: (ئێوە (خەڵکینە)کەستان نیە تێپەڕنەکات بەسەر دۆزەخدا، (ئیمانداران بۆ ئەوەی زیاتر قەدری بەهەشت و ڕەحمەتی خوا بزانن، کافران بۆ ئەوەی بکەونە ناوی) ئەم پێشهاتە شتێکی بڕیاردراوە هەرجێبەجێ دەکرێت).

(والصراط مدحضة مزلة)[2] واتە صیراط خلیسك و لووسەو، (وهي الموضع الذي تزل فيه الأقدام ولا تستقر)[3] واتە: پێیەکان لەسەری جێگیرنابن و ناوەستن و بەردەبنەوە، صیراط دولێواری هەیە (موسلم لەفەرموودەیەکدا گێڕاویەتیەوە: (وترسل الأمانة والرحم فتقومان جنبتي الصراط يمينا وشمالا)[4]. واتە: (سپاردەو ڕەحم دەنێرێت لە هەردوولای ڕاست و چەپی پردی (صیراط) دەوەستن).

ئیمام ئیبنوحەجەر دەڵێت: (لەهەردوو تەنیشتی پردی (صیراط) دەوەستن ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کەسپاردەو ڕەحم زۆرگەورەو ڕێزلێنراون کەبەندەکان پێوەی پابەندبووبن و هەقی خۆیان پێدابن لەوێ دەوەستن بۆ دەست پاك و خیانەتکارو بۆ ئەوانەی صیلەی ڕەحمیان بەجێ گەیاندووە یاپچڕاندوویانە، پێداویستن بۆ ئەوانەی جێبەجێیان کردوون و شاهیدیش دەدەن لەسەر ئەوانەی

١- مريم: ٧١.

٢- البخاري (فتح الباري) ٤٢١/١٣، كتاب التوحيد.

٣- شرح مسلم للنووي ٢٩/٣، ط: دار الكتب العلمية.

٤- مسلم ٣٢٩، الإيمان.

گوێی پێ نەداون و وازی لێ هێناون[1]، هەروەها لەسەر لێوارەکانی قولاپی زۆر هەیە، ئەوەتا (موسلم) فەرموودەیەکی هێناوە: (وفي حافتي الصراط كلاليب معلقة مأمورة بأخذ من أمرت به)[2]. واتە: (لەسەر لێوارەکانی پردی صیراط قولاپی هەڵواسراو هەیە فەرمانبەردارە بۆ گرتنی ئەوانەی فرمانی پێدەکرێت).((الكلاليب): قولاپەکان کۆی (کلوب)ە قولاپ، کە بریتییە لەئاسنێك کە سەرێکی نوشتاوەی هەیە و گۆشتی پێدا هەڵدەواسرێ و ئامادە دەکرێ بۆناو تەنور)[3]. ئەو قولاپانە هەردەڵێی دڕکی سەعدانن، (تایبەتن بەخێرایی پڕ پێدا دەکەن و زۆر زوو تێدەئاڵێن و پێوە هەڵدەواسرێن و کۆدەکەنەوەو دەڕفێنن). هەروەکو(موسلم) هێناویەتی: (وبه كلاليب مثل شوك السعدان هل رأيتم شوك السعدان؟ قالو: بلى يارسول الله قال: فانها مثل شوك السعدان غير انها لايعلم قدر عظمها الا الله): (قولاپی هەیە هەردەڵێی دڕکی سەعدانە، ئایا دڕکی سەعدانتان دیوە؟ وتیان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: لەڕاستیدا وەکو دڕکی سەعدان وایە، بەڵام کەس ڕادەی هێزو زلیەکەی نازانێ خوا نەبێ). پردی صیراط لە شیر تیژترو تەنکترو باریکترە، هەروەکو لە فەرموودەکەی حاکمدا هاتووە(والصراط كحد السيف، دحض مزلة)[4]، واتە: (پردی صیراط وەکو شیری تیژ وایە، لووس و خلیسکە). لەگێڕانەوەیەکی تری حاکمدا: (يوضع الصراط مثل حد الموس، فتقول الملائكة: من يجيز على هذا؟ فيقول: من شئت من خلقي، فيقولون: ماعبدناك حق عبادتك)[5]. واتە: (پردی صیراط وەك گوێزانی تیژ وایەو دانراوە، فریشتەکان وتیان: کێ لێی دەرباز دەبێ و دەپەڕێتەوە، فەرمووی: هەرکەس خۆم بمەوێت لەدروستکراوانم، ئەوانیش وتیان: ئێمە پەرستش و بەندایەتیمان بەوجۆرە نەکردوویت کەشیاوو پەسەندبێ بۆ بەندایەتیت). لەگەڵ

١- فتح الباري ٣٨٣/١١، ط: دار إحياء التراث.

٢- مسلم ١٩٥ الإيمان.

٣- شرح المسلم للنووي ٢١/٣.

٤- الحاكم ٣٧٦/٢ وصححه الألباني- شرح الطحاوية ص٤٥.

٥- الحاكم ٥٨٦/٤- الأهوال- بإسناد صحيح.

ئەو هەموو ترس و بەڵاو کۆسپانەی لەسەر پردی صیراط هەیەو دانراوە، کۆمەڵێك لەخەڵکی هەن بەجۆرێکی وا بەسەریدا تێدەپەڕن و دەڕۆن هەر بەچاو تروکاندنێك یاوەکو هەورە بروسکە، بەڵام ئەوانەی بەسەر پردی صیراط دا دەڕۆن جیاوازن و دەکرێنە (هەشت بەش).

ئەوانەی بەسەر پردی (صیراط)دا دەڕۆن و تێدەپەڕن

١- **هەروەك و چاو تروکاندێك:** بریتییە لەسەریەك دانانی پێڵووەکان و جووڵەی پێڵوی چاوەکان لەسەیرکردن و ڕوانیندا کەدەتروکێنرێن، وەکو دەڵێن چاوداگرتن، یاچاو تروکان، ئەوەندە بەخێرایی بەسەر پردی (صیراط)دا ڕەت دەبن و دەپەڕنەوە، ئەو کۆمەڵە خێراترین خەڵکن لەڕۆیشتنیان بەسەر (صیراط)دا لەناو ئەوانەدا (٧٠,٠٠٠) حەفتا هەزار کەس هەن بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، هەروەکو لەصەحیحی (موسلیم)دا هاتووە: (... وعلی جسر جهنم کلالیب وحسك. تأخذ من شاء الله، ثم یطفأ نور المنافقین، ثم ینجو المؤمنون، فتنجو أول زمرة وجوههم کالقمر لیلة البدر، سبعون ألفا لایحاسبون)[١]. واتە: لەسەر پردی دۆزەخ قولاپ و دڕك هەیەو هەرچی خوای گەورە بیەوێت دەیگرێت، ئینجا ڕووناکی مونافیقەکان- دووڕووەکان- دەکوژێتەوە، پاشان ئیمانداران ڕزگاریان دەبێت، یەکەم کۆمەڵ کەڕزگاریان دەبێ دەم و چاویان وەکو مانگی چواردە وایە، حەفتا هەزاریان لێپرسینەوەیان نیە).

٢- **وەك هەورە بروسکە:** ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئەم کۆمەڵە خێراییەکەیان وەکو خێرایی تێپەڕینی تیشك وایە کەئەوە دەگەیەنێت ئەوانە خێراییەکەیان لەو کۆمەڵەی پێشتر کەمترە.

٣- **وەك ڕەشەبا:** هێزو خێرایی با کەشتی تێکدەشکێنێ و درەختەکان لەڕەگەوە دەردێنێ بیناو ماڵەکان تێکدەڕووخێنێ و تەپ و تۆز هەڵدەستێنێ و ئاوی دەریاو ئۆقیانوسەکان پاڵدەنێ بۆ نقووم کردنی هەرشتێ خوا حەزکات نقومی کات،

١- مسلم ١٩١/ کتاب الإیمان.

بەڵام ئـەم خێرایـی لـەخێرایی گواسـتنەوەیان ڕۆیشـتنی تیشـك كـەمترە، كـەدەنگی دەبیستی لەپێش گەیشتنی ڕووناكی‌یەكەی ئەمـەش ئـەوە دەردەخـات كەئەمانـەش خێرایی‌یەكەیان كەمترە لەوانەی پێش خۆیان .

٤- **وەك باڵدار:** باڵـدار بـەبڕی لێكدانی باڵـەكانی دەفڕێـت و دەچێتە پـێش، ڕەشەبا دەتوانێ خێرایی‌یەكـەی زیـاتر بكـات و هـەڵی بگرێـت و بـەرزتری بكاتـەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت ئەم كۆمەڵە لەوانەی پێش خۆیان خێرایی‌یەكەیان كەمترە.

٥- **وەك ئەسپ سوار یا وشترسوار:** كـەگومانی تێدانیـە ئەسـپ سـوار یـا وشترسوار خێراییەكەی لەباڵندە كەمترە، كەواتـە ئەوانـەش خێراییەكـەیان لەوانـەی پێش خۆیان كەمترە.

٦- **وەك پیـاوانی تونـدوتۆڵ و زەبربەدەسـت:** واتـە ڕاكردنێكـی خێـراو توند، بەڵام مرۆڤ هەرچەندە ڕادەی خێرایی ڕاكـردن و هێـزو توانـای چـەند زۆربێـت، هەرناگاتە خێرایی ئەسپ سوار یا وشتر سوارێك، ئەمەش گومانی تێـدا نیـە خێرایـی ئەم كۆمەڵە كەمترە لەوانەی پێشـتر لەسـەر پـردی (صـیراط)دەپەڕنـەوەو ڕزگاریـان دەبێت.

٧- **ڕۆیشتنێكی هێواش و بێ ڕاكردن.**

٨- **گـاگۆڵكێ و سنگەخشێ:** پـەنا بـەخوا ئـەوە كـەمترین پلەیـە، لاوازتـرین كۆمەڵن لەوانەی لەسەر پردی (صـیراط) ڕزگاریـان دەبێـت، ئەوانـە بەهەرشـێوەیەك گاگۆڵكێ دەكەن بەسەر پردەكەو لێوارەكانی‌دا، لەسەر ڕوو، لەسەر سك دەڕۆن بـەم لاولای پردەكـەدا دەڕۆن و زۆر بەسـەختی ڕزگاریـان دەبێـت . ئـەم كۆمەڵانـە لـەزۆر لەفەرموودەكانــدا باســیان لێــوەكراوەو لــە(صــحیح)ەكانــدا هێنــراون، لەوانــە فەرموودەیەك كە(ئەبی سەعیدی خدری)دەیگێڕنـەوەو لـە(مسـلم)دا هـاتووە: (فیمـر المؤمنون كطرف العين وكالبرق، وكالريح وكالطير وكأجاويد الخيل والركـاب)[١]. واتـە:

١- مسلم/ ١٨٣ كتاب الإيمان.

(بڕواداران تێدەپەڕن هەروەکو چاوتروکاندنێك یا هەورە بروسکەیەك یا ڕەشەبا یابالندەیەك یا ئەسپ سوارو .....)، فەرمودەیەکی تر (حوزەیفە) دەیگێڕێتەوە (فیمر أولکم کالبرق)، دەڵێ: وتم، بەدایك و باوکمەوە بەقوربانت بم چ شتێك وەکو هەورە بروسکە؟ فەرموی (ألم تروا إلى البرق کیف یمر ویرجع في طرفة عین؟ ثم کمر الطیر وشد الرجال)[1]، نەتاندیوە کەهەورە بروسکە دێ و دەڕوا لەچاوتروکاندنێکا، پاشان وەکو باڵندەو پیاوی ئازاو توندوتۆڵ).

فەرموودەیەکی تر ئیبنو مەسعود دەیگێڕێتەوە: (یرد الناس کلهم النار ثم یصدرون منها بأعمالهم، فأولهم کلمع البرق ثم کمر الریح، ثم کحضر الفرس، ثم کالراکب، ثم کشد الرجال، ثم کمشیهم)[2]. واتە: (خەڵکی هەموو بەسەر ئاگردا تێدەپەڕن و پاشان بەهۆی کردەوەکانیان دەردەچن، یەکەم کۆمەڵیان وەکو بروسکەو چەخماخەی هەورە تریشقە، پاشان وەك ڕەوتی ڕەشەبا پاشان وەك ئەسپ سوارێکی چاك و تیژ ڕەوو، وەکو وشتر سوار، پاشان وەك ڕاکردنی پیاوی توندوتۆڵ، پاشان وەکو ڕۆیشتنی خۆیان بەپێ).

بۆچی ئەوانە کراونەتە کۆمەڵ کۆمەڵ:

ئەو فەرموودانەی دەگێڕدرێنەوە لەباسی پردی (صیراط)دا کێشەی جیاوازی نێوان ڕزگاربووانی پردی (صیراط) لەخێراییدا دەبەستنەوە بەکردەوەکانیان لەدنیادا، ئەبی هورەیرە فەرموودەیەك دەگێڕێتەوە دەڵێت: (هل رأیتم السعدان؟ قالوا: نعم یارسول الله، قال: فأنها مثل شوك السعدان غیر أنه لایعلم ماقدر عظمها إلا الله تخطف الناس بأعمالهم فمنهم المؤمن بقي بعمله، ومنهم المجازی حتی ینجی)[3]. واتە: (ئایا سەعدانتان دیوە؟ وتیان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خواﷺ، فەرمووی: لە ڕاستیدا وەکو دڕکی سەعدان وایە، بەڵام کەس ڕادەی زلیەکەی نازانێ خوا نەبێ،

١- مسلم/ ١٩٥ کتاب الإیمان.

٢- الترمذي- وصححه الألباني ص ج ص ٧٩٣٧.

٣- مسلم/ ١٨٢ کتاب الایمان.

خــەڵکی بــەپێی کردەوەکانیــان دەڕفــێنێ (بۆنــاو دۆزەخ) هــەتا تیادەچــێت بەکردەوەکانی، هەشیانە سزا دەدرێت تاڕزگار دەکرێت).

ئیمام (النووی) دەڵێت: (دەگونجێ مانای (رفاندن–تخطفهم) ئـەوە بـێ بـەهۆی کردەوەکانیــان دەیــان ڕفــێنێ دەشــگونجێ بــەمانای ئــەوەبێ کــە بەقــەدەری کردەوەکانیان دەیانڕفێنێ، خوایش زاناترە).

له فەرموودەکەی حوزەیفەدا (ألم تروا الى البرق كيف يمر ويرجع في طرفة عـين؟ ثم كمر الريح. ثم كمر الطـير وشـد الرجـال. تجـري بهـم أعمـالهم، ونبـيكم قـائم علـى الصراط يقول: رب! سلم سلم، حتـى تعجـز أعمـال العبـاد. حتـى يجـيء الرجـل فـلا يستطيع السير إلا زحفا)[1]. واتە: (ئایا هەورە بروسکەتان دیوە چۆن لەچاوتروکانێك دا دێـت و دەڕوات؟ پاشـان وەکـو ڕەوتـی ڕەشـەبا، پاشـان وەکـو فڕینـی باڵنـدەو ڕاکردنـی پیـاوێکی تونـدوتۆڵ، بـەپێی کردەوەکانیـان دەڕۆن و، پێغەمبەرەکـەتان لەسەر (صیراط) وەستاوەو دوعا دەکات و دەفـەرموێت: پـەروەردگارا: سـەلامەتیان کە، سەلامەتیان کە، هەتا کردەوەی بەندە تەواو بێ توانا دەبن و هی وا هەیـە دێـت ناتوانێ بڕوات بەگاگۆڵکێ نەبێ). ڕۆیشتنی ئەم کۆمەڵانە بـەردەوام دەبێـت و ڕزگـار دەبن هەتا کردەوەی بەندەی واهەیە ئەوەندە لاوازو بێ توانا دەبێت بۆ یارمەتیدانی هەریـەکێکیان و بـۆ ڕزگاربوونیـان لەســەر پـردی (صـیراط) توانـای نابێـت، وەبـە قــەدەری ئــەو کردەوانــەی لــەدنیادا ئــەنجامی داون ڕوونــاکی دەدەنــێ وەکــو لەفەرموودەیەکدا هاتووە کـەحاکم هێناویـەتی: (فيعطـون نـورهم علـى قـدر أعمـالهم وقال: فمنهم من يعطى نوره مثل الجبل بين يديه، ومنهم من يعطى نـوره فـوق ذلـك، ومنهم من يعطى النخلة بيمينه، ومنهم من يعطى دون ذلك بيمينـه، حتـى يكـون آخـر من يعطى نوره على إبهام قدمه، يضيء مرة ويطفأ مـرة، إذا أضـاء قـدم قدمـه، وإذا طفيء قام، قال: فيمر، ويمرون على الصراط، والصراط كحد السيف، دحـض، مزلـة، فيقال لهم: امضوا على قدر نوركم، فمنهم مَن يمر كَانْقضاض الكوكب، ومنهم من يمر

١– مسلم/ ١٩٥.

كالريح، ومنهم من يمر كالطرف ومنهم كشد الرجل، يرمل رملا، فيمرون على قدر أعمالهم حتى يمر الذي نوره على إبهام قدمه، تخر يد، وتعلق يد، وتخر رجل، وتعلق رجل، وتصيب جوانبه النار، فيخلصون، فإذا خلصوا قالوا: الحمدلله الذي نجانا منك بعد أن أراناك، لقد أعطانا الله مالم يعط أحد)[١]. واته: (بەگوێرەی کردەوەکانیان ڕوناکیان پێدەدرێت، لەناویاندا هەیە، ڕووناکی بەقەد کێوێك پێدەدرێت لەبەردەمیدا، هەیانە لەوە زیاتریشی دەدرێتێ، هی وایان هەیە ئەوەندەی دارخورمایەك ڕووناکی لەلای ڕاستییەوە پێدەدرێت، هەیانە لەوە کەمترو، هەتاوای لێدێت دواکەس لەسەر پەنجەکانی لەپێشەوە ڕووناکی پێدەدرێت جارێك هەڵدەبێت و جارێك دەکوژێتەوە، کەڕوناکیەکە هەڵبوو هەنگاوێك دەڕوات و ئەگەر کوژایەوە ڕادەوەستێت، دەفەرموێت: بەم جۆرە بەردەوام دەبێت و بەسەر پردی (صیراط)دا دەڕوات، کە پردی (صیراط)وەکو شیری تیژ وایە لووس و خلیسکە، پێیان دەوترێت: بڕۆن بەگوێرەی ڕووناکیەکەتان، لەناویاندا هەیە وەکو ڕاکشانی ئەستێرەیەك تێدەپەڕێت و هەیانە وەکو ڕەوتی ڕەشەباو هەیانە لەچاوترکاندنێکدا تێدەپەڕێت، هەیانە وەکو ڕاکردنی پیاوێکی توندوتۆڵ و بەهێز دەڕۆن و تێدەپەڕن بەگوێرەی کردەوەکانی خۆیان، هەتا ئەوکەسەی کەڕووناکی لەسەر پەنجەی پێیەوە هەیەو، بەردەبێتەوە بەدەستی خۆی دەگرێتەوەو خۆی بەلایەکیەوە هەڵدەواسێت و لاقی بەردەبێتەوە لاقەکەی تری پێوە هەڵدەواسێت و لەولاو لایەوە ئاگروبڵێسەی ئاگری بۆ دێت، بەم جۆرە تاتەواوی دەکات و ڕزگاری دەبێت بەسنگە خشکێ و بەگاگۆلکێ، کاتێ ڕزگاری بوو، دەڵێت: سوپاس بۆ ئەو خوایەی کەڕزگاری کردین لە تۆ بەڕاستی بە زەحمەت لێت دەرچووین، بەڕاستی خوای گەورە خەڵات و بەخششێکی وای پێداوین کە بەکەسی نەداوە). وەکو لەفەرموودەکەدا هاتووە بەگوێرەی ئەو کردارانەی هەیانبووەو کردوویانە نورو ڕووناکییەکەیان پێدەدرێت، وە بەقەدەری ئەوە کەلەڕێگای دنیادا خۆڕاگربووە لەوەی کەخوا فەرمانی پێکردووە

١- أخرجه الحاكم ٣٧٦/٢ وصححه الألباني- شرح الطحاوية ص٤١٥.

دامەزراوو بەردەوام بووە، هەروایش لەسەر پردی (صیراط) تەواو خۆی ڕادەگرێت و ئاوڕ بەلای ڕاست و چەپدا ناداتەوە، کەسی واهەیە کەمێك لادەدات بەرەو لایەك لەلێوارەکانی پردی (صیراط)و هەشیانە زۆر لادەداو لەنێوان ئەو دوو کۆمەڵەدا جۆری زۆر هەیە لەڕۆژی قیامەتدا، بەم جۆرە پردی (صیراط) دەبڕن و بەسەریدا تێدەپەڕن، ڕێگاو(صیراط)ی دنیاو بەردەوام بوون و دامەزراوی لەسەری شوێنی ڕاهێنانە بۆ تێپەڕبوون بەسەر پردی (صیراط) لەڕۆژی قیامەتدا، هەرکەس لەسەر (صیراط)ی زەوی دامەزراوو بەردەوام بێ و ئارامە بووبێ‌و کاری تیایدا کردبێ، ئەوا تێپەڕبوونی بەسەر (صیراط)ی قیامەتدا ئاسان دەبێت، وەهەرکەس لەڕێگای ڕاستی سەرزەمین چووبێتەدەر، یان جووڵەو لەرە لەری بووبێ لەسەری‌و لاڕێ بووبێ ئەوا تێپەڕبوونی قیامەتیشی لەسەر ناخۆش و قورس دەبێت و ماندووی دەکات و، ناوی لەپەراوێزی ئەو لیستەدا دەبێت کەبەسەر پردی (صیراط)دا تێدەپەڕن و ڕزگاریان دەبێت.

ڕێگای ڕاستی سەرزەمین (صیراط)ی زەوی:

ئیمام (ئیبنولجەوزی) دەڵێت: (لەوقسەیەی ئەبی دردا (ڕەزای خوای لێبێ) وردبوومەوەو سەرنجم دا: (شتێك نابینم ئەمڕۆ لەسەری کۆك بین جگەلە (ڕووگە-قیبلە) وتم: چەند سەیرە چۆن ئەگەر ئەمڕۆ ئێمەی دیتبا کەهیچ بەرنامەو شەریعەتمان لەگەڵدانییە جگە لە وێناکەی). ئێمەش دەڵێین: ئای چەند سەیرو سەمەرەیە چۆن ئەگەر(ئیبنولجەوزی) ئەمڕۆی ئێمەی دیتبا کەچۆن وێناو ڕەسمی شەریعەتەکەشمان لەگەڵدا نەماوەو زۆربەی خەڵکی نایەنەوێت بچنە بەهەشتەوەو حەزدەکەن فڕێ بدرێنە ناو ئاگرەوە بەهۆی دوورکەوتنەوەیان و لاڕێ بوونیان لەڕێگەی ڕاستی سەرزەوی‌و لادان لەفەرمانی ئەوکەسەی فەرمانی پێکردووین لەسەری جێگیرو دامەزراوو بەردەوام بین .

ڕێگای سەرزەوی‌و دیوارەکانی:

پێغەمبەرﷺ ڕێگای ڕاستی زەویمان لەفەرموودەیەکدا بۆ لێکدەداتەوە کەئیمام (ئەحمەد)دەری هێناوەو لە(نەواس کوڕی سەمعان)ەوە دەگێڕێتەوە کە

پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (ضرب الله تعالى مثلا صراطا مستقيما، وعلى جنبتي الصراط سوران، فيهما أبواب مفتحة، وعلى الأبواب ستور مرخاة، وعلى باب الصراط داع يقول: ياأيها الناس ادخلوا الصراط جميعا ولاتتعوجوا، وداع يدعو من فوق الصراط، فإذا أراد الإنسان إن يفتح شيئا من تلك الأبواب قال: ويحك لاتفتحه، فإنك إن تفتحه تلجه، فالصراط الإسلام، والسوران حدود الله تعالى، والأبواب المفتحة محارم الله تعالى، وذلك الداعي على رأس الصراط كتاب الله، والداعي من فوق واعظ الله في قلب كل مسلم)[1]. واتە: (خوای گەورە نموونەیەکی هێناوە بەم جۆرە: ڕێگایەکی ڕاست و لەهەردوو لاکانی دیواری هەیە، لەهەردوو دیوارەکاندا چەند دەرگای کراوە هەن و پەردەیەکی نەرم و شل بەشوێنی دەرگاکاندا دراوە، بانگ کارێك لەبەردەرگاکاندا بانگ دەکات و دەڵێ: ئەی خەڵکینە بچنە ناوڕێگاکەو لارولەوێر مەبن و بۆ پێچ و پەنا مەچن و لەڕێگاکە لامەدەن، بانگ کارێکیش لەسەر ڕێگاکە ڕاوەستاوە ئەگەر مرۆڤ بیەوێت شتێك لەدەرگاکان بکاتەوە یاپەردەکان هەڵداتەوەو لایان بەلادا بکاتەوە، ئەوا بانگ کارەکە هاواردەکات و دەڵێت: هاوار بەماڵت مەیکەوەو ئاوڕیان لێ مەدەرەوە، ئەگەر بیکەیتەوە تووشی سەرپێچیو لاساریی دەبیت، بەم جۆرە ڕێگاکە ئیسلامەو، دیوارەکانی سنوورەکانی خوای پەروەردگارن و، دەرگاکراوەکان حەرامکراوەکانن و، ئەو بانگ کارە لەسەری ڕێگاکە بانگ دەکات کتێبی خودایە–قورئانی پیرۆزە– ئەو بانگارەی تریش ئامۆژگاری خودایە لەدڵی هەموو مسوڵمانێکدا) بەڕاستی ئەو فەرموودەیە جوانترین وەسفە بۆ ڕێگای سەرزەمین).

ئەو وێنەی کەڕێگای ڕاست و دیوارو دەرگای بۆ بەنموونە هێناوەتەوەو دەرگاکانی کراوەن و نافەرموێ داخراون، ئەوەش لەبەرئەوەی دەرگای کراوە زیاتر سەرنج و نەفسەکان بۆلای خۆی ڕادەکێشێ و تووشی لادانی دەکات، پەردەی نەرم و ناسك و شلی پێوەیە، ئەوەش سەخت و گرانە بۆ ئەوانەی بەسەر ڕێگاکەدا دەڕۆن

١– قال ابن كثير (وهو إسناد حسن صحيح)، تفسير القرآن العظيم ١/٢٧ط دار المعرفة.

و دەبێ بەردەوام بن و لانەکەنەوە بەلای ئەو پەردە ناسك وجوانانەو دیوی ناوەوەیان، لەکاتێکا دەبینێ دەرگاکان کراوەن و تەنها پەردەیەك جوان داپۆشیون و لەناویاندا حەرامەکان بەجوانی ڕازێنراونەوەو سەرنج ڕاکێشن و نەفس لاڕێ دەکەن، شەیتانەکانی زەوی زۆرن و لەبەردەم دەرگاکاندا حەز دەکەن لادەیت و بەرەو پەردە نەرم و شلەکان بچیت، قورئانی پیرۆزیش بانگ دەکات و دەفەرموێت لەسەر ڕێگای ڕاست بەردەوام بن و لانەدەن بەم لاولاداو ئامۆژگاریو ڕاسپاردەکانی خودا لەدڵدا ئاگادارت دەکەنەوە دەتترسێنن لەو لاڕێ بوون و پێچ و پەنابوونە، بەڵێ مرۆڤ لەوێدا کەوتوەتە نێوان بانگ کردن و ڕاکێشانی شەیتانەکان و نەفسی فەرمان کار بەخراپەو حەزەکانی بەلادان لەڕێگاو لادانی پەردەکان لەلایەکەوەو، بانگ کردن و ڕاکێشانی قورئان و ئامۆژگاریيەکانی خوداو جێگیربوون لەسەر ڕێگای ڕاست لەلایەکی ترەوە، ململانێ لەگەڵ بانگی نەفس و شەیتان و جوانیو ڕازاوەیی کەحەزی لەلادان و لاڕێ بوونە، ئەوە تیکۆشانەو هەوڵدانێکە بڕوادار پێویستی بەدامەزراویو بەردەوامی هەیە لەسەر ڕێگای ڕاستی سەر زەوی، ڕێگای زەوی پردێکی دروستکراو نیە لەسەر ئەم هەسارەیە، بەڵکو ئەو وەکو لەئایەت و فەرموودەکاندا هاتووە ئەو ئیسلامەیەو هەموو ئەوەی کەلە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پاك و پوختەدا هەیە لەسەری، لەفەرمان پێکردن و قەدەغەکردنی، لەم بارەوە ئیمام (ئیبنولقەیم) لەلێکدانەوەی ئەو ئایەتە پیرۆزەی سورەتی الفاتحە ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴾[1]دا دەڵێت: ڕێگای ڕاست زانین و دەرك پێکردنی هەق و ڕاستیيەو ئەو هەق و ڕاستیيانە دەستەبەر دەکات و دەیانهەژێنێت و پێشکەشی غەیری خۆی دەکات و خۆشەویستی دەکاو مرۆڤ پابەند دەکات بەڕاستیيەوەو بانگی دەکات بۆیو جیهاد لەگەڵ دوژمنانی خوادا بەقەدەری توانای خۆی).

پاشان دەڵێت: (هەموو زانستێك یان کردەوەیەك لەچراو لالەی پێغەمبەرایەتیيەتیو لەسەر ڕێگەی موحمەدیە، لەبەرئەوە بوو توانی کۆچ بکات

١- الفاتحة: ٦.

بۆمەدینە، ئەوە لەڕێگەی ڕاستەوەیە، هەروەها لەوکەسانە نیەو ناچێتە سەر ڕێگای ئەوانەی ئەهلی خەشم و تووڕەییو تاریکین).

پاشان وتی: (عەبدوڵای کوڕی عەباس و جابری کوڕی عەبدوڵا (ڕەزای خوایان لێبێ) دەڵێن: ڕێگای ڕاست واتە: (ئیسلام). عەبدوڵای کوڕی مەسعودو علی کوڕی ئەبو طالب (ڕەزای خوایان لێبێ) دەڵێن: ڕێگای ڕاست واتە: (قورئان). سەهلی کوڕی عەبدوڵا دەڵێ: (واتە ڕێگای سوننەو جەماعە). بەکر کوڕی عەبدوڵای مەزنی دەڵێ: واتە: (ڕێگای پێغەمبەری خواﷺ).

ئەو لێکدانەوەو ڕوون کردنەوە جیاوازانە هەموویان بۆ یەك(بنەما – اصل) دەگەڕێنەوە کەئەویش ئەو ئیسلامەیە کەهەوو ئەمانە دەگرێتە خۆی هەروەکو لەو فەرموودەیەدا هاتووە کە (نواس کوڕی سەمعان)دەیگێڕێتەوە.

مانای بەردەوامی:

هەرکەس لەڕێگای ڕاستی سەرزەمین پابەندو بەردەوام نەبێت، ناتوانێت لەسەر (صیراط)ی قیامەتیش خۆڕاگرو بەردەوام بێت، جۆراوجۆریتی خەڵکی لەچۆنیەتی بەردەوام بوون لەسەر (صیراط)ی سەرزەمینەکە ئەو جۆراوجۆریو جیاوازیە لەتێپەڕبون لەسەر پردی (صیراط) دروست دەکات، بەڵام بەر لەوە پێویستە واتای پابەندیوبەردەوامی لە(صیراط)ی سەرزەمین بزانین تابتوانین خۆڕاگرو بەردەوام بین لەسەری .

(سوفیانی کوڕی عەبدوڵلای ثەقەفی) دەڵێت: (قلت یارسول الله قل لي في الإسلام قولاً، لاأسال عنه أحداً بعدك قال: (قل آمنت بالله ثم استقم)[1]. واتە: وتم ئەی پێغەمبەری خواﷺ شتێکم پێ بڵێ لەبارەی ئیسلامەوە کەدوای تۆ لەکەس نەپرسم، فەرموی: ((بڵێ باوەڕم بەخودای تاك و تەنیا هێناوە ئینجا ڕێگاو ڕێبازی ڕاست بگرەو بەردەوام بە لەسەری)).

(مەناوی)دەڵێت: (ئەوە مانای ئەوەیە ئیمانت بەخودا تازەبکەوەو لەدڵەوە زیکرو یادی بکە، بەزمانیشت بیڵێ و ڕایگەیەنە کەئامادەی بۆ بەجێهێنانی هەموو واتایەکی ئیمانیو پەیڕەوی شەرع و بەرنامەی خوداو پاشان (پابەندو بەردەوام بە) واتە پابەندی هەموو فرمانەکانی خودابەو گوێڕایەڵی بکەو دەست هەڵگرەو وازبهێنە لەهەموو بێ فەرمانیو سەرپێچیەك و هەرشتێك کەتووشی لەڕێ لادانت دەکات و لەو ئایەتانەی خودا بێئاگات دەکات، کەدەفەرموێت:

١- مسلم ٣٨ كتاب الإيمان.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ﴾[1]، واتـه: (ئەوانـەی بەڕاسـتی وتیـان: پەروەردگارمان (الله)یە، لەوەودوا بەردەوام پابەندی ئەو ڕێبازە ڕاستەبوون). ئـەوە لـەجوانترین کۆمەڵـە گوفتـارێکن بەڕاسـتی هـەموو واتایـەکی ئیمـانی و ئیسـلامی بەعەقیـدەو گوفتـارو کـردار کۆکردۆتـەوەو لـەخۆگرتووە ئەگـەر ئیسـلام یەکتاپەرستی‌یە، ئـەوە لەڕستەی یەکەمدا ﴿قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ﴾[2]دیارەو دەرکەوتووە، گوێڕایـەڵیش بەهـەموو جۆرەکانییـەوە لەدووەمـدا ﴿ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ﴾[3]جێگـەی دەبێتەوە. کەواتە بەردەوام بوون واتای بەردەوام بوون واتای ڕام بوون و پـەیڕەوی کردنی هەموو فەرمان پێکراوو دوورکەوتنەوە لەهەموو نەهی لێکراوێکە، هەندێك بەم جۆرە پێناسەی دەکەن: (بەردەوامی‌و پابەند بـوون واتـە: شـوێنێکەوتنی سوننەتی موحەمەدیﷺ لەگەڵ خۆ ڕازاندنەوە بەهەموو ئەو ڕەوشت و ڕەفتارانەی ڕەزامەندی خودایـان لەسـەرە). هەنـدێك دەڵـێن: (شـوێنی بکـەوی‌و لەگەڵیـدا تـەرکی هـەموو(داهێنراوێـك)بکـەیت)، واتـە: (ڕاهێنـانی دەروون لەسـەر ڕەوشـت و ڕەفتـارو کارکردن بەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەرﷺ[4].

فێڵ و فروتی ڕێویانە:

لەجوانترین ئەو وتانەی لەپێناسەی (بەردەوامی– الإستقامة)دا هاتوون و وتراون وتەکەی (عومەری کوڕی خطابـە– خـوالێی ڕازی بـێ) کـەدەڵێت: الاسـتقامە: واتـە: بـەردەوام بـوون لەسـەر گوێڕایـەڵی فـەرمانی خـواو وازهێنـان لەنـەهی لێکـراوو سەرپێچـی‌یەکان، بـە فـاك و فیـك و پـێچ و پـەناو فـێڵاوی نـەبن وەکـو ڕێوی‌یـە فێڵبازەکان).

ئەو لەسەر چینێکی خەڵکی قسـەی کـردووە کەڕێویانـە پەرستش و بەندایـەتی دەکەن، دەمێك لەسەر ڕێگای ڕاست دەڕۆن و دەمێکیش ئاوڕدەدەنـەوە بـەلای ئـەو

١– فصلت: ٣٠.

٢– فصلت:٣٠.

٣– فصلت:٣٠.

٤– فيض القدير ٤/٥٢٣.

دەرگایانەی لەناو دیوارەکانی سەرلێواری ڕێگا هەن و، پەردەکانیان لادەدەن و کەشفیان دەکەن و بینیان بەحەرامەکانەوە دەنێن لەڕێبازو زیناو شەراب خواردنەوەو ستەم و غەیبەت و دووزمانی و خۆڕازاندنەوەو فێڵ و تەڵەکەو خواردنی ماڵی خەڵك و ڕیایی‌و خۆبەزل زانی‌و خود پەسەندی‌و حەز بەمەدح و ستایش کردن و .... هتد، جاریش هەیە دەگەڕێنەوە سەر ڕێگاکەو کەمێك لەسەری دەڕۆن و، پاشان چاودەبڕنەوە جوانی و ڕازاوەیی و نەفس و دەرونیان ڕادەکێشرێتەوە بەرەو بۆنی سەرپێچی‌و بێفەرمانی خوداو لەڕێگا لادەدەنەوە بۆ خواردنەوەو ڕووکردنە حەرام کراوەکانی خوا، لەگەڵ هەموو ئەو ئاوڕدانەوەو لادان لەڕێگای ڕاست وکەوتنە ناو حەرام و قەدەغەکراوەکانەوەو، لەگەڵ هەموو ئەو لادان و لاڕێ گرتنەو سنور بەزاندنەشیاندا ئنجا ئەوان سوورن لەسەر ئەوە کەلەبەردەم خەڵکدا خۆیان وا دەردەخەن کەلە ئەهلی سەر ڕێگای ڕاستن و ئەوەتا پابەندن بەکارو فرمانی پەرستش و بەندایەتی کردن، ئەوانەن لەسەر ئەو ڕێگە ڕێویانەیەن لە ڕۆیشتن و ڕێکردنیان لەسەر ڕێگای سەر زەوی‌و زۆر لادەکەنەوەو ئاوڕدەدەنەوەو لەڕێی ڕاست دێنە خوارو لادەدەن تەواو وەك ئەوەی ڕێوی لەکاتی ڕۆیشتندا دەیکات.

(خۆشویستن)ڕیشەو بنەمای بەردەوام بوونە:

لەبەر ئەوەیە (ئیبنو تەیمیە) کاتێ پێناسەی (بەردەوامی) دەکات ئەوەشی لێ زیاد دەکات کە دەڵێت: (پابەندو بەردەوامی لەسەر خۆشویستنی و بەندایەتی کردنی، لانەکردنەوەو ئاوڕنەدانەوە بەلای ڕاست و چەپدا)[1].

ئەوەش لەبەرئەوەی کاتی لادان دەردەکەوێت، کە دەست دەکات بەخۆشویستنی شتی ترو بەربەرەکانی خۆشەویستی خودای لەگەڵدا دەکات و تەنگی پێ‌هەڵدەچنێ، یاوەکو یەکی خۆشدەوێن، هەتا وای لێ‌دێت، (بەردەوامی دەکاتە دووبەش لەنێوان ڕێگە ڕاستەکەی بەرەو خوا چوون لەسەر زەوی‌و ڕێگەی خۆشەویستی بۆ ئەو شتە بۆش و بەتاڵ و پووچانە، کاتێ خۆشویستنی بەتاڵ و

١- تهذيب مدارج السالكين.

لاوەکیو نامۆیەکانی زاڵ بوو بەسەر خۆشەویستی خوادا ئەوا بەردەوامی لەسەر ڕێگای ڕاستەکە کەم دەبێتەوەو تەنها بەقەدەر ئەو بڕە خۆشەویستی‌یە کەمەی کە بۆ خودا هەیەتی لەسەر ئەو ڕێگەیە دەمێنێتەوە، کاتێکیش خۆشەویستی بۆ خوا ئەوەندە هاتە خوارو لاواز بوو، لە دڵیدا نەماو گۆڕیەوە بەخۆشەویستی بۆ غەیری خوا ئەوا بەهیچ شێوەیەك بەردوامی‌یەکەی نامێنێت و دەچێتە ڕیزی ئەو کەسانەی کە ناتوانن لەسەر پردی (صیراط)ی ڕۆژی دوایی خۆڕاگرو جێگیربن، بەڵکو دەبنە خۆراکی قولاپە هەڵواسراوەکانی ئەم لاو ئەو لای صیراط .

بەڕاستی ئەو خۆشویستنە (بەردەوامی) هەر کەسێك دیاری دەکات لەڕێگای سەر زەویو بەو هۆیەوە کە تیایدا یەکتریمان خۆشدەوێت یان ڕقمان لەوانەیە کە لەگەڵیدا نابین، لەسەر ئەو پێناسەیە بەڕاستی (بەردەوامی) کارێکی گەورەیەو تیایدا سەرکەوتوو نابن جگە لەوانەی کە زۆر بەخەمیەوەن وخاوەنی هیمەتێکی بەرزن و نەفس و دەروونیان ڕادەهێنن بۆ هەڵگرتنی، ئەوانەی سەرکەوتوو دەبن بەهۆی ئەو بەندایەتیو گوێڕایەڵی بوونەیانەوە مارەیی ئەو حۆریانە دەدەن کەلە ڕۆژی دوایی پێیان دەدرێت و هەموو ئەو ماڵ و خۆشگوزەرانییەی وەری دەگرێت.[1]

(ئەوەش وتەیەکی بەهێزو پتەوەو ناچێتە ڕیزی ئەوانەوە جگە لەو کەسانەی کەدڵیان ڕۆشن بووەتەوە بەو نورو روناکی‌یە پیرۆزەو ڕزگاری بووە لەلێڵیو بێزاری مرۆیی‌یانەو تاریکی‌یە ڕەوشتی‌یەکانی خەڵکیو خوای گەورە دەستی داوەو شەیتانەکەی پابەندی دەستی کردووە، کە ئەوانەش کەمن)[2].

ئەوەی خوا بۆ پابەندو بەردەوام بووانی ئامادە کردووە:

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَـٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا

١- فيض القدير.
٢- فيض القدير ١\٤٩٦.

﴿وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ (٣١) نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ﴾[١].

واته: (ئەوانەی بەڕاستی وتیان: پەروەردگارمان (الله)یە، لەوەودوا بەردەوام پابەندی ئەو ڕێبازە ڕاستە بوون، ئەوە لە سەرەمەرگدا دەستە دەستە فریشتە دادەبەزن بۆ لایان، پێیان دەڵێن: هیچ ترس و بیمێکتان نەبێت لە داهاتوو، هیچ غەم و پەژارەیەکتان نەبێت بۆ ڕابردوو، مژدەتان لێ بێت بەو بەهەشتەی کەکاتی خۆی بەڵێنتان پێ دەدرا، (خوای گەورە و فریشتەکانیش دەفەرموون): ئێمە یارویاوەرو هاوکارو پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دونیاو قیامەتیشدا مژدەتان لێ بێت لە بەهەشتدا هەرچی ئارەزووی دەکەن و داوای دەکەن بۆتان ئامادەیە. ئەو بەهرەیەش لەلایەن پەروەردگارێکەوە پێشکەشتان دەکرێت کە لێبووردەو میهرەبانە).

ئەوانەی بەرنامەی حەق و ڕێگای ڕاست هەڵدەبژێرن، بە دڵ و دەروون تێدەکۆشن تا لەسەری جێگیرو خۆڕاگرین، هەتا ئەو دەمەی ئەم سەرزەوییە بەجێدەهێڵن، ئەوە خوای گەورە چەند مژدەیەکیان پێ خەڵات دەکات لەکاتی سەرەمەرگدا، لەوانە:

١- **ترستان نەبێت:** موجاهید دەڵێت: (مەبەست بەو کارو کردەوانەی پێشکەشیان کردووە بۆ قیامەت)[٢] .

لەڕاستیدا مرۆڤ بەتایبەتی بڕواداری خۆڕاگرو بەردەوام لەکاتی سەرەمەرگدا هەست بە ترس دەکات، ترس لە سزای گۆڕ، ترس لەپرسیاری نەکیرو مونکەر، ترس لەو ژیانە بزرو نادیارەی کە نازانێت چارەنووسی تیایدا چۆن دەبێت، ترس لەوەی کە لەدونیادا کردەوەی چاکی کەمی پێشکەش کردبێ بۆ قیامەت و ئەو کارانەیشی کردوویەتی ئایا چەندی بە دڵسۆزی بووەو لێی وەرگیراوە یا بۆ ویستێکی تر بوون و

١- فصلت:٣٠ ، ٣٢ .

٢- تفسیر (القرآن العظیم) ٤ \ ٩٩.

خوا لێی وەرنەگرتووە ئا لەو ساتە ناسك و لەو شوێنەدا ئەو مژدەیەی پێدەدرێت بۆ دڵنیابوونی ئەو بڕوادارە تا نەترسێت لەوەی لە ژیانی بەرزەخدا دێتە ڕێی و تووشــی دەبێت .

٢- **خەفەتبار مەبن:** (لەوەی کە بەجێی دەهێڵن لە کاروباری دونیایی‌دا لە منداڵ و کەس و کارو سامان یان قەرزو قۆڵە، ئێمە نائومێدتان ناکەین لەسەری و پاداشــتتان دەدەینەوە)، مرۆڤ دوو دڵ و نیگەرانــە بــە تایبــەتی لــە چــرکە ســاتەکانی کۆتــایی‌دا لەسەر چارەنووسی منداڵەکانی و خێزانی دوای ڕۆشتنی بە هەژاریو، تووشبوونی بە وەسوەسەو داوو تەڵەکەی شەیتان و شت بــۆ دروســت بــوون و هۆنینــەوەی کــە وای لێدەکات پرسیار بکات لەو ساتە وەختەدا، کێ چاودێریان دەکات؟ کێ دڵسـۆزیانە؟ کێ کاروباریان دەگرێتە دەست؟ کێ فێریان دەکات؟ کێ خــەرجیان پێــدەدات؟ کــێ کــارو بازرگانییەکــەی جێبــەجێ دەکــات و مــاڵ و ســامانیان بــۆ بــەڕێوە دەبــات؟ پرسیاری زۆری بۆ دروست دەبێت؟ ئەو ماڵئاوایی لەم دونیایــە دەکــات، ئــا لێــرەداو لــەو چــرکە ســاتەدا ئــەو مژدەیــەی دووەمــی پێــدەدرێت تــا دڵنیــا بێــت و پــیلان و وەسوەســەکانی شــەیتان کۆتــایی پێــدەهێنێت، بــەوەی کــە دڵتــەنگ نــەبێ لەســەر جیابوونەوەی لە کەس و کارومـاڵەکەی، بەڕاســتی ئــەوان دوای خۆیــان جێگــەیان بــۆ دەگرنەوەو پاداشتیان دەدەنەوە .

٣- **مــژدەدان بەچــوونە بەهەشــت:** ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَـٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴾[1] .

واتە: (مژدەتان لێ بێت بــەو بەهەشــتەی کــە کــاتی خــۆی بــەڵێنتان پێــدەدرا). (زەیدی کوڕی ئەسلەم) دەڵێت: (ئــەو مژدەیــەی پێــدەدرێت لــەکاتی ســەرەمەرگدا، لەناو گۆڕدا، لەوکاتــەی زیندوو دەکرێتــەوە)[2]. ئــەو بەهەشــتەی کــاری بــۆ کــردووەو لەسەر ڕێگاکەی خۆڕاگرو بەردەوام بووە تا بەدەستی بهێنــێ و پێــی بگــات، ئــەوەتا

١- فصلت: ٣٠ .

٢- تفسیر القرآن العظیم / ٤ / ٩٩ .

لەو کاتەی کە دوا هەناسەکانی دەدات مژدەی پێدەدرێت. تا کاتێ قیامەت هەڵدەستێ ئەوەندە رووناکی پێ بدرێت بەبڕی ئەو کردەوانەی پێشکەشی کردوون و خۆڕاگرو بەردەوام بووە لەسەریان تا ڕەت بوون و ڕزگاربوونی بەسەر پردی (صیراط)دا ئاسان بێت .

٤- لە ڕۆژی قیامەتدا لەگەڵتانین: ﴿ نَحۡنُ أَوۡلِيَآؤُكُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ ﴾[1]. واتە: (خوای گەورەو فریشتەکانیش دەفەرموون: ئێمە یارو یاوەرو هاوکارو پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دونیاو قیامەتیشدا).

فریشتەکان بەو بڕوادارانە دەڵێن کەلە سەرەمەرگدان: ئێمە دەبینە هاوڕێو هاوەڵتان و دۆستی ئێوەین لە ژیانی دونیاداو ڕێگاتان پیشان دەدەین و سەرتان دەخەین و بەفەرمانی خوا دەتانپارێزین، هەروەها لە قیامەتیشدا لەگەڵتان دەبین، هاوڕێیەتیتان دەکەین لە تەنیایی ناو گۆڕداو لەکاتی فووکردن بە کەڕەناداو دڵنیاتان دەکەین لە ڕۆژی زیندووبوونەوەو گەڕانەوەتانداو لە پردی (صیراط) دەتانپەڕێنینەوەو دەتانگەیەنینە بەهەشتی پڕ لە نازو نیعمەت و نەبڕاوە)[2].

بەڕاستی ئەوەیە لەگەڵدا بوونی چاك و تەواو، کە فریشتەکان لەگەڵ بڕوادارە بەردەوام و خۆڕاگرەکانی ڕێگای ڕاستی سەرزەویدا دەبن هەر لەکاتی چوونە ناو گۆڕەوە هەتا دەچنە بەهەشتەوە، لە ڕۆیشتن و تێپەڕبوونی بەمەیدان و مەترسیەکانی قیامەتداو، دڵنیاو ئارامیان دەکاتەوەو لەگەڵیان دەبن لە هەموو وێستگەکاندا، هەروەك چۆن لە دنیادا دۆستیان بوون هەروایش لە قیامەتدا هۆکاری بەردەوامی و خۆڕاگریان دەبن .

١- فصلت: ٣١ .

٢- تفسیر (القرآن العظیم) ٤ / ٩٩ .

٥- مـژدەدان بـەوەی هـەر شـتـێ دڵ حـەزی پـێـدەکات لـە بەهەشـتـدا هەیـە: ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِيٓ أَنفُسُكُمْ ﴾[1]. واتە: (مژدەتان لێ بێت لە بەهەشـتدا هەرچـی ئارەزووی دەکەن و داوای دەکەن بۆتان ئامادەیە ...) .

بەڵێ لە بەهەشتدا هەموو ئەوانەی دڵ و دەروون هـەڵی دەبـژێرێ و حـەزی پـێ دەکات و چاو پێی ڕوون دەبێتـەوە هەیـەو ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴾[2]، هەرشـتـێ کـە داوای دەکەن و دەتانـەوێت پەیـدا دەبێـت و لەبەردەسـتتان ئامادەیـە بـەو جـۆرەی هەڵی دەبژێرن)[3].

ئـەو پاداشـتـە بـۆ ئەوانەیـە کـە لـەڕێگای ڕاسـتـی سـەر زەوی خـۆڕاگرو پابەنـدو بەردەوام دەبن و ئاوڕ بەم لاولاو لاڕێدا نادەنەوە.

١- فصلت: ٣١ .

٢- فصلت: ٣١ .

٣- تفسير القرآن العظيم ٤ / ٩٩ .

بەشەکانی خەڵك لە لێپرسینەوەدا:

(عائشە– ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: (من نوقش الحساب عُذّب)، قالت: قلت ألیس یقول الله تعالی: (فسوف یحاسب حسابا یسیرا) قال: ذلك العرض)[1]. واتە: (هەرکەس لێپرسینەوەی لەگەڵدا بکرێت سزا دەدرێت)، عائشە دەڵێت: وتم: ئەی ئەوە نییە خوای گەورە فەرموویەتی: (ئەوە لەمەودوا لێپرسینەوەیەکی زۆر ئاسانی لەگەڵدا دەکرێت). فەرمووی: (بەڵکو ئەوە تەنها خستنە ڕوویەکەو لێپرسینەوە نییە). هەر لە عائشەوە(ڕەزای خوای لێبێ) لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (لیس أحد یحاسب یوم القیامة إلا هلك، فقلت یا رسول الله ألیس قد قال تعالی: (فأما من أوتي کتابه بیمینه فسوف یُحاسب حساباً یسیراً) فقال رسول الله ﷺ: إنما ذلك العرض، ولیس أحدٌ یُناقش الحسابَ یومَ القیامة إلا عُذّب)[2]. واتە: عائشە (ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هەرکەس لەڕۆژی قیامەتدا لێپرسینەوەی لەگەڵدا بکرێت بە هیلاك دەچێت، وتم: ئەی ئەوە نییە خوای پەروەردگار دەفەرموێت: (ئەوەی نامەی کردەوەکانی درایە دەستی ڕاستی لەمەودوا لێپرسینەوەیەکی زۆر ئاسانی لەگەڵدا دەکرێت، فەرمووی: (بەڵکو ئەوە تەنها خستنە ڕوویەکەو لێپرسینەوە نییە، هەرکەس لە ڕۆژی قیامەتدا لێپرسینەوەی وردی لەگەڵدا بکرێت ئیلا سزا دەدرێت). لە ئەبی هورەیرەوە(ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (یدخل من

١– البخاري / فتح الباري / ٦٥٣٦ .

٢– البخاري / فتح الباري / ٦٥٣٧ .

أمتي الجنة سبعون ألفاً بغير حساب)[1]. واتە: حەفتا هەزار(٧٠,٠٠٠) کەس لە ئوممەتم بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە).

لەو فەرموودانەوە دەردەکەوێت کە خەڵکی لە ڕۆژی قیامەتدا بۆ لێپرسینەوە دابەش دەبن بەسەر (٣-سێ) بەشدا:

١- ئەوانەی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکرێت.

٢- ئەوانەی کردەوە خراپەکانیان پیشان دەدرێت و سزا نادرێن.

٣- ئەوانەی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا ناکرێت.

کۆمەڵی یەکەم: ئەوانەی لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکرێت:

ئەو کۆمەڵە ئەوانەن کە لێپرسینەوەیەکی وردی کردەوەکانیان لەگەڵدا دەکرێت، هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: ئیبنو حەجەر دەڵێت: (مەبەست پێی لێکۆڵینەوەو گفتوگۆی وردە، لە گەورەو بچووك و کەم و بێ نرخەوەو نەبوونی چاوپۆشی و لێبووردن). لەڕاستیدا ئەوانە لێیان دەپرسێتەوە هەتا لەسەر گەردیلەیەك لە کردەوەکانیان، لە ئەنجامی ئەو لێپرسینەوەو گفتوگۆکردنە لەگەڵیاندا دووچاری گرفتاری دێن، هەروەکو (قاضی عیاض) ڕوونی دەکاتەوەو دەربارەی دەڵێت: (یەکێك لەو گرفتاریانە: پیشاندانی تاوانەکانی و هەڵوێستەکردن لەسەر ئەو کردەوە ناشرین و قێزەونانەی کردوویانەو هەڕەشەو ئاگادارکردنەوەیان بەسزاو تۆڵە لێستاندنیان، دووەم گرفتاریشیان: کاتێ سزای خۆیان بۆ تەرخان دەکرێت ئەگەر بەندە چاکەیەکی نەبێت مەگەر خودا بۆی دیاری کردبێت و لە چارەی نووسیبێت و ڕێنمایی کردبێت، چونکە ئەو ئەوەی کردووشیەتی بە دڵسۆزی بۆ خوای نەکردووە).

کۆمەڵی دووەم: لێپرسینەوەیەکی زۆر ئاسانیان لەگەڵدا دەکرێت:

ئەوەتا پێغەمبەرﷺ مانای ئەو ئایەتە لێکدەداتەوەو جیاوازی پێدەکات لەنێوان ئەمان و جۆری یەکەم لە لێپرسینەوەدا، لەبەرئەوەی ئەم لێپرسینەوەیە زۆر

١- مسلم: ٢١٦، کتاب الإیمان، تەواوکەریشی هەیە.

ئاسانه، هەروەکو پێغەمبەرﷺ باسی دەکات و دەفەرمووێت: (إنما ذلك العرض) (قورطبي) دەڵێت: (ئەوە مانای وایە: ئەمە تەنها پیشاندان و خستنەڕوویەو ئەو لێپرسینەوەی لە ئایەتەکەدا باسی لێکراوە ئەوە پیشاندانی کردەوەکانی بڕوادارە پێی تا بزانێ خودا چۆن لە دونیادا بۆی پۆشیوە ئەوەتا لە قیامەتیشدا لێی خۆش دەبێت، تا هەست بە منەت و لێبوردەیی خودایی بکەن)[1]. ئەو فەرموودەیە ئیبن و عومەر لە هەردوو (صحیح)ەکاندا ڕوونی دەکاتەوەو دەڵێت: (سمعت رسول اللهﷺ يقول: يدني المؤمن من ربه، وقال هشام: يدنو المؤمن حتى يضع عليه كنفه فيقرره بذنوبه: تعرف ذنب كذا؟ يقول: أعرف، يقول رب أعرف(مرتين) فيقول: سترتها في الدنيا، و أغفرها لك اليوم، ثم تطوى صحيفة حسناته، وأما الآخرون -أو الكفار- فينادي على رؤوس الأشهاد: هؤلاء الذين كذبوا على ربهم)[2] . واتە: (گوێم لە پێغەمبەری خوا بووﷺ فەرمووی: بڕوادار لە پەروەردگاری نزیك دەبێتەوە، وە هیشام دەڵێ: بڕوادار نزیك دەبێتەوە بەجۆرێك هەتا پەروەردگاری لەو نزیکی‌یە تاوانەکانی هەموو پیشان دەداتەوەو پێی دەفەرمووێت: ئایا دەزانی ئەم تاوانەت کرد؟ ئەویش دەڵێ بەڵێ دەزانم، پەروەردگارا دەزانم (دووجار) لەسەریەك، بەم شێوەیە تاوانەکانی دەخاتە بەردەم ئینجا پێی دەفەرمویت: لە دونیادا بۆم پۆشیوی‌و بە هۆیانەوە حەیاو ڕیزت نەچوو، وا ئەمڕۆش لێت خۆشدەبم، پاشان نامەی چاکەکانی بۆ هەڵدەداتەوەو پیشانی دەدات. بەڵام بۆ خەڵکانی تر- ئەوانەی بێباوەڕن- لەسەرووپانەوە بانگێك دێت دەڵێ: (ئەوانە ئەو کەسانەن کە درۆزنن بەرامبەر پەروەردگاریان) .

کۆمەڵی سێیەم: ئەوانەی لێپرسنەوەیان لەگەڵدا ناکرێت:

ئەوانە لەباشترین و چاکترینی دروستکراوانی خودای پەروەردگارن، وە پیرۆزترین و جوانترین شوێنیان هەیە لە ڕۆژی قیامەتدا، لەوێ تووشی ئەوەش نابن کە کۆمەڵی یەکەم و دووەم تووشیان دێت، بەڵکو بەبێ لێپرسینەوە دەچنە

١- فتح الباري ١ / ٣٢٩ ط - دار التراث .

٢- رواه البخاري، (الفتح: ٤٦٨٥).

بەهەشتەوە نەکردەوەکانیان دەخرێتەوە بەردەم و نە گفتوگۆو لێکۆڵینەوەی وردیان لەگەڵ ئەنجام دەدرێت، هەموو کەس خۆزگەو ئاوات دەخوازن کە یەکێك بن لەو کۆمەڵە کەسانەو خۆزگە دەخوازن وەکو عەکاشە (ڕەزای خوای لێبێ) بن کە ئەو کەسە بوو مژدەی پێدرا یەکێکە لەو کەسانە، بەڵام شەیتان بێئومێدی دەخاتە دڵی هەندێکەوە کاتێ دەبینن ژمارەیان سنووردارە، وا گومان دەبەن کە ئەمان بەڕاستی دوورن لەوانەو ناگەنە ئاستی ئەوان لەبەرئەوەی لەو سەردەمە پیرۆزەی پێغەمبەرﷺ هاوەڵانیو سەردەمی شوێنکەوتووان و شوێنکەوتووی شوێنکەوتوان هەیەو ئەوانیش خەڵکی باش و بڕواداری بەهێزبوون، بەڵام لەڕاستیدا ئەمە وانییە، ئەم گومان و ڕەشبینییە دروست نییە، چونکە پێغەمبەر ﷺ هیچ کات و سەردەمی دیاری نەکردووە، تا ئەو بەش و ژمارەیە تیایدا کۆتایی پێ بێت و هیچ کۆمەڵێکیشی بەڕوونیو ئاشکرایی تیادا باس نەکردووە، بەڵکو مژدەی تەنها بەیەك کەس داوە ئەویش(عەکاشە)یە کاتێ یەکێکی تر هەڵدەستاو پرسیاری لێدەکرد دەربارەی ئەوە، لەوەڵامیدا دەیفەموو(عەکاشە) پێشتکەوت[1].

ئەگەر وای پێ نەفەرموویان ئەوا هەموو ئەوانەی لەوێ بوون دەیانویست بگەن بەو وەڵامەی(عەکاشە) دەستی کەوت و پێی گەیشت و ئیتر ئەو ژمارە دیاری کراوە هەر لەسەردەمی ئەواندا کۆتایی دەهات، بەڵام پێغەمبەرﷺ بەکراوەیی بەجێی هێشتووە، بۆ ئەوەی خاوەن هیممەتەکان قۆڵی لێهەڵماڵن و زۆر بەتەنگەوە بێن و سوورین وبڕیاری ئەوە بدەن کە چاکەخوازبن و سوارچاکی مەیدان بن، تا بگەن بەوان، کەواتە ئەو خێرە بەردەوامەو بۆ ئوممەتی (محەمەدﷺ)ە تا خوای گەورە ئەوەی لەسەر زەوی هەیە لەناوی دەبات و نایهێڵێت.

١- عەکاشە: ئەو هاوەڵە بەڕێزە بووە کە یەکەم کەس پرسیاری کردووە لە پێغەمبەری خوا کە ئایا ئەو یەکێکە لەو (٧٠٠٠٠ حەفتا هەزارە) لە وەڵامیدا دەفەرموێ: بەڵێ تۆ لەوانی)

سیفەت و ئاکاری ئەم هەڵبژێردراوانە:

قەومێك بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، کەواتە گومانی تێدا نییـە دەبـێ خاوەنی سیفات و ئاکارێك بن کە بەهۆیەوە ئەهلی ئەو شەرەفە گەورەیـە بـن، چ لـە سیفەتی دونیایی کە بە هۆیەوە دەگەنە هیممەتێکی بەرزو خاوەن چاکەیەکی زۆر بە پشتیوانیو تەوفیقی خوداییەوە، وە سیفەتی ڕۆژی دوایی کە جیایان دەکاتەوە لە چینەکانی تری خەڵکی .

یەکەم: ژمارەیان وە سیفەتی دونیاییان:

(ئیبنـو عـەباس – ڕەزای خـوای لێ بێـت) دەڵێـت: پێغەمبـەرﷺ دەفـەرمووێ: (عرضت علي الأمم، فأجد النبي يمرّ معه الأمة، والنبي يمرّ معه النفر، والنبي يمرّ معه العشر، والنبي يمرّ معه الخمسة، والنبي يمرّ وحده، فنظرت فإذا سواد كثير، قلـت يـا جبريل هؤلاء أمتي؟ قال: لا ولكن انظر إلى الأفق، فنظرت فإذا سواد كثير، قال هؤلاء أمتك، و هؤلاء سبعون ألفا قدامهم، لاحساب عليهم ولا عـذاب، قلـت ولم، قـال: كـانوا لايكتوون، ولايسترقون، ولا يـتطيرون، وعلـى ربهـم يتوكلـون. فقـام إليـه عكاشـة بـن محصن، فقال: ادع الله أن يجعلني منهم، قال: اللهم اجعله مـنهم، ثـم قـام إليـه رجـل آخر قال: ادع الله أن يجعلني منهم. قال ((سبقك بهـا عكاشـة))[1]. واتـە پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ئوممەتەکان خرانە بەرچاوم، هەر پێغەمبـەرێك لەگـەڵ ئوممـەتی خـۆیدا دەڕۆیشت، بینیم پێغەمبەر هەیە یەك کەسی لەگەڵدایە، پێغەمبەر هەیـە (١٠)کەسـی لەگەڵدایە، پێغەمبـەر هەیـە (٥)کەسـی لەگەڵدایـە، پێغەمبـەر هەیـە کەسـی لەگەڵدا نییە، ئینجا خەڵکێکی زۆرم دیت بە جوبرەئیلم وت: ئەوانە ئوممەتی مـنن، وتـی: نـا بـەڵام بڕوانـە ئاسـۆیەکی تـر (سـەیرم کـرد)خـەڵکێکی زۆرتـرم دیـت، وتـی: ئـەوە ئومەتەکەی تۆیـە، حـەفتا هـەزار لـە پێشـیانەوە دەڕۆن بـەبێ لێپرسـینەوە دەچـنە بەهەشتەوە، نە لێپرسینەوەیان هەیەو نەسزا. وتم: چۆن؟ فەرمووی: ئەوانە داخیـان بەکارنـەهێناوە، داوای نوشـتەیان لەکـەس نـەکردووەو ڕەشـبینی ناکـەن، پشـت بـە

١– البخاري (فتح الباري: ٦٥٤١).

پەروەردگاریان دەبەستن، (عەکاشەی کوڕی محصن) هەستا وتی: لە خودا داوا بکە بمخاتە ناو ئەوانە، پێغەمبەرﷺ فەرموی: خوایە عەکاشە لەوان بێت. ئینجا پیاوێکی تر هەستاو وتی: داوا بکە لەخوا منیش لەوان بم، فەرمووی: (عەکاشە پێشت کەوت).

١- ژمارەیان:

لەوفەرمودەیەی پێشوودا باس کراوە کە ژمارەیان حەفتا هەزارە بەڵام لە فەرمودەیەکی تردا کە (سەهلی کوڕی سەعد) هێناویەتی دەڵێت:

١- (سبعون ألفاً أو سبعمائە ألف)[١] گێڕەرەوەی فەرموودەکە گومانی لەو دوو ژمارەیەدا هەیە کە واتاکەی (حەفتا هەزار یان حەوت سەد هەزار)ە.

(ئیمام أحمد) لە (ثەویان)ەوە فەرموودەیەك دەگێڕێتەوە کە دەڵێت: (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی: (لیدخلن الجنة من أمتي سبعون ألفاً لاحساب عليهم ولا عذاب، مع كل ألف سبعون ألفاً..)[٢]. واتە: (حەفتا هەزار کەس لە ئوممەتم دەچنە بەهەشتەوە نە لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکرێت و نە سزا دەدرێن). لەگەڵ هەر هەزار کەسیش لەوانە حەفتا هەزاری تر هەیە).

٢- (ئەبی ئومامە) دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: (وعدني ربي أن يدخل الجنة من أمتي سبعين ألفاً بلا حساب عليهم ولا عذاب، مع كل ألف سبعون ألفاً، وثلاث حثيات من حثيات ربي)[٣]. واتە: (پەروەردگارم بەڵێنی پێداوم کە حەفتا هەزار لە ئوممەتم دەچنە بەهەشتەوە نە لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکرێت و نە سزا دەدرێن، لەگەڵ هەر هەزار کەسیشدا حەفتا هەزاری تر هەیەو سێ مشت بە مشتی پەروەردگارم لەگەڵیاندا دەبن).

٤- (طەبەرانی) فەرموودەیەکی دەرهێناو لەگێڕانەوەی (عوتبەی کوڕی عەبدولسەلمی) کە دەڵێت: پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: (إن ربي عزوجل وعدني أن

١- البخاري (الفتح: ٦٥٤٤).

٢- رواه الإمام أحمد وصححه الألباني (ص ج ص) ٥٤٢.

٣- رواه أحمد، وصححه الألباني (ص ج ص) ٦٩٨٨ .

يدخل الجنة من أمتي سبعين ألفاً بغير حساب، ثم يشفع كل ألف لسبعين ألفاً، ثم يحثي ربي تبارك وتعالى بكفيه ثلاث حثيات. فكبر عمر، وقال: إن السبعين الأول يشفعهم الله في آبائهم وأبنائهم وعشائرهم، وأرجو أن يجعلني الله في إحدى الحثيات الأواخر)[1]. واته: (پەروەردگارم بەڵێنی داومێ کە حەفتا هەزار لە ئوممەتم دەخاتە بەهەشتەوە بەبێ لێپرسینەوە و بەبێ سزادان، ئینجا هەر هەزار کەس لەو حەفتا هەزارە تکا دەکەن بۆ حەفتا هەزاری تر، ئینجا پەروەردگارم مشت دەدات لە ئوممەتم بە مشتی موبارەکی و سێ مشتی تریان بەم جۆرە دەخاتە بەهەشتەوە، عومەر تەکبیری کردو وتی: حەفتای یەکەم تکاو داوا لە خوا دەکەن بۆ باوکیان و کوڕیان و هۆزو تایەفەیان، ئومێدەوارم خوای گەورە بمخاتە ناو یەکێ لەو مشتانەی دوایی کە دەیان خاتە بەهەشتەوە).

لەو فەرموودە پیرۆزانەی پێشووەوە ڕوون دەبێتەوە کە:

أ- ئەو کۆمەڵەی دەچنە بەهەشتەوە بەبێ لێپرسینەوە ژمارەیان (چوارهەزارو نۆسەد ملیۆن کەسە) .

ب- ئەو کۆمەڵە جیان لەوە کە خوای پەروەردگار مشتیان لێدەداو بەسێ مشت دەیانبات ڕەنگە ئەو سێ مشتە ژمارەیان زیاتریش بێت لەو ژمارەیەی سەرەوە، ئەوەش ئەوەیە: (وسعت رحمته السماوات والأرض) بەڕاستی ڕەحمەت و سۆزو بەخشندەیی خوا لەئاسمانەکان و زەوی فراوانترەو هەرهەمووی دەگرێتەوە .

ج- ئەو حەفتاهەزارەی یەکەمجار دەچن لەپلەوپایەو جێگەوڕێگەدا جیاوازو تایبەتترن لەوانەی کەدواتر بۆیان زیاد دەکرێت و بەهۆی تکاوشەفاعەتی ئەوانەوە دەچن .

(ئیمام ئیبنوحەجەر) دەڵێت: (مانای لەگەڵدابوون لەو وتەو گێڕانەوانەی ڕابردوودا کەدەڵێت لەگەڵ هەر هەزار کەس حەفتاهەزار، یان لەگەڵ هەر یەکێك

١- قال الحافظ محمد بن عبدالواحد: لاأعلم لهذا الإسناد علة (حادي الأرواح ص ٩١-ط دار الكتب) وذكره ابن حجر في الفتح أنه (بسند جيد) الفتح ٣٤٦/١١، دار إحياء.

لەوان حەفتاهەزار هەیە دەچنە بەهەشتەوە لەوانەیە دوابەدوای ئەوان بچن واتە حەفتاهەزار کەسی یەکەم جار پێشتر دەچن ئینجا ئەوانی تر، ئەگەر کردەوەیان وەکویەك نەبێت، هەروەکو لەفەرموودەیەکدا هاتووە (المرء مع من أحب): (هەرکەس لەگەڵ ئەوەدایە کە خۆشی ویستووە) یا ئیحتیمالی ئەوەی هەیە مەبەست لەو لەگەڵدا بوونە تەنها چوونە بەهەشت بێت بەبێ لێپرسینەوە، وە لەکۆمەڵی دووەم بن کە دەچنە بەهەشت یا دوای ئەوان، ئەوە ئەولاترە، لە (جەعفەری کوڕی موحەممەد صادق) ئەویش لە (باوکییەوە)و ئەویش لە (جابر)ەوە دەیگێڕێتەوە:(هەرکەس چاکەکانی زیاتر بوو لەخراپەکانی و لەتاوانەکانی ئەوانەن کەبەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، وەئەوەش کە چاکەوخراپەی وەکویەك هاتەوەو یەکسان بوون ئەوە لەوکەسانەیە کە لێپرسینەوەیەکی زۆر ئاسانی لەگەڵدا دەکرێت، هەرکەسیش بەگوناهو تاوان نەفسی خۆی وێران کردبێت ئەوا دوای ئەوەی تۆڵەو سزای خۆی وەرگرت بەر شەفاعەت دەکەوێت).

ئەو فەرموودەیە حاکم و بەیهەقی دەریانهێناوە لە(البحث)دا هاتووەو بەم شێوەیە: (من زادت حسناته على سيئاته فذاك الذي يدخل الجنة بغير حساب ومن استوت حسناته وسيئاته فذاك الذى يحاسب حسابا يسيرا، ومن أوبق نفسه فهو الذي يشفع فيه بعد أن يعذب)[1].

د- ئەو ژمارەیەی لە فەرموودەکاندا هاتووەو باس کراوە تایبەتە بە ئوممەتی (موحەممەدﷺ) ئەوەتا لەفەرموودەکەدا دەفەرموێت (من أمتي) واتە: لە(ئوممەتی من) ئەوەش مانای ئەوەیە کە لە ئوممەتەکانی تر کەس لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا ناچن، (ئیمام ئیبنو حەجەر) دەڵێت: (لەوێدا کە دەڵێ لە ئوممەتی من ئەوا ئوممەتانی تر لەم ژمارەیەدا نین کە باسیان کراوە، واتە ئەو ژمارە تەنها لە ئوممەتی (موحەممەدنﷺ)، بەڵام نەفیکردنی چوونە ژووری کەسانی تر نییە کە لەغەیری ئوممەتی (موحەممەدنﷺ)و لەسەر سیفات و ئاکاری ئەوانەن کە باسیان کراوە،

---

[1]- فتح الباري / ١١ / ٣٤٨، ط: دار إحياء التراث .

لەشێوەی مانگی چوارده لـه یەکەمینـەکان، جگـه لـەوه لـه پێغەمبـەران (سـەلامی خوایـان لێبـێ) وەهەرکـەس کـە خـودا بیـەوێت لـە شـەهیدان و ڕاسـتگۆیان و پیاوچاکان)[1].

٢- سیفات و ئاکاری دنیاییان:

ئەو ژمارەیەی کەخوای پـەروەردگار لـەڕۆژی قیامەتـدا لێپرسـینەوەیان لەگەڵدا ناکات، سیفەتی دیاریکراویان باس نەکراوە، جگە لەوەی لە فەرمودەکەدا هـاتووە، بـۆ کـەس نییـە کـە ئەمـە تایبـەت کـات بەشـەهیدان، یـا تایبـەتی کـات بەکەسـێك بەموسڵمانی و لەسـەرەتای سـەردەمی ئیسـلامدا لـەدایك بـووبێ یـا تایبـەت بکرێـت بەهاوەڵە بەرێزەکانی پێغەمبەرﷺ، هەروەکو زۆرکەس واگومـان دەبـەن کـە ئەوانـە تەنها لەسەردەمی پێغەمبـەری خـواﷺ هـەبوون..[2] و ئـەو ژمارەیـە تایبەتـە بـەوان، بـەڵکو پێغەمبـەرﷺ ڕەهـای کـردووه بـۆ دروسـتکردن و هەڵگیرسـاندنی پێشـبڕکێ لەنێوان خاوەن توانا و لێهاتووەکان لەهەر سەردەمێك لەهـەر نەوەیـەك لەنـەوەکان و لـە سـەردەمەکان، وە فـەرموودەی (حثیـات-مشـتەکان) ئـەو ژمارەیـەی بـەفراوانی بەجێهێشتووەو سنووورداری نەکردووە، ئەوەش بانگمان دەکات و داوامـان لێـدەکات بۆئەوەی ئەو سیفاتانە بزانین کە بەهۆیانەوە بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، کە ئەوانەن: (لایکتوون ولایسترقون ولایتطیرون وعلی ربهم یتوکلون). واتە: (داخیان بەکارنەهێناوەو داوایـان لەکـەس نـەکردووە نوشـتەیان بۆبکـات ڕەشـبینی ناکـەن و پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن). (ئیبنـو حەجـەر) دەڵێـت: زۆرینـەی گێڕانـەوەو ڕیوایەتـەکان لەسـەر ئـەم چـوار سـیفەتە یەکـدەنگن و هـاوڕان، لـە گێڕانەوەکـەی (سـەعیدی کـوڕی مەنصـور) کـە موسـلم هێناویـەتی (ولایرقـون)ی کەوتووەتـەناو لەشوێنی (ولایکتوون) کە(شێخ تەقی الدین ئیبنو تەیمیە) ئینکاری ئـەو گێڕانەوەیـە دەکات)[3].

١- فتح الباري(١١/ ٣٤٨) ط- دار إحياء التراث .

٢- لە گێڕاوەویەکی موسلیمدا (٢٢٠).

٣- فتح الباري /١١/٣٤٤ ط – دار إحياء التراث.

ئیمام(ئیبنو القیم) دەڵێت: لە بوخاریدا (لایرقون) نەهاتووەو شێخ ئیبنو تەیمیە ڕاستی پێکاوە، ئەو وتەیە کە کەوتۆتە ناو فەرمودەکەوە هەڵەی هەندێ لەوانەیە کە گێڕاویانەتەوە، پێغەمبەرﷺ وەسفی ئەوانەی کردووە کە بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، ئەوەش: دەستەبەرکردن و ڕاستی‌یەتی یەکتاپەرستی بەتەواوی‌و بەبێ خەوش، داوا لە خەڵکی ناکەن سەریان خەن و نوشتەیان بۆ بکەن تەطەیورو ڕەشبینی ناکەن، پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن، تەطەیورو ڕەشبینی: جۆرێکە لە هاوەڵگەرایی‌و شەریك بۆ خوا دانان، بەتەنیا پشتیوان بەخوا دەبەستن داوای پشتیوانی لەغەیری خوا ناکەن، وازیان لەنوشتەو ڕەشبینی هێناوە کەئەوەش لە تێری‌و تەواوی تەوەککولە بەخودا، هەروەکو لە فەرمودەی: (الطیرة شرك)[1]دا هاتووە.

ئیبنو مەسعود دەڵێت: (کەس نییە لە ئێمە ڕەشبینییەك نەکات[2]، بەڵام خودا بەهۆی تەوەککولەوە لای دەبات). چونکە تەوەککول و پشت بەخودا بەستن ڕەشبینی لادەبات، بەڵام نوشتە کردن لە چاوی پیس لە نوشتە باشەکانە، ئەوەتا جبریل (سەلامی خوای لێ بێ) نوشتەی بۆ پێغەمبەرﷺ خوێندووەو ڕوخسەتیشی داوە نوشتە بخوێنێ، وە فەرمویەتی: نوشتە ئەگەر شیرکی هاوەڵگەرایی تێدا نەبێت ئەوا ڕێگە پێدراوەو هیچی لەسەر نییە، وە فەرمویەتی: (من استطاع منکم أن ینفع أخاه فلیفعل)[3]. واتە: (هەر کەسێ لە ئێوە دەتوانێ سودێك بە براکەی بگەیەنێت با سودی پێ بگەیەنێ). ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە چاکەو چاکەکاریەو سودبەخشە، لەبەر ئەوە ڕێگە پێدراوو خۆشەویستە لەلای پێغەمبەرەکەیﷺ ئەوەی نوشتە دەکات چاکەکارە، ئەوەش کە داوای نوشتە دەکات دەیەوێت سوود لە غەیری خۆی وەربگرێت، تەوەککول ئەوە ناهێڵێت. کاتێ وتراوە بە عائشە کە

١- رواه أحمد والبخاري في الأدب المفرد، وصححه الألباني(ص ج ص) ٣٨٥٥.

٢- ڕەشبینی: دروست بوونی گومان و ڕەشبینی بەهۆی چاوفرین و پشمین و فرین و یا نیشتنەوەی باڵندەیەك دەنگ و جوڵەو داباریني باڵندەو.....هتد.

٣- رواه مسلم في صحيحه ٢١٩٩، كتاب السلام.

ئایا پێغەمبەرﷺ نوشتەی بۆ کراوە، جبریل نوشتەی بۆ کردووە؟ وتی: بەڵێ بەڵام ئەو داوای نوشتەی نەکردووەو نەیفەرموە نووشتەیان بۆ ناکرێت یان نەکراوە بەڵکو فەرمویەتی: داوا لە کەس ناکەن نوشتەیان بۆ بکات.[1] ئەوەش کە زیاتر بۆچونەکەی (ئیبنو تەیمیە) دڵنیا دەکاتەوە هاتنی فەرمودەی ترە لە ڕیوایەتەکانی تر کە لە(مسلم)دا هاتووەو تیایدا(ولایرقون) باس نەکراوە، لەوانە فەرمودەکەی(موحەمەد بن سیرین) کە لە(عمران بن حصین)ەوە[2] دەگێڕێتەوەو فەرمودەکەی (حەکەم بن ئەلئەعرەج) کە هەر لە(عمران بن حصین)ەوە دەیگێڕێتەوە[3]، ئەگەر بۆچونی هەڵەی ڕاویەکەی لێ بەدوور بگرین. بەتایبەتی ئەوەی کە بوخاریو موسلیم ئیعتیمادی پێ دەکەن ئەوەیە کە تەرکی ئەو(الرقی)یەی بەیەکێك لە سیفاتەکانی حەفتا هەزارەکە باسی کراوە، تەنها لەیەك گێڕانەوەدا دیارو ڕوونە کە موسلیم هێناویەتی لە فەرمودەکەی (سەعید کوڕی منصور). گومانی تێدا نییە کە لێك دەدرێتەوەو ڕاڤە دەکرێت بۆ ئەوەی کە واز هێنانە لێیو ناچێتە خانەی حەرامەوە، لەبەرئەوەی نوشتەکردن وەکو(ئیبنو حەجەر) دەڵێت: قەدەغەکراو نییە بەڵکو تەنها ئەوە تیایدا قەدەغەو نەهی لێکراوە کە هاوەڵ بڕیاردان و شەریك بۆ خوا دانان و چوون بەرەو ئەو هاوەڵگەرایی‌یەی تێدا بێت یا بۆنی هاوەڵگەرایی لێبێت، پاشان ئەوەتا پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (اعرضوا علي رقاكم، لابأس بالرقي مالم يكن فيه شرك)[4]. واتە: (نوشتەکانتانم پیشاندەن هیچی خراپی تیا نابینم مادام شیرك و هاوەڵ بڕیاردانی تێدا نەبێت).

ئەوەش ئاماژەیە بۆ ئەو هۆیەی کە نەهی دەکات. دوابەدوای ئەوە(ئیبنو حەجەر) ڕای جیاوازە لە (ئیمام ئیبنو تەیمیە) لە هەڵەی گێڕەرەوەی فەرمودەکەو بەڵکو ئەو بڕیاری بوونی(ولا يرقون) دەدات کەلە فەرمودەکە هەبێت و هاتبێت، وا

١- حادي الأرواح ص:٨٩، ط: دار الكتب العلمية.

٢- مسلم ٢١٨.

٣- مسلم كتاب الإيمان ٣٧٢.

٤- مسلم(٢٢٠٠) كتاب السلام.

دەبینیّ کە ئەو حەفتا هەزارە دەبیّ بەتەواوی تەرکی کەن و نەیکەن. (ئەوەش بەکلایی کردنەوەی ماددەیەو کۆتایی پیّهێنانییەتی لەلایەن ئەو حەفتا هەزارە، چونکە هەرکەسیّ ئەو نوشتەیە بکات ئەوە بەتەواوی دڵنیاییەوە خۆی نەداوەتە دەست خودا، ئەگەرنا نوشتەکردن لە خودی خۆیدا قەدەغە نەکراوە)[1].

ئێستا لەو لێکدانەوەیەی (ئیبنو حەجەر) دوور دەکەوینەوەو دەچینەوە بۆ لای رِای(ئیبنو تەیمیە)و قوتابیەکەی(ئیبنو القیم)دا ئەوەش لەبەر ئەوەی ئیبنو حەجەر (رِەزای خوای لیّ بیّ) وەکو دەڵیّ: هەموو هاوەڵان بەگشتی ئەو نوشتەیان واز لێهێناوەو نەیانکردووە چونکە زۆر سووربوون تا بەڵکو ناویان بچێتە ناو ئەو حەفتا هەزارەوە، ئەوەش پێچەوانەی ئەو دەقە جێگیرەیەکە هاوەڵان مامەڵەیان لەگەڵ نوشتەی رِێگە پێدراودا کردووە.

سیفەتی یەکەم: داخ کردن بەچارەسەر بەکارناهێنن (لایکتوون):

بریتییە لە بەکارهێنانی(داخ) بۆ چارەسەرو سوتاندنی پێستە بەهۆی توندوتیژی گەرمیەك، ئەوەش بەشێکە لە(دەرمانکردن– التداوی))، وەلەم سەردەمەی ئێستا بەکاردێت، ئەوە بەو مانایە نەهاتووە کە وازهێنان لە تەداویو چارەسەر لە سیفەتی ئەو حەفتا هەزارە بێت، چونکە چارەسەرو تەداوی پێغەمبەرﷺ کردویەتیو هاوەڵانیشی لەسەر هانداوە(ئیمام النووی) دەڵێت: هەندیّ لە خەڵکی وای بۆ دەچن کە بەهۆی ئەم فەرمودەوە دەرمان و چارەسەر شتێکی ناپەسەندە، زۆرینەی زانایانیش رِایان جیاوازەو هەڵوێستەیان کردووە لەسەری کە دەبینن فەرمودەی زۆر هەیە کە پێغەمبەرﷺ باس لە سوودی دەرمانکردن و چارەسەر دەکات، باس لە زۆر خواردن دەکات وەکو رِەشکەو ژەمی خۆراك و دان بەخۆدا گرتن و زۆری تر، بۆ دەرمان باسی کردوون، ئەوەتا عائشە(رِەزای خوای لیّ بیّ) باسی دەکات کە دەرمان و چارەسەری زۆر بەکارهێناوە لەوانەدا باس لە نوشتە دەکات کە بۆ شیفا بەکارهاتووە. ئینجا(نەوەوی) دەڵێت: مانای فەرمودەکە مەبەستی پیّ ئەو کەسانە

١- فتح الباري ٣٤٤/١١ ط- دار إحياء التراث .

دێت کەدەرمان بەچاك و سوود بەخش دەزانن و توانای کارەکە ناگێڕنەوە بۆ دەستەڵاتی خوای پەروەردگار[1].

نمونەی ئەوانە لەو سەردەمەی ئێمەدا زۆرن و زۆر لە خەڵکی شیفاو چاك بوونەوە دەدەنەپاڵ دەرمان و پزیشك و نایگێڕنەوە بۆ دەستەڵاتی خودا، تەداوی‌و دەرمان قەدەغە نەکراوە هەروەکو کاریگەری لەگەڵ خۆماندا دەبینین، ئەو سیفەتە دژی دەرمانکردن نییە بەڵکو دژایەتی هەیە لەگەڵ ئەو بۆچوونەی کە شیفاو هۆی چاك بوونەوە دەدەنەپاڵ دەرمان و دکتۆر ئەوەیان لەبیرکردووە کەشیفا بەخش تەنها خودای پەروەردگارە.

سیفەتی دووەم: داوای نوشتە لەکەس ناکەن (ولایسترقون):

وتەکەی (ئیبنو تەیمیە)مان باس کرد، کە ئەوان داوای نوشتەکردن ناکەن لە هیچ کەس کاتێ توشی نەخۆشی‌یەك دەبن، بەڵام نوشتە بۆ کەسانی تر دەکەن، لەوەشیاندا بەشوێن پێغەمبەری خواﷺ کەوتوون و ئەو دەکەنە پێشەنگ لەگەڵ زۆر لە هاوەڵە بەڕێزەکانی(ڕەزای خوایان لێ بێ) کەواتە ئەوەیان پێچەوانەو دژ نییە بەسیفەتی ئەو حەفتا هەزارە، بەڵام ئەگەر ئەو وتەیەی(ولایرقون) دابمەزرێ‌و بەڕاست بزانرێت بۆچوونی ئەوان ئەوەیە بەتەواوی تەرکی نوشتەناکەن و وازی لێناهێنن بەڵکو واز لەو نوشتانە دەهێنن و نایکەن و لەلایان قەدەغەیە کە هاوەڵدانانی بۆخوا تێدابێت یا بۆنی شیرك و هاوەڵگەرایی لێبێت و نەفی یەکتاپەرستی تێدابێت، یا هاوشێوەی وتەیەکی(عەرەب) بێت کە دەڵێن(تەلیسم)ە.

(قورطبی) دەڵێت:(پشتگیری پێغەمبەرﷺ لەنوشتە تایبەت و تەرخانکراوە، بەبەڵگەی ئەو وتەیەی پێغەمبەرﷺ کە بەبنەماڵەی (عەمرو کوڕی حازم)ی فەرموو: (نوشتەکانتان بخەنەڕووم تابزانم چین، نوشتە خراپ نییە بەمەرجێك هاوەڵ بۆ خوادانانی تیانەبێت)[2]. هەروەها داخکردنیش ئەگەر شوێنەواری خراپی نەبێت و

١- شرح مسلم للنووي (٣/٩٠)، ط: دار إحياء التراث.

٢- مسلم(٢٢٠٠) كتاب السلام.

هەرکەس لەشوێنی خۆیدا بیکات و مافێکی نەویستراوو ناپەسەندی تێدانەبێت و لەشکۆمەندی کەم نەکاتەوە ئەوە ڕێگەپێدراوەو ئەگەر کەسێکی بەم جۆرە بیشیکات دەتوانێ لەو حەفتا هەزارە بێت. ئینجا فەرمووی: (سەعدی کوڕی زورارە داخی بەکارهێناوە).(سەعدی کوڕی مەعاذ) کە بۆ مردنەکەی عەرشی پەروەردگار لەرزی داخی بەکارهێناوە کاتێ تیرێك دەگیرێتە (سەعدی کوڕی مەعاذ)و بەر ڕەگی ژیانیکەوت پێغەمبەرﷺ بەتیرێکی نوکپان داخی کردو ئاوسا دووبارە بۆی داخ کردووەتەوە، (ئوبەی بن کەعب) داخی بەکاربردووە- جابر دەگێڕێتەوە دەڵێت: پێغەمبەری خواﷺ پزیشکێکی نارد بۆلای (ئوبەی) کوڕی (کەعب) دەمارێکی لێبڕی و پاشان برینەکەی داخ کرد، وە (عمران کوڕی حصین) داخی بەکارهێناوە وە قاچی (عوروەی کوڕی زوبەیر) بڕایەوەو داخ کرا، ئەگەر کەسێك بڕوای وابێ کە ئەوانە پیاوچاك نەبوون و ناتوانن لەو حەفتا هەزارە بن ئەوا قسەکەی ئەوەندە ناڕەوایە شاردنەوەی ناکرێت.(خطابی) دەڵێت: (نوشتە ئەگەر بەقورئان و ناوە پیرۆزەکانی خوای پەروەردگار بکرێت ئەوە ڕێگەپێدراوە، بەڵام کاتێ ناپەسەندو نەویستراوە بەوتەیەکی جگە لەزمانی عەرەب بکرێت و سەربکێشێت بۆ کوفرو هاوەڵ دانان بۆخوا بەهۆی وتەیەك یا قسەیەکی وا کە هاوەڵ بڕیاردان یا بۆنی هاوەڵ بڕیاردان بدات، وەوتی: هەر وەکو ئەوەی کە لەنوشتەدا هەبوو کە جاران لەسەردەمی نەزانی و نەفامیدا دەکرا بۆ پشت وپەنا پێبەستن و، بۆ لادانی بەڵاوئافات لەسەریان و زۆر بەگەورە بۆیان دەڕوانی و بیروباوەڕیان وابوو ئەوە لەلایەن جنۆکەوەیەو هاوکارو پشتیوانیان دەکات.[1]

سیفەتی سێیەم: ڕەشبینی ناکەن (ولايتطيرون):

(الطيرة) بەکاردێت کە بەمانای ڕەشبینی دێت، (الطيرة) لەوەوە هاتووە: کەکاتی خۆی باڵندەیەکیان هەڵداوە ئەگەر بەرەولای ڕاست فڕیبا ئەوا ئەوکارەی دەیانویست ئەنجامی بدەن دەیانکرد، بەڵام ئەگەر ئاڕاستەکەی بەرەو چەپ بوایە

١- شرح مسلم للنووي (٣/٩٠)، ط: دار إحياء التراث.

ئەوا وازیان لەوکارە دەهێنا کە دەیانویست بیکەن و نەیاندەکرد، ئیمام (ئیبنو مەنظور) دەڵێت: (الطیرة دژە واتای الفأل)ە، (الطیرة والفأل) بەواتای (ڕەشبینی و گەشبینی) دێت. عەرەب بەیەك واتا بۆی دەڕوانن. ئەوەتا (ئەبی هورەیرە) دەڵێت لە پێغەمبەرمﷺ بیستووە دەیفەرموو: (لاطیرة، وخیرها الفأل) قیل: یارسول الله، وما الفأل؟ قال: (الكلمه الصالحه یسمعها أحدكم)[1].واتە: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: (گەشبینی و ڕەشبینی لەباڵندەدا نییە باشترینی گەشبینی (الفأل)ە وترا: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (الفأل) چی‌یە؟ فەرمووی: وتەیەکی جوانە کە یەکێکتان دەیبیستێت)، وەنەهی لێکردووە، ئیمام (ئیبنو مەنظور) هەروەها دەڵێت: (ئیبنولئەثیر) وتویەتی: ئەوەیە لەسەرچاوەدا شوومی‌و ڕەشبینی ڕەشبین بوونە و سەرچاوەی بەخێر ڕوانین خێربینییە. وە دەڵێت: لە سەرچاوەکاندا جگە لەو دووانە شتی تر نەهاتووەو ئەصڵەکەی ئەوەیە کە وتراوە: (شوومی‌و ڕەشبینی بەڕۆیشتوو هاتوویەوەو بە تەنگەلانی و دەردەسەری‌و بەرفراوانی‌و فەرەحیەوە بەهۆی هەر گیاندار یا باڵندەو شتی ترەوە بکرێت و ئەوە ڕێ لەمەبەستیان بگرێت و کۆسپ و تەگەرە لەسەرەڕێی‌و ویست و نیازەکانیان دروست بکات ئەوە لە شەرعدا پوچ و بەتاڵ و نەهی لێکراوەو لە بەرنامەی ئیسلامدا جوان ڕوون کراوەتەوەو ڕایگەیاندووە کە ئەو شتانە هیچ کاریگەریان نییە نەلەهاتنی سوودو قازانج و نەبۆ لابردنی زەرەرو زیان و ناخۆشی.

(المناوی) لە وتەکانی‌دا لەسەر ئەو فەرموودەیە دەڵێت: (الطیر شرك)[2] واتە: (ڕەشبینی هاوەڵ دانانە بۆ خوا)و دەچێتە خانەی شەریك بۆ خوا دانان، لەبەرئەوەی عەرەب بیروباوەڕیان وابوو کە ئەوەی (ڕەشبینی)یان پێدەکرد هۆی کاریگەری لەسەر هێنانی ئەو شتانە هەیە کە ئەوان نایانەوێت و حەزی پێناکەن، سەرنجدان لە هۆیەکانیش لە خانەی شیرکی شاراوەیە چۆن ئەوە هاوەڵ دانان نییە بۆ خوا؟! کاتێ نەزانی و نەفامی‌و تێڕوانینی ناشیرین و نابەجێ و چەپەڵ هاتە

١- البخاري-الطب-٥٤٢٣ .

٢- رواه أحمد، وصححه الألباني،ص ج ص ٣٨٥٥.

ناوەوەو بیرو باوەڕ خراپ بوو، کەسێ وابیربکاتەوە کە جگە لە خواکەسێك یا شتێکی تر دەتوانێت سوودی پێ بگەیەنێت یا زیانی لێبدات، بەڕاستی ئەوە هاوەڵ بڕیاردانە[1].

جیاوازیش لەنێوان(الطیرة والتطیر) ئەوەیە: (التطیر): واتە: گومان بردنی خراپی ناو دڵ و دەروون.

الطیرە: واتە: کردنی کارەکە بەتەواویو بڕوابوون لەسەر ئەو گومانە. زۆربەی ئەو شتانەی ڕەشبینی لەسەردەکەن و پێی دروست دەکەن (ژن و گیاندارو ماڵ و جێگەیە) هەروەکو لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا هاتووە، هەروەها ڕەشبینی لەسەر مانگەکانیش دەکەن وەکو مانگی(سەفەر)، یا دەنگی باڵندەی وەکو(کوندە پەپوو یا قەلەڕەشە)، یان(دیتنی دیمەنێکی ناشیرین و ناقۆلا)، ئەو حەفتا هەزارە ئەو سیفەتەیان نییەو بەتەواوی وازیان لێهێناوە، بڕوای تەواویان هەیە کە تەنها خوای پەروەردگار بەتاك و تەنیا توانای سوود گەیاندن و زیان لێدانی هەیە، ئەوە لە توانای دروستکراوەکاندا نییە، هیچ بونەوەرێك ناتوانێ کاریگەری سوودو زیان پێگەیاندنی هەبێت، مەگەر بە فەرمانی خوا، لەناودارترین سیفەتی ئەو حەوت هەزارە کە بەهۆیەوە جیادەکرێنەوە لە کەسانی تر خۆیان بۆ هۆیەکان نادەن بە دەستەوەو خۆی پێوە نابەستنەوە بەڵکو خۆیان داوەتە دەست هۆکار، لەبەرئەوەی هیچ هۆیەك لەخودی خۆیدا هیچ کاریگەریەکی نییەو نابێت مەگەر بەفەرمانی خودا کە بەدیهێنەرو دروستکاریەتی، ئەوەش ئەوپەڕی یەکتاپەرستییە بەدڵسۆزی، کە بەهۆیەوە مافی چوونە بەهەشت بەدەست دەهێنن.

سیفەتی چوارەم: پشت بە خودای خۆیان دەبەستن:

(ئیبنو مەنظور)دەڵێت: (التوکل: دەرخستنی بێتواناییو پشت بەستنە بەغەیری خۆت). زانایان لە تێگەیشتنی(التوکل) ڕایان جیاوازە لەسەر ئەو دوو وتەیەی(ئیمام نەوەوی) باسیان دەکات کەلە ئیمام(ئەبی جەعفەری الطبری)و هی تریش

١- فیض القدیر٤/٢٩٤- ط- دارالفکر .

دەگێڕێتەوە لەکەسانی پێشوو، ئەوان دەڵێن: التوکل: پشت بەستن بە خودا مافی خۆی نەدراوەتێ مەگەر کەسێك هیچ ترسێکی غەیری خودای نەچوبێتە دڵەوە، چ ترس لە دوژمن یان هەر شتی تر، هەتا واز دێنێ لە هەوڵدان بۆ پەیداکردنی ڕزق و ڕۆزی بەهۆی بوونی متمانەی تەواوی بەوەی کە خودا ڕزقی ئەو دەستەبەر دەکات.

کۆمەڵێکی تر دەڵێن: سنووری متمانەو یەقینیان بە خوای پەروەردگار تا ئەو ڕادەیەیە بڕیاری خوا دراوەو جێبەجێبووە، شوێنکەوتووی سونەتی پێغەمبەرن ﷺ وە گومانیان نییەو هەوڵدان و تێکۆشانیان بۆ خواردن و خواردنەوەو خۆپاراستن لە دوژمن، هەروەکو پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێ بێ) کردوویانە بەگشتی، (قاضی عیاض) دەڵێت: ئەو بۆچوونە هەڵبژاردەی(الطبری)و شەرعزانەکانە بەگشتی، بەڵام بۆچوونەکەی پێشتر هی هەندێ لە صۆفیو خاوەن زانستی دەروونیو ڕابەرانن[1].

تێگەیشتنێکی هەڵە:

ئیمام (احمد بن قدامە) وتەیەکی لەسەر خاوەنانی ڕای یەکەم هەیە کە: (وادەبینن، حەقیقەتی تەوەککول: تەرکی هۆیەکانە) وە دەڵێت: (هەندێ کەس وا گومان دەبەن کە مانای (تەوەککول- خۆدانە دەست خودا): وازهێنانە لە کاروکاسپی بەجەستەو تەرکی وردبوونەوەیە بەدڵ و کەوتنە سەر زەوییە هەروەکو سیپاڵ یا کۆتەرە دارێك). کە ئەوە گومانی نەزان و نەفامانەیە، لەڕاستیدا ئەوە لە شەرعدا حەرامە، شەرع ئەوانە لە(متوکلین) حساب ناکات. بەڵکو کاریگەری تەوەککول لەسەر ئەو کەسانە دەردەکەوێت کە هەوڵ دەدەن و دەجوڵێن و بۆ مەبەستەکەیان تێدەکۆشن، هەوڵدانی بەندەش یا بۆ وەدەستهێنانی سوودو کەڵکێکی ون و نادیارە وەکو کاسپیکردن یا بۆ دورخستنەوەی زەرەرێك دانەبەزیوەو نەهاتووە، وەکو خۆپاراستن لە نەخۆشی، یان بۆ لابردنی زیانێك کە دابەزیوە، وەکو چارەسەرو دەرمان کردنی نەخۆش، جووڵەو هەوڵی بەندە هیچ دژایەتییەکی لەگەڵ ئەو سیفەتەی چوارەمدا نییە.

١- شرح المسلم للنووي ٣-٩١-ط- دار إحياء التراث.

پلەكانی تەوەككول:

ئیمام (ئیبنو القیم) باس لە حەوت پلەی تەوەككول دەكات كە تەوەككول بەبێ هیچ كام لەمانە تەواو نابێت، ئەوەش بەكەمی لەكەسێكدا كۆدەبنەوە، ڕەنگە ئەوەبێ نهێنی ئەو سیفەتەو جیاوازبوونی لە سیفەتەكانی پێشوو، ئەوەیە وادەكات ببێتە چاوگ و سەرچاوەیەك بۆ هەموو سیفەتەكانی پێشتر، لە گەورەیی ئەو سیفەتە ئەوەیە كە دەوری ئەو سیفەتە ئیمانی‌یانەی داوە كەلێوەی هەڵدەهێنجرێن:

پلەی یەكەم: ناسینی پەروەردگارو سیفەتە پیرۆزەكانی:

لەتواناو دەسەڵات و نەمریو گێڕانەوەی كاروبارەكان بۆ زانست و زانایی ئەوو دەرچوونی لەسەر ویست و فەرمانی پەروەردگارە.

پلەی دووەم: سەلماندن و چەسپاندنی هۆو هۆكارەكان:

كەواتە هەركەس نەفییان بكات ئەوە گەیشتووەتە پلەی تەوەككول، ئەوەش پێچەوانەیە لەگەڵ دەركەوتنی ئەو ڕایانە: كە چەسپانی هۆیەكان لەتەوەككولدا زەم كراوەو نەفی كردنیان لەتەواوی تەوەككولە، بزانە كە نەفی‌كردنی هۆیەكان تەوەككولی یەكلایی‌كەرەوە دەستەبەرناكەن، لەبەرئەوەی تەوەككول لە بەهێزترین هۆیەكانە بۆ وەدەستهێنان و گەیشتن بەتەوەككول تیایدا، ئەوەش وەكو دوعاو پاڕانەوە لە خوای پەروەردگار بۆ ئەوەی پێی بگات، كەواتە ئەگەر بەندە بیروباوەڕی وابێت كە خوای گەورە تەوەككولی وەكو هۆیەك بۆ دانەمەزراندووەو پاڕانەوەكانی ناكاتە هۆیەك بۆ گەیشتن بە هیچ ویست و مەبەستەكانی، بەڕاستی كەوتووەتە وەهم و خەیاڵێكی پوچ و بەتاڵەوە، كەوابوو خوای پەروەردگار بەندە دەگەیەنێتە تێربوون بەهۆی خواردنەوەو، تێراودەبێ بە ئاو خواردنەوە، كەواتە ئەگەر نەخوات و نەخواتەوە تێرنابێ‌و تینوویەتی ناشكێت.

بەڵام تەوەككولی تەواو ئەوەیە: پاڵ نەداتەوە بۆ هۆیەكان و پەیوەندی دڵیان پێوە بپچڕێنێ، حاڵی دڵ ببەستێتەوە بە خوای گەورە نەك بە هۆیەكان، وەبەجەستە هەستێ بۆ جێبەجێ‌كردن و هەوڵدان بۆیان.

پلەی سێیەم: چەسپانی دڵ لەئاستی تەوەککولی یەکتاپەرستیدا:

بەندە تەوەککولی ڕاست و دامەزراو نابێ هەتا یەکتاپەرستی‌یەکی ڕاستی نەبێت، بەڵکو حەقیقەتی تەوەککول: یەکتاپەرستی دڵە، ئەگەر تەگەرەیەکی هاوەڵ بڕیاردانی تێدا بێ، تەوەککولی دەردەدارە.

بەبڕی پاکی‌و بێ خەوشی یەکتاپەرستی‌یەکەی، تەوەککولیشی تەندروست دەبێت، کەواتە بەندە هەرکات ئاوڕی دایەوە بەلای غەیری خوادا ئەوا ئەو ئاوڕدانەوەیە هۆبەیەك لە هۆبەکانی دڵ داگیردەکات.

پلەی چوارەم: کردنی دڵ بەخەڵوەتگەی ئاوەدانی باوەڕبوون بە خوداو پشت پێبەستنی:

بە جۆرێك کە هیچ جۆرە پەرێشانی‌و هەڵچوون و تێچوونی چەواشەکاری هۆیەکانی تێدا جێگیرنەبێ‌و نەمێنێ، وەبەتەواوی لە دڵی‌دا دایانڕنێ‌و نەیانهێڵێ‌و دڵی بکاتە ئارامگای دروستکاری هۆیەکان و پشت بەو ببەستێت. لەنیشانەکانی ئەوەش: هیچ خەمی ئەوەی نییە توشی دەبێ یان لەدەستی دەچێ، دڵتەنگ نابێ‌و خەفەتیان بۆ ناخوات، دڵە کوتێ ناگرێت بۆ شتێ کە حەزی پێکردووە بەڵام لەدەستی چووە، وە دڵخۆشیش نابێ بەهاتنی شتێ کەئەو نەیویستووەو داوای نەکردووە.

پلەی پێنجەم: گومان بردنی باش بەخوای پەروەردگار:

لە ڕاستی‌دا گومان بردنی باش بەخودا دەیگەیەنێتە پشت بەخودا بەستن و تەوەککول، کە ماقوڵ نییەو بەبیردا نایەت کە گومانی خراپت لەسەر یەکێك هەبێت و بەڵام پشتی پێ‌ببەستیت، وە تەوەککولت بەکەسێك نییە کە هیچ ئومێدو هیوایەکت پێی نەبێت، خوا زاناترە.

پلەی شەشەم: دڵ دانە دەست خوداو، داواکردن و پاڕانەوەکان هەموو بەرەو ئەوبێ‌و دەست هەڵگرتن لە هەموو سەرپێچییەك:

ئەوەش واتای هەندێکیانە: تەوەککول لابردن و نەهێشتنی تەدبیرو وردبونەوە، واتە: تەسلیمی تەدبیری پەروەردگارت بیت چیت بۆ دەکات یان دەیهێنێتە ڕێت، ئەوە ناچێتە خانەی فەرمان بەچاکەو نەهی لە خراپە، بەڵکو ئەوەی بۆت دەکات، نەك ئەوەی فەرمانت پێدەکات بیکەیت، کەواتە تەوەککولی بەندە ئەو تەوەککولەیە: کەزانستی پێداوە بەوەی کە خاوەنی توانای گوێڕایەڵی نییە بەر لەکارەکەیو وای لێدەکات لە فێڵی خودا ئەمین نەبێت.

پلەی حەوتەم: دەسەڵاتی تەواو دانە پاڵ خودا:

ئەوەش ڕۆح و کرۆکی ڕاستییەکانی تەوەککولە، کە هەموو کاروبارەکانی دەگێڕێتەوە بۆ خواو وازلێهێنان و داواکردن و هەڵبژاردنیان بۆ ئەو بەجێدەهێڵێت بەبێ نەویستن و بەبێ زۆرلێکردن و ناچارکردن.

ئەوان سیفاتە پیرۆزەکانی خودا چاك دەناسن و دەزانن و بەندایەتی خوای پێ دەکەن، تواناو دەسەڵاتی دەزانن، گەورەییو نەمریو بەئاگایی لەسەر دروستکراوەکانیو بینین و بیستنی دەناسن، لەگەڵ ئەو باوەڕە پتەوەدا ئەوان لەسەر ئەنجامدانی هۆیەکان ناوەستن، بەشوێن فەرمانەکانی خوادا دەچن و ئەوەی پێغەمبەران(سەلامی خوایان لێبێ) کردوویانەو لەگەڵ سونەتی بوونەوەردا دەڕۆن، ئەوەی کە خودا کردوویەتیو ئەنجامی داوە بەوە کە هۆ ڕونادات بەبێ هۆکار، بەڵام پشت بەهۆیەکان نابەستن و دڵیان وابەستە نییە بەوەی کە شتێکی بۆ دەکەن، ئەوەش لەبەرئەوەی دڵیان لەسەر یەکتاپەستی دامەزراوەو یەکتاپەرستی لەدڵیاندا چەسپیوە، ئاوەدانەو هیچ خەوش و ناتەواویەکی هاوەڵگەرایی تێکەڵ نەبووەبە هۆیەك لەهۆیەکان، ئەوان ئاوڕ بەلای هیچ شتێکدا نادەنەوە جگە لە خودای بەدیهێنەری هۆیەکان، دڵیان بەوەوە پابەندەو باوەڕی تەواویان لەسەریەتیو گوێ نادەنە هاتن یا ڕۆیشتنی هۆیەکان، لەبەرئەوەی گومانی باشیان بە خوای دروستکاری هۆیەکان هەیە، دڵیان تەسلیمی تەدبیرەکانی خوای پەروەردگار کردووە، هەموو کاروباریان داوەتە دەست خودا، بڕوایەکی قایم و پتەوو

یەکلاییکەرەوەیان بە دەستەڵات و توانای خوا هەیەو قەناعەتیان وایە کەتەنها ئەویان بەسە کە خاوەنی هێزو دەستەڵات و بیستن و بینین و ڕاگریەتیو نەمریو پەروەردگاریەتی تەواوو کامڵە، ئەمانە هەموو لەگەڵ بێباکی نەکردن لە بەکارهێنانی هۆیەکان بۆ وەدەست هێنانی ئەوەی دەیانەوێت بەهۆی تواناو دەستەڵاتی دروستکاری هۆیەکان، ئەو سیفەتە گەورەیە کە دووریانی جیاکەرەوەیە لەنێوان ئەوان و زۆرینەی خەڵکی تردا، کەمێکی زۆر کەمن ئەوانەی خاوەنی ئەو سیفەتە گشتگیرەن کە ئەو هەموو سیفەتانەی گرتۆتە خۆی لەو سیفەتانەی پێشتر، ئەگەر هەیبوبێت.

٣- سیفەتەکانی ڕۆژی دوواییان:

لە قیامەتیشدا چەند سیفەتێکیان هەیە کە جیایان دەکاتەوە لە باقی خەڵکی ئومەتی (محەمەدﷺ)کە ئەمانەن:

أ- وێنەیان لەشێوەی مانگی چواردەیە:

ئەبی هورەیرە(ڕەزای خوای لێبێ) دەڵێت: (سمعت رسول اللهﷺ يقول: يدخل من أمتي زمرة هم سبعون ألفا، تضيء وجوههم إضاءة القمر ليلة البدر)[1].

واتە:(لە پێغەمبەری خوامﷺ بیستووە کە دەیفەرموو: کۆمەڵێك لە ئومەتم دەچنە بەهەشتەوە، ئەوان حەفتا هەزارن و ڕوویان دەدرەوشێتەوە هەروەکو مانگ لەشەوی چواردەدا). هەر ئەو دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خواﷺفەرمویەتی: (يدخل الجنة من امتي سبعون الفا، زمرة واحدة منهم على صورة القمر)[2]. واتە: حەفتا هەزار لە ئومەتم دەچنە بەهەشتەوە کۆمەڵێکیان لەسەر شێوەی مانگن.

ب- یەکەم کەسن دەچنە بەهەشتەوە:

ئەبی هورەیرە(ڕەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواﷺ کە فەرموویەتی: (أول زمرة تلج الجنة، صورهم على صورة القمر ليلة البدر، لايبصقون

١- مسلم(٣٦٩) كتاب الإيمان.

٢- مسلم(٣٧٠) كتاب الإيمان.

فيها ولايمتخطون ولايتغوطون فيها، آنيتهم وأمشاطهم من الذهب والفضـة، ومجـامرهم من الألوة، ورشحهم المسك، ولكـل واحـد مـنهم زوجتـان. يـرى مـخ سـاقهما مـن وراء اللحم، من الحسن، لا اختلاف بينهم ولاتباغض، قلوبهم قلب واحد، يسبحون الله بكـرة وعشياً)[1]. واته: يەكەمين كۆمەڵ كـە دەچـنە بەهەشـتەوە وێنـەیان لەسـەر شـێوەی مانگی چواردەیە، لەوێدا بەڵغـەمیان نییـەو تـف ناکـەن و چـڵمیان نییـەو نـەمیزیان هەیە نەپیسایی، شانەو قاپیان لەزێڕو زیوەو بخوردانیـان لـەداری عـودەو ئارەقیـان میسکەو هەریەکێك لەوانە دووژنی هەیە، مۆخی لاقیان لەودیوی گۆشـتەکەوە دیـارە لەبەر جوانی‌یان، نەڕقیان لەیەکـەو نـەناکۆکی لەنێوانیانـدا هەیـە، دڵیـان یـەك دڵـەو تەسبیحی خوا دەکەن بەیانیان و ئێواران.

ئیبنو حەجەر(ڕەزای خوای لێبێ) لەسەر ئـەو فەرمودەیـە دەڵێـت: لـە هـەموو ئەو ڕێگایانـەی باسـی ئـەوە دەکـەن زانـراوە، یەکـەم کـەس کەلـەم ئومەتەدەچێتە بەهەشتەوە ئەو حەفتا هەزارەن کە خاوەنی ئەو سیفاتانەن کە باسکران.

ئەوەش مانای ئەوە نییە ئەو ئەولەویەتە بۆ کۆمەڵانی ترو کەسانی تر نەبێت کە پێغەمبـەرﷺ باسـی کـردوون لـە فـەرمودەکانی تـردا وەکـو(هـەژاران و شـەهیدان و کەسانی تر). بەهەشتین و بەڵام لەوانەیە هەر لەگەڵ ئەواندا بچنە بەهەشتەوەو هـیچ قەدەغەیان ناکات لەوێدا.

ج- بەیەکگرتوویی دەچنە بەهەشتەوە:

(سـەهلی کـوڕی سـەعد) دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەری خـواﷺ فەرموویـەتی: (ليدخلن الجنة من أمتي سبعون ألفـا، أو سـبعمائة ألـف ((لايـدري أبـو حـازم أيهمـا قال)) متماسكون، آخذ بعضهم بعضا، لايدخل أولهـم حتـى يـدخل آخـرهم، وجـوههم على صورة القمر ليلة البدر)[2]. واته: حەفتا هەزار لە ئومـەتم دەچـنە بەهەشـتەوە یـا فـەرمووی حـەوت سـەد هـەزار((ئـەبو حـازم نـازانێ کامـە ژمـارەی فـەرمووە))،

١- مسلم(١٧) كتاب الجنة.

٢- مسلم(٢١٩) كتاب الإيمان.

بەیەکگرتوویی‌و یەکرِیزی هەندێکیان ئەوانی تریان گرتووە، یەکەمیان ناچێتە ناوەوەو تا دواکەسیان نەچێت، ڕوویان لەشێوەی مانگە لەشەوی چواردەدا.

ئیمام(النووی)دەڵێت: مانای وایە یەکتریان گرتووە، واتە: هەموو دەستی یەکتریان گرتووەو پێکەوە بەیەك ریزو بەتەنیشت یەکەوە دەچنە بەهەشتەوە، ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت کە دەرگای بەهەشت چەندە گەورەو فراوانە، داوای ڕەزامەندی لەخودا دەکەین.[1]

هەروەکو بەڵگەیە لەسەر بەردەوامی برایەتیان بۆخوا چۆن لەدنیاوە دەستیان پێکردبوو، وەکۆتایی پێ نایەت هەتا بەیەکەوە دەچنە بەهەشتەوە، شێوەیان بەو جۆرە یەکریزی‌و یەکگرتوویی‌یە بەڵگەیە لەسەر خۆشەویستی‌یان لەبەر خاتری خوا وە دڵخۆشی‌یەکی زۆر توند کەبەم جۆرە پێشوازی دەکرێن.

ئەوەبوو سیفاتی ئەو حەفتا هەزارەی بەبێ لێپرسینەوە دەچنە بەهەشتەوە، سیفاتەکانی: دونیایی‌و قیامەتی‌یان، بەڵکو لەوێدا زۆر لە سیفاتی بڕواداران هەیە کەلەشێوەی سیفەتی ئەوانن بەڵام ناگەنە ئەو فەزڵە گەورەیە تەنها بەو سیفەتە دیاری‌کراوانەی ئەوانە نەبێت.

١- شرح مسلم للنووي ٣/٩٢.

بەهای ئیمانی:

لەنیشـانە سـەرەکی‌یە ڕوونـەکانی ئـەم سـەردەمەی ئێمـە تیایـدا دەژیـن، مادەگەرایی‌یە، کە هەموو لایەنـەکانی ژیـانی کۆمەڵایـەتی‌و ئـابووری‌و پـەروەردەیی‌و سیاسی گرتووەتەوە، مادە ئەو زمانە هاوبەشەیەکە هەموو بەهۆیەوە لەیەکدەگـەن، هیچ نەماوەتـەوە بـۆ بـەهاو گرنگی‌یـەکی ئیمـانی هـەڵقوڵاوی دینـە پاکەکـەمان، کـە ڕۆڵێکی گرنگ و گەورەی هەیە لەمامەڵەی ڕۆژانەماندا.

ئەمـــەریکا بـــەهۆی مـــادەو توندوتیژیـــەکی زۆر دەیـــەوێت ڕۆژێـــك لـــە ڕۆژان خواردنەوەی ئەرەق و مادە هۆشبەرەکان کەم بکاتەوەو چـیتر بەکارنـەهێنرێت، بـۆ ئەوەش ملیۆنەها دۆلاری خەرج کرد بەڵام سەرنەکەوت، ڕوسـیاش دوای ئـەو هـەمان هەوڵی دووبارە کردەوە، خواردنـەوە(غـان)یـەکانی حـەڵاڵ کـردو بـڵاوی کـردەوە لـە شوێنی مادە هۆشبەرو سەرخۆشکەرەکان، بەڵام بەهەمان شێوە سەرنەکەوت، بەڵام کاتێ یەك ئایەت دادەبەزێتـە سـەر کۆمەڵگـەی موسـڵمانان کـەتازە پەیـدابووبوو بـە ئیسلام پەروەردە بووبوو، ئەم ئایەتە ئەو مادەی سەرخۆشـکەرانەی قەدەغـە کـردو فـەرمانی پێکـردن کـە لێـی دووربکەونـەوە(فـاجتنبوە). کـۆڵان و ڕێگاکـانی شـاری مەدینە هەرهەمووی پڕبووبوونەوە بەلێشـاوی ئـەو ئـەرەق و مەیـەی کـە دروسـتیان کردبوو، وەلەگەڵ ئاوی کۆڵانەکاندا تێکەڵاودەبوو، لـەو ڕۆژەشـەوە ئـەو کۆمەڵگەیـە نەگەڕانەوە سەر خواردنەوە کحولیەکان بە هیچ جۆرێك.

— لەڕاستی‌دا بەهای ئیمانی، بزوێنەرێکی ڕاستەو کارایە بۆ ئـەو هێـزە گـەورەی کە خودا داویەتی بە دروستکراوانی.وەهـیچ بەهایـەکی تـری غـەیری ئیمـان نـاتوانێ بیجولێنێ یائەو هێزە شاراوە دەرخات و کارای‌کات وەکو بەهای ئیمانی دەیکات.

هەرئەو بەهایە بوو توانی سوپایەك كەلەپەنجا هەزاری تێپەڕ نەدەكرد بجولێنیو بەرێیخات بەرامبەر زۆرینەی شەڕەكان بۆ ڕوخانی ئیمپراتۆریەتی فارس و ئیمپراتۆریەتی ڕۆم لەو سەردەمەدا كە هەردووكیان دوو هێزی گەورەی گۆڕەپانەكە بوون بەڕای گشتی سەردەم، هەر ئەو بەهایە بوو ئیسلامی والێكرد بگاتە دەوروبەری ئەورووپاو نزیك بوو هەمووی داپۆشێت ئەگەر ئاوڕدانەوە یان(بقدر من الله) بۆ دونیاو دووركەوتنەوە لە بەهای ئیمانی ڕووی تێنەكردبان.

– لێكۆڵەرو پشكنەرەكانی مێژوو لەسەردەم و بەرەی زێڕینی ئەم ئوممەتەوە تا دەگاتە سەردەمی ئێمە هەر هەموو ڕووخان و تێشكانێكمان بەهۆی لاكردنەوە بەلای مادەدا بوو كە یەكێك بوو لە گەورەترین هۆیەكانی ڕووخان، بەڵگە لەسەر ئەوەش هەتا لەشەڕی (ئوحودو حونەین)و شەڕی (بلاط الشهداء)و شەڕەكانی ئەم سەردەمە لەگەڵ نەوەكانی (مەیمون و بەراز–جولەكە–)دا.

– ئەو بەها ئیمانییەیە پاڵ بە منداڵانی فەلەسطینەوە دەنێت بەرەو ڕووی مەرگ بڕۆن و سنگیان بكەنەوە بۆ گوللە، وەنەوەكانی مەیمون بەبەرد دەترسێنن نەك بەتۆپ و هاوان.

– ئەو بەها ئیمانییەیە تێكۆشەرانی ئەفغانی والێكرد بكەونە شەڕێكەوە لەگەڵ گەورەترین سوپای جیهان (سوپای ڕوسی) بەگژیاندا چوون و زیان و كارەساتێكی وایان بەسەرهێنان هەتا ئەفغانستانیان كردە گۆڕستانی ڕووسیەكان دوای ئەوەی بووبووە گۆڕستان بۆ ئینگلیزەكانیش، هەتا دەریان پەڕاندن لەبەرئەوە بڕیاری كشانەوەیانداو گەڕانەوە لەژێر فشاری لێدانەكانی تێكۆشەرە ئەفغانییەكان.

– بەهای ئیمانی بوو وای لە زانایانمان كردووە كە هەڵوێستی گەورەو بەرچاویان هەبێت و ڕووبەڕووی سەركەش و سوڵتانەكان لە سەركردەو سوڵتانەكانی سەردەمی دێرین ببنەوە، بەتەنیاش و لەبەردەم خەڵكیش دا ئینكاریان كردوون بەبێ ئەوەی لەكەس بترسن جگە لەخوا.

– بەهای ئیمانی بوو وای لە بانگخوازەكانی پێشینەو دواییەنەو سەرەتاو كۆتایی كردووە كە ئازاری زۆر بچێژن لە لێدانی قامچیو جۆرەها سزادان لەپێناوی خوادا،

زەردەخەنەیان دەکرد بۆ مردن لەبەر دامەزراوی‌و خۆڕاگریان و هیچ لەمادەی پـوچ و بەتاڵی تازە نەگەیشتوون و ئاوڕیان بەلادا نەداوەتەوە.

– لەپێناوی ئەوەو ئەودا گومانی تێدا نییەو چارنییە دەبـێ بـانگخوازان ئاوڕێك لەم کەم و کورتی‌یە بدەنەوە لە دروستبوونی کۆمەڵگەی نوێداو هەوڵێکی چاك و کارا بدەن تا ئەو بەهاو نرخـەی ون بـووە لـەناو ئـەم کۆمەڵگایـەدا بیگێڕنـەوە تـا ببێتـە هۆیـەك لەهۆیـەکانی سـەربەرزی‌و پایـەداری بـۆ ئـەو ئوممەتـە، کەکەسـایەتی خـۆی لەدەست داوە، بەهۆی ون کردن و لەدەستدانی بەهای ئیمانی.

– ئەو گەشتە خێرایە بەناو هەندێ پەڕاوی ئیمانی‌دا شتێ نییـە تـەنها هەوڵێکـە لـە گۆڕەپـانی سوارچـاکی‌دا بـۆ ڕێنمـایی بانگخوازەکـان بـۆ ئـەو پـەڕاوە ئیمانیانـە کەسەرچـاوەن بـۆ بـەهای ئیمـانی، گومـانی تێـدا نییـە بـۆ بـانگخوازان کەگـەڕانی بەردەوامیان بەدوای ئەو پەڕاوانەداو پێداچوونەوەیان دەبێتـە هۆیـەك لـە هۆیـەکانی ژیانەوەو گێڕانەوەی ئەو بەهایە کە سەربەرزی دووبارە دەگێڕێتەوە بۆ موسڵمانان.

كۆتایی:

بەڕاستی قەناعەتێکم بۆ دروست بووە کەبەکەمترینی گومانیش تێکناچیو چەواشە نابێ، ئەویش ئەوەیە لەگەورەترینی هۆیەکانی لاوازی ئەو بەرەیەی ئەمڕۆ تیایدادەژین: لاوازی (ڕۆح –گیان)ە کەشەیدای جوانیو لەزەتی دنیا بووە، بەدوورکەوتنەوە لەو لەزەتەی دنیا ئەو ڕوحە بەجوانی قیامەت بەهێزدەکات، ئەوەش شتێکی نامۆنییەو پێغەمبەری خواﷺ هەواڵی داوە بەولاوازیەی لەم سەردەمەی ئێمەدادێت، کاتێ دەفەرمووێت: ((ما الفقر أخشى عليكم ولكني أخشى أن تبسط الدنيا عليكم كما بسطت على من كان قبلكم، فتنافسوها كما تنافسوها فتهلككم كما أهلكتهم))[1]: (لەهەژاری ونەداری بۆسەر ئێوە ترسم نییە بەڵام دەترسم کەئێوە دنیا بەسەرتاندا بکرێتەوەو بەهۆیەوە خۆشگوزەران و بێئاگابن، هەروەکو ئەوانەی پێش ئێوە پێی خۆشحاڵ و بێئاگاو مەغرور بوون و، پێشبڕکێو کێبڕکێی لەسەربکەن، وەکو ئەوان کێبڕکێیان لەسەردەکردو بەهۆیەوە بفەوتێن و لەناوچن هەروەکو ئەوان تیایدا بەهیلاکچوون و فەوتان). بەڕاستی دنیامان بۆ فراوان بووە، ئەو بێئاگاییە نالەبارەی هەناسەی هەندێکمانی گرتووەو والەژێریدا دەمرن و هەندێکیش ماون و لەهەناسەکانی کۆتاییدان، ئەوانەی دەتوانن دەرباز ببن کەمن، دەربازبوون لەو ڕازاوەییو نالەبارییەی دنیا بەو جوانیو نەخشینیو لەزەتەی وەخۆی گرتووە، ئەوکەسەی بتوانێ لەبەری ڕاکات دەبێ لێی دوورکەوێتەوە بەڕوحێکی بەرزو بەشکۆوە بەبێ ئەوەی بەو کوژەرە گرفتار ببێ و تیابچێت، تابگاتە چێژو لەزەتی ڕاستەقینەو خاڵیو بەتاڵ لەنەخشاندنی دەستکرد، ئەوگوتە جوانە بەعیززەت و شانازیەوە بڵێت: (لو يعلم الملوك مانحن عليه من اللذة لجالدونا عليها بالسيوف) واتە: (ئەگەر خاوەن هێزو دەسەڵاتەکان بیانزانیبایە ئێمە لەچ تام و لەززەتێکدا دەژین، ئەوا جەنگیان لەگەڵ دەکردین و بەزەبری تیرو شمشێر لێیان دەستاندین). بەڕاستی باوەڕێکی واپتەوم هێناوە کەهیچ نالەرزێو دژایەتی ناکرێت باوەڕی تەواوم بەوەهەیەکە ئەوەی سەربەرزیو عیززەت بۆ نەتەوە دەگەڕێنێتەوە

---

[1] – متفق عليه: ئەوە بەشێکی فەرموودەکەیە.

پەیوەستبوونە بە ڕۆژی دوایی‌یەوە، بەجۆرێ هەرکارێ دەیکات لەکارەکانی دنیادا قیامەتی تیادا ببینێ، هەربەو جۆرەش نەفس و ڕۆحی پاك دەکاتەوە ئەگەر هەڕەشەی لێبکرێت یارێگەی پێ بدرێت، هەتا ئەگەر خوێنی بڕژێت لەپێناوی ڕەزامەندی خوادا، مادام خۆشەویستەکەی ڕزگاری بکات هەر ئەم بیرکردنەوەیەشە خۆڕاگری دەکات و چەواشە و شەیداو بیربڵاو نابێت لەبەردەم نەفسی سەرکەش و شەیتانەکەیو هەواو ئارەزووە دنیاییەکانیدا تینونابێت و بێنیازە. بەڕاستی یەقینێکم بۆدروستبووە هیچ شك و گومانێکم نییە لەوەی کەکۆتایی ئەم ئوممەتە چاکنابێت تەنها بەوەنەبێ کەسەرەتاو دەستپێکەکەی پێ چاك بووە، ئەو سەرەتایەی پێغەمبەرﷺ لە(١٠- دە) ساڵی یەکەمدا چاودێری کردووە کەساڵەکانی دامەزراندن و جێگیرکردنی بنەماکان بوون، ئەویش بەپاککردنەوەی ڕۆح و پتەوکردنی هەتا هیچ ئەگەرو ئیحتمالێك نەیگێڕێتەوە دوا لەوەی کە تووشی دێت نەلە بەلاّو نەهامەتیو نەلەخۆشیو دڵنیایی‌یەکانی کەخۆیان لەبەردا ڕاناگیرێت مەگەر کەسێ بەم جۆرە پەروەردەیە پەرەوەردە بووبێ.

بەڕاستی هەست بەتینوویەتی تاکەکانی جووڵە ئیسلامی یەکان دەکەم و، تینوێتی هەمووکەس بەگشتی بۆ ئەم مێرگە ئیمانیانە، دوای کاریگەری ئەو هەڕەشە ماددی‌یەی شوێنەوارو کاریگەری لەچاوی ساغ و نەخۆشدا هەیە وەکو یەك، کەس لێی سەلامەت نییە جگە لەو کەسەی لەماڵەکەی خۆیدا خۆی پەناداوە یادیوارێکی بەچواردەوری خۆیدا دروستکردووەو بەهۆیەوە هێزو تینی بەبەرداکردووەو ناکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو هەڕەشە ماددی‌یەوە، بڕیارێکی داوەو پابەندەپێوەی کە خۆی ئامادەبکات بۆ ڕێنمایی خەڵکیو بردنیان بەرەو چاکەو وەبیرهێنانەوەو باسکردنی ئەو کێشە بەبایەخ و گرنگە ماوە بەماوەو بەیناو بەین، بۆبەهێزکردن و پاراستنی نەفسەکان و گێڕانەوەو توندو بەهێزکردنیان تابەرگەی ئەوبەلاگەورەیە بگرن لەهەرشوێن و هەرسەردەمێکدا کە ئەویش (کرانەوەو خۆشگوزەرانی دنیایە لەسەر هەموومان).

سەرنج:

خوێنەری بەڕێز، ئەم کتێبەی بەردەستت دەقە عەرەبییەکەی پێکهاتووە لە دوو بەرگی جیاواز، بەڵام بە مەبەستی لەیەک نەپچڕانی زنجیرەی بابەتەکان بەباشمانزانی دەقە کوردییەکەی لە دوتوێی یەک بەرگدا بخەینە بەردیدی ئێوەی بەڕێز[1].

١- وەرگێڕ.

ئەمەش ئەو پەڕاوانەن کەنووسەر هێناویەتیو باسێکی کورتی لەسەر کردوون بەڵام لێرەدا تەنها ناوەکانیان دەنووسم:

پەڕاوە ئیمانییەکان[1]

ژ	پەڕاو	دانەر
١	التــــوهم....................................	للحارث المحاسبي
٢	التوبـــــة....................................	للحارث المحاسبي
٣	الــــورع....................................	للإمام أحمد بن حنبل
٤	الوابل الصيب..................................	لابن القيم
٥	حادي الأرواح..................................	لابن القيم
٦	القيامة رأي العين..............................	للشيخ محمد الصواف
٧	نور الإقتباس..................................	لابـــن رجـــب الحنبلـــي بتحقيق محمد العجمي
٨	عدالـــة الســـماء..............................	لمحمود شيت خطاب
٩	التـذكرة فـي أحـوال المـوت وأمـور الآخـرة......	لشمس الدين القرطبي
١٠	روضـــة العقـــلاء..............................	لابن حبان البستي
١١	اللطـــف في الـــوعظ...........................	لابن الجوزي
١٢	التـــذكرة في الإســتعداد ليــوم الآخــرة..........	لعلي الهزاع
١٣	زهـــرة النـــور................................	لسعيد النورسي
١٤	بشـرى الكئيـب بلقـاء الحبيـب...................	للسيوطي
١٥	العاقبة فى ذكـر المـوت و الآخـرة................	لعبد الحق الإشبيلي
١٦	عــدة الصـــابرين..............................	لابن القيم
١٧	مابعـــد المـــوت..............................	للشيخ عبدالحميد كشك
١٨	موســوعة أخـــلاق القـــرآن.....................	للدكتور أحمد الشرباصي

١- نوسەر لە کتێبەکەیدا باسێکی کورتی لەسەر یەك بەیەکی ئەم پەڕاوانە کردووە، بەڵام بەپێویستم نەزانی ئەو باسە بنوسمەوە و تەنها ناونیشانی پەڕاوەکانم نووسی. وەرگێڕ

پێڕست

مێرگی (٤)

مێرگی (٥)

مێرگی (٦)

مێرگی (٧)

مێرگی (٨)

مێرگی (٩)

مێرگی (١٠)

مێرگی (١١)

مێرگی (١٢)

مێرگی (١٣)

مێرگی (١٤)

مێرگی (١٥)

مێرگی (٢٠)

مێرگی (٢١)

مێرگی (٢٢)

مێرگی (٢٣)

مێرگی (٢٤)

مێرگی (٢٥)

مێرگی (٢٦)

مێرگی (٢٧)

مێرگی (٢٨)

مێرگی(٣٣)

مێرگی (٣٤)

مێرگی (٣٥)

مێرگی (٣٦)

مێرگی (٣٧)

مێرگی (٣٨)

مێرگی (٣٩)

مێرگی (٤٠)

مێرگی (٤١)

مێرگی (٤٢)

مێرگی (٤٣)

مێرگی (٤٤)

مێرگی (٤٥)

مێرگی (٤٦)

واحات الإيمان

عبد الحميد البلالي

ناوەندی راگەیاندنی ئارا

هەنگاوێک بەرەو راگەیاندنێکی کوردی ئیسلامی هاوچەرخ

نرخی (٧٥٠٠) دینارە